Om hälften vore kvinnor...

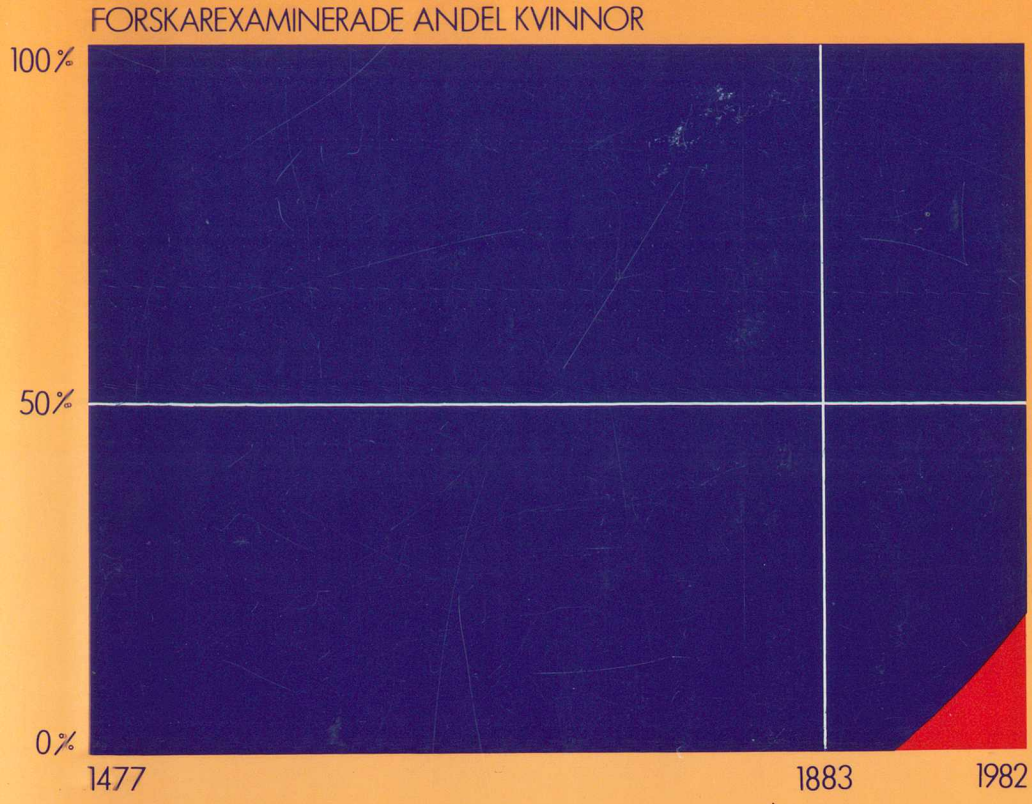

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU 1983:4

Jämställdhetskommitténs betänkande om kvinnorna i forskningen

Om hälften vore kvinnor...

SOU 1983:4

Jämställdhetskommitténs betänkande om kvinnorna i forskningen

358

Statens offentliga utredningar
1983:4
Arbetsmarknadsdepartementet

Om hälften vore kvinnor . . .

Kvinnor i forskningen

Jämställdhetskommitténs betänkande om kvinnorna i forskningen

Stockholm 1983

Omslag Johan Ogden
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-07203-3
ISSN 0375-250X

minab/gotab Stockholm 1983

Till statsrådet Anita Gradin

Jämställdhetskommittén skall enligt direktiven bl a ta egna initiativ till aktiviteter som främjar jämställdhet mellan kvinnor och män. I december 1981 beslöt vi att utreda frågan om forskning och jämställdhet.

Riksdagens beslut i juni 1982 om forskning m m (prop 1981/82:106, utbildningsutskottets betänkande 1981/82:37, riksdagens skrivelse 1981/82:397) innebär bl a att jämställdhetsforskning skall vara prioriterat område och att jämställdhet bör ges hög prioritet i all forskning. När det gällde den låga andelen kvinnor bland forskarna hänvisade riksdagen till vår redan påbörjade utredning.

Resultaten av vårt arbete och förslagen till åtgärder redovisas i detta betänkande om kvinnorna i forskningen, *Om hälften vore kvinnor...* Förslagen rör organisation och tjänster för jämställdhetsforskning, kvinnliga forskares villkor samt rekrytering och tjänstetillsättningar, områden som är viktiga både för jämställdhetsforskningens utveckling och för att öka andelen kvinnor bland forskarna.

Under den tid betänkandet har utarbetats har kommittén haft följande sammansättning.

Ledamöterna Gabriel Romanus (fp) ordförande, Gunilla André (c) vice ordförande, Görel Bohlin (m), Marie-Ann Johansson (vpk), Marianne Stålberg (s), Roland Sundgren (s) och Torsten Wiklander (c). Som sakkunnig har Karin Isacsson deltagit.

Ansvarig för arbetet har varit biträdande sekreteraren Ninni Hagman. Assistenten Nelly Winlöf har svarat för utskriften av betänkandet.

En referensgrupp av kvinnliga forskare har varit knuten till kommittén. Deras kunskaper, erfarenheter och idéer har hjälpt oss och bidragit till att arbetet med betänkandet gått snabbt. I gruppen har ingått fil lic Anne Marie Berggren, doktorn i medicinsk vetenskap Eva Gagerman, universitetslektorn Ingrid Granstam, professorn Ulla Jacobsson, pol mag Christina Jonung, t f professorn Gunhild Kyle, docenterna Ann-Sofie Kälvemark, Rita Liljeström och Eva Selin. Några av dem har givit skriftliga bidrag till betänkandet.

Huvuddelen av betänkandet består av 42 uppsatser, de flesta skrivna av kvinnliga forskare. Uppsatserna är infogade i en disposition, som jämställdhetskommittén har fastställt, men varje författare står för sitt bidrag. Uppsatserna ger exempel på erfarenheter, uppfattningar och idéer från olika ämnesområden och forskarnivåer och har utgjort en viktig del av bakgrundsmaterialet för vårt arbete.

Jämställdhetskommittén svarar för kapitel 1, Utredningens syfte, bakgrund och uppläggning, och kapitel 15-21, Sammanfattning och förslag samt för övriga osignerade delar av betänkandet.

Det samråd vi har haft med jämställdhetsombudsmannen, statens arbetsmarknadsnämnd och universitets- och högskoleämbetet har varit till värdefull hjälp.

Stockholm i december 1982

Gabriel Romanus

Gunilla André *Görel Bohlin* *Marie Ann Johansson*

Marianne Stålberg *Roland Sundgren* *Torsten Wiklander*

/Ninni Hagman

Innehåll

I Inledning

1 Utredningens syfte, bakgrund och uppläggning 9
2 Två världar. *Rita Liljeström* 13

II Kvinnliga forskare

3 Antal kvinnor inom forskarutbildning och tidigare utbildningsnivåer – Utveckling och nuläge. *Bo Ekehammar* 23
4 Andel kvinnliga forskare i och utanför högskolan. *Bo Ekehammar* 45

III Forskningens innehåll

5 "Skulle forskningen inom Ditt ämne förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?" 57
5.1 Antropologi. *Gunilla Bjerén* 58
5.2 Arkitektur. *Lena Jarlöv* 61
5.3 Företagsekonomi. *Gisèle Asplund* 65
5.4 Historia. *Birgitta Odén* 67
5.5 Juridik. *Lotta Westerhäll-Gisselsson* 70
5.6 Kulturgeografi. *Solveig Mårtensson m fl* 73
5.7 Landskapsarkitektur. *Astrid Slottved* 76
5.8 Litteratur. *Birgitta Holm* 79
5.9 Medicinsk kemi. *Charlotte Erlanson-Albertson* 82
5.10 Naturvetenskap. *Eva Selin* 84
5.11 Psykologi. *Mona Eliasson* 87
5.12 Samhällsmedicin. *Anna Bexell* 90
5.13 Statsvetenskap. *Gun Hedlund-Ruth och Anna G Jónasdóttir* . 94
5.14 Teologi. *Ulla Carin Holm* 99
6 Svensk jämställdhetsforskning 103

IV Jämställdhetsforskningens organisering

7 Jämställdhetsforskningens organisering i Sverige. Historik . 106
7.1 Kvinnoforskningens pionjärperiod i Sverige 1950–1975. *Karin Westman Berg* 108
7.2 Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek. *Margareta Benner* 112
7.3 Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund. *Karin Widerberg* 116
7.4 Kvinnovetenskaplig tidskrift från tanke till tryck. *Anita Göransson och Anna Lena Lindberg* 119
7.5 Kvinnouniversitetet i Umeå 1982. *Catharina Göransson* . . 124
7.6 Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid Uppsala universitet. *Marianne Carlsson och Eva Rosell* 127
7.7 Områdesgruppen för jämställdhetsforskning vid Riksbankens jubileumsfond. *Ann-Sofie Kälvemark* 129
7.8 Kvinno- och jämställdhetsforskningen vid Arbetslivscentrum. *Annika Baude* 131
8 Internationella utblickar 137
8.1 "Norska modellen" 138
8.2 Kvinnocentra och kvinnostudier vid amerikanska universitet. *Inga Elgqvist-Saltzman och Nina Nordgren* 140
9 Den svenska modellen? 155
9.1 Kvinnolitteratur. *Karin Westman Berg* 155
9.2 Kvinnohistoria. *Gunhild Kyle och Beata Losman* 159
9.3 Om språk och forskning på kvinnovis. *Åsa Sahlquist* . . . 163
9.4 Organisation och metod i kvinnorätt. *Ulla Jacobsson* . . . 166
9.5 Centrum för kvinnoforskning i svensk modell. *Ulla Broman och Ingegerd Lundström* 170

V Kvinnliga forskares villkor

10 Problem och hinder för kvinnor inom forskarsamhället. *Kekke Stadin* 175
10.1 Kvinnor på väg in i forskarutbildning. *Cicci Schelin* . . . 181
10.2 Kvinnor i forskarutbildning. *Gunilla Övergaard* 183
10.3 Exempel på motstånd mot kvinnolitteraturforskning. *Karin Westman Berg* 187

VI Rekrytering

11 Barn och forskning. *Lena-Pia Lindholm* 191
11.1 Jämställdhet börjar i förskolan. *Gunni Kärrby* 198
11.2 Grundskola, gymnasium och högskola. *Ingrid Granstam* . . 203

12 Grundutbildning vid högskolan med utgångspunkt från SFS program för jämställdhet i högskolan. *Gunilla Johannesson* . 209
13 Kvotering och företräde till forskarutbildning. *Ulla Jacobsson* 215
14 Jämställdhet och tjänstetillsättningar. *Torsten Kälvemark* . . 223

VII Sammanfattning och förslag

15 Inledning 229
16 Organisation för jämställdhetsforskning vid högskolan. Sammanfattning och förslag 233
16.1 Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning 233
16.1.1 Forum som inrättning vid universitet 235
16.1.2 Forum som förening 235
16.2 Institution för jämställdhetsforskning 236
16.3 Kvinnovetenskaplig tidskrift 236
16.4 Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek 237
16.5 Forskartjänster för jämställdhetsforskning 237
16.5.1 Forskartjänster i kvinnolitteratur 238
16.5.2 Professur i jämställdhetsforskning med inriktning på mänsklig reproduktion och socialisation 238
16.5.3 Nya och lediga tjänster i vedertagna ämnen 239
16.5.4 Särskilda forskartjänster 242
16.6 Sammanfattning av förslagen till organisation för jämställdhetsforskningen vid högskolan 242
17 Kvinnliga forskares villkor. Sammanfattning och förslag . . 245
17.1 "Den dolda diskrimineringen" 245
17.2 Forskning och föräldraskap 246
17.3 Åldersgräns 247
17.4 Representation 247
17.5 Sammanfattning av förslagen med anknytning till kvinnliga forskares villkor 249
18 Rekrytering. Sammanfattning och förslag 251
18.1 Barn och forskning 252
18.2 Läromedel 252
18.3 Förskolan och skolan 253
18.3.1 Förskolan 253
18.3.2 Skolan 254
18.3.3 Personalen 255
18.4 Högskolan 256
18.4.1 Kvalitet i forskningen 256
18.4.2 Kvotering och företräde 257
18.4.3 Grundutbildningen 258
18.4.4 Forskarutbildningen. Antagning, utbildningsbidrag och doktorandtjänster 259
18.5 Allmänt 261
18.6 Sammanfattning av förslagen med anknytning till rekrytering 262

19 Tjänstetillsättningar. Sammanfattning och förslag 265
19.1 Meritvärdering 265
19.2 Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet 267
19.3 Företräde för underrepresenterat kön vid tjänstetillsättningar 268
19.4 Professorstjänster 269
19.5 Sammanfattning av förslagen med anknytning till tjänstetillsättningar 269
20 Övriga förslag 271
21 Kostnader 273
Reservation 275

I Inledning

1 Utredningens syfte, bakgrund och uppläggning

Syfte

Jämställdhetskommitténs syfte med detta betänkande är att

- sammanställa kunskap om kvinnliga forskares situation i forskarsamhället,
- beskriva jämställdhetsforskningens organisation,
- föreslå åtgärder för att få jämställdhet i forskarsamhället. Det gäller *yttre jämställdhet* i den meningen att kvinnor och män skall vara ungefär jämnt fördelade inom alla ämnen och på alla nivåer och att rättvisa villkor skall råda för dem.

  Den yttre jämställdheten är en förutsättning för *inre jämställdhet,* dvs balans mellan forskning ur kvinnors respektive mäns synvinkel. Det gäller att höja kvaliteten i forskningen genom åtgärder som leder till att erfarenheter från och kunskap om kvinnors liv och arbete får rättvist inflytande i forskningen.

Allmän bakgrund

Bristen på kvinnliga forskare är stor och fördelningen på olika ämnen av kvinnor och män är traditionell på forskarnivå, liksom i grundutbildningen vid högskolan. Bara var fjärde forskarstuderande är kvinna, trots att över hälften av de studerande i grundutbildningen är kvinnor. Andelen kvinnor på tjänster som professorer och docenter är mindre än tio procent. Det gradvisa bortfallet av kvinnor på högre nivå inom högskolan är ett allvarligt samhällsproblem (se kap 3 och 4).

Det är slöseri att inte ta till vara kvinnornas begåvning, kunskaper och erfarenheter. Manliga forskares val av forskningsuppgifter och forskningsmetoder måste kompletteras med forskning sedd ur kvinnliga forskares synvinkel. Det är nödvändigt med en sådan komplettering eftersom kvinnor och män lever olika liv, som ger dem skilda utgångspunkter också som forskare (se kap 2 och t ex jämställdhetskommitténs betänkande Steg på väg . . . , SOU 1979:56 och Kvinnors arbete, SOU 1979:89).

Att kvinnor som forskar kan tillföra forskningen mycket nytt visar bidragen från de femton kvinnliga forskarna som har svarat på frågan "Skulle forskningen i Ditt ämne förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?" (se kap 5). Aktuella rapporter och förteckningar över jämställdhetsforskning ger också belägg för att kvinnliga forskare ställer andra frågor än manliga (se kap 6).

Forskningen är grunden för mycket i det moderna samhällets utveckling. Därför är obalansen mellan kvinnor och män i forskningen allvarlig. Den får återverkningar t ex i det statliga utredningsarbetet och i läromedelsproduktionen, där många forskare deltar. Det finns få kvinnor bland ledamöter, sakkunniga och experter i statliga kommittéer liksom bland läromedelsförfattare. Detta medför att underlaget för politiska beslut, liksom innehållet i läromedlen ofta har brister från jämställdhetssynpunkt. Det är viktigt att betona att balans mellan kvinnor och män inom forskningen skulle berika inte bara högskolan, utan också samhället i övrigt med en mångfald av infallsvinklar utifrån kvinnors liv och arbete.

Hinder för jämställdhet i forskningen

Uppsala universitet invigdes 1477. Bara män fick inträde. Det betyder att män hade 400 års försprång i den högre utbildningen, när våra universitet delvis öppnades för kvinnor 1873. Den första kvinnan doktorerade 1883 (se avsnitt 7.1). Sedan 1923 då behörighetslagen gav också kvinnorna tillträde till högre ämbeten, bl a tjänster vid universiteten, har inga *formella* hinder funnits för kvinnor att bli forskare på alla nivåer. De allmänna läroverken förblev emellertid gosskolor ända fram till 1927 och flickornas möjligheter att skaffa sig de nödvändiga förkunskaperna för högre studier förblev till dess nästan obefintliga. Det har inneburit att kvinnor har varit utestängda från att forma vår kunskapsvärld och att undervisning och forskning har präglats och fortfarande i hög grad präglas av mäns värderingar och erfarenheter.

Flickorna fortsätter att välja ämnen och utbildningar inom ett smalt fält. De saknar bl a förebilder.En rad informations-, utbildnings- och rekryteringsåtgärder måste därför sättas in från förskola till högskola för att bryta könsrollsmönstret både hos lärare och elever (se kap 11 och 12).

Studiemedelssystemet liksom familje- och försäkringslagstiftningen kring föräldraledighet och barnomsorg har i viss mån gjort det lättare för kvinnor att forska, men många praktiska hinder finns kvar.

Även om alltså en del av bristen på kvinnliga forskare hänger samman med faktorer utanför högskolan spelar de *informella* reglerna i det utpräglat mansdominerade forskarsamhället en avgörande roll (se del V). Forskarmiljöns betydelse och de faktorer under ytan som gör det svårt för kvinnor att hävda sig i forskarsamhället beskrevs redan i Jämställdhet i högskolan (UKÄ-rapport 1975:10) och har senare tagits upp bl a i Förändring för jämställdhet (UHÄ-rapport 1977:4), i Jämställdhetsforskning (UHÄ-rapport 1979:16) och i Kvinnor och män i forskning (UHÄ-rapport 1982:4). Kvinnornas situation i högskolan har också beskrivits i rapporter från enskilda universitet och i Kvinnovetenskaplig tidskrift.

Hittills har också traditionella "manliga" frågemönster och ämnesval dominerat inom forskningen och gjort det svårt för kvinnor att finna en plats i forskarsamhället och att hävda sig som forskare. Om resurser satsas på forskning med utgångspunkt från "kvinnliga" frågeställningar kan det bidra till att fler kvinnor börjar forska. Riksdagens beslut i juni 1982 att jämställdhetsforskning skall vara prioriterat område måste här få stor betydelse.

Jämställdhetsforskning

Beteckningarna kvinnoforskning och jämställdhetsforskning används ofta som synonymer. Bland forskarna har dock meningarna ofta varit delade om terminologin. En diskussion om vilken term som borde användas fördes bl a på UHÄ:s konferens Forskning om jämställdhet 1978 (UHÄ-rapport 1978:22).

UHÄ:s arbetsgrupp för jämställdhetsforskning valde att förorda termen jämställdhetsforskning (UHÄ-rapport 1979:16). Den menade bl a att jämställdhetsforskning bättre än begreppet kvinnoforskning täcker forskning kring kvinnors och mäns skilda villkor i kultur och samhälle. Kvinnoforskning är forskning ur kvinnors synvinkel och ställer frågor med utgångspunkt från kvinnors ställning i familjen och samhället. Eftersom det framför allt är denna forskning som saknas slog arbetsgruppen fast att det är kvinnoforskning som för överskådlig framtid kommer att vara den dominerande delen av jämställdhetsforskningen. Med beslutet om jämställdhetsforskning, där kvinnoforskning skall utgöra den viktigaste delen, har riksdagen lagt fast terminologin.

I betänkandets nästa kapitel, Två världar, säger Rita Liljeström:

"I den mån jämställdhetsforskning uppfattar den manliga kulturdominansen som ett verkligt hinder för jämställdhet, och icke i första hand strävar efter att omfördela kvinnor och män i system vars spelregler och mål dikteras av män, så bortfaller motsättningen mellan jämställdhets- och kvinnoforskning."

Behovet av en fastare organisation för jämställdhetsforskningen vid högskolan framgår av innehållet i del IV, som bl a också beskriver den korta utvecklingen hittills av "institutioner" och tjänster för jämställdhetsforskning.

Jämställdhetsarbetet vid högskolan

År 1976 kom förordningen om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst (SFS 1980:540) som ålägger myndigheterna, däribland UHÄ, att aktivt arbeta för jämställdhet. De allmänna principerna för jämställdhet inom forskningen har dessutom slagits fast i UHÄ:s jämställdhetsprogram från 1977 (UHÄ-rapport 1977:4). En rad överklaganden till regeringen av kvinnliga sökande till forskartjänster visar dock att varken dessa bestämmelser eller bestämmelserna i lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet (1979:1118) särskilt ofta aktualiserats vid behandlingen av ärendena vare sig i de lägre instanserna eller hos UHÄ. I den mån det skett har det inte sällan varit uttryck för snävast möjliga tolkning. Det finns därför skäl att se över proceduren vid tillsättningen av forskartjänster.

Forskningens framtid (SOU 1981:29)

I betänkande Forskningens framtid behandlades i viss grad behovet av jämställdhet inom forskarutbildning och forskarkarriär. Utredningen föreslog två åtgärder med direkt inriktning på jämställdhet, nämligen informa-

tion om forskning till kvinnliga studerande i grundutbildningen och en utredning om konsekvenserna av könsmässig kvotering i forskarutbildningen. Utredningen har uppenbarligen inte själv ansett att dessa förslag är viktiga, eftersom de inte finns redovisade i den slutliga listan i betänkandet över de mest angelägna förslagen.

Flertalet av remissinstanserna sade inget eller mycket lite om behovet av åtgärder för fler kvinnor inom forskarvärlden. Organisationerna för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid universiteten lämnade emellertid i sina remissvar viktiga synpunkter och förslag. De tillstyrkte också de nyss nämnda förslagen i forskningsbetänkandet.

I vårt yttrande sade vi bl a att en utredning om kvotering av forskarutbildningen vore önskvärd. Dessutom pekade vi på hur ändringar i några av de övriga förslagen kan främja jämställdheten. Det var vår mening att utredningen inte i tillräcklig utsträckning hade tagit upp jämställdhetssynpunkter.

Vi vill med detta betänkande belysa situationen för kvinnorna i forskningen. Stöd för vårt beslut fick vi vid den hearing med kvinnliga forskare, som vi inbjöd till i december 1981.

Riksdagen framhöll i sitt beslut med anledning av propositionen om forskningen m m (1981/82:106) vikten av fler kvinnliga forskare och hänvisade till vår då redan påbörjade utredning.

Disposition

Huvuddelen av betänkandet består av 42 uppsatser, de flesta skrivna av kvinnliga forskare. Uppsatserna är infogade i en disposition, som jämställdhetskommittén har fastställt, men varje författare står för sitt bidrag.

Vår strävan har varit att bland annat olika ämnesområden och forskarnivåer skall vara representerade, men urvalet måste naturligtvis bli begränsat. Bidragen skall därför ses som exempel på erfarenheter, uppfattningar och idéer.

Betänkandet avslutas med kommitténs sammanfattning och förslag. De rör organisation och tjänster för jämställdhetsforskning, kvinnliga forskares villkor, rekrytering och tjänstetillsättningar samt övriga förslag. Kostnaderna behandlas i det sista kapitlet.

Rita Liljeström
Docent i sociologi vid Göteborgs universitet

2 Två världar

Vi är i allmänhet tämligen klara över hur den historiska arbetsdelningen mellan könen lever vidare i könstypiska yrkesval och en segregerad arbetsmarknad. Vi är också medvetna om hur uppdelningen av det totala arbetet som utförs i samhället på oavlönat arbete och lönearbete leder till en underskattning av det arbete kvinnor utför. Jag misstänker att vi har en betydligt sämre förståelse för konsekvenserna av bristande kulturell jämställdhet. För att göra det lättare att förstå bristen på jämställdhet i högskolan avser jag att inledningsvis beskriva hur jämställdheten i samhället i stort påverkas av manlig kulturdominans.

Våra könsidentiteter som kvinna och man är de mest grundläggande av alla identitetskategorier. De är de tidigast inlärda och skär dessutom genom alla andra gruppidentiteter. Könsidentiteterna har nästan uteslutande blivit skapade och definierade av män. Historiens stora hjältar, statsmän, vetenskapsmän, kulturens stora namn, själva Gud Fader, träder emot oss som män. Det manliga perspektivet dominerar i konst och kunskap, i kulturprodukter överlag. Medan kvinnor iakttagit tystnad har de blivit beskrivna av män.

Jag har här utgått från vad Mariza Zavalloni, professor i socialpsykologi i Montreal, skriver i ämnet.

Det manliga och dess motbild

Zavalloni studerar länken mellan yttre social identitet och de tankar, föreställningar och känslor individen har om sig själv. Hon analyserar grunddrag i samspelet mellan individen och den sociala och kulturella omgivningen och söker de underförstådda tankar, som fungerar som nycklar till ett inre chiffersystem och som nästan automatiskt träder i funktion när individen orienterar sig i sin omvärld.

Zavalloni låter sina försökspersoner associera fritt; De *"representativa bakgrundstankar"* som hon därvid spårar anger den *psykologiska* betydelsen av ett omdöme till skillnad från den *språkliga* mening den har till vardags eller i ordböcker. De representativa bakgrundstankarna befinner sig i medvetandets utkant. De bildar en slags resonansbotten till det individen är medveten om.

Zavalloni avläser även andra karaktäristika ur försökspersoners associationskedjor när de utvärderar sig själva och sin omvärld. De använder sig av *underförstådda hänvisningar* för att knyta an till referenspersoner eller grupper som de jämför sig själva med och är sällan medvetna om hur deras språkbruk är styrt av underförstådda jämförelser i stället för det som faktiskt finns.

De representativa tankar individer använder när de gör värdeomdömen bildar knutpunkter i ett nätverk av informationer, ett tvärsnitt av personliga och kollektiva data. Dessa känslor – tankar utgör ackompanjemang till de föreställningar individen har om sig själv och *de andra*. De agerar som sanningsvittnen inför medvetandet och förser det med "bevis" och argument. Yttranden som fälls över grupper som individen identifierar sig med, som "vi svenskar, vi kvinnor" osv beskriver sällan grupperna som sådana, utan lockar fram svar som säger mera om individens egna livsplaner, intressen och motiv. Denna jagcentrering blir möjlig eftersom individens uppfattning om sig själv har ett så alltigenom socialt ursprung.

Under hela sin uppväxttid söker barn och ungdomar efter modeller som väcker deras intresse och som därigenom får en stark känsloladdning. Det är känslan som avgör vad som är psykologiskt betydelsefullt. Förebilder kan stå för både handlingar och hållningar. De får verkningskraft när ungdom tar in dem i sina drömmar och framtidsplaner. Förebildernas verkliga eller inbillade egenskaper synes peka på en möjlighet för individen själv.

Omkastningar mellan *jag* och *vi* pekar på ett grunddrag i det som sker i bakgrunden, nämligen att all information om förebildernas prestationer, som lagras i långtidsminnet, omedvetet aktiveras när man tänker på sig själv. På en psykologisk nivå blir individen ett med den grupp som hon jämför sig med. Positiva föreställningar om den egna gruppen aktiverar negativa föreställningar om *de andra* och vice versa. Det finns en psykologisk beredskap för fördomar mot *de andra*.

Den egna gruppens stora medlemmar och deras bragder stärker självuppfattningen. De starka personligheterna inlemmas i medvetandets fond. De ger stöd och resning åt individens syn på sig själv. Och omvänt, när individen relaterar sina drömmar och livsmål till personer och grupper som hon gillar, bidrar hon till att vidmakthålla deras anseende.

Omvändbarheten mellan mig och oss – som är möjlig tack vare omvändbarheten mellan bakgrundstänkande och tänkandets medvetna förgrund – bildar den "mekanism" som knyter samman kulturell identitet och personlig identitet. Individens uppfattning om sig själv är oupplösligt knuten till känslan för den grupp hon/han vill tillhöra. Denna omvändbarhet kan liknas vid en fixeringsbild, där figur och bakgrund byter plats; än är det *jaget,* än *de våra* som träder i förgrunden.

Kulturen ger sina bidrag genom att under hela livet förse den inre verksamma miljön med förstärkning och gensvar. Individen suger till sig identitetsförstärkande information, medan allt sådant som inte finns inpräglat i psykets inre verksamma miljö ter sig tråkigt och meningslöst.

I den mån kvinnor levat nersänkta i en tystnadens kultur så har de representativa bilder, som konst och vetenskap skapat, mest gett dem yttre avbildningar av manligt psyke. Trots att identiteten byggs upp på samma sätt hos såväl kvinnor som män, så aktiverar en mansdominerad kultur två olika

perspektiv. Som identitetskategorier står kvinnor och män som motsatta grupper.

Kulturen speglar mäns verklighet. Det manliga har lagt under sig det mänskliga. Det manliga är ädelt, hjältemodigt, skapande och överskridande – det har allt vad kvinnor saknar. Zavalloni menar att de psykiska böjelser som finns i identitetsbildningen disponerar till kvinnoförakt. Och i den mån kvinnor används som motbilder till det manliga, blir de försedda med negativa drag. De karakteriseras genom vad de inte är, genom vad de saknar.

Vi människor har en benägenhet att uppfatta *de andra* i förhållande till *oss själva*. Så framstår *de andra* t ex som en källa till besvikelse eller till tillfredsställelse, som bekräftelse eller dementi. De kan hota som konkurrenter, erbjuda oss sina tjänster osv – men de uppfattas inte fristående i sig själva. Det blir därmed svårt för oss att sätta oss in i deras belägenhet. Vi hamnar i tomhet. Hela frågan är tröttande. *De andra* framlockar inte i medvetandet sådana familjära och kära drag som ger näring åt vår självuppfattning.

Nya manliga modeller skapas kontinuerligt. Den känslomässiga genklangen mellan mästaren och hans lärjungar bidrar till mottagligheten för nya stora män. Kulturens stormän är i lägre grad i besittning av alla de extraordinära kvalitéer som tillskrivs dem, men deras mänskliga gärning blir uppförstorad och förstärkt tack vare de ekon de framkallar i sina efterföljares "inre verksamma miljö". En kultur som monopoliseras av män måste nödvändigtvis producera manliga förebilder.

I den mån kvinnor gör sig bemärkta, lägger man märke till dem som intressanta undantag. Eftersom kvinnoidentiteten blivit definierad antingen som en motbild till den manliga eller i termer som tillfredsställer manliga behov av erotisk eggelse eller moderlig omtanke, har kvinnor känt sig tvingade att ta avstånd från kulturens representativa kvinnobilder. Kvinnor försöker bryta sig ur kvinnofållan. Den personliga identiteten måste därvid avskiljas från kvinnor som kollektiv identitet. Detta har försvagat solidariteten mellan kvinnor.

Likhet och särart

Den omständigheten att kvinnor måste förhålla sig till en mansdominerad kultur, ett kollektivt manligt medvetande som hela tiden bildar en måttstock med vilken mänskliga insatser mäts och graderas, har lett till att diskussionen om kvinnans plats i samhället har pendlat mellan två ståndpunkter. Medan den ena linjen har krävt rättvisa på grund av att kvinnor och män är lika varandra, så har den andra linjen framhävt kvinnans särart, hennes rätt att vara lika mycket värd men annorlunda. Så har t ex varit fallet när yrkeskvinnor och hemmafruar kämpat för sitt existensberättigande och sitt personliga värde. Samma motsättningar skymtar i dagens debatt om arbete på heltid och på deltid, om värdet av lönearbete och av oavlönat arbete.

Sedan tidigt 1800-tal har styrkeförhållandet mellan anhängare av likhet respektive särart skiftat över decennier. Vi bevittnar i dag en ökad lyhördhet för kvinnans särart. Jämställdhetssträvanden sedan 1960-talet har öppnat mångas ögon för hur jämställdhet i praktiken inneburit att kvinnor gått in i

lönearbete utan att män nämnvärt ökat sin andel av det oavlönade arbetet. Medan kvinnor breddat sin repertoar har män i stor utsträckning suttit i orubbat bo. I ett mansdominerat samhälle blir jämställdhetens och likhetens villkor dikterade av män.

Under senare hälften av 1970-talet är det tydligt att frågan om likhet och särart nått högskolan och trängt in i forskarsamhället. Vi kan avläsa samma gamla motsättning i mötet mellan kvinnliga forskare och "kvinnoforskare". Motsättningen blir artikulerad och fördjupad i debatten mellan jämställdhets- och kvinnoforskning.

Många kvinnliga forskare känner sig främmande för "kvinnoforskare". De ogillar att forskare understryker sin könstillhörighet och hävdar ett speciellt "kvinnoperspektiv". De har själva erövrat sina positioner "oberoende av kön", på samma stränga meriteringsgrunder som sina manliga kamrater och kolleger. De har aldrig bett om någon särställning och de har inte heller känt sig diskriminerade för att de är kvinnor. De har arbetat hårt och blivit belönade efter förtjänst. De anser sig själva som belägg för att en begåvad kvinna kan ta sig fram om hon bara satsar lika målmedvetet som män. Själva tanken på att bli invalda någonstans för att representera sitt kön och icke på grundval av sin vetenskapliga kompetens finner de kränkande. De ser sig som forskare rätt och slätt. Epitetet "kvinnliga" får de dras med på grund av sin minoritetsställning, även om de ogillar det. Kvinnor är de rent privat och utanför sin vetenskapliga gärning. Och man har väl inte gemensamma forskningsintressen bara för att man är av samma kön!

"Kvinnoforskare" däremot studerar kvinnors villkor. De söker utveckla ett speciellt "kvinnoperspektiv", vilket innebär, att de formulerar sina frågor, väljer sina begrepp och gör sina teoretiska överväganden i medvetande om hur genomgripande samhället är organiserat efter kön. Eftersom män starkt dominerat över denna könsorganisation, blir det viktigt att återskapa och ge röst åt en halvt förskingrad "kvinnokultur", att ta sig an försummade forskningsområden, att pröva vad ett "kvinnoperspektiv" kan tillföra vår förståelse av människan och samhället.

För att göra kvinnoforskningens profil tydligare gör jag en grov uppdelning av forskningen efter dess ideologiska hemvist i likhet mellan könen respektive särart. Genom att jämföra jämställdhetsforskning med kvinnoforskning vill jag visa på ämnets sammansatthet. Hur långt sträcker sig enigheten i beskrivning och analyser? Var skiljer sig deras bedömningar? På vilka grunder? Jag menar, att motsättningarna bottnar i olika strategier och/eller skillnader i värdemässig syn på manliga maktstrukturer.

Skiljelinjer i synen på kön

Om vi delar upp forskning efter dess uttalade eller underförstådda utgångspunkt i *likhet mellan könen* respektive i *kvinnans särart* (dvs i olikhet mellan könen) får vi följande blandade grupperingar:

Likhet mellan könen	*Kvinnans särart*
1. "Könsneutral" forskning om människan	2. Forskning om könsdifferentiering
3. Jämställdhetsforskning	4. Kvinnoforskning

Likhet mellan könen syftar här på forskning som utgår från en outtalad manlig måttstock.

Den "könsneutrala" forskningen om människan bildar den massiva huvudfåran av all humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Den manliga kulturdominansen medför i regel att könsneutraliteten har manliga förtecken. Det manliga utgör den underförstådda normen för det mänskliga. Följden blir att kvinnorna framträder som de annorlunda, som avvikelser från det manliga.

Det faktum att forskare har för vana att i efterhand dela upp sina undersökningsresultat i tabeller efter kön för att se "hur kön slår" är inte nog. Ty "underlåter man att ta med könsuppdelningen i samhället i sina utgångspunkter, riskerar man snedvridna resultat, felaktiga tolkningar och ofullständig teori" (Göranson, 1980). Ty verkligheten är icke könsneutral.

Jämställdhetsforskning utgår från en grundläggande likhet mellan kvinnor och män. Den söker bidra till att identifiera och att avlägsna hinder för förverkligandet av lika villkor såväl på arbetsmarknaden som i det privata och offentliga livet.

Forskning om könsdifferentiering kan t ex undersöka könsskillnader i aktuell förmåga och läggning, inlärning och könsroller och kulturella variationer i vad som anses vara kvinnligt och manligt.

Man kan säga att *kvinnoforskning* inleder en omchiffrering av kulturen. Kvinnoforskare är ofta kvinnor som vägrar att vara den kontrastvätska mot vilken det manliga självförhärligandet framträder.

Bland lekmän används beteckningarna jämställdhets- och kvinnoforskning ofta som synonymer. Men bland berörda forskare har motsättningarna stundom varit bittra. Vad har då kvinnoforskare haft att invända mot jämställdhetsforskning?

Kvinnoforskare menar, att förverkligandet av lika villkor mellan könen bara alltför lätt blir på männens villkor i ett samhälle där makten är manlig. Kvinnorna assimileras under förutsättning att de gör avkall på sina egna erfarenheter och värderingar. I ljuset av manlig kulturdominans får kvinnor lätt prägel av "defekta män" när de frigörs från sin traditionella roll som mannens motbild. När modellen för likhet är manlig är det något som inte stämmer hos kvinnorna.

Kvinnoforskning kan ses som en motvikt, ett försök att korrigera all den forskning som är centrerad på mankön och utgår från manliga livsförhållanden. Vad kvinnoforskare vill säga är helt enkelt, att det är viktigt att forskare besinnar om könstillhörighet är relevant för deras problem. När kön utgår ur analysen skall det inte bero på forskarens aningslöshet utan på rimliga överväganden.

I den mån forskning om könsdifferentiering bekänner sig till ett värdefritt kunskapsideal som inte intresserar sig för alternativ eller frågar efter möjligheter att förändra, så skiljer den sig från kvinnoforskning. Det ligger i sakens natur, att när kvinnoforskare väl uppdagat hur män lyckats generalisera en manlig verklighet, så blir de medvetna om rivaliserande kunskapsintressen och om att kunskaper ingår i ett socialt sammanhang och används för att rättfärdiga eller ifrågasätta rådande förhållanden. Kvinnoforskare tvingas därvid att ta ställning till hur de själva uppfattar samhället,

vilka krafter de betraktar som legitima, vilka de identifierar sig med.

Att samhällsvetenskapen påverkas av samhällsidéer åskådliggörs av alla de viktiga problem som har försummats på grund av att vetenskapsmän varit fångna i föreställningar om en naturlig och nödvändig könsordning. Vilka föreställningar forskare tar för givna sammanhänger med en mängd yttre förhållanden som rör klasser, kön och andra gruppintressen.

De "regelbundenheter" som samhällsvetenskapen kommer fram till har större historisk relativitet än naturvetenskapliga lagar. Ty människan kan överskrida sociala lagar och sina historiska omständigheter (Dahlström, 1981).

I protest mot kulturens kollektiva manliga medvetande söker kvinnoforskning synliggöra en kvinnokultur och ställa frågor ur ett kvinnoperspektiv. Den träder till den kvinnliga särartens försvar och gör kvinnoperspektivet till sitt signum. Det är dock viktigt att skilja på två slag av kvinnlig särart. Den ena är defensiv och den andra offensiv.

Den defensiva särarten värnar om ett reservat för det kvinnliga, en slags minoritetsgaranti för halva befolkningen att få bevara kulturella särdrag i storsamhällets hägn. Ett reservat för kvinnliga dygder, en erkänd nisch för speciella kvinnliga områden, där kvinnors kompetens blir allmänt erkänd och aktad. Anhängarna av likhet mellan könen fruktar att kvinnans särart skall användas för att driva kvinnor tillbaka till oavlönat arbete.

Den offensiva kvinnliga särartens anhängare gör anspråk på halva makten. De vill att särarten skall sätta sin prägel på helheten och vara med och bestämma över samhället. De hävdar sin rätt att medverka till att utforma den övergripande världsbilden och kritiserar manliga maktsystem för försummelser, felprioriteringar och ensidighet. Några ser det som sin mission att hejda en destruktiv samhällsutveckling.

I den mån jämställdhetsforskning uppfattar den manliga kulturdominansen som ett verkligt hinder för jämställdhet, och icke i första hand strävar efter att omfördela kvinnor och män i system vars spelregler och mål dikteras av män, så bortfaller motsättningen mellan jämställdhets- och kvinnoforskning. Det är möjligt att kvinnoforskningens bidrag just ligger i att påminna om huvudmotsättningen.

Huvudmotsättningen går inte mellan kvinnor

Jämställdhetsforskning och kvinnoforskning är ense om mycket. De förklarar våra könsroller som resultat av en arbetsdelning i vilken kvinnor och män blivit specialiserade på olika uppgifter. Och i den mån de svarar för olika uppgifter hamnar kvinnor och män i situationer som ställer olika krav på dem. De möter problem som tarvar olika lösningar. De kommer att verka i olika delvärldar och de lär sig att ge förtur åt olika aspekter. Deras olika val drar med sig ett jordskred av följdverkningar som ökar avståndet mellan dem.

Denna bild av två hälfter är måhända väl hårddragen. I regel lämnar samhällen kvar gemensamma områden av handlingar som är tillåtna för båda könen. Gränserna för vad om anses vara gemensamt respektive vad som tillfaller det ena eller andra könet varierar över tid och mellan regioner, klasser och kulturer. Differentieringen efter kön bildar mönster som på en

gång är fasta och flytande. De låter sig omvandlas utan att tudelningen blir upphävd.

Specialiseringen på olika livsnödvändiga uppgifter skapar ett ömsesidigt beroende mellan kvinnor och män. Man brukar tala om komplementaritet. Denna komplementaritet blir förstärkt med polariserade symboler vilka framställer kvinnligt och manligt i motsatspar. Polerna utsänder varningar mot likhet. Ofta är symbolernas indelning av ett idealsamhälle i en kvinnlig och manlig hälft hårdare könsbunden än den sociala verkligheten.

Strävanden för jämställdhet har i Sverige som i andra länder gått in för att bryta könsbunden arbetsdelning, att söka ge kvinnor och män erfarenheter av situationer som ställer lika krav på dem, att ersätta ensidigt beroende med valmöjligheter samt att motverka polariseringar av kvinnligt och manligt i fostran, läroböcker, platsannonser, massmedia m m. En politik för lika villkor baserad på en grundläggande likhet mellan könen.

Eftersom könsdifferentieringen börjar när barnen är små, ökar intresset för föräldrarna. Det är i parförhållandet och föräldraskapet könets innebörd tar gestalt. Kvinnor har mestadels huvudansvaret för barn. Kombinationen av mödrarnas närvaro och fädernas frånvaro skapar en klyfta i flickors och pojkars uppväxterfarenheter. Denna klyfta garanterar att allt förblir vid det gamla.

Föräldrarnas strategiska roller har medfört att kvinnoforskningen trotsigt tagit itu med modern och moderligheten. Medan jämställdhetsforskningen har haft en tendens att betrakta moderskap som ett förvärvshinder och att tona ner mödrarnas betydelse och låta barnomsorgens välutbildade personal ta hand om barnen, har kvinnoforskningen försvarat moderlighetens socialt konstruktiva värden samtidigt som den visat på utsattheten och instängdheten i mor- och barnrelationen i dagens samhälle.

Dinnerstein (1976) har sökt visa hur arbetsdelningen mellan föräldrarna lägger grunden för en destruktiv polaritet mellan könen. Så länge fäderna är sekundära föräldrar, så länge omsorg och makt hålls isär, kommer de psykiska förutsättningarna för en könsbunden arbetsdelning att återskapas.

I ljuset av dessa teorier framstår den svenska föräldraförsäkringen, med de möjligheter den öppnar för fäder, som ett av de mest framsynta inslagen i den svenska jämställdhetspolitiken. Intrycket förstärks om man besinnar det könsskifte som äger rum under uppväxtåren. Barndomen, förskolan och lågstadiet domineras av en blommig och expressiv kvinnokultur av mödrar och "fröknar" och befolkas av duktiga trygga flickor samt bråkiga barnsliga pojkar. Ta så ett tio-femton år långt kliv till den högre utbildningen, till en formell manlig kompetenshierarki, där unga arga män gör sig bemärkta genom att kritisera vad andra tänkt, medan flertalet socialt receptiva kvinnor sitter och tiger på seminarierna.

Kring detta könsskifte i makt och kultur har bedrivits en hel del forskning utifrån olika kunskapsintressen. Denna dramatiska omställning som backar upp pojkars och dämpar ner flickors begåvning vållas av en arbetsdelning där det ena könet svarar för primära och känslomässiga behov och det andra för samhälleliga och rationella, där det personliga och privata är avskuret från det historieskapande och offentliga. Det är här som över- och underordningen ger sig till känna. Manlig makt höjer sig över kvinnlig omsorg såsom

högskolan över daghemmet – sen må forskningen säga vad den vill om de tidiga barndomsårens avgörande betydelse.

Om allt detta råder på det stora hela enighet. Den stora majoriteten av forskare som intresserar sig för jämställdhets- och kvinnoforskning är kvinnor, liksom även majoriteten av dem som tar del av forskningen, diskuterar den, följer med litteraturen och utvecklar kunskaper ur konfrontationen mellan argument för likhet mellan könen och könens särart.

Könsmotsättningar i högskolan

Men inte går väl könsmotsättningarna inom högskolan bara mellan kvinnor? Man skulle tro det. Men majoriteten av högskolans män är kompakt ointresserade av jämställdhet. De betraktar sig som upplysta i ärendet och berömmer sig av sin könsneutralitet när de å tjänstens vägnar har att befatta sig med denna jämställdhet. En och annan känner uppriktig välvilja för kvinnors ambitioner. Men det är klart att det kommer att ta tid. Och visst är det värt sina skämt! En och annan finner hela frågan modebetonad och störande, för att inte säga stötande.

Det är denna massiva stumma mur som kvinnor söker bräcka. Det är mot denna blanka vägg deras argument studsar. Det är denna hårdnackade oberördhet vi söker beveka antingen vi försäkrar att vi är i grunden lika eller vi vädjar till vår särart. Huvudmotsättningen finns givetvis mellan å ena sidan de högskolans kvinnor som i dag organiserar sig i kvinnoforum och samlas till "kvinnouniversitet" och deras manliga bundsförvanter, och å andra sidan de lomhörda lärofäder som sitter på tjänster, studieplaner, anslagstilldelning, som rangordnar, prioriterar och utlåter sig som sakkunniga.

Under 1970-talet ökar intresset för studier av det patriarkala arvet och mansväldets olika former. Makten är i regel i mäns händer, även om flertalet män är tämligen tomhänta. De institutioner som bestämmer samhällets övergripande världsbilder, de som förklarar hur allting är beskaffat och anger målen för våra gemensamma strävanden, domineras av män (Janssen-Jurreit, 1979). Ta som exempel religionen och kyrkan som länge frånkänt kvinnor den dignitet som det prästerliga ämbetet kräver. Vetenskapen och tekniken är stort sett i mäns händer, så också kapital och näringsliv, banker och bolag. Om det uppstår några tvivel kring mål och medel har män kontrollen över det legala våldet, ordningsmakten och militärväsendet.

Denna manliga kontroll över beslut och tillgångar skapar intressegemenskap mellan män. Den förlänar manliga församlingar ett drag av självtillräcklighet. Den främjar brödraskap bland män (Lippman-Blumen, 1976). Män blir eggade och stimulerade av samvaron med andra män. Så också inom högskolan.

Det har sagts att högskolans formella regler borde skydda kvinnor mot godtycke och särbehandling. Examinationerna är tämligen standardiserade och bedöms anonymt. Ojäviga betygsnämnder bedömer avhandlingar. Utdelningen av utbildningsbidrag liksom tjänstetillsättningar sker med öppet redovisade kriterier och rangordningar. Man påstår att det ligger rättssäkerhet i denna upphöjda modell trots alla infamiteter vid akademiska tjänstetillsättningar, trots de olika mänskliga bevekelsegrunder som påver-

kar äldre mäns val av efterföljare bland unga män som axlat deras tankars mantel, trots att manliga lärare ibland känner sig besvärade i samtal med kvinnliga elever och ibland åter inte kan avhålla sig från att testa deras sexuella tillgänglighet och trots att den kvinnofientlighet, som vår kultur ger så beklämmande rika vittnesbörd om, även trivs i den akademiska världen.

I högskolans värld råder benhård konkurrens mellan män. Många misslyckas och slås ut. Men glöm inte att vi hela tiden håller oss inom en kultur där manliga "särintressen" har ett sken av allmängiltighet. Högskolan vänder sig mot avnämarna, produktionen och förvaltningen, det effektiva samhället. Den räknar inte med det överarbete som faller på kvinnorna. Tillvarons kvinnosida av barn, hushållsarbete och omsorger om sociala relationer blir en belastning. Att kvinnors totala arbetsinsats ofta överstiger männens räknas här lika litet som annorstädes. De representativa tankar, underförstådda hänvisningar, identitetsmodeller, minnen och ordval som verkar vid utkanten av det manliga medvetandet, har skapat en kulturell immunitet för *de andra,* kvinnorna. Århundrades lager av manlig identitet utgör ett nära nog unikt exempel på en ensidig konstruktion av en kollektiv identitet. Med Zavallonis ord: "Om vi förstår hur psykets inre verksamma miljö arbetar, blir det också lättare att inse vilket starkt känslomässigt hot kvinnors kamp för jämställdhet väcker hos män. Den hotar icke bara deras uppfattning om sig själva, utan även deras förankring i en manlig verklighetsbild."

Som forskare har många kvinnor konfronterats med genuin oförståelse för de problem och kunskapsperspektiv de varit ute efter. Deras insikter om att gängse omhuldade forskningsmetoder inte lämpar sig för de frågor de söker svar på, blir avfärdade som "ovetenskapliga". Eftersom samhällets kvinnosida, som burit upp det arbete som återskapar och förnyar våra livsmönster, har genomgått dramatiska förändringar i skuggan av ekonomins omvandling, så öppnar sig här stora försummade forskningsområden. Och om den bild av manlig kulturdominans som jag manat fram har någon överensstämmelse med verkliga förhållanden, så har ett kvinnoperspektiv mycket att tillföra forskningen. När de bägge perspektiven, det invant manliga och den kvinnliga utmaningen, på allvar tar itu med samhällets könsorganisation, är vi på väg mot jämställdhet i högskolan. Men innan dess kan de omprövningar som kan tänkas få stöd genom kvinnoforskning sammanfattas enligt följande:

- Forskning inom försummade områden. Perspektivskifte från vilseledande könsneutralitet till medvetande om både intressegemenskap och konflikt.
- Ökad användning av kvalitativa metoder och betoning av förståelse. Strävan till integration av övergripande system och människors vardagliga livsvärldar.
- Försök att tillgodose olika kunskapsintressen. Minskat avstånd till praktiker och lekmän. Hjälpmedel för nya grupper att artikulera mål och värdekritik.
- Större spridning av forskningsresultat till inom- och utomvetenskapliga målgrupper. Satsning på bra språkbruk och pedagogik.

- Påverkan på högskolans organisation och meriteringsgrunder. Uppvärdering av kvalificerade intellektuella verksamheter med ringa meritvärde i dag: undervisning, handledning, samarbete för kunskapsutveckling.

Jag har målat upp en bild av motsättningar för att ingen skall tro att jämställdheten kommer till högskolan av sig själv och att vi bara har att invänta den. Det skulle i så fall vara för att forskares villkor försämrats till den grad att allt fler manliga forskare lämnar högskolan och kvinnor tar vid – en tendens som kan spåras i dag. Men den utvecklingen är det ingen som eftersträvar. Vad det gäller är att se till att den kreativitet och vitalitet som fört samman kvinnor i högskolan skall få möjlighet att bidra till kunskapsutvecklingen i samhället.

Källor

Chodorow, Nancy, The Reproduction of Mothering. University of California Press 1978.

Dahlström, Edmund, Handlingsorienterad forskning på olika nivåer. Sociologisk forskning nr 2-3 1982.

Dinnerstein, Dorothy, The Mermaid and the Minotaur, Harper & Row Publ, New York London 1976.

Göransson, Anita, Hur anlägger man jämställdhetsperspektiv på forskning? Riksbankens jubileumsfond 1980:4.

Janssen-Jurreit, Marie-Louise, Sexism. Manssamhällets ideologi och historia. Norstedts, Stockholm 1979.

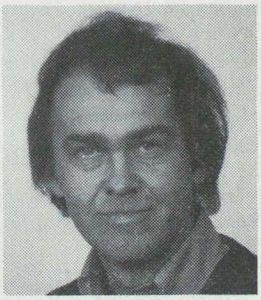
Liljeström, Rita, Det erotiska kriget, Liber Förlag, Publica 1981.

Lippman-Blumen, Jean, Toward a Homosocial Theory of Sex Roles: An explanation of the sex segregation of social institutions. SIGNS 1970, vol 1, nr 3.

Zavalloni, Mariza, Eco-Egology, The study of the interaction between social and personal identities. Bidrag till symposium om Identity, personal and sociocultural, Uppsala augusti 1982.

II Kvinnliga forskare

Statistiska analyser, siffror och figurer som beskriver obalansen mellan kvinnor och män på olika nivåer i utbildningen är viktigt bakgrundsmaterial för förslag till åtgärder. Kapitlen i denna del av betänkandet handlar främst om kvinnorna i forskarutbildningen och om vart de tar vägen som färdiga forskare.

Bo Ekehammar
Docent i psykologi vid Stockholms universitet

3 Andel kvinnor inom forskarutbildning och tidigare utbildningsnivåer – Utveckling och nuläge

Syfte

Det huvudsakliga syftet med detta bidrag är att kortfattat beskriva och analysera utvecklingen i Sverige med avseende på den yttre jämställdheten mellan kvinnor och män inom framför allt forskarutbildningen med tonvikt lagd på situationen för kvinnorna. Förändringar över tid studeras med ett perspektiv på främst de två senaste decenniernas utveckling. Med nödvändighet analyseras även förändringar på utbildningsnivåer före forskarutbildningen, såsom gymnasieutbildning och högskolans grundutbildning. Analyserna görs utifrån populationsundersökningar baserade på sammanställningar och/eller bearbetningar av publicerade och opublicerade data från främst Statistiska Centralbyråns (SCB) utbildningsstatistik, arbetsmarknadsstatistik, statstjänstemannastatistik och prognosinformation samt UNESCO:s och OECD:s internationella statistik. En mer omfattande kartläggning och analys av jämställdheten inom forskarutbildning och forskning, än vad som av utrymmesskäl är möjlig här, återfinns i Ekehammar & Löfgren (1981).

Trender i gymnasieskolan

Förändringar inom forskarutbildning och forskning är till stor del avhängiga förändringar på föregående utbildningsstadier såsom gymnasieskola och

Tabell 1. Procentandel (heltal) flickor av samtliga elever som genomgått gymnasieskolans linjer (och motsvarande äldre skolformer) åren 1965/66, 1969/70, 1973/74, 1977/78, 1981/82 (prognos)

Linje	1965/66	1969/70	1973/74	1977/78	1981/82
3- och 4-åriga					
Humanistisk (H)	78	83	82	84	83
Samhällsvetenskaplig (S)	62	59	63	64	64
Ekonomisk (E)	53	48	44	51	50
Naturvetenskaplig (N)	33	30	35	38	37
Teknisk (åk 4) (T)	8	5	6	6	9
2-åriga "teoretiska"					
Social (So)	74	72	79	70	70
Musik (Mu)	–	–	56	58	56
Ekonomisk (Ek)	57	50	54	55	56
Teknisk (Te)	4	3	2	3	2
2-åriga yrkesinriktade					
Konsumtion (Ko)			98	99	99
Vård (Vd)			97	96	96
Beklädnadsteknisk (Be)			96	97	95
Distrib. och Kontor (DK)			71	81	80
Livsmedelsteknisk (Li)			38	47	46
Jordbruk (Jo)			29	43	41
Processteknisk (Pr)			12	13	12
Skogsbruk (Sb)			2	1	2
Träteknisk (Tr)			1	6	4
Fordonsteknisk (Fo)			1	2	1
El-teleteknisk (Et)			1	1	2
Verkstadsteknisk (Ve)			0	2	2
Bygg- och anl. teknisk (Ba)			0	1	1
Summa 3- o. 4-åriga linjer	46	45	43	45	44
Summa 2-åriga "teoretiska"	43	51	56	57	60
Summa 2-åriga yrkesinrikt.			44	49	46
Summa samtliga linjer			47	49	48

Källor: SCB, IPF 1977:1; SCB, Utbildningsstatistisk årsbok 1979.

högskolans grundutbildning. Avseende gymnasieskolan visar Tabell 1 andelen kvinnor som genomgått olika linjer (och motsvarande tidigare skolformer) under perioden 1965/66–1981/82 (prognos). Tabellen ger en uppdelning av linjerna på de tre olika "teorinivåerna", inom vilka linjerna är ordnade med avseende på procentandel kvinnor. Som framgår är några linjer nästan helt *kvinno*dominerade (Konsumtion, Vård, Beklädnads, Humanistisk) och ett ännu större antal nästan helt *mans*dominerade (Bygg- och anläggningsteknisk, Verkstadsteknisk, Elteknisk, Fordonsteknisk, Träteknisk, Skogsbruks, Teknisk). Mer än hälften av gymnasieskolans linjer är således nästan helt könspolariserade, och detta gäller under hela den redovisade perioden.

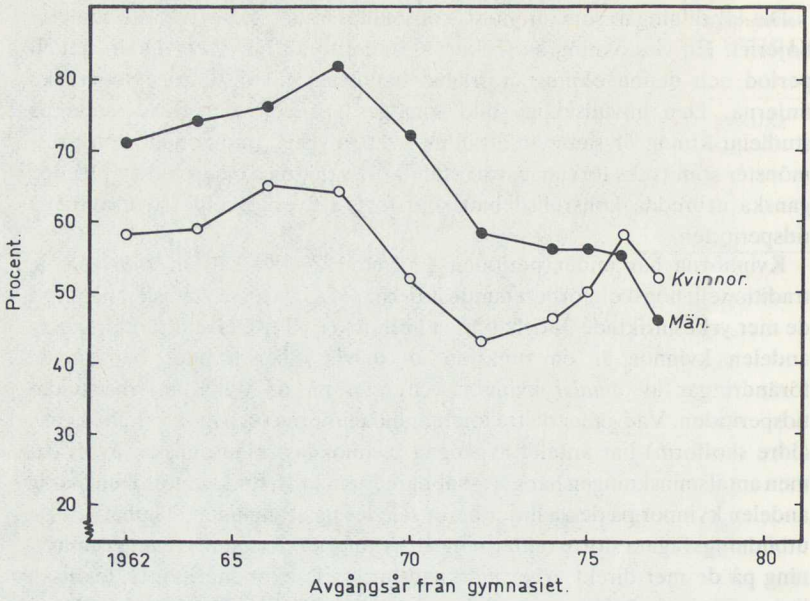
De utbildningar som är mest könsbalanserade är de två ekonomiska linjerna. En viss ökning av flickornas andel totalt har skett under aktuell period och denna ökning är främst hänförbar till de 2-åriga teoretiska linjerna. Den huvudsakliga bild som ges i Tabell 1 med avseende på studieinriktning är sammanfattningsvis ett mycket traditionellt könsrollsmönster som tycks förvånansvärt stabilt över tid, mot bakgrund av bl a den ganska utbredda könsrollsdebatt som förts i Sverige under den aktuella tidsperioden.

Kvinnorna har under perioden 1965/66–1977/78 ökat sin *andel* på de traditionellt högskoleförberedande linjerna (H, S, N), men minskat något på de mer yrkesinriktade 3- och 4-åriga linjerna (E, T). Dessa förändringar av andelen kvinnor är en funktion av delvis olika trender beträffande förändringar av *antalet* kvinnor och män på de olika linjerna under tidsperioden. Vad gäller de tre förstnämnda linjerna (och motsvarigheterna i äldre skolform) har antalet avgångna kvinnor *och* män minskat avsevärt, men antalsminskningen har gått snabbare för män än för kvinnor. Den ökade andelen kvinnor på dessa linjer beror således på att männen "lämnat" dessa utbildningsvägar i större omfattning än kvinnorna. Kvinnornas andelsminskning på de mer direkt arbetsmarknadsinriktade ekonomiska och tekniska linjerna är en funktion av ett i stort motsatt förhållande. Resultatet för de två sistnämnda linjerna har därmed blivit en svag minskning av andelen kvinnor under aktuell period.

Yrken och utbildningar brukar för vissa ändamål kategoriseras efter dels en *horisontell* dimension, som anger yrkesområde, studieinriktning eller motsvarande, och dels en *vertikal* dimension, som anger nivå, utbildningstid, status eller motsvarande. Genom att klassificera linjerna i Tabell 1 enligt ett sådant schema har procentandelen kvinnor beräknats i varje kombination av område och teorinivå för år 1977/78 avseende genomgångna gymnasielinjer. Områdesdimensionen har kategoriserats i fem grupper från "mjuk(vetenskap)" (Humanistisk) till "hård(vetenskap)" (Teknisk) och teorinivådimensionen i tre, från "låg" (2-årig praktisk) till "hög" (3- och 4-årig teoretisk).

Analyserat på detta sätt framgår det klart att det är *område* som ger ett monotont samband med kön (Humanistisk 82 %, Social 81 %, Ekonomisk 65 %, Naturvetenskaplig 38 %, Teknisk 6 %) medan *teorinivå* inte ger ett sådant samband och dessutom rätt små skillnader i procentandel kvinnor mellan nivåerna. Kvinnorna är dock något underrepresenterade (45 %) på de längre (3- och 4-åriga) teoretiska linjerna, överrepresenterade på de kortare (2-åriga) teoretiska linjerna (56 %) med de yrkesinriktade linjerna däremellan (49 %).

Flickornas procentandel av samtliga avgångna från gymnasieskolans linjer år 1978 var 49,31 %. Flickornas andel av åldersgruppen 18 år var vid samma tidpunkt 49,08 %. (Eftersom det föds fler pojkar än flickor är antal kvinnor färre än antal män i denna åldersklass.) Ovanstående innebär således att beträffande avgångna från gymnasieskolans samtliga *linjer* är flickorna numera andelsmässigt proportionellt representerade. När det gäller slutförda *specialkurser* på gymnasienivå är flickorna till och med klart fler än pojkarna (71 % av samtliga år 1977/78).

Figur 1. Övergångsfrekvenser (procent) inom två år till universitet och högskola från gymnasieskolans humanistiska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga linjer, eller motsvarande äldre former

Källor: SCB, PM 1975:2, 1979:143.

Övergång mellan gymnasieskola och högskola

Under 1960-talet fram t o m 1968 ökade den *andel* avgångna från gymnasiet som övergått till universitets- eller högskolestudier efter gymnasiet. Traditionellt har denna övergångsfrekvens varit högst från linjerna i det "gamla" allmänna gymnasiet och sedermera från motsvarande linjer (H, S, N) i den nuvarande gymnasieskolan. Intressanta könsskillnader över tid kan observeras i dessa övergångsfrekvenser, vilka åskådliggörs grafiskt i Fig 1.

För männen har skett en nästan obruten successiv minskning av den andel som övergått till högskola inom två år från gymnasieskolans slut. Av pojkarna, som slutade gymnasiet 1968 på de aktuella linjerna, började således 80 % studera vid högskola inom två år medan motsvarande siffra för 1977 endast var ca 45 %. I det senare fallet rör det sig till och med om en jämfört med tidigare utvidgad högskola, vilket hade inneburit ett ännu lägre värde om den gamla högskoledefinitionen skulle ha använts.

För flickorna var trenden i övergångsfrekvens också fallande från 1968 till 1972 varefter en uppgång har skett. Detta har lett till att det för första gången under den studerade tidsperioden fr o m 1976 är vanligare för en flicka än för en pojke att övergå till universitet och högskola inom två år efter avgång från de aktuella gymnasielinjerna.

Högskolans grundutbildning

Tillströmning och närvarande

Kvinnornas andel av tillströmningen (dvs för första gången inskrivna) vid universitet och högskola från 1930-talets slut har ökat kontinuerligt från ca

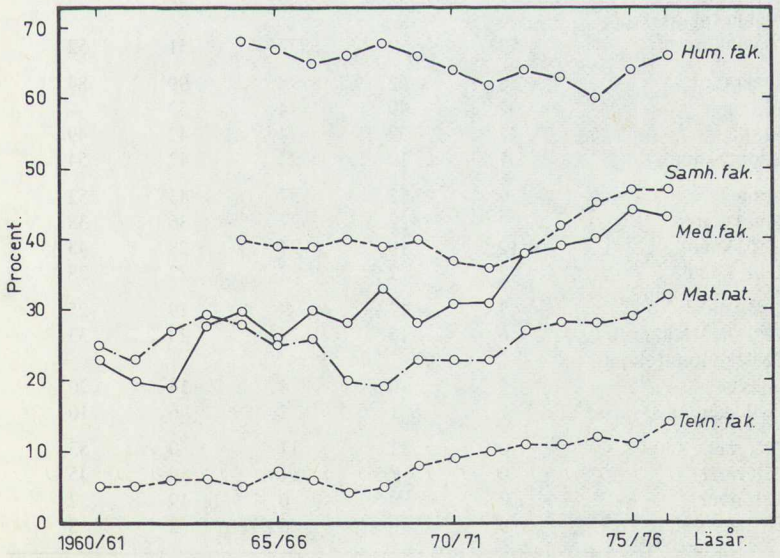
Tabell 2. Procentandel kvinnor av nyinskrivna, närvarande och examinerade vid universitet och högskola perioden 1937/38–1977/78

Läsår	Nyinskrivna	Närvarande	Examinerade
1937/38	25	17	17
1942/43	27	23	23
1947/48	31	22	23
1952/53	35	26	23
1957/58	39	31	26
1962/63	41	35	31
1967/68	41	39	36
1972/73	43	37	39
1977/78[a]	56	52	61

[a] Ny högskoledefinition fr. o. m. detta år.
Källa: SCB, Utbildningsstatistisk årsbok 1978, 1979.

25 % år 1937/38 till ca 56 % år 1977/78 med åtföljande ökningar också avseende andel närvarande och examinerade (se Tabell 2). Det stora språnget i denna tidsserie inträffade år 1977/78 i och med att begreppet högskola omdefinierades nämnda år i samband med den stora högskolereformen. Därvid kom bl a ett flertal nya utbildningar att tillföras högskolan vilka i stor utsträckning utgjordes av traditionellt kvinnodominerade yrkesområden (förskollärare, sjuksköterska etc). Genom den nya högskoledefinitionen är således kvinnorna numera i numerär majoritet i såväl tillströmning som närvaro och examination inom högskolan.

Om man ser på utvecklingen av kvinnornas andel i tillströmningen för de fem stora utbildningsområdena (fakulteterna), enligt den "gamla" högskolans indelning visar Fig 2 att Humanistisk fakultet var den enda numerärt kvinnodominerade under 1960- och 1970-talen. Kvinnornas andel där var

Källor: SCB, Högskolestatistik I, 1962/63–1971/72; Utbildningsstatistisk Årsbok, 1978.

Figur 2. Procentandel kvinnor av förstagångsinskrivna vid universitet och högskola för de fem stora fakultetsområdena under perioden 1960/61–1976/77

med vissa fluktuationer något under 70 % för hela perioden. Inte heller inom Matematisk-Naturvetenskaplig fakultet skedde någon större förändring av kvinnornas andel i tillströmningen (ca 30 %) medan övriga tre utbildningsområden uppvisade klart ökade kvinnoandelar och speciellt då Medicinsk fakultet (från ca 20 till 40 % av tillströmningen).

Av de mindre fakultetsområdena var kvinnornas andel av nybörjarna år 1976/77 enligt följande (i storleksordning): Farmaceutisk 72 %, Veterinärmedicinsk 71 %, Lantbruksvetenskaplig 53 %, Odontologisk 49 %, Teologisk 46 %, Medicinsk 43 %, Juridisk 42 %, Handels 38 % och Skogsvetenskaplig 13 %. Totalbilden för tillströmningen är således att kvinnor dominerar numerärt inom "humaniora, vård, medicin" och männen inom "teknisk, naturvetenskaplig", mycket i linje med den uppdelning gymnasieskolan uppvisade.

Examinerade

Eftersom akademisk grundexamen i princip utgjort ett av behörighetskraven för forskarutbildning under aktuell period är det av intresse att se på könsskillnader i grundexamina. Tabell 3 ger en översikt av kvinnornas andel i avlagda grundexamina i ett något längre tidsperspektiv (från 1936/37), varför endast examenstyper som förekommit under hela perioden redovisas. (Bl a kan de Filosofiska fakulteterna inte särredovisas eftersom fakultetsindelningen här förändrats under perioden.)

Tabell 3. Procentandel kvinnor som avlagt vissa grundexamina under perioden 1936/37–1976/77. (Rangordnade efter andel kvinnor 1936/37)

Examen	1936/37	1946/47	1956/57	1966/67	1976/77
Sjukgymnast	100	90	100	99	82
Socionom	59	47	50	69	66
Gymnastikdirektör (gymn.lär.ex)	53	59	52	51	52
Receptarie	38	62	98	99	84
Fil. mag.	37	40	44	52	–
Fil. kand.	37	39	34	42	49
Odont. kand.	31	19	22	42	54
Apotekare	29	52	57	43	52
Tandläkare	29	22	27	36	38
Med. kand.	12	16	27	28	43
Teol. kand.	7	2	2	27	28
Jur. kand.	7	12	9	19	25
Med. lic. (läkarex)	6	16	22	23	33
Civilekonom (ekonomex)	5	6	4	14	20
Civilingenjör	1	1	2	6	10
Vet. med. kand	0	11	17	0	53
Veterinär	0	0	11	19	45
Agronom	0	0	6	19	32
Civiljägmästare	0	0	0	2	3

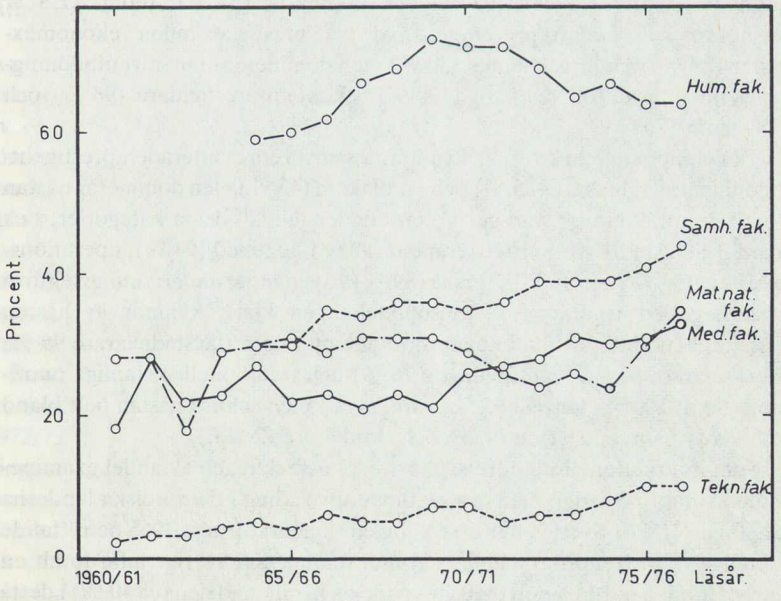
Källa: SCB, Utbildningsstatistisk årsbok 1978, 1979.

Vid den aktuella tidsperiodens början var endast en examen helt kvinnodominerad (sjukgymnastexamen) medan fem helt eller nästan helt saknade kvinnliga examinerade (vet med kand, veterinärexamen, agronomexamen, civiljägmästarexamen, civilingenjörsexamen) och ytterligare några hade färre än 10 % kvinnliga examinerade (teol kand, jur kand, med lic/läkare, civilekonom). Kvinnorna saknades således då nästan helt bland examinerade på vad som brukar klassificeras som status- eller prestigeutbildningar.

Förutom sjukgymnastexamen var kvinnorna då också ganska väl representerade i examina som socionom, gymnastikdirektör, receptarie, dvs på utbildningar med direkt yrkesinriktning och då utan forskningsanknytning. Kvinnorna har också antalsmässigt dominerat dessa examina under de 40 år som Tabell 3 omspänner och dessutom ökat avsevärt för de flesta typer av examina under åren, inte minst i prestigeutbildningarna (speciellt veterinär, apotekare). Vid periodens slut (1976/77) var endast två examina klart mansdominerade (civiljägmästare, civilingenjör) och två klart kvinnodominerade (receptarie, sjukgymnast).

Utvecklingen av andelen examinerade kvinnor inom de fem stora fakulteterna (Hum, Sam, Mat-nat, Med, Tek) illustreras i Figur 3 och motsvarar ganska väl tidigare redovisade trender i tillströmningen. Kvinnornas andel av samtliga avlagda grundexamina under den "gamla" högskolans tio sista år genomgick ingen nämnvärd systematisk förändring utan varierade mellan 38 och 42 %. Den allmänna minskning i *antal* examina/år under denna period gällde således både kvinnor och män.

En bild av examinationssituationen på grundutbildningsnivå inom den *"nya" högskolan* ges i Tabell 4 för läsåret 1978/79. Som visas dominerar

Källa: SCB, Utbildningsstatistisk årsbok 1978.

Figur 3. Procentandel kvinnor av avlagda grundexamina inom de fem stora fakulteterna för perioden 1960/61–1976/77

Tabell 4. Antal avlagda grundexamina samt procentandel kvinnor fördelade efter utbildningssektor läsåret 1978/79

Sektor	Antal totalt	Procent kvinnor
Vårdyrken	9 291	84
Undervisningsyrken	10 647	77
Kultur- och informationsyrken	1 349	50
Administrativa, Ekonomiska och Sociala yrken	5 105	47
Tekniska yrken	2 970	11
Äldre studieordning (fil. kand. etc.)	3 517	49
Samtliga examina	32 879	64

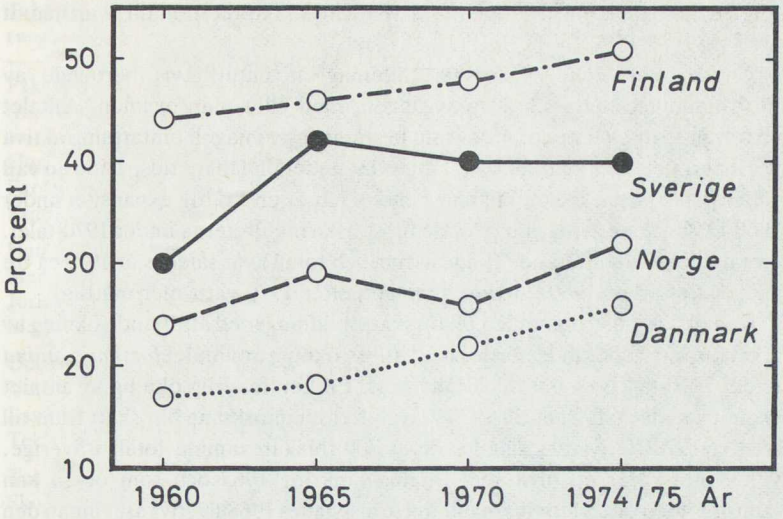
Källa: SCB, Utbildningsstatistisk årsbok 1980.

kvinnorna antalsmässigt examinationen på de två största av de fem sektorerna, nämligen Vård- och Undervisningsyrken, medan männen dominerar den tekniska helt och de två övriga (Administrativa, ekonomiska och sociala yrken samt Kultur och Informationsyrken) är ganska väl könsbalanserade. Sammantaget var inte mindre än 64 % av samtliga grundexamina år 1978/79 avlagda av kvinnor. Detta kan vara intressant att notera mot bakgrund av att flertalet av dessa utbildningar ger allmän behörighet för antagning till forskarutbildning enligt nyare bestämmelser.

En viss variation i andel kvinnor förekommer mellan utbildningslinjer också *inom* sektorer. Inom *teknisk* sektor är kvinnorna förhållandevis väl representerade på utbildningslinjer inom områdena agronomi (49 %), lantmäteri (41 %), kemi (37 %) och arkitektur (31 %). Inom AES är kvinnorna klart underrepresenterade i de två "prestigeexamina" ekonomexamen (23 %) och juristexamen (30 %) men dominerar numerärt utbildningarna till internatföreståndare (100 %), ekonomiföreståndare (98 %) och socionom (70 %).

Också inom *vård*sektorn är kvinnorna sämst representerade i prestigeutbildningarna till läkare (35 %) och tandläkare (45 %) men dominerar nästan totalt de utbildningar som ger yrken "underställda" dessa kategorier, t ex tandhygienist (100 %), arbetsterapeut (98 %), logoped (94 %), operationsassistent (94 %) och sjuksköterska (89 %). Även inom *undervisnings*sektorn visar sig den traditionella könsuppdelningen klart; kvinnor är nästan ensamma inom lärarutbildningar inriktade mot barn (lågstadielärare 96 %, förskollärare 93 %, fritidspedagog 76 %) och traditionellt kvinnliga områden (textil 100 %, hushåll 95 %, vård 93 %) men saknas nästan helt bland utbildade hantverkslärare (4 %) och slöjdlärare (2 %).

Som internationell jämförelse illustreras utvecklingen av andel examinerade kvinnor i Sverige med motsvarande utveckling i de nordiska länderna (se Figur 4). För Sverige har utvecklingen stagnerat fr o m 1965 beträffande ökningen av kvinnornas andel av grundexamina och Sverige intar totalt en internationell mittposition med avseende på kvinnoandelen (ca 40 %) i detta fall. Av samtliga nordiska länder är Sverige det enda som inte ökat sin andel

Källor: UNESCO, Higher Education: International trends, 1960–1970, Statistical Yearbook 1972–1977.

Figur 4. Procentandel kvinnor av antal avlagda grundexamina vid universitet och högskola för perioden 1960–1974/75. Sverige jämfört med övriga nordiska länder.

grundexaminerade kvinnor efter 1965 (enligt den använda UNESCO-statistiken som för Sveriges del ej helt överensstämmer med motsvarande inhemska statistik).

Forskarutbildningen

Allmänt

År 1969 genomfördes en omfattande reformering av forskarutbildningen i Sverige. Reformen innebar bl a att licentiatexamen och doktorsgrad ersattes av en enda forskarexamen, doktorsexamen, som hade nordamerikansk förebild. Syftet med reformen var bl a att nedbringa studietiden genom en kursbunden utbildning med kontinuerlig handledning. I och med denna reform har det således funnits tre olika forskarexamina under den tidsperiod som behandlats här, nämligen licentiatexamen (exkl med lic), doktorsgrad och doktorsexamen. För att möjliggöra jämförelser över tid har dessa sammanslagits i följande analyser och sammanfattningsvis benämnts forskarexamina.

Beträffande tillströmningen till forskarutbildningen, dvs antalet *nybörjare,* föreligger tillförlitlig information endast för en kort tidsperiod, fr o m 1972/73. Annan, ej helt jämförbar statistik antyder emellertid att tillströmningen till forskarutbildning ökade kraftigt fram till 70-talets början. För perioden 1972/73–1979/80 kan konstateras att det totala antalet nybörjare i högskolans forskarutbildning minskat svagt och oregelbundet, från ca 2 300 till ca 2 000 personer per läsår. De filosofiska fakulteterna har samtliga minskat betydligt i antal nybörjare under denna period. Den Tekniska fakulteten har varit relativt oförändrad medan en klar ökning i tillströmning

förelåg inom de kliniska ämnena vid Medicinsk fakultet fram till ovan nämnt år.

Antalet *närvarande* i forskarutbildning är naturligtvis beroende av tillströmningen men också av avgången, med eller utan examen. Antalet närvarande forskarstuderande (som består dels av i någon omfattning aktiva personer, dels av s k nollaktiva) kan följas under en längre tidsperiod än vad gäller nybörjarna. Den allmänna trenden här är en kraftig expansion under 1960-talet och en avmattning för de filosofiska fakulteterna under 1970-talet. Antalet forskarstuderande (både aktiva och totalt) var således år 1970 ca tre gånger fler än år 1960, medan ökningen efter 1970 varit mer måttlig.

Den ökade tillströmningen till forskarutbildning med åtföljande ökning av antal forskarstuderande borde ha lett till en ökning av antalet *forskarexamina* under 1970-talet. Så har dock inte skett. En kontinuerlig ökning av antalet examina ägde rum fram till 1970/71 varefter en minskning har skett fram till nu. År 1978/79 avlades således drygt 700 forskarexamina totalt i Sverige, vilket motsvarar en nivå som förelåg omkring 1965 och som också kan jämföras med de 984 forskarexamina som avlades 1968/69, dvs året innan den nya forskarutbildningsreformen trädde i kraft.

Om man använder sistnämnda årtal som jämförelse till antal examina tio år senare (1978/79) framgår följande för de fem stora fakulteterna (som svarar för ca 90 % av totalantalet avlagda forskarexamina): antalet forskarexamina har ökat endast inom Medicinsk fakultet, och inom denna gäller ökningen endast de s k kliniska ämnena, medan en nedgång på mellan 30-45 % föreligger för Humanistisk, Samhällsvetenskaplig, Matematisk- Naturvetenskaplig och Teknisk fakultet.

Nybörjare i forskarutbildning

Tabell 5 redovisar procent*andelen* kvinnor bland nybörjarna uppdelad på fakultet och totalt för den relativt korta period som information föreligger om. Procentuppgifterna måste tolkas med försiktighet för de mindre fakulteterna på grund av det låga antalet nybörjare där. Som framgår är kvinnorna i numerär minoritet i tillströmningen till forskarutbildningen inom samtliga stora fakultetsområden. Totalt har kvinnorna dock ökat sin andel under perioden från 22 % till 27 % och kvinnorna har dessutom ökat sin andel av tillströmningen inom samtliga fakulteter under aktuell tid. Skillnader mellan fakulteter avseende proportionen kvinnor är av samma karaktär som inom grundutbildningen. Av de stora utbildningsområdena är det enbart inom Humanistisk fakultet som kvinnornas andel överstiger 40 %.

Figur 5 visar en intressant könsskillnad, som delvis förklarar kvinnornas nämnda andelsökningar. Det totala antalet kvinnliga nybörjare har som synes ökat med 10 % under perioden 1972/73–1979/80 medan däremot *antalet* manliga nybörjare minskat med 17,7 % under samma tid. Det är således männen som svarar för den generella minskning i tillströmningen till forskarutbildningen som tidigare redogjorts för.

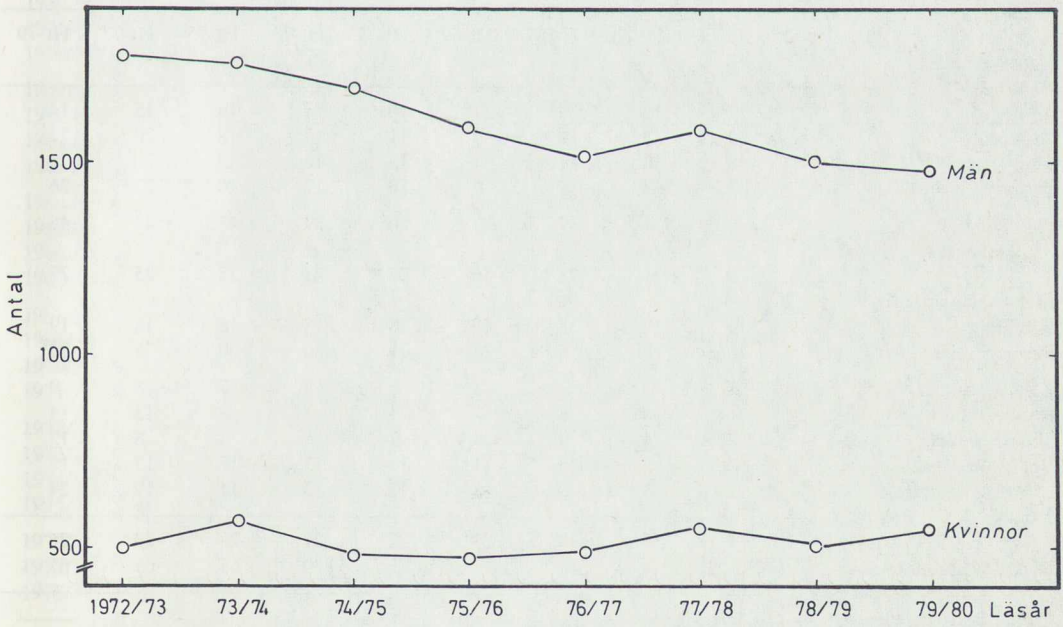
Om man ser till de fem stora fakulteterna kan det vidare konstateras att antalet manliga nybörjare i stort var oförändrat inom Medicinsk fakultet under aktuell tid, men minskade markant på de övriga områdena (med

Tabell 5. Procentandel kvinnor av nybörjare i forskarutbildning 1972/73–1979/80 uppdelat på fakulteter (som rangordnats efter procentandel kvinnor 1972/73

Fakultet (motsv.)	Läsår 1972/73	73/74	74/75	75/76	76/77	77/78	78/79	79/80
Humanistisk	44	43	42	46	45	48	47	48
Farmaceutisk	27	42	29	41	42	44	23	55
Samh.vetensk.	25	30	26	26	28	28	28	33
Handelshögskola	19	10	12	14	23	19	14	22
Medicinsk	17	20	19	24	22	23	22	24
Juridisk	17	19	11	17	29	19	30	21
Matemat./Naturvet.	16	19	17	13	20	21	23	22
Odontologisk	15	30	16	19	19	27	41	28
Veterinärhögsk.	13	30	13	19	20	27	26	32
Lantbrukshögsk.	12	31	11	10	29	53	35	33
Teknisk	6	6	8	8	11	11	8	10
Teologisk	6	16	15	16	30	14	7	20
Skogshögskola	0	13	6	10	6	8	20	5
Totalt	22	24	22	22	25	26	25	27

Källa: SCB, opublicerade tabeller.

Figur 5. Antal kvinnor och män som påbörjat forskarutbildning under perioden 1972/73–1979/80 gällande samtliga fakulteter

Källor: SCB, U 1973:36, 1973:42, 1974:22, 1974:37, 1975:17, 1975:34, 1976:17, 1976:33, 1978:25, opublicerade tabeller.

mellan 12 och 39 %). Antalet kvinnliga nybörjare minskade endast på Humanistisk och Matematisk-Naturvetenskaplig fakultet, dessutom procentuellt mindre än för männen, (med 20 resp 9 %) och ökade klart på de tre övriga (med mellan 18 och 57 %). Ökningen av andelen kvinnor bland forskarutbildningens nybörjare är således delvis en funktion av ett vikande antal manliga nybörjare.

Forskarstuderande

Då antalet forskarstuderande (registrerade i forskarutbildningen) kan följas under en längre tidsperiod än vad som gällde nybörjarna kan det vara motiverat att se litet närmare på utvecklingen för kvinnor och män här. I Tabell 6 presenteras således fakultetsvis *andelen* kvinnor bland aktiva forskarstuderande (dvs exkl s k nollaktiva) under perioden 1961–1979.

Andelen kvinnor har för samtliga forskarutbildningar totalt ökat från 14 % år 1961 till 26 % år 1979, dvs en kontinuerlig men ganska långsam andelsökning om genomsnittligt ca en halv procentenhet per år. Samtidigt har *antalet* aktiva kvinnor i forskarutbildning ungefär sexfaldigats under perioden, från 523 år 1961 till 3 363 år 1979. I början av 1960-talet var andelen kvinnor i forskarutbildning så låg som under 10 % inom inte mindre än sju av de tretton forskningsområdena. På flertalet av dessa områden var kvinnornas *antal* t o m färre än fem. Endast inom de filosofiska fakulteterna samt veterinärmedicinsk och farmaceutisk forskning var kvinnornas andel högre

Tabell 6. Procentandel kvinnor av aktiva forskarstuderande (och psykologexamensstuderande) under perioden 1961–1979 uppdelat på fakultet

Fakultet (motsvarande)	Ht-61	Ht-63	Ht-65	Ht-67	Ht-69	Ht-71	Ht-73	Ht-75	Ht-77	Ht-79
Teologisk	3	7	12	9	7	10	7	10	15	14
Juridisk	15	9	5	10	9	11	18	18	20	23
Medicinsk	7	8	10	11	11	13	16	19	20	20
Odontologisk	6	3	3	2	6	16	17	20	22	26
Humanistisk	25	26	34	37	39	40	39	43	44	46
Samhällsvetenskaplig	–	–	21	28	36[a]	27	22	25	25	27
Mat.-Naturvetenskaplig	12	14	16	18	18	18	18	18	18	19
Farmaceutisk	24	26	18	18	28	29	30	30	35	35
Teknisk högskola	2	2	3	3	5	6	7	7	8	9
Handelshögskola	2	1	4	6	7	5	7	8	13	14
Skogshögskola	0	7	4	0	3	7	6	7	8	12
Veterinärhögskola	13	8	8	9	11	11	13	17	17	17
Lantbrukshögskola	3	5	5	9	13	12	13	14	19	24
Samtliga	14	15	17	20	23[a]	22	21	23	23	26
Psykologistuderande	–	–	–	–	–	75	70	65	61	67

[a] Ingår 2-årig psyk.utb.

Källa: Statistiska Meddelanden, SCB, U 1972:2, 1973:36, 1975:34, 1976:17, 1976:33, 1977:33, 1978:25. Statistiska Centralbyrån, opublicerade tabeller. Utbildningsstatistisk Årsbok, SCB 1978.

än 10 %. År 1979 var andelen kvinnor bland aktiva forskarstuderande mindre än 10 % inom endast ett forskningsområde, inte oväntat Teknisk fakultet, men å andra sidan är det enbart inom Humanistisk fakultet som kvinnorna är i närheten av numerär jämställdhet med männen (46 %).

Speciellt långsam har kvinnornas andelsökning varit inom två av de stora utbildningsområdena, Matematisk-naturvetenskaplig och Samhällsvetenskaplig fakultet, där inga större förändringar i kvinnornas andel ägt rum de senaste tolv åren. Stagnationen i kvinnornas andelsökning inom Matematisk-Naturvetenskaplig fakultet har lett till att kvinnornas andel där vid 1970-talets slut är mindre än inom Medicinsk fakultet.

Forskarexamina

Generellt. Den aspekt av forskarutbildningen som kanske är av största intresse är antalet utbildade forskare, och här är också tillförlitligheten i det statistiska basmaterialet sannolikt också mycket hög. I Tabell 7 ges en

Tabell 7. Antal kvinnor och procentandelen kvinnor av avlagda forskarexamina (lic.examen, doktorsgrad, doktorsexamen, samtliga forskarexamina) inom samtliga fakulteter under perioden 1936/37–1978/79

Läsår	Antal kvinnor				Procentandel kvinnor			
		Lic. examen	Doktors-examen	Samtliga forskar-examina	Lic. examen	Doktors-grad	Doktors-examen	Samtliga forskar-examina
1936/37	8	4	–	12	7	5	–	6
1940/41	9	4	–	13	8	5	–	7
1945/46	8	5	–	13	7	5	–	6
1950/51	20	10	–	30	9	7	–	8
1955/56	22	13	–	35	9	8	–	9
1960/61	30	7	–	37	9	4	–	7
1962/63	26	15	–	41	8	8	–	8
1963/64	70	17	–	87	15	8	–	13
1964/65	56	12	–	68	13	5	–	10
1965/66	71	12	–	83	14	5	–	11
1966/67	84	21	–	105	14	7	–	12
1967/68	89	18	–	107	14	6	–	11
1968/69	123	12	–	135	17	4	–	14
1969/70	113	25	8	146	17	8	(8)	14
1970/71	194	28	34	256	21	9	16	18
1971/72	172	27	43	242	24	9	14	18
1972/73	117	27	58	202	27	10	13	18
1973/74	58	53	82	193	26	12	16	16
1974/75	23	11	85	119	(29)	(23)	12	15
1975/76	5	1	108	114	(36)	(20)	15	15
1976/77	3	2	123	128	(50)	(67)	16	17
1977/78	1	–	115	116	(50)	–	16	16
1978/79	–	–	130	130	–	–	18	18

(Siffror inom parentes bör tolkas med försiktighet)
Källor: SCB, Utbildningsstatistisk Årsbok 1978; SCB, SMU 1975:31, 1977:38; SCB, opublicerade tabeller.

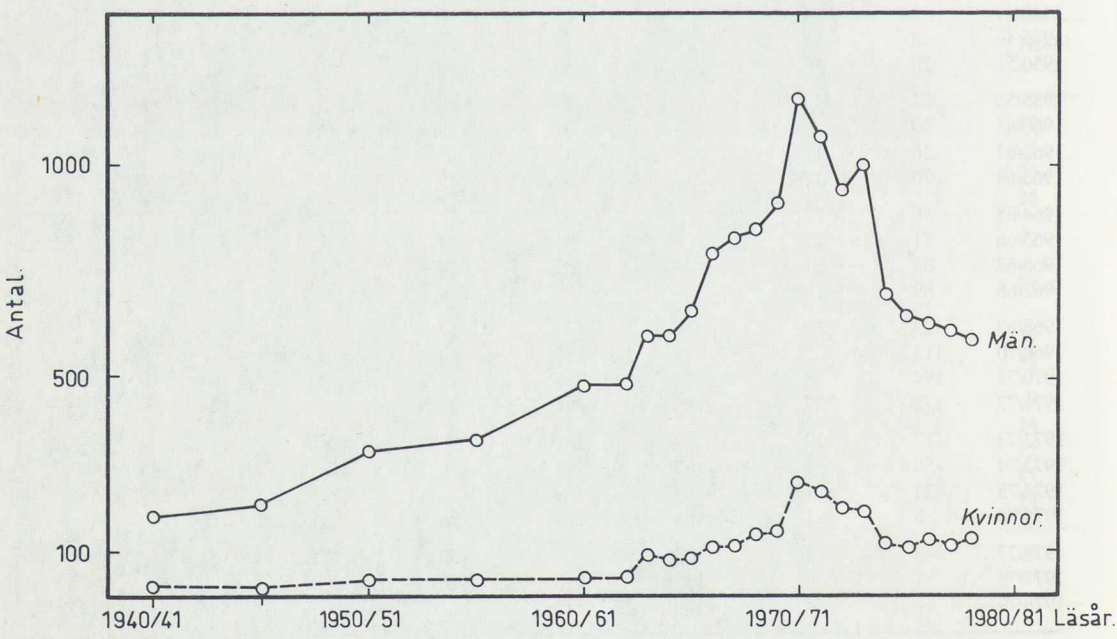
översikt av utvecklingen under perioden 1936/37–1978/79 för kvinnornas del beträffande antal och andel avlagda forskarexamina av de olika slagen (lic, dr grad, dr examen) totalt för samtliga fakultetsområden. Som visas var *antalet* kvinnor som avlade en forskarexamen under den första delen av perioden (1930- och 1940-talen) mycket lågt, endast omkring 12-13 kvinnor per år. Kvinnornas andel utgjorde under denna tid endast 6-7 % av antalet avlagda examina.

En klar uppgång i kvinnornas examination inträffade inte förrän under första delen av 1960-talet då antalet examinerade kvinnor började närma sig 100 st och kvinnornas andel av examinationen samtidigt översteg 10 %. För hela perioden ökade *andelen* kvinnor av samtliga avlagda forskarexamina från 6 % år 1936/37 till 18 % år 1978/79 (preliminär uppgift) och *antalet* kvinnor från 12 till 130.

För de två äldre typerna av forskarexamen (lic examen, doktorsgrad) förelåg klara skillnader i kvinnornas andel fram till 1969. Den ökning av proportionen kvinnor under 1960-talet som beskrivits var således helt hänförbar till ökningen av andelen avlagda licentiatexamina (den "lägre" examenstypen) medan andelen kvinnor som avlade doktorsgraden (den "högre" examenstypen) faktiskt var närmast oförändrad under de tre decennierna från 1936/37 (5 %) till 1968/69 (4 %). Kvinnornas andel av avlagda examina av den nya typen (doktorsexamen) har varierat mellan 13 och 18 % fr o m 1970/71 och överstiger således klart kvinnornas andel i den gamla doktorsgraden.

En illustration av utvecklingen efter 1940 av *antal* avlagda forskarexamina inom samtliga fakulteter för både kvinnor och män ges i Figur 6.

Figur 6. Antal avlagda forskarexamina per år för kvinnor och män under perioden 1940/41–1978/79 gällande samtliga fakulteter

Källor: SCB, Utbildningsstatistisk Årsbok 1978, Högskolestatistik I 1962/63–1971/72, SMU 1975:31, 1976:11, 1977:10, 1977:38, opubl. tab.

Huvudtrenderna för båda könen har varit i stort lika. Dock har männens tillbakagång efter 1970-talets början varit relativt snabbare än kvinnornas. Således var antalet forskarexaminerade män år 1978/79 ca 600 st, vilket ungefär motsvarar männens antal för ca 15 år sedan. Kvinnornas antal år 1978/79 på ca 130 st är däremot jämförbart med kvinnornas antal för "endast" ca tio år sedan. Antalet årliga forskarexamina avlagda av män har minskat kontinuerligt efter 1973/74 medan detta inte varit fallet för kvinnorna som kan uppvisa en svag ökning av examinationen efter detta år.

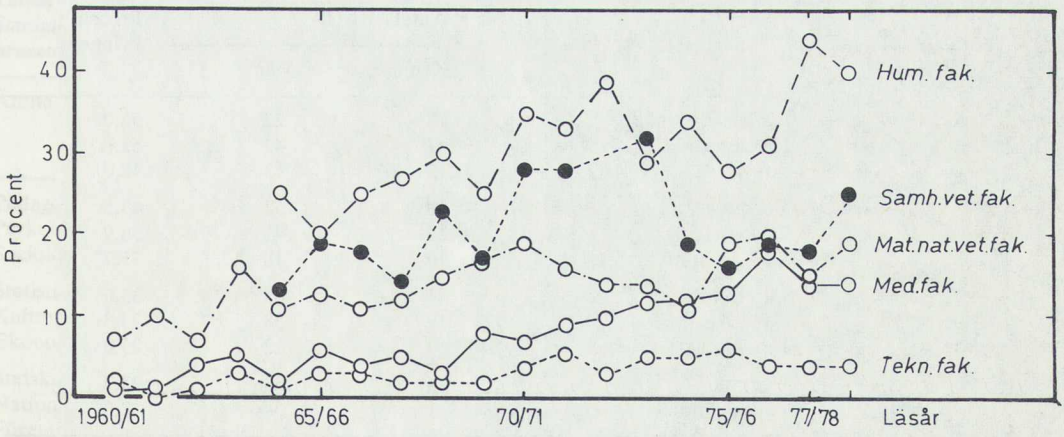
Fakultetsnivå. Beträffande fördelningen av forskarexamina på olika fakulteter kan konstateras att den årliga examinationen inom vissa fakulteter är så låg att någon procentberäkning av andelar kvinnor knappast är meningsfull. De tre filosofiska fakulteterna har nästan genomgående haft det största *antalet* kvinnliga examinerade men under senare tid har examinationen av kvinnor inom Medicinsk fakultet antalsmässigt nått upp till ungefär samma nivå. På samtliga övriga fakulteter är *antalet* kvinnliga examinerade mycket lågt och har brukat variera mellan noll och fem under senare år.

Utvecklingen av *andelen* kvinnor som avlagt forskarexamen inom de fem stora fakulteterna åskådliggörs i Figur 7. Som vanligt är andelen kvinnor störst inom Humanistisk och lägst inom Teknisk fakultet.

Utvecklingen under perioden ser i stort ut på följande sätt (siffrorna för 1978/79 är preliminära); inom *Humanistisk* fakultet har andelen forskarexaminerade kvinnor ökat stegvis från 25 % 1964/65 till 40 % 1978/79; inom *Samhällsvetenskaplig* från 13 % 1964/65 till 32 % 1973/74 och därefter en nedgång till 25 % 1978/79; för *Matematisk-Naturvetenskaplig* fakultet en ökning från 7 % 1960/61 till 18 % 1978/79; för *Medicinsk* en ökning från 1 % 1960/61 till 14 % 1978/79 och slutligen *Teknisk* fakultet från 2 % 1960/61 till 4 % 1978/79. Kvinnorna är således ordentligt underrepresenterade i forskarexaminationen inom samtliga stora utbildningsområden med undantag av Humanistisk fakultet.

Kvinnornas andel av examinationen inom de mindre fakulteterna har

Figur 7. Procentandel kvinnor av avlagda forskarexamina inom de fem stora fakultetsområdena under perioden 1960/61–1978/79

Källor: SCB, Högskolestatistik I, 1962/63–1971/72, Utbildningsstatistisk Årsbok 1978, SMU 1975:31, 1976:11, 1977:10, 1977:38, opublicerade tabeller.

beräknats för senaste möjliga femårsperiod (1974/75–1978/79) för att ge stabilare värden än vad den årliga examinationen ger. Om man rangordnar de mindre fakulteterna med avseende på andel kvinnor som examinerats erhålls följande:

Fakultet	Procent
1) Farmaceutisk	25
2) Juridisk	14
3) Lantbruksvetenskaplig	14
4) Odontologisk	13
5) Veterinärmedicinsk	11
6) Ekonomisk	7
7) Teologisk	2
8) Skogsvetenskaplig	0

Ämnesnivå. Eftersom antalet avlagda forskarexamina per år är lågt inom de flesta ämnen har här gjorts summeringar av antalet examina/ämne över en längre period, 1970/71–1976/77. Således redovisas i det följande antal examina avlagda av kvinnor respektive män, samt procentandelen kvinnor, för olika ämnen. Med forskarexamen menas, liksom tidigare, lic-examen (exkl med lic), doktorsgrad och doktorsexamen. Liksom tidigare gäller uppgifterna samtliga universitet och högskolor i Sverige med forskarutbildning.

I Tabell 8 ges en översikt av de större ämnena inom *Humanistisk* fakultet. Ingen klar skillnad föreligger mellan de språkliga och historisk-filosofiska ämnena med avseende på kvinnornas andel. Inom fakulteten finns de enda två stora ämnen som numerärt domineras av kvinnor beträffande forskarexamina över huvud taget, nämligen Romanska språk och Konsthistoria. I övriga ämnen är kvinnornas andel förhållandevis hög med undantag av

Tabell 8. Antal avlagda forskarexamina (lic + dr) i de större *Humanistiska* ämnena under perioden 1970/71–1976/77 fördelat på kön samt procentandel kvinnor. (Ämnena rangordnade efter procentandel kvinnor)

Ämne	Antal		Procent kvinnor
	Kvinnor	Män	
Romanska språk	28	22	56,0
Konsthistoria	47	42	52,8
Arkeologi	12	13	48,0
Engelska	40	52	43,5
Tyska	24	41	36,9
Slaviska språk	10	18	35,7
Litteraturhistoria	43	85	33,6
Nordiska språk	19	38	33,3
Etnologi	4	12	25,0
Historia	44	153	22,3
Filosofi (prakt. + teo.)	1	34	2,9

Källor: SCB, SMU 1972:2, 1975:31, 1976:11, 1977:10, 1977:38, opublicerad statistik.

Filosofi (praktisk plus teoretisk) där endast *en* kvinna avlagt forskarexamen under de aktuella sex åren. Mellan de olika språkämnena finns skillnader i andelen examinerade kvinnor; från Romanska språk (56,0 %) till Nordiska språk (33,3 %) med Engelska, Tyska och Slaviska språk i nämnd ordning däremellan. Det kan slutligen noteras att kvinnornas examensandel i fakultetens största forskarämne, Historia, är förhållandevis låg.

Tabell 9 visar de större ämnena inom *Samhällsvetenskaplig* fakultet. En ganska entydig bild föreligger beträffande kvinnornas antal och andel av examinationen. Klart högst ligger de beteendevetenskapliga ämnena; Pedagogik 42,6 %, Psykologi 41,0 % och delvis Sociologi 22,6 %. Klart lägst ligger de ekonomiska ämnena; Företagsekonomi 4,5 %, Nationalekonomi 5,0 %. Det är dock sannolikt att den relativt stora andelen kvinnor under denna period inom Psykologi och Pedagogik delvis beror på att lic examen i något av dessa ämnen tidigare krävdes för behörighet som praktiskt verksam psykolog (kvinnodominerat yrke). Sannolikt kommer därför andelen kvinnor bland forskarexaminerade i dessa ämnen att bli lägre än vad som anges i Tabell 9 (av de 18 personer som avlade forskarexamen i Psykologi 1977/78 fanns t ex *ingen* kvinna). Bortsett från beteendevetenskaperna var kvinnorna i klar numerär minoritet i forskarexaminationen inom övriga samhällsvetenskapliga ämnen (mellan 4,5 och 22,6 %).

I Tabell 10 visas de större ämnena inom *Matematisk-Naturvetenskaplig* fakultet rangordnade efter andelen kvinnor. Dessutom har *samtliga* examina, dvs också i de ej redovisade mindre ämnena, kategoriserats i fem ämnesblock (se tabellen) för att ge en något mer generell bild. Det är framför allt i det biologiska ämnesområdet som kvinnornas andel av examinationen är relativt högst inom denna fakultet. Av de större enskilda ämnena är det just tre biologiska ämnen som är vanligast att doktorera i för kvinnorna, nämligen Mikrobiologi 35,0 %, Genetik 32,1 % och Botanik 31,4 %. Även i det kemiska ämnesblocket är kvinnornas andel på ungefär samma nivå (ca 20 %) som för det biologiska medan kvinnornas andel i övriga ämnesgrupper

Tabell 9. Antal avlagda forskarexamina (lic + dr) i de större ämnena inom *Samhällsvetenskaplig* fakultet under perioden 1970/71–1976/77 fördelat på kön samt procentandel kvinnor. (Ämnena rangordnade efter procentandel kvinnor)

Ämne	Antal		Procent kvinnor
	Kvinnor	Män	
Pedagogik	124	167	42,6
Psykologi	137	197	41,0
Sociologi	26	89	22,6
Statistik	8	43	15,7
Kulturgeografi	10	69	12,7
Ekonomisk Historia	9	63	12,5
Statskunskap	11	108	9,2
Nationalekonomi	4	76	5,0
Företagsekonomi	6	126	4,5

Källor: Se tabell 8.

Tabell 10. Antal avlagda forskarexamina (lic + dr) i de större ämnena och i samtliga ämnen kategoriserade i fem ämnesområden, inom *Matematisk-Naturvetenskaplig* fakultet under perioden 1970/71–1976/77 fördelat på kön samt procentandel kvinnor. (Ämnena rangordnade efter procentandel kvinnor)

Ämne	Antal		Procent kvinnor
	Kvinnor	Män	
Mikrobiologi (B)	14	26	35,0
Genetik (B)	18	38	32,1
Botanik (B)	38	83	31,4
Kemi (K)	126	454	21,7
Zoologi (B)	23	106	17,8
Zoofysiologi (B)	12	63	16,0
Meteorologi (F)	3	16	15,8
Astronomi (F)	4	24	14,3
Kvartärgeologi (G)	5	36	12,2
Geografi (G)	4	31	11,4
Limnologi (B)	2	16	11,1
Informationsbehandling (M)	2	17	10,5
Teoretisk fysik (F)	6	57	9,5
Matematik (M)	7	85	7,6
Mat. statistik (M)	2	25	7,4
Fysik (F)	20	267	7,0
Mineralogi och petrologi (G)	2	48	4,0
Biologiska ämnen (B)	124	396	23,8
Kemiska ämnen (K)	126	471	21,1
Geovetenskapliga ämnen (G)	15	161	8,5
Matematiska ämnen (M)	11	127	8,0
Fysik-ämnen (F)	39	461	7,2

Källor: Se tabell 8.

(Geovetenskapliga, Matematiska, Fysiska) understiger 10 %. Samtliga de större enskilda ämnen som har den lägsta kvinnoprocenten examinerade hör till dessa områden. Det är således stora skillnader i andel kvinnliga examina mellan biologisk-kemiska ämnen å ena sidan och matematisk-fysisk-geovetenskapliga å den andra inom denna fakultet.

Inom *Medicinsk* fakultet kan ämnena indelas i teoretiska (prekliniska) och kliniska och Tabell 11 visar antal avlagda examina för samtliga ämnen inom dessa två grupper samt, som tidigare, de större enskilda forskarutbildningsämnena inom fakulteten. Inga större skillnader föreligger i kvinnornas andel mellan de teoretiska (13,1 %) och kliniska (11,9 %) blocken.

Det är endast två enskilda ämnen som under perioden haft mer än 30 % kvinnor av de forskarutbildade, nämligen Medicinsk mikrobiologi (32,7 %) och Psykiatri (31,7 %). Om man betraktar det senare ämnet som ett i vissa delar beteendevetenskapligt ämne, stämmer denna bild väl med den för motsvarande ämnestyper inom tidigare redovisade fakulteter. Där var ju mikrobiologi det vanligaste kvinnoämnet inom Matematisk-Naturvetenskaplig fakultet och de beteendevetenskapliga ämnena vanligast inom Samhällsvetenskaplig fakultet.

Tabell 11. Antal avlagda forskarexamina (dr) i de större ämnena, samt totalt för samtliga teoretiska (T) respektive kliniska (K) ämnen, inom *Medicinsk* fakultet under perioden 1970/71–1976/77 fördelat på kön samt procentandel kvinnor. (Ämnena rangordnade efter procentandel kvinnor)

Ämne	Antal		Procent kvinnor
	Kvinnor	Män	
Medicinsk mikrobiologi (T)	18	37	32,7
Psykiatri (K)	13	28	31,7
Radioterapi (K)	4	12	25,0
Neurologi (K)	4	15	21,1
Obstetrik o. Gynekologi (K)	12	51	19,0
Anestesiologi (K)	4	17	19,0
Klinisk kemi (K)	4	19	17,4
Klinisk fysiologi (K)	8	41	16,3
Pediatrik (K)	10	52	16,1
Medicin (K)	21	145	12,7
Farmakologi (T)	7	48	12,7
Tumörbiologi (T)	2	17	10,5
Fysiologi (T)	7	70	9,1
Patologi (K)	4	41	8,9
Medicinsk kemi (T)	7	78	8,2
Socialmedicin (K)	1	15	6,3
Ortopedisk kirurgi (K)	2	54	3,6
Otorhinolaryngologi (K)	1	41	2,4
Röntgendiagnostik (K)	1	45	2,2
Histologi (T)	1	46	2,1
Kirurgi (K)	2	170	1,2
Anatomi (T)	0	28	0,0
Samtl. Teoretiska ämnen (T)	50	332	13,1
Samtl. Kliniska ämnen (K)	160	1 180	11,9
Samtliga ämnen (T+K)	210	1 512	12,2

Källor: Se tabell 8.

I många av de medicinska ämnena är det endast en eller ett fåtal kvinnor som doktorerat under den aktuella sexårsperioden och i Anatomi inte någon. Det kan noteras att det ena av de två stora ämnena inom fakulteten, Kirurgi, är nästan helt mansdominerat (1,2 % kvinnor) medan det andra, Medicin, har knappt 13 % examinerade kvinnor, dvs ungefär som för fakulteten i stort.

Inom *Teknisk* fakultet redovisas här avlagda examina för sektioner (ämnesgrupper) snarare än enskilda ämnen, då de senare är många och relativt små samt kvinnornas andel totalt mycket liten. Av Tabell 12 framgår klart att det bara är två av de nio sektionerna som under perioden producerat kvinnliga forskare till en andel över 10 %, nämligen Kemi och Arkitektur. De övriga sektionerna är nästan uteslutande mansdominerade, till mellan 93 och 100 %, den senare siffran gällande Flygteknik.

Vad gäller *övriga fakulteter* är antalet examina på ämnesnivå ofta så litet att en jämförelse enligt ovan inte är meningsfull. Av de närmare 100 enskilda

Tabell 12. Antal avlagda forskarexamina (lic. + dr.) på de olika sektionerna inom *Teknisk* fakultet under perioden 1970/71–1976/77 fördelat på kön samt procentandel kvinnor. (Sektionerna rangordnade efter procentandel kvinnor)

Sektion	Antal		Procent kvinnor
	Kvinnor	Män	
Arkitektur	10	65	13,3
Kemi	30	206	12,7
Lantmäteri	1	13	7,1
Bergsvetenskap	2	75	2,6
Maskinteknik	3	154	1,9
Elektroteknik	3	161	1,8
Teknisk fysik	5	328	1,5
Väg- och vattenbyggnad	1	150	0,7
Flygteknik	0	17	0,0
Totalt	55	1 169	4,5

Källor: Se tabell 8.

ämnena över alla dessa fakulteter är kvinnorna representerade i endast 28, och av dessa är det bara i tre som kvinnorna utgör omkring hälften av de examinerade under aktuell period; Straffrätt (Juridik), Farmakologi (Farmaci), Pedodonti (Odontologi).

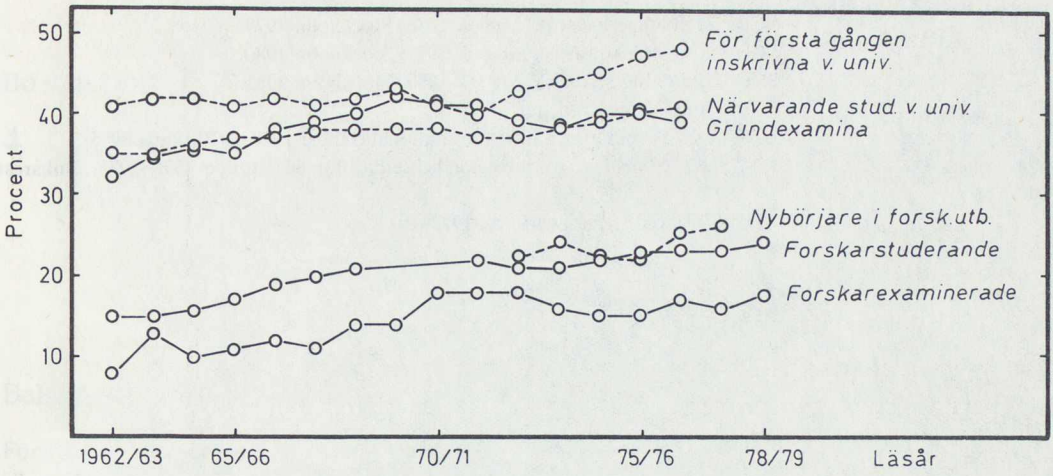
Forskarutbildning gentemot grundutbildning

Här skall endast kortfattat sammanställas de olika trender inom högskoleutbildningen som tidigare beskrivits för att möjliggöra jämförelser mellan kvinnornas andel på de olika "nivåerna" i systemet. I Figur 8 åskådliggörs en sådan totalbild (gällande samtliga fakulteter) för utvecklingen av andelen kvinnor efter 1962/63 på de olika "nivåerna"; från inskrivning vid högskola till forskarexamination.

Figuren åskådliggör ganska tydligt det stora hopp som föreligger för kvinnornas del mellan grundutbildningsnivå och forskarutbildningsnivå. Den illustrerar också att förändringarna under perioden är förhållandevis små, undantaget kanske kvinnornas andel av de nyinskrivna vid universitet. Denna andel har ökat förhållandevis snabbt efter 1970-talets början men å andra sidan består ökningen sannolikt av kvinnor utan examensavsikter. Även om man tar hänsyn till tidsförskjutningen mellan de olika nivåerna i systemet kvarstår "gapet" mellan grund- och forskarnivå.

Om man således mycket grovt uppskattar genomsnittstiden mellan inskrivning och grundexamen till fyra år, mellan grundexamen och forskarinskrivning till två år, och mellan forskarinskrivning och forskarexamen till sex år kan följande jämförelse t ex göras. År 1965/66 var 41 % av de nyinskrivna i högskolan kvinnor, av grundexamina fyra år senare 42 % kvinnor, av nybörjare i forskarutbildning efter ytterligare två år endast 22 % kvinnor och av forskarexamina efter sex år därtill 18 % kvinnor.

Denna mycket schablonmässiga jämförelse visar således att kvinnorna

Källor: SCB, Högskolestatistik I, 1962/63–1971/72, Utbildningsstatistisk Årsbok 1978, SMU 1972:2, 1973:36, 1975:31, 1975:34, 1976:11, 1976:17, 1976:33, 1977:10, 1977:33, 1977:38, 1978:25, opublicerade tabeller.

Fig. 8. Procentandel kvinnor av antalet
a) ffg inskrivna vid universitet och högskola
b) närvarande i grundutbildningen
c) grundexamina
d) nybörjare i forskarutbildning
e) aktiva forskarstuderande
f) forskarexamina gällande samtliga fakulteter under perioden 1962/63–1978/79

håller sin andel mellan inskrivning och examination på grundnivå, tappar något mellan inskrivning och examination på forskarnivå, men "förlorar" mest i övergången mellan grund- och forskarnivå. Denna tendens återkommer också i stort inom samtliga stora utbildningsområden inom högskolan.

En generell tendens tycks också vara att ju högre kvinnornas andel i grundutbildning desto större andelsminskning på forskarutbildningsnivå. Detta kan illustreras t ex med Teknisk och Humanistisk fakultet. Inom den förstnämnda har kvinnornas andel av forskarexaminerade vissa år varit ungefär densamma som av grundexaminerade (runt 6 %). Inom humanistisk utbildning däremot har andelen kvinnor bland forskarexaminerade (ca 40 % och därunder) klart understigit andelen kvinnor av de grundutbildade (ca 60 % och däröver).

Referenser

Ekehammar & Löfgren, Kvinnor och män i högre utbildning och forskning: Trender och tendenser. UHÄ-rapport 1981:20, Stockholm 1981.

SCB 1975:2, Högskolestatistik 1: Nyinskrivna, närvarande och examinerade vid universitet och högskolor 1962/63–1971/72, Stockholm 1975.

SCB 1977:1, Trender och prognoser 1977 – befolkning, utbildning och arbetsmarknad, Stockholm 1977.

SCB 1979:143, Pressmeddelande 1979-05-14. Markant minskad övergång direkt från gymnasieskolan till högskolan, Stockholm 1979.

SCB, Statistiska Meddelanden (SM) Undervisning (U): 1970:34, 1972:2, 1973:36, 1973:22, 1973:42, 1975:17, 1975:31, 1975:34, 1976:11, 1976:17, 1976:33, 1977:10, 1977:33, 1977:38, 1978:1, 1978:25.

SCB, Utbildningsstatistisk Årsbok 1978, Stockholm 1979.
SCB, Utbildningsstatistisk Årsbok 1979, Stockholm 1980.
SCB, Utbildningsstatistisk Årsbok 1980, Stockholm 1981.
SCB, Opublicerade tabeller, olika år.
UNESCO, Higher education: International trends, 1960–1970, Paris 1975.
UNESCO, Statistical study on higher education in Europe 1970–1975, Bukarest 1978.
UNESCO, Statistical Yearbook 1972–1977.

Bo Ekehammar

4 Andel kvinnliga forskare i och utanför högskolan

Bakgrund

Förvånansvärt litet är känt om de forskarutbildades antal, sysselsättning etc i Sverige. Enligt uppskattningar baserade på stickprovsundersökningar fanns det åren 1979-1980 ca 25 000 personer (16-74 år) med forskarutbildning i Sverige (beräknat som ett medeltal av 1979 och 1980 års uppgifter, Arbetsmarknadsstyrelsen 1979, 1980). Av dessa var ca 3 000 kvinnor, dvs kvinnornas andel var omkring 12 %, vilket verkar vara en rimlig uppskattning mot bakgrund av tidigare redovisade data om kvinnornas andel av de forskarutbildade.

En mer ingående och heltäckande analys av de forskarutbildades antal, sysselsättning m m är i princip möjlig på basis av de i Sverige numera med fem års intervall genomförda folk- och bostadsräkningarna (FoB). En förutsättning är då att utbildning ingår som en variabel, vilket senast var fallet år 1970 (FoB 70), avseende förvärvsarbetande personer mellan 16 och 59 år. I det följande presenteras några analyser av könsskillnader baserade på bearbetningar av detta material. Dessutom ges några bearbetningar baserade på Statstjänstemannastatistik och Statskalender för att belysa jämställdhetsaspekter på framför allt universitetets forskartjänster.

Forskarutbildning och förvärvsarbete

Analys av folk- och bostadsräkningen 1970 visar att ca 9 000 personer av de förvärvsarbetande (under 60 år) i Sverige 1970 hade avlagt forskarexamen (lic, dr). Ca 1 000 av samtliga forskarutbildade var kvinnor, utbildade inom främst Humanistisk (366 st), Matematisk- Naturvetenskaplig (291) och Samhällsvetenskaplig (168) fakultet. Det intressanta är kanske inte de absoluta antalen utan snarare andelen kvinnor inom olika utbildningsområden (se Tabell 13). Som visas i tabellen var kvinnornas andel av samtliga forskarexamina 11,6 % med en klar andelsskillnad mellan lic examen (14,8 %) och doktorsgrad (7,1 %). Kvinnornas andel av samtliga forskarutbildade översteg 10 % inom endast fem utbildningsområden (Humanistisk, Samhällsvetenskaplig, Farmaceutisk, Matematisk-Naturvetenskaplig och Veterinärmedicinsk). Inom övriga områden var kvinnornas andel mycket låg (mellan 1,9 och 6,3 %) och helhetsbilden överensstämmer väl med i tidigare avsnitt redovisade analyser av forskarutbildningen.

Tabell 13. Procentandel kvinnor bland förvärvsarbetande personer i Sverige med avlagda forskarexamina enligt FoB 1970 fördelade på ämnesområde och examensnivå (lic, dr)

Fakultet (motsvarande)	Lic	Dr	Lic + dr
Teologisk	4,6	2,6	3,7
Juridisk	0,0	5,6	4,4
Humanistisk	25,2	14,7	21,7
Samhällsvetenskaplig	21,4	3,9	17,3
Matematisk-Naturvetensk.	14,1	7,4	11,7
Ekonomisk	3,6	0,0	2,7
Teknisk	2,2	1,1	1,9
Medicinsk	–	6,3	6,3
Odontologisk	–	4,5	4,5
Farmaceutisk	20,0	0,0	15,0
Veterinärmedicinsk	–	11,1	11,1
Agronomisk	5,0	3,9	4,6
Skogs	0,0	7,1	2,8
Ospecifiserad	–	–	13,5
Samtliga	14,8	7,1	11,6

Källa: FoB 1970, opublicerade data.

Tabell 14. Procentandel företagare/offentligt anställda/privat anställda av forskarutbildade (lic, dr) kvinnor och män på de fem stora fakultetsområdena enligt FoB 1970

Forskarutbildning (Fakultet el. motsvarande)	Nivå	Kvinnor			Män		
		Företagare	Offentligt anst.	Privat anst.	Företagare	Offentligt anst.	Privat anst.
Humanistisk	Lic	2	79	19	2	80	18
	Dr	2	87	11	2	88	10
Samhälls-	Lic	3	82	15	2	79	19
vetenskaplig	Dr	0	89	11	1	90	9
Natur-	Lic	1	87	12	0	80	20
vetenskaplig	Dr	0	93	7	0	85	15
Teknisk	Lic	0	70	30	1	46	53
	Dr	0	33	67	1	62	37
Medicinsk	Dr	3	94	3	2	93	5

Källa: FoB 1970, opublicerade data.

Var arbetade de forskarutbildade kvinnorna och männen? En första analys ger en uppdelning på de tre arbetsmarknadssektorerna "Egen företagare", "Offentligt anställd" och "Privat anställd" för kvinnor respektive män utbildade inom de fem stora fakultetsområdena (se Tabell 14). Ett mycket likartat mönster förelåg för kvinnor och män.

De forskarutbildade förvärvsarbetar i en överväldigande omfattning (oftast till 80-90 %) inom den offentliga sektorn, nästan inga är egna företagare och andelen privat anställda överstiger endast undantagsvis 20 %. En generell tendens för båda könen är dessutom att sannolikheten för offentlig anställning ökar då man går från lic examen till doktorsgrad. För doktorsgraden låg således andelen offentliganställda runt 90 % (undantaget tekniskt utbildade). Detta kan jämföras med uppgifter som visar att ca 70 % av samtliga högskoleutbildade (dvs inkl grundexamina) var offentligt anställda år 1970 och att samma år endast 25 % av *alla* förvärvsarbetande var sysselsatta inom denna sektor.

En förklaring till den offentliga sektorns dominerande betydelse för de längst utbildade får man delvis genom att undersöka i vilka yrken eller arbeten de forskarutbildade hamnar. En sådan sammanställning ges i Tabell 15 där de vanligaste yrkena är rangordnade för forskarutbildade kvinnor och män inom de fem stora fakulteterna. Det framgår klart att "universitetslärare och forskare" med ett undantag var det vanligaste yrket för både kvinnor och män inom samtliga redovisade forskarutbildningar. För de kvinnor och män som avlagt doktorsgraden var detta yrke det oftast förekommande för alla redovisade utbildningar, undantaget Medicin. "Lärare i läroämne inom ungdomsskolan" var också ett av de vanligaste yrkena för forskarutbildade inom de Filosofiska fakulteterna.

De två lärarkategorierna tillsammans svarade således för en betydande del av yrkesverksamheten för de forskarutbildade inom Filosofisk fakultet (ofta 60-70 %). Skillnader mellan könen i fördelning på olika yrken är ej uppseendeväckande. Av de mindre skillnader som finns kan nämnas följande: Inom Humanistisk och Samhällsvetenskaplig fakultet blev kvinnorna i något mindre utsträckning än männen universitetslärare och forskare medan motsatt förhållande gäller inom Teknik och Naturvetenskap. Inom Samhällsvetenskap blev de forskarutbildade kvinnorna psykologer i betydligt större utsträckning än männen (lic examen i psykologi eller pedagogik krävdes tidigare för psykologlegitimation). De tekniskt forskarutbildade (lic) kvinnorna blev universitetslärare och forskare i klart större utsträckning än männen.

Tabell 15. De fyra vanligaste yrkena för forskarutbildade (lic resp. dr) kvinnor respektive män inom de fem stora utbildningsområdena. Rangordning och procentuell fördelning av yrken respektive utbildning och kön (FoB 1970)

Forskar-utbildning (Fakultet, motsvarande)	Nivå	Yrke	Kvinnor		Män	
			rang	%	rang	%
Humanistisk	Lic	Lärare i läroämne	1	37	1	35
		Univ.lärare och forskare	3	21	2	23
		Bibl. Arkivarie. Museitjm.	2	23	3	19
		Skolledare			4	6
		Journalist, Förlagsred.	4	3		
	Dr	Univ.lärare och forskare	1	50	1	57
		Lärare i läroämne	2	20	2	16
		Bibl. Arkivarie. Museitjm.	3	13	3	9
		Skolledare			4	5
Samhälls-vetenskaplig	Lic	Univ.lärare och forskare	2	26	1	40
		Lärare i läroämne	3	12	2	11
		Psykolog	1	38	2	11
		Allm. samhällsadm. arbete	4	8	4	10
	Dr	Univ.lärare och forskare	1	(33)	1	62
		Allm. samhällsadm. arbete			2	8
		Ekonom, statistiker			3	5
		Lärare i läroämne			4	5
		Psykolog	2	(22)		
Natur-vetenskaplig	Lic	Univ.lärare och forskare	1	38	1	33
		Lärare i läroämne	2	29	2	22
		Kemist	3	11	3	11
		Geolog/meteorolog			4	6
		Biolog	4	4		
	Dr	Univ.lärare och forskare	1	57	1	59
		Kemist	2	12	2	10
		Lärare i läroämne	3	7	3	7
		Fysiker	4	4	4	5
Teknisk	Lic	Univ.lärare och forskare	1	40	1	24
		Kemist	2	30	2	13
		Ingenjör, Tekniker			3	12
		Fysiker			4	10
	Dr	Univ.lärare och forskare		–	1	49
		Fysiker		–	2	16
		Kemist		–	3	10
		Arkitekt, ingenjör etc.		–	4	6
Medicinsk	Dr	Läkare	1	73	1	72
		Univ.lärare och forskare	2	18	2	24
		Kemist	3	3	3	2

Siffror inom parentes innebär att *antalet* är mindre än 10.
Källa: FoB 1970, opublicerade data.

Högskolans tjänster

Hur är könsfördelningen på högskolans forsknings-, utbildnings- och administrativa tjänster? Vissa bearbetningar gjorda av SCB på statstjänstemannastatistik från 1977 kan ge svar på denna fråga (se Tabell 16). Bearbetningen är baserad på universitet och högskolor med forskarutbildning (exkl Handelshögskolan i Stockholm) och inkluderar såväl ordinarie som extra tjänster, fasta såväl som tidsbegränsade, på heltid såväl som deltid.

De tjänster som är avsedda företrädesvis för forskningsverksamhet är professor, docent, forskarassistent och övriga forskare, vilka i princip skall kräva forskarexamen eller motsvarande kompetens hos innehavarna. Kvinnornas andel på dessa tjänster är mycket låg; professor 3 %, docent 10 %, forskarassistent 13 % och övriga forskartjänster 12 %. Detsamma gäller tjänst som universitetslektor (14 %), vilken för närvarande företrädesvis är inriktad på undervisningsverksamhet och kräver forskarutbildning.

Däremot är kvinnoandelen något högre på tjänster som forskningsassistent (23 %) och (undervisnings-)assistent och amanuens (20 %), vilka vanligtvis innehas under utbildningstiden. Kvinnornas andel på sistnämnda tjänster motsvarar i stort kvinnornas andel av aktiva forskarstuderande (23 % ht 1977). Om man på motsvarande sätt jämför kvinnornas andel på de forskningsinriktade tjänster som kräver forskarexamen med kvinnornas andel av forskarexaminationen under relevant period kan följande tentativa slutsatser göras.

Bottentjänsten i högskolans s k "forskarkarriär" är i nuvarande system forskarassistenttjänsten som med vissa undantag har kunnat innehas i endast sex år. Om man jämför forskarnas andel på denna tjänst (13 %) med kvinnornas andel i forskarexaminationen (lic + dr) under sexårsperioden fram t o m 1977 (mellan 15 och 18 %) kan konstateras att kvinnorna är något underrepresenterade på denna tjänstetyp i relation till deras andel av forskarexaminationen.

Med motsvarande antaganden och jämförelser för docenttjänsten (10 %

Tabell 16. Procentandel kvinnor av anställda vid universitet och högskolor per tjänstebenämning/funktionsgrupp, mars 1977 (rangordning efter procent kvinnor)

Tjänstebenämning/ funktionsgrupp	Procent kvinnor
Professor	3
Docent	10
Övriga forskare	12
Forskarassistent	13
Universitetslektor	14
Ass. och amanuens	20
Forskningsassistent	23
Övriga lärare	25
Universitetsadjunkt	26

Källa: SCB 1979-03-27.

kvinnor jämfört med mellan 4 och 8 % kvinnor i examinationen för *doktorsgrad* 12-18 år före den aktuella tidpunkten) kommer man fram till att kvinnorna i relation till tidigare examination för doktorsgrad är numerärt underrepresenterade på professorstjänster men knappast på docenttjänster.

Jämförelserna bygger på vissa schablonmässiga antaganden. Longitudinella analyser skulle bättre än föreliggande tvärsnittsstudier kunna belysa frågor om kvinnornas eventuella "utslagning" i forskarkarriären, hur denna nu kommer att se ut framöver. (En proposition baserad på Lärartjänstutredningens betänkande, SOU 1980:3, angående framtida tjänstestruktur i högskolan kan väntas.)

I Tabell 17 görs en vidare uppdelning av tidigare information om forsknings- och undervisningstjänster på *fakultetsnivå*. Liksom tidigare beskrivits för forskarexamina etc är det inom Humanistisk fakultet som kvinnorna har sin numerärt starkaste position avseende forsknings- och utbildningstjänster. Kvinnornas andel på olika forskartjänster är här: professor 11 %, docent 18 %, forskarassistent 31 %. I relation till kvinnornas andel av forskarexaminationen inom fakulteten under senaste 6-årsperiod (ca 35 % kvinnor) var kvinnorna således något underrepresenterade på forskarassistenttjänsterna men knappast på docenttjänsterna (ca

Tabell 17. Procentandel anställda kvinnor på forsknings- och undervisningstjänster vid universitet och högskolor, fördelningar per fakultet och tjänstebenämning/funktionsgrupp, mars 1977

Fakultet	Procentandel kvinnor av totalt antal anställda								
	Professor	Docent	Forskarassistent	Övriga forskare	Universitetslektor	Universitetsadjunkt	Övriga lärare	Forskningsassistent	Övriga ass. och amanuenser
Humanistisk	11	18	31	. .	22	48	36	27	49
Teologisk	–	–	–	–	–	. .	8	–	22
Juridisk	6	7	–	–	17	–	6	. .	27
Samhällsvetenskaplig	1	9	14	12	15	22	30	31	33
Medicinsk	3	15	6	13	11	–	26	43	22
Odontologisk	7	–	27	–	29	–	30	–	34
Farmaceutisk	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Matematisk-naturvet.	3	6	9	14	18	19	16	18	18
Teknisk	2	5	6	7	7	33	5	14	9
Lantbrukshögskolan	–	. .	13	12	–	. .	–	21	25
Skogshögskolan	2	. .	–	10	–	–	–	13	8
Veterinärhögskolan	8	–	. .	32	–	–	. .	. .	35
Centra m. m.	–	–	. .	9	. .	. .	33	27	15
Summa exkl. centralförvaltning m. m.	3	10	13	12	15	27	25	23	21
Ej fördelade universitet (Linköping och Luleå)	–	–	9	–	5	19	17	7	11

[a] Exkl. forskningsassistenter.
Källa: SCB 1979-03-27.

18 % kvinnor av avlagda doktorsgrader 6-12 år tidigare). Professorsandelen är svårare att utvärdera eftersom Humanistisk fakultet var sammanslagen med nuvarande Samhällsvetenskaplig fakultet under den period då de nuvarande professorerna sannolikt doktorerat.

Vidare utgör kvinnorna i regel en mindre andel på forskartjänsterna än på undervisningstjänsterna (lektor, adjunkt, övrig lärare). Med undantag av de olika assistentkategorierna är kvinnornas andel oftast högst för den "lägre" undervisningstjänsten, universitetsadjunkt, samt för "övriga lärare" som till stor del sannolikt utgörs av korttidsanställd undervisande personal.

Två tjänstetyper som är av speciell betydelse för forskningsverksamheten vid högskolorna är de nuvarande ordinarie (o) professorstjänsterna och extra ordinarie (e o) docenttjänsterna. Professorstjänst har traditionellt varit den enda *fasta* (dvs utan tidsbegränsning) tjänsten i högskolans "forskarkarriär".

Docenttjänsten har utvecklats från att ha varit ett stipendium till att bli en tidsbegränsad forskningsinriktad tjänst (3 år + 3 år + ev förlängning). Under senare år har den fått karaktären av fast tjänst eftersom tjänsteinnehavaren efter sex år har rätt att få en personlig tjänst med forskningsskyldighet och tjänstetiteln Förste assistent.

Det är rimligt att anta att kvinnliga innehavare av dessa tjänster ökar möjligheterna till rekrytering av kvinnliga forskarstuderande och blivande forskare samt val av forskningsområden som skulle kunna betecknas som "kvinnliga".

En översikt av antalet kvinnliga innehavare av de två nämnda tjänstetyperna ges i Tabell 18, med uppdelning på fakultet och högskoleort. Dessa

Tabell 18. Antal kvinnor på o.professorstjänster och e.o.docenttjänster (inom parentes) fördelat på fakultet och högskoleort

Fakultet (motsv.)	Stockholm	Uppsala	Lund	Göteborg	Umeå	Linköping	Luleå	Ej ortbunden[a]	Totalt
Humanistisk	6 (9)	3 (3)	4 (4)	2 (1)	0 (3)			2	17 (20)
Samhällsvetenskapl.	0 (0)	0 (1)	2 (0)	0 (1)	0 (0)			0	2 (2)
Mat.-Naturvet.	2 (1)	2 (2)	0 (1)	0 (0)	1 (0)			1	6 (4)
Teknisk	1 (1)		1 (0)	0 (0)					2 (1)
Medicinsk	4 (0)	1 (0)	2 (0)	0 (2)	0 (1)			2	9 (3)
Juridisk	1 (3)	0 (0)	1 (0)						2 (3)
Teologisk	0 (0)	1 (0)	0 (0)						1 (0)
Odontologisk	1 (0)		0 (0)	1 (0)	1 (0)				3 (0)
Farmaceutisk		0 (0)							0 (0)
Handels	0 (0)								0 (0)
Lantbruksvetensk.								1 (1)	1 (1)
Veterinärmedicinsk								2 (0)	2 (0)
Skogsvetenskapl.								0 (0)	0 (0)
Ej fakultetsindel.						0 (0)	0 (0)		0 (0)
Totalt	15 (14)	7 (6)	10 (5)	3 (4)	2 (4)	0 (0)	0 (0)	8 (1)	45 (34)

[a] Innefattar dels forskningsrådstjänster dels fakulteter under Jordbruksdepartementet (Lantbruksvetenskaplig, Skogsvetenskaplig, Veterinärmedicinsk).
Källa: Sveriges Statskalender 1980.

uppgifter härrör från 1980 med Statskalendern som källa och överensstämmer således ej helt med tidigare uppgifter (Tabell 16) därför att dels tre år skiljer mellan tidpunkterna, dels för att den senare tabellen inte har med extra tjänster och vikariat.

Det fanns år 1980 således 45 kvinnliga innehavare av ordinarie professorstjänst och 34 kvinnor på e o docenttjänst. Närmare 40 % av de kvinnliga professorerna fanns inom Humanistisk fakultet och ca 60 % av de kvinnliga docenterna inom samma fakultet. För de aktuella tjänsterna är således kvinnorna koncentrerade till Humanistisk forskning i högre grad än vad gäller kvinnliga forskarexamina inom Humanistisk fakultet i relation till samtliga forskarexamina avlagda av kvinnor (mellan ca 25-35 % under de senaste 15 åren).

Under perioden 1964/65–1968/69 var det t ex ungefär lika många kvinnor som avlade en forskarexamen inom Humanistisk som Matematisk-Naturvetenskaplig fakultet, medan antalet forskarexaminerade kvinnor på Samhällsvetenskaplig fakultet var ungefär hälften därav. Dessa relationer återfinns inte alls beträffande de två aktuella forskartjänsterna, vilket indikerar att det är relativt sett mindre svårt för kvinnor att få forskartjänster inom Humanistisk fakultet än inom övriga områden.

Anmärkningsvärt lågt är antalet kvinnliga professorer och docenter inom Samhällsvetenskaplig fakultet, bl a mot bakgrund av att de "kvinnotäta" beteendevetenskapliga ämnena finns där. Antalet kvinnliga professorer är där t ex inte större än inom Teknisk fakultet. Farmaceutisk fakultet, Handelshögskola och Skogshögskola hade inga kvinnliga professorer och docenter vid tillfället vilket tycks vara i överensstämmelse med forskarexaminationen på dessa områden som för 10-15 år sedan bestod av nästan enbart män.

Beträffande skillnader mellan högskoleorter kan konstateras att Linköping och Luleå vid tidpunkten helt saknade kvinnor på de två aktuella tjänsterna och att Stockholm hade de flesta; en tredjedel av de kvinnliga professorerna och ca 40 % av de kvinnliga docenterna fanns där.

Att det föreligger klara skillnader mellan högskoleorter också i den *relativa* andelen kvinnor på aktuella forskartjänster visas i Tabell 19 för Humanistisk fakultet. Trots att detta således är den fakultet som har flest kvinnliga forskare är kvinnornas andel endast 17 % på de båda tjänsterna samman-

Tabell 19. Andel kvinnor på tjänster som o.professor och e.o.docent inom *Humanistisk* fakultet fördelat på högskoleort (Beräknat på basis av icke-vakanta tjänster 1980)

Ort	o.professor	e.o.docent	prof + doc
Stockholm	19 % (6 av 31)	41 % (9 av 22)	28,3 %
Lund	16 % (4 av 25)	20 % (4 av 20)	17,8 %
Umeå	0 % (0 av 12)	(43 %) (3 av 7)	15,8 %
Uppsala	10 % (3 av 30)	12 % (3 av 26)	10,7 %
Göteborg	10 % (2 av 20)	8% (1 av 13)	9,1 %
Totalt	13 % (15 av 118)	23 % (20 av 88)	17,0 %

Källa: Sveriges statskalender 1980.

slagna över samtliga högskoleorter. Stockholm har den klart högsta andelen kvinnor på dessa tjänster och Göteborg den lägsta. Andelen kvinnliga docenter på Humanistisk fakultet i Stockholm (41 %) överstiger t o m klart kvinnornas andel av avlagda doktorsgrader inom fakulteten i landet 6-12 år tidigare (ca 18 %).

Inom vilka ämnen finns då de kvinnliga professorerna i Sverige? Tabell 20 ger en översikt som besvarar denna fråga samt dessutom tillträdesåret för

Tabell 20. Kvinnliga o.professorer vid universitet och högskola och forskningsråd fördelade på fakulteter och ämnesområden (tillträdesår inom parentes)

Fakultet (motsv.)	Antal	Ämne
Humanistisk	17	Tyska (3 st: 1971, 1973, 1980) Historia (2 st: 1965, 1970) Etnologi (2 st: 1973, 1977) Antikens kultur och samhällsliv (1975) Teatervetenskap (1971) Romanska språk (1976) Baltiska språk (1970) Svenska (1973) Arkeologi (1974) Fonetik (1980) Barnspråk[a] (1976) Numismatik och penninghistoria[a] (1979)
Medicinsk	9	Medicin-reumatologi (1979) Tumörbiologi (1979) Toxikologisk kemi (1975) Oftalmediatrik (1974) Pediatrisk neurologi (1979) Medicinska njursjukdomar (1976) Immunologi (1979) Experimentell psykologi [a] (1969) Klinisk koagulationsforskning[a] (1965)
Matematisk-naturvetenskaplig	6	Astronomi (1979), Teoretisk fysik (1963) Entomologi (1979), Zoofysiologi (1972) Genetik (1979) Isotopgeofysik[a] (1979)
Odontologisk	3	Cariologi (1972), Ortodonti (1969) Odontologisk teknologi (1978)
Samhälls-vetenskaplig	2	Rättssociologi (1979) Företagsekonomi-konsumentekonomi (1978)
Juridisk	2	Processrätt (1979), Civilrätt (1973)
Teknisk	2	Formlära (1971) Byggnadsfunktionslära (1978)
Veterinärmedicinsk	2	Livsmedelshygien (1979), Kirurgi (1979)
Lantbruksvetenskaplig	1	Husdjurens fysiologi (1979)
Teologisk	1	Kyrkohistoria (1977)

[a] Forskningsrådsprofessur.
Källa: Sveriges statskalender 1980.

respektive tjänsteinnehavare. Med ett fåtal undantag har kvinnorna tillträtt de aktuella tjänsterna inom senaste 10-årsperioden och ungefär hälften av tjänsterna är tillträdda under perioden 1976–1980. En slutsats av detta förhållande är att den eventuella rekryteringsförhöjande effekten av kvinnliga professorer för blivande kvinnliga forskare ännu knappast har haft möjlighet att slå igenom. Om man sedan ser till vilka ämnen kvinnorna har blivit professorer i och jämför detta med den kvinnliga forskarexaminationen inom olika ämnen (se föregående avsnitt) kan en del kommentarer göras.

Inom Humanistisk fakultet är antalet kvinnliga professurer någorlunda jämnt fördelat mellan de Språkliga och Historisk-filosofiska ämnena vilket överensstämmer relativt väl med kvinnornas fördelning av forskarexaminationen på dessa ämnesgrupper. Det vanligaste kvinnliga professorsämnet inom Humanistisk fakultet och överhuvudtaget, Tyska, är däremot inte det vanligaste språkämnet att doktorera i för kvinnor. Såväl Romanska språk som Engelska ligger före. Inte heller tillhör Historia och Etnologi, med två kvinnliga professurer var, något av de stora "kvinnoämnena" inom forskarexamen på Humanistisk fakultet. Mot bakgrund av tidigare resonemang kan det således finnas viss anledning att förutse en ökande kvinnlig andel av forskarexamination och forskning inom de tre nämnda områdena.

Inom Medicinsk fakultet kan konstateras att ingen av de kvinnliga professorerna finns inom de två "kvinnoämnena" inom medicinsk forskarutbildning, nämligen Mikrobiologi och Psykiatri. Inte heller Mikrobiologi inom Matematisk-naturvetenskaplig fakultet har någon kvinnlig professor i landet fastän detta ämne har den största andelen kvinnor inom fakultetens forskarexamination. Däremot finns inom denna fakultet kvinnliga professorer i Genetik och Zoofysiologi, ämnen som också har en relativt hög andel kvinnor i forskarutbildningen.

Som tidigare berörts har de Samhällsvetenskapliga fakulteterna få kvinnor på fasta forskartjänster och inga på professors- eller docenttjänst i Psykologi eller Pedagogik, vilka är de forskarutbildningsämnen inom Samhällsvetenskaplig fakultet med den klart högsta andelen kvinnor. Beträffande Teknisk fakultet finns de två kvinnliga professorerna inom sektionen för Arkitektur, vilket tillsammans med Kemi också har varit det vanligaste forskarutbildningsområdet för kvinnorna inom fakulteten.

Det kan således konstateras att något generellt och entydigt samband inte tycks föreligga mellan forskarutbildning och professorstjänst med avseende på kvinnornas fördelning på ämnen. Man måste i detta sammanhang då också komma ihåg att Sverige har ett förhållandevis litet antal professorstjänster inom universitetssektorn, eftersom institutionerna i princip är uppbyggda efter ett "en-professorssystem" samtidigt som ämnesdifferentieringen speciellt inom samhällsvetenskap och humaniora ej nått särskilt långt.

Det är möjligt, för att inte säga sannolikt, att ett "flerprofessorssystem" på institutionsnivå, enligt nordamerikansk eller centraleuropeisk modell, skulle ge en för kvinnorna förhållandevis bättre representation på professorstjänsterna än vad det hittillsvarande svenska tjänstesystemet gett möjlighet till.

Referenser

FoB (Folk- och Bostadsräkningen) 1970. Opublicerade råtabeller. SCB.
SCB 1979-03-17, Rapport från projektet: Utveckling av resursstatistik för universitet och högskolor. Verksamheten 1977/78-1978/79. Stockholm 1979.
SOU 1980:3, Lärare i högskolan. Förslag till ny arbets- och tjänsteorganisation. Stockholm 1980.
Sveriges Statskalender 1980. Stockholm 1980.

III Forskningens innehåll

5 Skulle forskningen inom Ditt ämne förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?

Forskning - vad handlar det egentligen om? Det är en grundläggande fråga som kanske alltför sällan ställs. Den forskning vi har tas ofta för given. I Nobelprisens land är det på något sätt självklart att forskning i första hand är det som kan belönas i vetenskapens Världscup. Den finaste forskningen handlar om att spränga vetandets gränser genom koncentration på materiens innersta beståndsdelar eller universums oändliga hemligheter.

Och vilka är det som forskar? Fråga den svenska allmänheten. Bilden av forskarsamhället är säkert i stor utsträckning präglad av det man kan iaktta på podiet i Stockholms konserthus den 10 december varje år. Forskarsamhället är klätt i akademiska frackar. När kameran någon gång fångar in en kvinnlig klädsel sitter den på kungahusets damer.

Nu är det naturligtvis inget fel på Nobelprisen. De belönar viktig forskning, som ofta handlar om livets grundläggande förutsättningar. Men livet har också andra grundläggande förutsättningar än dem som kan beskrivas genom studier på cellnivå eller på det submolekylära planet. Dit hör glädje och gemenskap, kärlek och ångest. Barnens värld och verklighetsuppfattning är en lika viktig forskningsuppgift som universums fenomen.

Det är på den här punkten som det blir så viktigt att fråga vem det är som forskar. Vad som är viktig forskning bestäms i stor utsträckning av våra erfarenheter och värderingar. Och de bestäms i sin tur i hög grad av det kön vi tillhör.

Det är därför som vi har bett ett antal kvinnor svara på frågan: "Skulle forskningen i Ditt ämne förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?" Svaren visar just på betydelsen av forskning både ur kvinnlig och manlig synvinkel. De visar också att det inom många ämnesområden finns en rad obearbetade fält, ofta sådana som genom sin komplexitet har fallit utanför det enögda perspektivets forskning.

De ämnen som här är representerade utgör bara en liten del av alla de ämnen som finns vid högskolan. Men de spänner ändå över både humaniora, medicin, samhälls- och naturvetenskaper. På alla områden, också de experimentella, kan man med annorlunda perspektiv ställa annorlunda frågor och få annorlunda forskningsresultat.

Det är med andra ord inte oväsentligt vem som ställer frågorna. Det är ju sanningar och inte halvsanningar som forskningen ytterst är ute efter.

Gunilla Bjerén
Forskarstuderande vid Stockholms universitet

5.1 Socialantropologi

Liksom forskare inom de andra samhällsvetenskaperna studerar socialantropologer människor och mänskliga samhällen ur en mängd olika synvinklar. Många frågeställningar inom den moderna socialantropologin förekommer också inom granndisciplinerna sociologi, pedagogik, historia etc. Skillnaden mellan socialantropologin och de övriga ligger främst i perspektiv och angreppssätt.

Som avläggare till den gamla etnografin är det självklart att det *jämförande* perspektivet är en viktig del av socialantropologin. Socialantropologer jämför förhållanden inom olika kulturer med varandra, på samma sätt som historiker jämför förhållanden vid olika tidsepoker.

Socialantropologer anlägger ett *helhetsperspektiv* i sina studier; oavsett vad som är den enskilda forskarens fokus utgör sambanden mellan människor i samhället i sin helhet alltid en integrerad del av studien.

Till skillnad från de andra samhällsvetenskaperna, är det inom socialantropologin alltid viktigt att *de studerades perspektiv* förs fram inom forskningen. Spänningen mellan de studerades modell av verkligheten och forskarens föreställningar om samma verklighet driver den socialantropologiska forskningen framåt. På så vis kan de studerade människorna förbli närvarande i forskningen som verkliga personer.

Det utmärkande för socialantropologers undersökningsmetoder är att de kvalitativa metoderna, framför allt *deltagande observation,* överväger. Detta är, liksom den jämförande ansatsen, ett arv från den tid när antropologer främst studerade "okända" folk utan skriftspråk där enda sättet att komma till tals med dem man ville studera var att bege sig till dem och genom att såvitt möjligt delta i deras dagliga liv lära sig förstå såväl språk som seder och bruk. Men eftersom man på detta sätt får fram kunskap som är oåtkomlig med andra metoder har den deltagande observationen fortsatt att spela en viktig roll även när socialantropologer studerar litterata samhällen.

Hälften av forskarna är redan kvinnor

Socialantropologin, i alla fall vid Stockholms Universitet, är speciell på så sätt att hälften av forskarstuderandena redan är kvinnor. Av de aktiva doktoranderna läsåret 1982/83 var 26 av 42 kvinnor. Bland så många kvinnliga forskare finns givetvis en mängd olika intresseområden företrädda.

Tillsammantagna visar de dock att forskningen verkligen förändras när många av forskarna är kvinnor.

Jag skall exemplifiera detta påstående med en del reflexioner föranledda av det stora jämförande projektet "Kvinnor och Samhällsförändring" (KOS) som pågick vid institutionen 1975-1981 med stöd från Riksbankens Jubileumsfond. KOS var ett jämförande projekt där konsekvenserna för kvinnor av samhällsförändringen i fem olika länder studerades parallellt. (De ingående samhällena var belägna i Colombia, Ghana, Jugoslavien, Ceuta-Marocko och Sverige; jag utförde själv den svenska studien.) Projektet formulerades i reaktion mot traditionell socialantropologi där kvinnor ofta beskrivs enbart som objekt. Forskarna inom KOS ville föra fram kvinnliga mål och strategier i kampen för en dräglig tillvaro i en värld där villkoren ständigt förändras.

Kvinnor för sig, män för sig

Inom KOS fann vi att kvinnor och män lever åtskilda inom alla de studerade kulturerna. Men graden av åtskillnad, eller segregation, varierar från kultur till kultur. Den könsliga segregetionen har många dimensioner, vilket har till följd att den är olika synlig i olika samhällen. I Sverige är det vanligt att man föreställer sig samhällslivet uppdelat på olika sektorer: arbetsliv, hem, fritidsaktiviteter etc. Vi är medvetna om att kvinnor och män utför olika uppgifter och har olika ansvarsområden inom var och en av dessa sektorer. Däremot är svenskar i allmänhet okunniga om hur stark segregationen mellan könen är totalt och vilka konsekvenser denna segregation har för kvinnors och mäns levnadsförlopp och föreställning om sig själva och om verkligheten. Segregationen mellan könen har givetvis även viktiga konsekvenser för samhällslivet, alltifrån organisationen av samhällets olika institutioner till den fysiska planeringen och den samhällsvetenskapliga forskningen.

En orsak till vår bristande insikt om hur olika liv kvinnor och män lever i Sverige är att den rumsliga separationen mellan könen är obetydlig jämfört med andra länder, som t ex Marocko och Colombia. En annan orsak är att samhällsvetenskapen hittills bedrivit forskning så gott som uteslutande från manliga utgångspunkter; "Medelsvenssons" liv har betraktats som norm och fru "Medelsvensson" som en avvikare, dock på väg att inordna sig i det manliga ledet.

Segregation ger trygghet

En mycket strikt åtskillnad mellan könen i samhället innebär att män och kvinnor bokstavligt talat lever i olika världar med olika värderingar, olika hierarkier och utan någon inbördes konkurrens mellan könen. I Sverige är vi, trots allt, på väg bort från en sådan ordning, som av en utomstående visserligen kan upplevas som statisk och rigid, men som för de inblandade ger könsrollerna det välkändas trygghet. Fastän vi i Sverige ännu inte avlägsnat oss särskilt långt från det könssegregerade samhället finns det ändå här en mängd individer som försöker leva ett liv efter andra principer. I detta, som i alla andra sammanhang, är det uppenbart att personer som lever i olika

samhällsklasser, i olika regioner eller tillhör olika generationer, kommer att uppleva förändringen vid olika tidpunkter.

Ett paradoxalt förhållande är att för de kvinnor och män som inte följer de traditionella reglerna utan har samma utbildning, samma arbete och är gifta med kollegor, så innebär avsteget från traditionen till en början mer friktion och konflikter mellan könen än tidigare. De individer som nått längst i riktning mot det vi kallar "jämställdhet" är ofta mest missnöjda med sin situation. Jämställdheten i den svenska tappningen innebär att såväl kvinna som man är tvungna att inordna sig i sammanhang som dittills dominerats av det motsatta könet; kvinnan på arbetsplatsen och mannen i hemmet.

Forskningen tillhör männens domäner

På samma sätt som andra kvinnor i arbetslivet tvingas arbeta under villkor som bestämts av de manliga rollerna i samhället måste kvinnliga forskare anpassa sig till ett system som både till form och innehåll ofta förefaller dem främmande och irrelevant. Först när kvinnorna inom ett forskningsområde blir tillräckligt många är det möjligt att påverka systemet i stället för att enbart underkasta sig det. Forskargruppen i projektet "Kvinnor och Samhällsförändring" hade t ex sina rötter i ett arbetsseminarium för de kvinnliga forskarna på Socialantropologiska institutionen. I denna församling var det under ett visst skede möjligt att formulera forskningsuppgifter som gick stick i stäv mot den forskning som då var accepterad.

En viktig lärdom som forskarna inom KOS kunnat göra under projektarbetets gång är att skillnaden mellan "manlig" och "kvinnlig" forskning är mycket större än vad som föresvävade oss när vi formulerade projektet. Då såg vi den manliga dominansen som en fråga om studieobjekt; liksom annan samhällsvetenskap föreföll socialantropologi vara en vetenskap av män, om män, för män. Genom att utföra en ren kvinnostudie, där såväl forskare som de utforskade skulle vara kvinnor, tänkte vi oss att vi kunde lämna ett bidrag till en framtida, mer balanserad vetenskap. Vi föreställde oss att den mansdominerade vetenskapen hade avsatt en fond av kunskap om männens villkor och verksamhet i samhället, och att vi därför lätt skulle kunna finna jämförbart material om män i litteraturen från våra respektive samhällen. Det var fel. De frågor som vi försökte besvara angående kvinnor och deras relationer till män och varandra, hade ingen ställt om män och deras relation till kvinnor. Det visade sig, att forskning från ett renodlat kvinnligt perspektiv för fram nya frågeställningar och angreppssätt som inte tillämpats tidigare.

Slutsatsen är, att för att åstadkomma den ideala, "tvåkönade" samhällsvetenskapen räcker det inte med kompletterande bidrag i form av kunskap om kvinnor; det som behövs är kvinnliga forskare som med bas i den kvinnliga halvan av det könssegregerade samhället forskar inom alla de områden som de anser vara relevanta och inom dessa studerar såväl kvinnor som män.

—

Lena Jarlöv
Teknologie doktor vid Chalmers tekniska högskola

5.2 Arkitektur

Hur skulle det inverka på arkitekturforskningen om hälften av forskarna var kvinnor? Jag skall försöka besvara frågan med utgångspunkt från mina erfarenheter av forskningen vid ett par avdelningar på arkitekturinstitutionen vid Chalmers tekniska högskola. Vid dessa två avdelningar *är* faktiskt hälften av forskarna kvinnor. Situationen för övrigt inom arkitekturforskningen vid Chalmers kan illustreras av att av de inskrivna doktoranderna är 23 kvinnor och 56 män, dvs männen är mer än dubbelt så många.

De avdelningar där jag varit verksam, byggnadsplanering och bostadsplanering, är samlokaliserade och har vissa gemensamma basresurser. Eftersom de forskare som arbetar där tillsammans skapar *en* forskningsmiljö, även om man arbetar med många olika projekt, betraktar jag dessa båda avdelningar som en och kommer i fortsättningen att kalla dem för avdelningen.

Forskartillvaron är orolig och flyktig, det är därför omöjligt att precisera hur många vi är på avdelningen och exakt hur stor andel som är kvinnor. Vi arbetar ömsom med forskning och ömsom med undervisning. Ibland är vi tjänstlediga för andra jobb eller familjeangelägenheter, ibland är vi ute i fält eller på utlokaliserade fältkontor under långa tider. Vi flyttar också över avdelningsgränserna på grund av försörjningsproblem med vikariat och tillfällighetsjobb. Ibland, som jag just nu, är vi tillfälligt ute ur bilden genom brist på anslag eller annan formell tillhörighet. Kontinuiteten är alltså dålig. Desto viktigare är det att forskningsmiljön, atmosfären, är stabil och präglad av någon slags gemensamma värderingar, så att man känner att man har en fast punkt att återvända till och känner sig hemma när man kommer till avdelningen, även om människorna där växlar. I detta ögonblick finns bland forskarna sex kvinnor och sju män med formell anknytning till byggnadsplanering och fem kvinnor och tre män till bostadsplanering.

För att undvika lösa spekulationer om vad som är det specifikt kvinnliga i vår forskningsmiljö och i vår forskning skall jag utgå från den tyska sociologen Ulrike Prokops teorier om den kvinnliga socialkaraktären sådan den framställs i boken "Kvinnors livssammanhang. Begränsade strategier och omättliga önskningar", (Rabén & Sjögren 1981). Hon använder ett utvidgat produktionsbegrepp i den meningen att hon betraktar kvinnors arbete med familj och hem som produktion i stället för reproduktion. Hon visar hur kvinnornas produktionssätt, där produktionen av sociala relationer och "immateriella produkter" spelar en avgörande roll, sätter sin prägel på

den kvinnliga socialkaraktären. Detta produktionssätt tar sig uttryck i en mindre utvecklad arbetsdelning – kvinnors arbete i hemmet är inte uppdelat i själsliga och kroppsliga sysslor – och i en mindre stark abstraktion av konkreta behov och intressen. Människor kan lättare urskiljas som personer, inte enbart som innehavare av vissa samhälleliga positioner.

Det "manliga" produktionssättets benägenhet att omvandla behov i efterfrågan, att förvandla mänskliga processer till ekonomiska transaktioner, har ingen motsvarighet i hemmets och familjelivets produktionssfär, som starkt sätter sin prägel på kvinnorna. Deras produktionssätt är inriktat på "behovstillfredsställelse ('att behandla barnet efter dess färdigheter, till varje pris stilla dess behov') mot den patriarkaliska och kapitalistiska omgivningen".

Prokop fortsätter:

"Detta produktionssätt är i alla avseenden överlägset mekanismerna i sin omgivning, men det är utestängt från den grad av församhälleligande som gäller för den sociala kommunikationen som helhet. I detta produktionssätts överlägsenhet ligger kvinnans egentliga emancipationsanspråk: hon förfogar, som alltid undertryckt och deformerat, över erfarenheter av ett överlägset produktionssätt i samma ögonblick som detta kan omfatta samhället som helhet."

Detta behovsinriktade, kommunikativa produktionssätt ser Prokop som en viktig del av den kvinnliga socialkaraktären. Det är strukturellt anlagt, dvs det omfattar inte varje enskild individ. Det förmedlas från mor till barn och finns således också hos kvinnor som själva inte har barn och som inte ägnar mycket arbete åt hem och familj.

Jag har fastnat för Prokops beskrivning för att jag känner igen mycket av den i vår forskningsmiljö, i valet av forskningsproblem och i sättet att forska. Däremot kan jag inte direkt peka på att det är de kvinnliga forskarna på avdelningen som står för detta produktionssätt, jag tycker mig finna det hos många av männen också. Och det är ju en intressant fråga – vad beror det på att forskningen vid en viss institution karakteriseras av ett behovsinriktat, kommunikativt produktionssätt? Det finns tre tänkbara förklaringar:

Den första är att forskningen och atmosfären präglas av det stora antalet kvinnor. Männen tar då i stor utsträckning över det kvinnliga produktionssättet.

Den andra förklaringen är att de ledande personerna på institutionen redan från början har haft detta produktionssätt, trots att de är män. Detta har gjort att kvinnliga forskare lockats hit och därmed har karaktären förstärkts.

Den tredje förklaringen är att den forskningsatmosfär, som skapats av den stora andelen kvinnor lockat till sig manliga forskare med ett behovsinriktat, kommunikativt produktionssätt.

Förmodligen har alla dessa faktorer påverkat varandra till att utbilda den atmosfär och forskningsinriktning som råder på vår avdelning. Att det stora kvinnliga inslaget är väsentligt förefaller mig uppenbart. Att den sociala karaktären hos de manliga forskare, som är verksammma här, är av stor betydelse, är också klart. Vilket som är orsak och verkan vid etablerandet av en sådan forskningsmiljö är kanske värt en särskild undersökning.

Hur tar det sig då uttryck, detta behovsorienterade, kommunikativa produktionssätt? Det visar sig i forskningens innehåll, i forskningsmetoderna och i forskningsmiljön – relationerna mellan forskarna, samarbetsformerna.

För att börja med forskningens innehåll och metoder vill jag exemplifiera med de tre avhandlingar som kvinnliga forskare vid avdelningen lagt fram. (Samma antal manliga forskare vid avdelningen har disputerat.) De tre avhandlingarna är Birgitta Anderssons "Idealbostad eller nödbostad. Det moderna flerfamiljshusets arkitekturutveckling studerad i Göteborg" (1976) (BFR 1977:19 Stockholm), Birgitta Mattssons "Väck sovstaden! Att komplettera ett bostadsområde med arbetsplatser" (T6:1981, BFR Stockholm) och min egen "Boende och skapariglädje. Människors behov av skapande verksamhet – en försummad dimension i samhällsplaneringen" (Chalmers 1982).

Trots att dessa tre avhandlingar är mycket olika finns det ett par mycket tydliga drag som de har gemensamt och som skiljer dem från de flesta manliga avhandlingar inom ämnet. Det ena är deras ohöljt kritiska inställning till den nuvarande utformningen och organiseringen av samhället och den byggda miljön, det andra är deras klara bejakande av forskarens egna iakttagelser och erfarenheter. Båda dessa drag tycker jag tyder på ett behovsinriktat produktionssätt.

Den kritiska inställningen till det etablerade samhället och de bakomliggande planeringsideologierna är en funktion av de omedelbara personliga iakttagelserna av att väsentliga mänskliga behov förblivit otillfredsställda i detta samhälle. Med dessa personliga iakttagelser som grund formuleras forskningsproblemet och inriktas verksamheten till stor del på att finna vetenskapligt stöd för det sunda förnuftets utsagor – det som den behovsinriktade kommunikationen blottlagt.

Avhandlingarna är också handlingsinriktade i den meningen att de pekar på alternativa vägar för planering, byggande och organisation av samhället, även om den senare delen är relativt outvecklad. Samtliga dessa avhandlingar har mött viss inomvetenskaplig kritik bl a för bristande metodik, vilket väl är en naturlig följd av den stora vikt forskarna lagt vid sina egna iakttagelser.

För att inte övervärdera det specifikt kvinnliga i detta sätt att forska vill jag erinra om att det på arkitektursektionen vid Chalmers under professor Elias Cornells tid utvecklats en forskningstradition, som innehåller mycket av samhällskritik och av vilja att närma sig arkitekturproblemen genom att lyssna på de berörda människorna och samarbeta med dem i förändringsprocesser. Liknande forskningsinriktning finns i dag på de flesta avdelningarna vid arkitektursektionen. Denna tradition har mer eller mindre satt sin prägel på alla arkitekturforskare som utbildats vid Chalmers och utgör en viktig grund för de avhandlingar som jag beskrivit.

Eftersom detta synsätt stämmer väl med det behovsinriktade kommunikativa produktionssätt som Ulrike Prokop hänför till den kvinnliga socialkaraktären, så är det lätt att som kvinna känna sig hemma i denna forskningsmiljö. Själv har i varje fall jag som forskare känt mig fri att vara som jag är och arbeta på ett sätt som är naturligt för mig – mitt produktionssätt har varit användbart. Särskilt viktig känns då möjligheten att

våga lita på sig själv, sina egna iaktttagelser och erfarenheter som väsentlig kunskapskälla inom ett forskningsfält som gäller människors vardagsliv.

Här kommer forskningsmiljöns betydelse in. Många likasinnade kan stärka varandras självförtroende och grundlägga en beredskap att möta den oundvikliga kritiken från det etablerade (manliga) forskarsamhället, där varje förnuftig iakttagelse måste gå omvägen över en godkänd vetenskaplig forskningsmetod för att erkännas, där det konkreta till varje pris måste abstraheras, där det synliga måste omformas och förses med vetenskapliga begrepp för att bli sett. Viktigt är att kunna ha en öppen kritisk inställning till varandras forskning, så att man förebygger de fallgropar som detta produktionssätt inrymmer. Givetvis måste kunskapen och iakttagelserna bearbetas vetenskapligt, dvs så att man får fram *sanningen.*

Om det nu är så att det behovsinriktade kommunikativa produktionssättet är ett typiskt kvinnligt karaktärsdrag så är det naturligtvis stimulerande för kvinnliga forskare att arbeta tillsammans med andra kvinnor, men även med män som har samma karaktärsdrag. Eftersom det kvinnliga produktionssättet, som Prokop påpekar, ofta förekommer undertryckt och deformerat, behöver det frigöras och utvecklas, vilket måste vara ett kollektivt arbete. Ju fler människor i en grupp som omfattar detta produktionssätt, desto bättre måste möjligheterna bli att utveckla och förfina det och desto lättare måste det bli att överföra det också till andra människor i gruppen.

När det behovsinriktade kommunikativa produktionssättet kommer att omfatta samhället i dess helhet är det ett överlägset produktionssätt, säger Ulrike Prokop. Målet för arkitekturforskarnas produktion, dvs för vår forskning är helt klart ett samhälle som bättre än det nuvarande svarar mot kvinnors, mäns och barns behov och som ger varje människa möjligheter att utveckla sin inneboende förmåga till att skapa och till att utveckla tillfredsställande mänskliga relationer, kort sagt ett samhälle, där människorna kan leva ett gott liv. Detta mål kan väl inte ifrågasättas av någon. Det måste därför vara viktigt att stimulera en forskning som tar detta mål på allvar och som inriktar sina krafter på att finna felen i vårt nuvarande samhälle och vägarna att rätta till dem.

En sådan forskning måste med nödvändighet pröva nya metoder för kunskapsinhämtande eftersom de gamla har visat sig otillräckliga, den måste vara kontroversiell, vända upp och ner på vedertagna sanningar, respektlöst kritisera etablerade myndigheter och makthavare och ödmjukt lyssna till den kunskap som finns invävd i vardagslivet, i erfarenheter som bärs upp av kvinnor och män också ur andra samhällsklasser än den där dagens forskare i allmänhet hör hemma. För denna forskning utgör det behovsinriktade, kommunikativa produktionssättet en möjlighet.

Eftersom detta produktionssätt till övervägande delen härrör ur kvinnliga erfarenheter och kvinnlig socialisation är det viktigt med många kvinnliga forskare inom de vetenskaper som rör samhällets utformning och organisation. Det är också viktigt att kvinnor ur *olika* samhällsklasser får tillfälle att ägna sig åt denna forskning, eftersom varje forskningsinsats genomsyras av den personliga uppfattning om tillvaron som härrör från den samhällsklass man kommer från.

Sammanfattningsvis är min uppfattning att den forskningsmiljö där jag varit verksam (och hoppas kunna fortsätta) är mycket fruktbar och

stimulerande till stor del på grund av det stora kvinnliga inslaget. Jag tror att en ökning av andelen kvinnor inom arkitekturforskningen (där jag inräknar forskning om samhällsbyggande- och organisation liksom regionalpolitik och liknande ämnesområden som har inverkan på människors vardagstillvaro) skulle verka frigörande på både män och kvinnor som är verksammma där nu. Givetvis skulle det vara önskvärt med fler kvinnliga professorer.

Gisèle Asplund
Ekonomie doktor, Stockholm

5.3 Företagsekonomi

Är ämnet företagsekonomi sexistiskt? Den frågan ställde jag mig för några år sedan i samband med en konferens om kvinnor och ekonomi (som Dagens Industri och Fredrika Bremerförbundet höll i Stockholm). Vad jag ville undersöka var om det är så att ämnet företagsekonomi, på det sätt som det lärs ut och forskas i är sexistiskt i någon mening, och jag fann flera skäl till att besvara frågan med ett tveklöst ja.

Sexism, enligt en vedertagen definition är att man presenterar "stereotyper" av män och kvinnor. Men sexism i ett undervisningsämne kan också ges en vidare innebörd och innebära att man genom att utelämna vissa fakta eller kunskapsbitar bidrar till en stereotypisering. Om man t ex i undervisning om arbetslivs- och organisationsfrågor underlåter att behandla kvinnors roll och situation i arbetslivet så är det en form av sexism.

Det är inte svårt att konstatera att det i dag finns ytterst få forskningsprojekt inom företagsekonomin som behandlar kvinnorna i arbetslivet. En inventering av svensk kvinnoforskning avslöjar att det är främst sociologer och historiker som bidragit till den kunskap vi har om kvinnor i arbetslivet (Och inte ens dessa verk förekommer i den företagsekonomiska kurslitteraturen!)

En genomgång av företagsekonomins olika delområden; organisationsteori, marknadsföring, redovisning, finansiering och kalkylering m fl avslöjar många exempel på *stereotypisering*. Dels är det manliga modeller som utgör idealbilden i olika avseenden, dels är de empiriska undersökningarna styrda av modellerna vilket innebär att forskningen i företagsekonomi enbart handlar om männens värld. Givetvis har detta samband med att det finns så få kvinnliga forskare inom företagsekonomin. I länder som USA där det finns ett större antal kvinnor inom företagsekonomisk forskning och undervisning kan man se att det också lett till förändringar i forskningsprojekten.

Det mest slående är hur mängden av studier där man tar hänsyn till könsskillnader i sina modeller och i de empiriska undersökningarna har ökat. I tidigare studier talade man inte om vilka man studerade, dvs kön var inte en variabel som man tog hänsyn till. Ett annat markant drag är att man har många forskningsprojekt som syftar till att granska vilka insatser som organisationer och företag behöver vidta för att nå en ökad jämställdhet. I en bibliografi som dr Linda Keller Brown publicerat i sin bok "The woman manager in the United States" (Washington 1980), finns flera hundra titlar, som jag tror skulle kunna vara titlar på svenska projekt om vi bara hade fler kvinnor inom den företagsekonomiska forskningen, exempelvis följande:

- Personalchefens syn på kvinnliga sökanden till chefsjobb.
- Könsstereotyper och yrkesval.
- Hur ser kvinnliga chefer på sina roller i organisationen?
- Myter om kvinnor i management.
- Skillnader mellan kvinnliga och manliga inköpschefers attityder till reklam.
- Är kvinnliga tjänstemän mer intresserade av de sociala relationerna än av lön och status?
- Vad innebär mentorskapet för kvinnor respektive män som lyckas avancera?
- Ledarbeteendet hos kvinnliga och manliga arbetsledare.
- Kvinnliga och manliga företagsledare – ett signifikant fall av insignifikant skillnad?

Men jag tror också att helt nya forskningsområden inom företagsekonomin skulle växa fram om vi hade fler kvinnliga företagsekonomer. Jag tror t ex att kvinnliga forskare skulle intressera sig mer för småföretag och deras problem än vad man gör i dag. "Nya chefsroller och karriärvägar" är ett annat område som torde intressera kvinnor mot bakgrunden av att det i dag är svårt för en kvinna att anpassa sina olika roller till näringslivets krav på idealledare.

Olika värderingars betydelse för hur vi "räknar" och bedömer t ex riskvillighet och lönsamhet skulle säkert också vara något som kvinnor skulle vilja studera. Kanske skulle kvinnor också vara mer villiga att arbeta tvärvetenskapligt vilket skulle berika de ekonomiska vetenskaperna.

Det är givetvis svårt att spekulera i vad som skulle förändras i företagsekonomin om fler kvinnor forskade och undervisade i detta ämne. De få kvinnor (inklusive mig själv) som skrivit avhandling i företagsekonomi har inte skrivit särskilt "annorlunda" avhandlingar. Men, det tror jag återigen beror på att det finns så *få* kvinnor så de måste anpassa sig helt och hållet till de manliga professorerna och deras forskningsprogram.

På gymnasiet är 50 % av eleverna som läser ekonomiska ämnen flickor. På högskolenivå är ca 30 % av studenterna flickor. På lärar- och forskarnivå finns det nästan inga kvinnor. (En kvinnlig professor i företagsekonomi.) Givetvis är det något vi måste ändra på. Det går inte att ändra på verkligheten enbart med hjälp av forskning men det finns ett viktigt samband mellan forskning och "verklighet". Verkligheten beskrivs och tolkas i forskningen. Forskningsresultaten förs in i undervisningen. Undervisningen skapar teorier om verkligheten osv.

På grund av dessa samband mellan forskning och undervisning och

"verklighet" är det oerhört viktigt för att inte säga nödvändigt att det forskas om och av kvinnor på det hittills totalt mansdominerade företagsekonomiska området. Annars *löper vi risken* att våra teorier missar en stor bit av verkligheten och det strider i så fall mot forskningens innersta mål.

Birgitta Odén
Professor i historia vid Lunds universitet

5.4 Historia

Under åren efter sekelskiftet diskuterade man, som Greta Wieselgren visat, kvinnors forskning i Sveriges riksdag. Därvid gjorde några professorer med anknytning till historieämnet uttalanden av prognostisk karaktär: Sam Clason, Pontus Fahlbeck och Harald Hjärne.

Hjärne förutsåg två effekter av att kvinnor lockas in på studiebanan och får anställning på statsuniversitetens ordinarie lärarplatser: dels skulle kvinnor duka under i den hårda kampen med männen, dels skulle flitiga, förmögna damer under en lång följd av år i god ro författa och utgiva det ena arbetet efter det andra och därmed utkonkurrera de begåvade unga männen från universiteten. Seminarierna skulle inte kunna ledas av opraktiska kvinnor.

Clason förutsåg att forskande kvinnor skulle bli fortare utslitna och sjuka på grund av bristande fysisk uthållighet.

Pontus Fahlbeck förutsåg att kvinnan inom vetenskap endast skulle leverera jämnstruket arbete, "att av kvinnliga professorer vänta sig något därutöver anser jag som regel omöjligt". Vidare förutspådde han att universiteten snart skulle översvämmas av kvinnor. "Det är pappersmeriterna, som här gälla, och att förvärva dessa pappersmeriter är blott att gå vidare på examensvägen... Det finns fakulteter, som äro i fara att på det viset helt och hållet besättas av kvinnor".[1] Till slut hänvisade han också till förhållandena i Tyskland där akademiska avhandlingar, hopkomna av flitiga kvinnor "växer upp som svampar ur jorden".

Vi kan 75 år senare konstatera att prognoserna inte slagit in. Trots att lagstiftningen 1923 skapade formell jämställdhet inom universitetskarriären, förändrades förhållandena ytterst långsamt. I fråga om historieämnet har universiteten ännu inte fyllts med kvinnor – inte ens till 50 %. Ingen forskande kvinna inom historieämnet har genom förmögenhet och gott om tid konkurrerat ut unga begåvade män. Ingen fakultet har drabbats av att helt och hållet besättas av pappersmeritsamlande kvinnor. Om man skall bedöma

[1] Citerat efter Wieselgren, ss 70, 102. Se även riksdagstrycket samt G Petrini, Kvinnorna och statsämbetena, 1911.

produktionen med ledning av internationella uttalanden tillhör de kvinnliga professorernas produktion inte det "jämnstrukna" inom ämnet. Antalet disputerande kvinnor har ännu hundra år efter den första avhandlingen inte antagit någon svampartad tillväxt. Administrativt fungerar kvinnliga forskares seminarier utan påtaglig könsdifferens och ingen överdödlighet förmärks för forskande kvinnor.

Föreställningen om att forskande kvinnors insatser endast kan bli mediokra kan också prövas. Det finns bland forskande kvinnor inom ämnet historia åtskilliga som i debattsituationer med forskande män hävdat sig väl. Så t ex deltog Ingrid Hammarström redan före sin disputation i en internationell debatt, som gav henne renommé för skärpa och djärvhet. På 1960-talet profilerade sig Kerstin Strömberg-Back mot den övriga lundamiljön på ett sätt som väckte uppmärksamhet. Något senare började Elsa Sjöholm utmana traditionell rättshistorisk forskning. I nuläget hävdar Eva Österberg egna åsikter inom senmedeltida agrarforskning och Ingrid Åberg har lyfts fram framför övriga forskare inom det projekt där hon arbetat. Prognosen att kvinnor endast skulle kunna prestera mediokra flitarbeten har alldeles uppenbart inte besannats.

Hjärnes föreställning om det hårda manliga karriärklimatets nedbrytande inverkan på den forskande kvinnan tål också en diskussion.

Naturligtvis är den traditionella universitetskarriären med speciminering, sakkunnigbedömning och överklaganden en hård miljö. Det kan inte uteslutas att karriärsystemet – och själva universitetssystemet – avskräckt forskande kvinnor från att söka sig vidare i karriären. En lundapsykolog, Margot Bengtsson, har gjort gällande att miljön inte bryter ned utan stöter bort kreativa kvinnor. Men det förekommer också att kreativa män lämnar karriären frivilligt och söker sig andra arbetsuppgifter.

Under senare år framträder både bland forskande män och forskande kvinnor en viss obenägenhet att söka universitetens topptjänster. Trygghetslagstiftningen börjar verka även i universitetsmiljön. Livskvalitetsdebatten lyfter fram andra värden än status, makt och pengar. Nyfeminismens angreppp på manskulturens hierarkiska maktstruktur och konkurrenssamhällets karriärsystem påverkar inte bara kvinnors utan också mäns värdeskalor. Det hårda karriärklimatet vid universiteten håller successivt på att förvandlas till en forskarmiljö som premierar andra värden än enskild framgång och hopade vetenskapsmeriter: omsorg, samarbete, kreativitet. Forskarsamhället har således i stället för att bryta ned kvinnor visat tendenser att utveckla en miljö där s k kvinnliga värden börjat få ökad prestige.

De tre historieprofessorernas dåliga förmåga att vid sekelskiftet sia om framtiden är inget att förlöjliga. Det *är* svårt att göra en prognos. I detta fall var det fundamentala felet i deras framtidsbilder, att de förbisåg, att samhällsförändringar som skall åstadkommas genom attitydförändringar och annorlunda planering hos ett stort antal enskilda individer går mycket långsamt. I stället avlyssnade de den tidens "signaler" – de militanta rösterna inom den borgerliga kvinnorörelsen – och generaliserade utifrån dem. Och som i de flesta framtidsprognoser vävdes egna värderingar, önskemål och ståndpunkter in i prognoserna.

Med den insikten borde en klok flicka avstå från att lägga en ny prognos till

de tre föregående. Men det är frestande att vara oklok. Min prognos blir då denna:

Alldeles uppenbart står vi inför en framtid, då på *lång* sikt forskande kvinnor i ökande grad kommer att uppnå professurer och/eller att få ansvar för att skapa en forskningsmiljö. I jämställdhetsdebattens decennier och med hänsyn tagen till docentkårens successivt förändrade sammansättning framstår detta som en tämligen riskfri trendextrapolering. Men eftersom det finns en tendens att kvinnor känsligare än män svarar med "exit" på försämrade konjunkturer, så är det möjligt att rekryteringen av kvinnor till forskarseminarier åter kommer att försvagas. En sådan tendens är redan märkbar på vissa håll. I så fall kommer utjämningen mellan könen att ta ännu längre tid än vi i dag kan räkna med.

Vilken effekt skulle då denna förändring få för den historiska forskningen?

Jag drar av mina resultat och av de "signaler" i tiden som jag tycker mig kunna avlyssna den slutsatsen, att ett ökat antal forskande kvinnor, en ökad jämställdhet i forskarsamhället, inte kommer att ge oss annorlunda forskning eller nya problemlösningar. Möjligen kan ett ökat antal nyfeministiska historiker ge oss fler "medvetandegörande" studier av förtryck i historisk tid, men bristen på adekvata källor kommer ganska snabbt att lägga restriktion för en kvantitativ expansion av kvinnohistorisk forskning med emancipatoriska förtecken. Flera forskande kvinnor skulle däremot kunna ge oss ett annorlunda forskarsamhälle med mindre konkurrens, mera social jämlikhet och ökad omtänksamhet om de skilda forskarnas personliga och skiftande behov. Jag har den förhoppningen – och här kommer mina värderingar in – att forskande kvinnor kommer att värna om de två dimensioner eller värden, som sociologer brukar anse vara kopplad till kvinnor mera än till män, nämligen omsorg om andra och låg uppskattning av makt. Det betyder att kvinnor skulle avvisa den traditionella karriärvärlden, som domineras av konkurrens och strävan till maktutövning, två värden vanligen kopplade till män. Vi skulle då få ett forskarsamhälle som premierar andra värden än dem som bestämmer det nuvarande, starkt hierarkiskt uppbyggda systemet.

Johan Asplund har i en recension av en originell och kreativ avhandling (i kulturgeografi) framhållit, att förutsättningen för att kreativa begåvningar skall utvecklas till färdiga forskare i forskarsamhället är att de känner trygghet – tryggheten att deras egenart accepteras och att deras originalitet inte uppfattas som avvikande beteende. Detta kan i sin tur kombineras med några lundensiska psykologers iakttagelser, att kreativitet i dagens forskarsamhälle är starkt relaterad till ångest. Tryggheten behöver då utbyggas med omsorg, om inte de kreativa begåvningarna skall lämna universiteten. Jag föreställer mig att seminarieledare och examinatorer, som målmedvetet premierar värden som trygghet och omsorg, och som bygger upp miljöer med decentraliserad makt borde kunna skapa ett forskarutbildningsklimat, där en sådan trygghet för de kreativa naturligt uppnås.

Om dessa resonemang skulle vara riktiga, står historisk forskning *på lång sikt* inför en intressant utveckling, där både forskande män och forskande kvinnor kommer att få rikare tillfällen att utveckla sin egenart och bevara sin kreativitet. Möjligen kommer detta att ske till priset av minskad produktion och av ökade motsättningar inom forskarsamhället, men en originell nyorienterande historisk forskning borde vara väl värd sitt pris.

Lotta Westerhäll-Gisselsson
Universitetslektor vid Lunds universitet

5.5 Juridik

Kvinnorelatering och verklighetsförankring inom juridisk forskning.

Ofta hör man som ett allmänt omdöme rörande juridisk forskning att den sysslar med "ren dogmatik". Som så många andra generella beskrivningar kan den nyanseras. Såtillvida är omdömet riktigt som utgångspunkten för traditionell juridisk forskning är att beskriva gällande rätt. En stor del av den juridiska litteraturen har som främsta målsättning att ge en klar bild av vilka regler som gäller inom det aktuella området. Detta gäller exempelvis kommentarer och handböcker.

När det gäller rättsvetenskapliga forskningsarbeten går dessa som regel ett steg längre än till "ren dogmatik". Förutom en ren beskrivning av vad som är gällande rätt innehåller de teoretiska bearbetningar av det rättsdogmatiska stoffet. Detta analyserande kan vara av abstrakt eller konkret natur.(Se Carl-Martin Roos, Mot en verklighetsorienterad juridik i Festskrift för Per Stjernqvist, s. 19 i Skrifter utgivna av Juridiska Föreningen i Lund, Nr 24, 1978.) Givetvis är det omöjligt att dra en skarp gräns mellan dessa båda forskningsinriktningar. På många sätt kan de sägas komplettera varandra.

Svensk rättsvetenskap är av tradition inriktad på abstrakt analys. Under senare år har konkret inriktade juridiska arbeten blivit allt flera. Denna forskning har sett som sin uppgift att undersöka reglernas relation till den verklighet som regleras genom att exempelvis undersöka hur reglerna har utfallit i praktiken utan att för den skull ha som huvudsyfte att fastställa vad som är gällande rätt.

Vilka möjligheter har då en kvinnorelaterad forskning att göra sig gällande inom den rättsvetenskapliga forskningen? Vad skulle det få för konsekvenser för rättsvetenskaplig forskning om fler kvinnor ägnade sig åt denna forskning? Skulle det leda till ett utökat intresse för den forskningsinriktning som vi kallar kvinnorättslig forskning? Och/eller skulle det leda till att det perspektiv som kvinnor skulle komma att välja för sin forskning, även om denna inte blev kvinnorättsligt orienterad, skulle påverka den etablerade forskningen på något påtagligt sätt?

Viss kvinnorättslig forskning har sedan mitten av 1970-talet bedrivits vid olika juridiska institutioner i Danmark, Norge och Sverige. Denna forskning utgår från att sammanhangen mellan kvinnokön och rätt kan sökas på alla

rättsområden, dvs föremålet för kvinnorätten kan vara vilket som helst rättsligt material. Det avgörande är om det formuleras sådana problemställningar och brukas sådana metoder, att det blir möjligt att dra fram existerande eller önskade samband mellan kvinnokön och rätt.

De flesta kvinnorättsliga forskare utgår från teorin att kvinnor är en undertryckt grupp i vårt samhälle och att rättssystemet präglas av detta; lagarna är skapta av män för att tjäna manssamhället. Hade kvinnorna på lika villkor som männen kunnat integreras i rättssystemet hade vi aldrig behövt någon kvinnorätt. Men den kvinnorättsliga teori man utgår från kan sedan skifta beroende på om man som mål för kvinnorätten har antingen förbud mot diskriminering, jämställdhet mellan könen eller kvinnofrigörelse.

Den kvinnorättsliga metoden torde kunna bygga på bl a följande element: rättsdogmatik, rättsteori/filosofi, rättshistoria, rättssociologi och kvinnopolitisk teori (se Anne Robberstad, Om Kvinnerett, s 11 i Institutt for Privatretts stencilserie nr 30, Oslo Universitet). Olika kvinnorättsliga forskare prioriterar dessa element inbördes på skilda sätt. Man kan alltså använda sig av en rättsdogmatisk metod, en rättssociologisk metod, en kvinnoteoretisk metod osv eller använda sig av två eller flera samtidigt.

Om man väljer den rättsdogmatiska metoden innebär det att man avser att beskriva ett visst rättsområde relaterat till kvinnan i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Det grundläggande spörsmålet är av analytisk-deskriptiv natur; vilka samband finns mellan kvinnokön och rätt? (Se Ruth Nielsen, Hva er kvinderet? i Stencilserie i kvinnorätt nr 1, Lunds universitet och Lotta Westerhäll-Gisselsson, Kvinnor och rätt s 12 f. Liber Stockholm 1979.)

Det man kan vinna genom ett sådant förfaringssätt är att en rad empiriska "hål" i den traditionella juridiska litteraturen kan fyllas. Rättsreglerna på typiska kvinnoområden och om typiska kvinnoproblem är genomgående dåligt beskrivna i den traditionella rättsvetenskapen.

Förutom att fastslå innehållet i rättsreglerna måste kvinnorättsforskaren i stor utsträckning också bli tvungen att kritisera reglerna när de inte tjänar kvinnors intresse. Vad som tjänar kvinnors intressen får avgöras genom kvinnopolitisk debatt. En rättsteori och/eller en kvinnopolitisk teori kan bidra till att förtydliga de krav man ställer på en (rätts)politisk argumentation för kvinnovänliga reformer. Men utarbetandet av en enhetlig teori om rätten är inte "gjort i en handvändning" och detsamma gäller en kvinnoteori lämpad att användas inom kvinnorätten. Kvinnorätten kan inte vänta till dess det föreligger en utformad rättsteori utan man får göra det bästa möjliga av vad som finns nu (se Anne Robberstad, Om kvinnerett, s 4) och det är väl så man får se den kvinnorättsliga forskning som hittills bedrivits.

Den fråga som alltid dyker upp vid all rättspolitisk argumentering är i vilken utsträckning forskaren själv skall föreslå lösningar, förbättringar eller dylikt på det område hon kritiserar. Ofta "stannar" den rättspolitiska argumentationen med att man pekar på ogynnsamma verkningar av den gällande rätten och riktar ett krav på förändring. Efter att ha "redogjort för" sin rättspolitiska grundsyn kan "lösningen/lösningarna" för att förverkliga det rättspolitiska målet göras mer eller mindre konkreta. Se exempelvis Ruth Nielsen i Kvindearbejdsret, Köpenhamn 1979: Kvinnors integration i arbetsstyrkan och Mette Borchgrevink i Livmorens juss og politikk, Kvinnerettslige studier nr 12, Kvinnors rätt till att kontrollera sin egen

fruktsamhet. I de två nämnda fallen har författarna varit tämligen konkreta genom att anvisa medel för att nå det rättspolitiska målet.

Man kan också tänka sig en annan metod att avslöja kvinnonegativa samband mellan rätten och kvinnokön, nämligen den ideologikritiska metoden. Ett huvudelement i den är intresseanalysen. Rättsliga fenomen skall relateras till de bakomliggande samhällsintressena. På så vis kan man avslöja dolda sammanhang och påvisa rättens ideologiska och legitimerande funktion. (Dahl-Graver-Hellum-Robberstad har använt sig av den kritiska metoden i "Juss & juks. En arbeidsbok i likestilling", Oslo 1975, som också är publicerad i boken "Kritisk juss".) Kunskap om gällande rätt eller snarare om rättsbildning och rättstillämpning är nödvändig som grund för att förstå sammanhangen mellan kvinnor och rätt och för att kunna kritisera (se Lars P. Eriksson i Kritisk juss s 211).

Med denna kortfattade och schematiska redogörelse för den nya kvinnorättsliga forskningen som bakgrund, menar jag, att man kan urskilja följande karakteristika som jag tycker borde gälla för all rättsvetenskaplig forskning oberoende av vilket problemområde denna behandlar, nämligen:

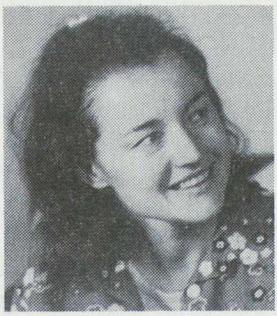
Den kvinnorättsliga forskningen ser det som viktigt att aldrig ta för givet att en rättsregel tillämpas på avsett vis i praktiken. Man ser på rättsreglerna med en portion sund skepsis. Detta synsätt motverkar ett statiskt förhållande mellan den rättsvetenskapliga forskaren och rättssystemet. Det innebär också att forskaren inte längre ser som sin främsta uppgift att vara ett slags serviceorgan åt de rättstillämpande myndigheterna.

Den kvinnorättsliga forskningen är en verklighetsförankrad forskning som utgår från att rättsreglerna är tillkomna för att tillgodose praktiska behov. Finner forskaren att reglerna inte svarar mot dessa behov, kritiserar hon dem. För att kunna kritisera på ett tungt vägande sätt krävs djuplodande kunskaper om regelsystemet men också kännedom om den verklighet som avses med reglerna.

Den kvinnorättsliga forskningen försöker därför att i större utsträckning än traditionell rättsvetenskaplig forskning orientera om den ekonomiska och sociala bakgrunden. Det uppfattas som viktigt att lyfta fram vad som ansetts vara den politiska målsättningen bakom rättsreglerna och försöka utreda om denna förverkligats i den praktiska rättstillämpningen. Reglerna har kanske fått helt andra, uppenbara eller dolda, effekter. Många kvinnorättsforskare lägger alltså stor vikt vid att sätta in rättsreglerna i sitt samhälleliga sammanhang.

Dessa karaktärsdrag för kvinnorättslig forskning borde enligt mitt förmenande kännetecknа merparten av den positivrättsliga forskningen. Dessa krav går mycket väl att förena med rättsdogmatisk forskning, om man med sådan forskning menar ingående beskrivningar av det rättsliga stoffet.

Utökad kvinnorättslig forskning är värdefull i sig men också värdefull, därför att den tillsammans med den verklighetsorienterade rättsvetenskapliga forskning som inom andra områden bedrivs i dag, kan verka influerande och enligt mitt förmenande berikande på den "traditionella" rättsdogmatiken.

Solveig Mårtensson i samarbete med Kajsa Ellegård, Britta Ohlsson, Ann-Cathrin Åqvist och Christina Nordin.
Solveig Mårtensson är lektor vid Lunds universitet

5.6 Kulturgeografi

Frågan huruvida ett ämnes inriktning och metoder skulle ändras om forskarrekryteringen var annorlunda är först och främst en fråga om huruvida ämnet tillåter det. Det beror således på hur starkt ämnets paradigm är. Ett ämne med ett grundläggande synsätt som är etablerat sedan länge och fast sammanknutet ger små möjligheter till öppningar i nya riktningar för forskare som skulle vilja söka sig nya vägar och ställa något annorlunda frågor – det gäller oavsett om det är fråga om kvinnliga forskare eller andra.

Inom kulturgeografin framträdde nya forskningsriktningar under 1970-talet. Det förefaller ha blivit lättare att ta upp nya problemområden och pröva på annorlunda synsätt, och detta tolkar vi som att ämnets paradigm numera öppnats och skulle tillåta att nya idéer fördes in av kvinnliga forskare.

Kan man anta att en jämställd forskarrekrytering skulle inverka på kulturgeografisk forskning? Vilka problemområden man engagerar sig i under en forskarkarriär beror på en rad olika omständigheter: de kunskaper och den erfarenhet man skaffat sig tidigare, den livssituation man lever i, den personlighet man har, den forskarmiljö man lever i och den samhällsdebatt man följer, exempelvis. Vi vill kommentera de två första punkterna och framför allt stanna inför en av dem.

Om en förändring skulle märkas är det troligt att den främst kommer genom att många unga kvinnliga forskare knyts till ämnet. Det är därför deras problemval och forskningsmetoder som är intressanta att spekulera omkring.

I 25-årsåldern blir det aktuellt för forskningsintresserade kvinnor att besluta om framtida inriktning. Det gäller först att finna en nisch för sitt eget avhandlingsarbete, ett ämne som man tror på. Så småningom blir det kanske aktuellt att definiera ett eget forskningsprojekt för att gå vidare i karriären. Vilken väg kan kvinnliga forskare tänkas ta på det fält som tillhör kulturgeografin eller som kan tänkas inkorporeras med ämnet från det outforskade ingenmansland som säkert finns runt omkring?

Dessa unga kvinnliga forskare har knappast kunskaper och erfarenheter som i något viktigt avseende skiljer dem från de manliga kursdeltagarna. Vad som däremot kan ha stor inverkan på deras val av forskningstema är den livssituation som de befinner sig i. Från 25-årsåldern och framåt är den i flera

avseenden annorlunda för de flesta kvinnor än för de flesta män inom forskarsamhället. Det är betydligt vanligare att kvinnor ställs inför ett dubbelt ansvar; ansvaret för sin egen framtid och forskning *och* ansvaret för att hemmet/hushållet fungerar och att barnens dagliga liv är så bra som möjligt. Män hjälper till vid behov – kvinnor har det sammanfogande ansvaret. Att det förekommer att män befinner sig i en motsvarande situation – ensam förälder, t ex – är självklart. Vi talar här om den vanligaste ansvarsfördelningen...

För kvinnan som känner av detta dubbla ansvar är vardagslivets förhållanden och problem inte alltför triviala för att motivera ingående uppmärksamhet i allvarliga forskningssammanhang. För henne är närmiljöns funktionsduglighet lika viktig som livet i de stora produktionssystemen. För henne är det troligen mera självklart att anse att ett samhälle som inte fungerar i sina mindre enheter inte i längden kan utvecklas i sina stora system.

Den som lever med detta dubbla ansvar kommer att uppfatta det dagliga livet som en kedja av verksamheter som är lika viktiga och ser det som en färd genom miljöer som är lika viktiga att utforma på bästa sätt: arbets- och forskningsmiljön – närmiljön för inköp och annan service – barnens miljö osv. Verksamheterna och miljöerna är sammanlänkade, övergången mellan arbete och fritid är troligen inte så distinkt som för den som vid en traditionell ansvarsfördelning kan satsa det mesta på sin forskning på arbetsplatsen eller hemma vid skrivbordet och därefter räkna med att hemmiljön fungerar.

Den som i sitt dagliga liv – under den knappt tillmätta tiden mellan arbetets slut och måltiden hemma – måste röra sig i närmiljön och hinna klara av de nödvändiga besöken, ser hur viktigt det är att den fungerar, lägger märke till lösningar och begränsningar, får idéer ... Den som är intresserad av *samhällsplanering* vill utröna mer om närmiljöns utformning och funktion. Kanske skulle fler kvinnliga forskare medföra ett ökat forskningsintresse kring frågor om *närmiljöns utformning*.

Traditionellt är det också kvinnorna som har huvudansvaret för kontakterna med barn och gamla; kvinnor har också troligen mer kontakt med olika åldersgrupper som de möter i närmiljön. Kanske kan det medföra att kvinnliga forskare blir mer uppmärksamma på hur samhällets fysiska struktur och verksamheter utformas för att passa olika invånarkategorier. Kanske blir en kvinnlig forskare mer uppmärksam på barnens uppväxtmiljö, på handikappades situation i olika typer av bostadsområden, på de gamlas boende och trafikmiljö osv. Kanske slår *helhetsperspektivet* genom så att man ser på de gamlas hela dagliga liv, inte bara på en speciell verksamhet.

Migrationsstudier har lång tradition inom kulturgeografin: kartläggningar av flyttningsströmmar och flyttningsomland, studier av flyttningsbenägenhet i olika områden osv. Om kvinnor är uppmärksamma på närmiljön – som vi ovan påstått – så skulle det kunna medföra att kvinnliga forskare skulle kunna ge migrationsforskningen en bredare inriktning. Flyttning innebär ju byte av närmiljö, brott i kontaktnät. Det är troligen mera krävande för dem som lever hela sitt dagliga liv i närmiljön, som hemarbetande eller som barn. Flyttningars sociala konsekvenser för dessa kategorier, bl a, ligger troligen närmare kvinnors forskningsintresse. *Konsekvenser av miljöbyten,* framför allt de påtvingade, är ett stort fält att forska i, som ligger mellan

kulturgeografi och beteendevetenskaperna, och i detta grannskap kan ligga andra frågeställningar också som kanske lättare kan upptäckas och identifieras av kvinnliga forskare, just genom deras uppmärksamhet på närmiljön. Att flera kvinnliga forskare skulle medföra en utveckling av kulturgeografins socialgeografiska del är mycket troligt.

Arbetslivets geografi är givetvis en mycket livskraftig gren inom kulturgeografisk forskning. Kvinnliga forskare med intressen i den riktningen kanske kan tänkas välja andra definitioner än sina manliga kolleger. För den som har det slutliga ansvaret för att hemmet fungerar – eller identifierar sig med kvinnor i en sådan situation – kan det vara orealistiskt att jämställa arbete med lönearbete. För den som har det grundläggande ansvaret för de gamla och de yngsta kan informella lösningar på vård och omsorg vara angelägna forskningsuppgifter och medföra att intresset ökar för geografiska och sociala förutsättningar för och konsekvenser av sådana lösningar.

Om intresset sålunda riktas mot nya frågeställningar är det troligt att gängse *metoder och modeller* påverkas och vidareutvecklas. En del modeller som används inom geografin kan visa sig vara alltför jämlika och jämställda. Geografernas vana att låta människor representeras av prickar på en befolkningskarta kan leda dem att bortse från de skillnader i förutsättningar och möjligheter som kan finnas mellan olika kategorier i denna befolkning. Liknande kommentarer kan gälla andra beskrivande modeller och troligen också dem som vi använder oss av som hjälp för analyser.

Kulturgeografin har under det senaste decenniet visat upp en rad studier där uppläggningen pendlat mellan analyser på *mikro- och makronivå*. En sådan saxning gör att resultat från undersökningar på den ena nivån kan underlätta såväl uppläggning som tolkning av studier på den andra. En ytterligare utveckling av detta arbetssätt skulle ligga nära till hands om problemvalen vidgas enligt vad vi ovan har förmodat; närmiljöstudier ger en inriktning på *individ- och hushållsrelaterade undersökningar,* men resultaten måste också sättas in i ett större sammanhang och relateras till en övergripande samhällsstruktur. Detta innebär också att dessa nya problemval och frågeställningar kan ställa andra krav på det empiriska materialet. Rutinmässigt insamlad offentlig statistik har stora luckor då man vill använda den för undersökningar i mindre skala och med inriktning mot socialgeografiska frågor.

Sammanfattningsvis tror vi att en jämnare fördelning mellan män och kvinnor inom kulturgeografisk forskning skulle medföra att flera perspektiv skulle få ett livskraftigt utrymme inom ämnet. Det skulle sannolikt medföra en starkare social inriktning i problemval och i fråga om empiriskt material. Samtliga forskningsproblem – oavsett om de är av social karaktär eller inte – skulle belysas mer med anknytning till individnivån och till de vardagliga problemen. En något ändrad metodinriktning skulle märkas, med större öppenhet för mjukdata och med ett mera mångsidigt metodval.

Såvitt vi kan bedöma skulle också ämnet "tillåta" en sådan förändring. Om forskning skall komma in på mänskliga värden i allmänhet och inte ekonomiska värden för en del så är det också nödvändigt att sådana forskare/människor engageras som har erfarenheter från olika livssituationer, också från sådana som innefattar jobbet med att ordna upp vardagslivets kaos till ett anständigt liv. Inom ämnet kulturgeografi borde det vara

självklart att anlägga ett helhetsperspektiv på samhällslivet. Nästan alla verksamheter kräver ju utrymme och personers tid, dvs sådana resurser som är lokaliserade i ett geografiskt rum, och det borde därför också vara självklart att föra in alla delar av det dagliga livet i geografisk forskning; även de som kan förefalla ligga närmare kvinnors vardagsliv än mäns.

Astrid Slottved
Forskarstuderande vid Sveriges lantbruksuniversitet.
Död i oktober 1982

5.7 Landskapsarkitektur

Ju mer jag har tänkt på frågan om hur forskningen inom mitt område skulle se ut om hälften av forskarna vore kvinnor, desto svårare har det blivit att formulera ett svar. Det är därför med någon tvekan jag sätter mig vid skrivmaskinen. När jag ändå gör det beror det på ett stort intresse för jämställdhetsfrågor, för kvinnors påverkan inom forskning i kraft av att de är kvinnor med en egen köns-specifik bakgrund. Dessutom tycker jag att frågan är fascinerande särskilt inom mitt ämnesområde där sammansättningen på basnivå, dvs bland doktoranderna, *är* hälften kvinnor, hälften män.

Det svåra ligger bland annat i att

- jag tillhör en liten yrkeskår, landskapsarkitekter, med en forskningserfarenhet som i Sverige täcker på sin höjd de senaste tio åren,
- vårt ämnesområde är svårt att avgränsa eftersom vi inom vår yrkeskår främst är utbildade för praktiskt projekterande och planerande verksamhet inom grönytesektorn; vår grundutbildning är sammansatt av delämnen inom både samhälls- och naturvetenskaperna,
- jag själv valt att ge mig in på u-landsproblematik och kanske inte därför kan betraktas som representativ för forskningen inom svensk landskapsplanering och landskapsarkitektur i sin helhet.

Landskapsarkitektur – en kort presentation

År 1972 startades en ny studieordning vid dåvarande Sveriges Lantbrukshögskola – nuvarande Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) – för blivande landskapsarkitekter. Landskapsarkitekten skall tillvarata uppgifter inom samhället med hjälp av kunskaper hämtade från såväl samhälls- som naturvetenskaperna.

Jag vill minnas att könsfördelningen till denna utbildning, i alla fall på 1970-talet, har varit relativt jämn, till och med vissa år med övervikt av

kvinnor. Gymnasiekompetens från naturvetenskaplig linje krävs. Utbildningen är femårig. Ca 30 studenter tas in en gång per år. Jag har mina helt privata funderingar över varför könsfördelningen inom just landskapsarkitekturutbildningen är så jämn på SLU – där männen i övrigt utgör majoriteten.

Min teori går ut på att kvinnor är tilltalade av kombinationen och spännvidden i utbildningen och yrket; kombinationen av samhälls- och naturvetenskapliga aspekter, dvs möjligheten att få syssla med interdisciplinära/tvärvetenskapliga problem. Landskapsarkitektens yrkesområde rör dessutom huvudsakligen utnyttjande och vård av vår närmiljö och natur och ger möjlighet att påverka och skapa fungerande ramar för svaga grupper i samhället som barn, hemarbetande kvinnor och gamla. Dessutom prioriteras den ekologiska balansen, dvs hänsyn tas till ett långsiktigt bevarande av våra resurser för kommande generationer. Faktum är att många män och kvinnor som rekryteras till utbildningen är aktivt engagerade i miljörörelsen.

Forskningen

Forskningen befinner sig ännu i ett mycket tidigt och förhållandevis oetablerat stadium. I dag finns sex kvinnor och sex män inskrivna som doktorander, men två män har under 1981 och 1982 som de första disputerat i landskapsarkitektur inom lantbruksvetenskapliga fakulteten (dr agro). Själv menar jag att det är bland doktoranderna och i deras arbete man skall leta efter dagens forskning inom landskapsarkitektur i Sverige.

Ser man på tjänstestrukturen på vår institution finns det tre professurer, alla besatta av män, två forskarassistenter också de män, medan de fem kvinnor som är anställda vid institutionen och även forskar finns inom kategorin forskningsassistenter och undervisningsdito. Därtill har jag institutionens enda utbildningsbidrag som jag 1979 tilldelades utan konkurrens från andra inom vår institution. Det bör ytterligare nämnas att två av de kvinnliga doktoranderna har högre tjänster – dels inom Naturvårdsverket, dels som "projektsekretariatsledare"/konsulent inom SLU.

Institutionsarbetet och därmed de fasta lärarnas arbete har hittills varit så gott som helt knutet till grundutbildningens behov, krav och etablering. Det har varit doktoranderna som har ägnat sig åt forskningen i egentlig mening. Majoriteten av de färdigutbildade landskapsarkitekterna väljer dock en karriär inom privat och offentlig planeringsverksamhet som yrke.

Med det lilla material jag har till mitt förfogande är det svårt att säga något av generell betydelse, men jag tror mig kunna påstå att kvinnorna bland doktoranderna inte tycks ha intresserat sig så mycket för överordnade och teoretisk-ideologiska frågor eller människa/naturrelationer i stora planeringssammanhang. Men samtidigt kan man inte säga att kvinnorna i doktorandgrupen har spelat en väsentligt annorlunda roll än männen.

Erfarenheter som knyter an till min egen forskning

På sätt och vis råder redan den situation – sex kvinnliga och sex manliga doktorander – som frågan gäller; hur skulle forskningen se ut om hälften vore män och hälften kvinnor inom landskapsarkitektområdet?

Jag har egentligen alltid betraktat vår grupp av forskarstuderande som ganska så heterogen, med var sitt forskarintresse. Själv har jag valt att ge mig in på u-landsstudier och till och med ekologi och livsmedelsproduktion. Landskapsarkitekter ägnar sig traditionellt åt naturvård, grönytor, rekreationsmark. Därför känner jag ibland större yrkesgemenskap med främst kulturgeografer, och delvis också med socialantropologer, än med landskapsarkitekter. Men de erfarenheter jag har gjort av könsmässig karaktär i min forskning kan kanske ändå ha ett allmänt intresse.

Det finns några områden i samband med min egen forskning där jag har funderingar när det gäller att vara kvinnlig forskare.

Interdisciplinär/tvärvetenskaplig problemformulering. Som huvudintresse önskar jag belysa människa-naturrelationer. Detta menar jag knyter an till mina erfarenheter som kvinna och aktiv under flera år inom kvinnorörelsen. Jag har där fått möjligheter att se annorlunda på min omgivning. Jag möter ofta misstro och bristande förståelse från de manliga forskarna. Kritiken tycks ofta gå ut på att jag vill för mycket, sprider mig, flyter ut. Det kan bero på att jag till skillnad från mina manliga kollegor definierar problemen utifrån en bredare och kanske mera kvinnoerfarenhetsmässig bakgrund. Jag tror mig känna till att detta är en problemställning och reaktion andra kvinnliga forskare har mött.

Koncentration på kvinnors värld. Här känner jag mig kluven – på samma sätt som jag i stort viker tillbaka inför alltför entydigt könsdeterministiska förklaringar. Spontant intresserar jag mig mycket för kvinnors verklighet inom det ämnesområde jag studerar. Men jag skulle inte tas på allvar bland kollegor, om jag definierade mitt forskningsprojekt hårt som ett kvinnoprojekt. Jag försöker därför att focusera på kvinnors verklighet inom en samhällsmässig helhet. Kanske är det så många kvinnoprojektforskare ser problematiken?

Egna problemformuleringar. Jag känner dessutom ofta att jag vill fullfölja *mina* problemformuleringar, men att jag saknar belägg för dem i existerande litteratur, hos handledare och på konferenser där teori och metod diskuteras. Det känns svårt att försöka vidareutveckla en egen teori och metod, då jag som kvinna har andra erfarenheter och känner andra behov än jag kan hitta belägg för. När det gäller socialantropologi finns det dock i dag en förhållandevis stor mängd arbeten av kvinnor där jag oftare känner den "trygghet" jag annars saknar i mitt forskningsarbete – ett visst igenkännande eller gensvar, kunde man kalla det.

Sammanfattning

Forskningen inom mitt yrkesområde – landskapsarkitektur och planering – är för ung för att jag skall våga dra några slutsatser. Det enda jag vill påstå är att utbildningen till landskapsarkitekt har fått sin form med ett lika stort inflytande från män som kvinnor. Men detta har skett i en väldigt mansdominerad värld där även jag kan ha "korrumperats" så att jag inte har upptäckt frågor som kvinnor skulle ha poängterat mera, om de hade haft

större inflytande. De som trots allt sitter i beslutshierarkins topp, som professorer och arbetsgivare och inom SLU:s beslutande organ, är ju män. Detta gäller också för de råd och nämnder som bestämmer om anslag till forskning. Hade hälften varit kvinnor kunde det – kanske – ha sett annorlunda ut.

Men om jag ändå skulle göra ett försök att drömma: om kvinnor hade ett jämställt inflytande...

För mig är detta en utopi, som om den uppfylldes skulle innebära ett helt annorlunda samhälle – mindre hierarkiskt uppbyggt, inte så prylorienterat – med en forskningsstruktur som också skulle se annorlunda ut. Kanske vi inte skulle ha forskare på livstid i ett sådant samhälle?

Det finns vissa faktorer jag saknar och som jag tror kvinnor skulle kunna tillföra i en mera jämställd forskarmiljö.

Det skulle bli lättare att hitta forskarteam som jag kunde identifiera mig med vad gäller problemformulering, angreppssätt m m.

Teori- och metodutveckling skulle kunna ske utifrån kvinnors erfarenhetsvärld. Men för detta behöver vi vara många och "isolera" oss i kvinnoforskarlag under en period,

Män som kvinnor skulle få en "tryggare" och mindre prestigeladdad miljö för diskussioner och problemlösningar.

Dessutom tror jag fler kvinnliga forskare skulle innebära en större satsning på projekt som rör kvinnors verklighet – vår livsmiljö, bostaden, närmiljön, – kvinnors, barns och svagas verklighet.

Birgitta Holm
Docent vid Uppsala universitet

5.8 Litteratur

Inom de estetiska ämnena – konst, litteratur, musik – finns det två typer av invändningar som man brukar stöta på när det gäller ett ökat inflytande av kvinnor i forskningen. Den ena är den som går ut på att det är männen som är de geniala skaparna och att konstens historia "naturligtvis" bärs upp av männen. Med en sådan uppfattning kan man knappast mena att bilden skulle avsevärt förändras om kvinnorna fick mer att säga till om i forskningen. Den andra invändningen bottnar i tanken att konst och skapande hör hemma i det

sant allmänmänskligas sfär. "Den skapande anden är androgyn", som den engelska romantikern Coleridge uttryckte det.

Mot den första invändningen kan man till att börja med peka på de stora kvinnliga språkkonstnärer som reser sig i varje period av den svenska litteraturen: den heliga Birgitta, drottning Kristina, Sophia Elisabeth Bremer, Selma Lagerlöf, Edith Södergran, Sara Lidman. Genom alla hinder och svårigheter träder dessa kvinnor fram som språkets och tankens nyskapare.

Den andra invändningen tror jag att varje bokläsare och konstnjutare i viss mening kan dela. Själva uppgåendet i en text, en tavla eller ett musikstycke innebär något gränslöst, ett upphävande av jagets begränsningar i tid och rum, i person och kön. Själv tror jag också gärna att själva skapandet äger rum vid androgyna källor.

Som litteraturhistoriker och litteraturforskare tror jag samtidigt, och lika självfallet, inte att böcker och läsare och konstnärer alltid placerar sig mitt i detta kosmiska centrum. Framför allt tror jag inte att vår litteraturvetenskap är skriven av en rad androgyner, som bara tillfälligt är förklädda till män. För tio år sedan, 1972, utkom en översikt över svensk litteraturforskning från begynnelsen till dagsläget. Det var professor Carl Fehrmans *Forskning i förvandling,* med den allittererande underrubriken *Män och metoder i svensk litteraturvetenskap.* De kvinnliga avhandlingsförfattare som faktiskt döljer sig bakom en del av de senaste decenniernas titlar vägde tydligen inte tillräckligt tungt för att rubba underrubriken.

Det egentliga motivet bakom de här invändningarna – hur de än formuleras – tror jag faktiskt är ett obehag av dunklare och mer omedvetet ursprung: obehaget att bli påmind om att det geniala upphävandet av kön och tillfälligheter inte alltid äger rum; och obehaget att bli påmind om de orättvisor som ligger bakom den manliga dominans som konstens historia visar upp.

Jag vill ge ett konkret exempel på vad som kan visa sig om man *inte* håller fast vid en strikt könsneutral läsart, om man läser en kvinnas verk som en kvinnlig forskare. Jag tar då upp Fredrika Bremers debutroman *Familjen H**** från 1830-1831, en roman som gavs ut på nytt helt nyligen och som då hälsades som en borttappad klassiker. Enligt min mening kunde den inte återfinnas förrän man hittat ett kvinnligt sätt att läsa den.

I tidigare forskning har *Familjen H**** setts som banbrytande för en borgerlig realism i Sverige och som ett charmfullt förstlingsverk. Men i övrigt har den tett sig som ett ganska omoget hopkok av vardagliga och melodramatiska skeenden. För den kvinnliga forskarens ögon (se min *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse,* Norstedts 1981) framträder en konsekvent struktur i romanen. Stommen är fyra kärlekshistorier, lagrade över varandra. Det inre sambandet mellan dessa är hur den kvinnliga partnern skall överleva i en patriarkalt styrd familjebildning och erotik. Och "progressionen", den episka rörelsen i romanen, är en stegring av kraven på kvinnlig överlevnad och integritet, och därmed av "strategierna" för att upphäva maktförhållandena. Tillsammans leder de fyra kärlekshistorierna fram till en utopisk aning om en kärlek och en kultur som är befriad från herravälde och förkvävande underordning.

Men det är framför allt en annan sak som studiet av *Familjen H**** belyser,

nämligen den könsbundenhet som faktiskt kan vidlåda skapandet självt – att det finns något förrädiskt i en övertro på det androgyna skrivandet. I nästan all litteratur existerar ett undertema och en underström som har att göra med skrivandet självt, med de problem som skrivandet ställer för den skrivande människan. Varför skriver man, istället för att leva t ex? Vilken glädje har mänskligheten av att man skriver i stället för att göra något annat? Varför skriver man i just den valda genren eller formen? Vad är det som kan hindra skrivandet och ibland göra det ofullkomligare än det man sträcker sig mot?

De här frågorna hör ju på visst sätt till själva kärnan i de estetiska ämnena. Berätterskan i *Familjen H****, med det uttrycksfulla namnet Beata Hvardagslag, är en anspråkslös fasad för alla stora frågor. Men tidigare har man mest bara velat se det anspråkslösa.

Varför berättar Beata? Drivkraften bakom hennes berättande är ett obehag i kulturen, en djup melankoli, av samma dignitet som hos uppmärksammade gestalter som Freud och Thomas Mann. Men förtecknen hos Beata, hennes kluvenhet inför "livets förföriska banalitet", är av kvinnlig karaktär. Alternativet till att skriva, den livets dans som Manns Tonio Kröger känner sig stå utanför, står i Beatas framställning för en kvinnlig ofrihet och förkrympning, för en plikt till behagfullhet som berövar kvinnan hennes människoskap. Bara skrivandet är "en dans i sitt hjärtas munterhet" som Fredrika Bremer en gång uttryckte det.

Vilken glädje gör man mänskligheten med sitt skrivande? Beata väljer skrivandet istället för äktenskapet och kvinnans "kall". Romanens slutord lyder: "skall jag *skriva* en gång och taga avsked av Familjen H***" (min kurs). Det är ord som fälls i oändlig melankoli, medan berätterskan sitter och vakar hos fyra småflickor. Skrivandet utpekas som ett ansvar, inte minst inför dessa småflickor. Det är ett sätt att förvalta kvinnors erfarenhet och att bryta nya spår i tillvaron, spår som kan leda ut ur det allmänna obehaget i kulturen.

Varför skriver man i den form som man gör? I *Familjen H**** kastar författaren ut en rad nycklar till den form som har valts, till den "underliga" blandning av realism och romantik som uttolkarna ändå mest har upplevt som störande. Slutligen lägger Beata Hvardagslag även ut en metafor som skall klargöra själva hindret för det kvinnliga skrivandet, varför det kvinnliga verket inte alltid blir så stort som man skulle önska. Det är när hon förklarar hur hon för sitt ekonomiska överlevande tvingades ta vara på sin talang för att koka vingelé. I stället för att skriva månskenspoesi drivs hon att koka vingelé – en ironisk bild för det kvinnliga romanskapandet, med de kompromisser och den sötsliskighet som ofta behövdes för att det skulle bli lönsamt.

Det som har varit mallen för skrivandets problem i vår kultur är manligt skrivande och manlig skapelsevånda. På så sätt har man inte ens uppfattat vingeléet hos Beata, och inte heller alla de andra teman som rör skapandets villkor.

Det är, menar jag, ingen liten vinst i sig att få tillbaka en borttappad klassiker. Men det här exemplet kan visa på ännu större principer. Det kastar, för det första, ljus över föreställningen att män skulle vara de "stora" i konst och skapande. Jag pekade tidigare på hur många kvinnor reser sig som stora nyskapare genom seklen. Men exemplet med Beata Hvardagslag visar

också hur lätt det kan ske att de tappas bort. Vi har hittills haft ett dåligt öra för en hel dialekt i litteraturen, för den kvinnliga röstens dialekt.

Här har forskningen en central roll – och kan utpekas som ett av de avgörande hindren. Det har i alltför hög grad varit en fråga om "män och metoder". Därmed har det blivit mycket tunnsått med kongeniala uttolkningar av de kvinnliga författarnas verk. Och ständigt förnyade kongeniala uttolkningar är viktiga för att författarskap skall leva. Detta leder i sin tur till att det blir tunnsått med förebilder och identifikationsmöjligheter för skrivande kvinnor, vilket är detsamma som att hindren för ett kvinnligt skapande kvarstår.

Föreställningen om betydelsen av kongeniala uttolkningar leder i sin tur över till den större frågan om vad litteraturens historia egentligen är. Ett centralt begrepp i de litterära verkens historia är begreppet "återskapande". "Kanske", skriver Northrop Frye, "existerar en text inte alls utom som någons återskapande av den".[1]

Litteraturforskare, som hyllar den tanken, brukar då se detta "återskapande" som ett litteraturens eget son/fader-förhållande. Men vad har kvinnorna för plats i denna kedja av son/fader-förhållanden, som så ofta har namngivits? Det är en fråga som hela vårt kulturbegrepp och vår syn på konstens historia inte kan komma utom. Det är den frågan som jag tror äntligen skulle besvaras om hälften av forskarna i mitt ämne vore kvinnor.

Charlotte Erlanson-Albertsson
Docent vid Lunds universitet

5.9 Medicinsk kemi

Min forskning är naturvetenskaplig grundforskning. Mer specificerat handlar det om kartläggandet av hur nedbrytningen och upptaget av fettet som vi äter går till. Ungefär 40 % av kalorierna är fett. De bildar stora partiklar som inte kan tas upp direkt i tarmen utan som måste brytas ner i mindre bitar. Det sker med hjälp av enzymer, främst från bukspottskörteln. Samtidigt rinner gallan från levern med gallsalter och fosfolipider som hjälper till att finfördela fettet i tarmen. Vi sysslar med att på molekylplanet kartlägga denna nedbrytningsprocess som innebär ett samspel mellan proteiner, lipider och detergenter. Sitt intresse har det, förutom när det gäller just fettdigestion, att man kan lära sig allmänna principer och kan tillämpa slutsatserna i andra fall, eftersom biokemin kanske bara har ca 90-100 olika mekanismer för sitt sätt att arbeta.

[1] Frye, N. Literary History (i: New literary History, 12, 1980/81, s 225).

Detta projekt är givetvis inget som i inriktning hade sett annorlunda ut om det funnits fler kvinnor i projektet. Och det gäller nog många naturvetenskapliga projekt – att där finns ingen klar "kvinnolinje". Däremot skulle man kunna diskutera det sätt på vilket forskningen läggs upp. Metoderna hade varit annorlunda om hälften av forskarna var kvinnor. Mindre apparattillvänd, mer provrörsmässig klassisk kemi.

Beroendet av apparater tror jag många gånger styr forskningen för män; man skaffar en apparat, lär sig att sköta den. Först därefter frågar man efter projekt och väljer sådana projekt som passar apparaten. Jag tror att kvinnor hade vänt på ordningen. Börjat med att beskriva problemet, därefter sett sig om efter metoder att lösa det. Detta arbetssätt lämpar sig särskilt för medicinsk forskning, där problemet t ex är att klarlägga orsakerna till en sjukdom.

Om det funnits fler kvinnor inom naturvetenskapen hade vi haft en mer verbaliserad typ av problemlösning och beskrivningar av biologiska skeenden skulle inte i så hög grad följa matematiska modeller – ett sätt att arbeta som många manliga forskare använder. Det anses mer "vetenskapligt" exakt, men det räcker ofta inte, då ju biologiska skeenden inte alltid är exakta. Forskning efter "kvinnlig" modell skulle därför kunna ge mer kunskap. Samtidigt skulle den bli billigare, eftersom den inte är så beroende av dyrbara apparater.

Ofta när jag är på kongresser tänker jag på hur männen i sina föredrag radar upp den ena tabellen efter den andra för att ge ett vetenskapligt intryck. Men föredragen blir ju inte mer vetenskapliga för att en massa data presenteras. I stället hade det räckt och t o m varit bättre med en verbalt uttalad slutsats. Auditoriet hade förstått bättre. Och det är kanske här som kvinnorna genom en större procentuell andel hade kunnat ändra på forskningen.

Som det viktigaste just nu för att föra forskningen vidare ser jag samarbetsprojekt i gränsområden mellan olika specialiteter; att kunna utnyttja och kombinera kunnandet ifrån två olika områden. För att veta vilka som sysslar med vad och vad dessa kan, krävs en kommunikation på ett begripligt språk. Kvinnor har lättare för att uttrycka sig och förklara, rationalisera. De har lättare att "popularisera" sin forskning, vilket är nödvändigt för att andra skall förstå och för att ett samarbete "över gränserna" skall komma till stånd.

Givetvis finns det män som arbetar efter "kvinnolinjer" (utan att veta om det) och kvinnor som inordnats i männens system. Bäst hade varit att bägge typerna av forskning funnes och lika stor mängd av varje.

Eva Selin
Docent vid Chalmers tekniska högskola, Göteborg

5.10 Naturvetenskap

Låt mig först säga att jag med "kvinnoperspektiv" menar summan av alla de värderingar som enligt traditionen har tillskrivits kvinnor. Det innebär inte att *enbart* kvinnor har dessa värderingar, inte heller att *alla* kvinnor har dem. Enligt mina erfarenheter är det i stället så att många av dessa värderingar delas av icke-etablerade grupper – ungdomar, kvinnor, konstnärer och en hel del "vanligt folk" – medan det som jag hänför till det "manliga" perspektivet förknippas med "maktens män", det s k etablissemanget.

A. Forskningens mål

Om man frågar efter *målet* med forskningen inom naturvetenskaperna, t ex fysiken, kan man ofta urskilja fyra typer av svar:

1 Kunskapen har ett egenvärde, och forskningen motiveras av att vi skall öka vår kunskap oavsett hur kunskapen sedan används (prestigemål).
2 Forskningen är nödvändig för att ge oss tekniskt försprång relativt andra (konkurrerande) länder. Vi får makt att manipulera naturen och varandra (konkurrensmål).
3 Den kunskap som forskningen ger oss hjälper oss att skapa en sammanhängande världsbild, vilket gör oss tryggare (trygghetsmål).
4 Forskningen syftar ytterst till att främja livet i alla dess former, med bibehållen ekologisk balans (livsbevarande mål).

Enligt mina erfarenheter framhäver de manliga fysikforskarna nästan uteslutande punkterna 1 och 2, medan punkterna 3 och 4 har en mer "kvinnlig" prägel.

För dem som arbetar med forskning finns – åminstone i teorin – en stor valfrihet, dels i valet av forskningsområde och dels i valet av problemställning inom området. Matematiken, fysiken och tekniken har relativt få kvinnliga forskare. Detta pekar på att de problemställningar som valts ut som "frontlinjeforskning" och som stöds av UHÄ och naturvetenskapliga forskningsrådet inte upplevs som särskilt väsentliga av kvinnorna. De innehåller för lite av trygghets- och livsbevarande mål och för mycket av prestige- och konkurrensmål för att man skall vilja ägna sitt liv åt det.

B. Forskningens organisation

Strukturen på den naturvetenskapliga och tekniska forskningen är sådan att den är starkt ämnesinriktad, specialiserad och sektoriserad. Detta framgår klart av såväl högskolans som forskningsrådens organisation. Fysiken är t ex indelad i "etablerade" delområden som atomfysik, fasta tillståndets fysik, partikelfysik etc, och dessa områden "bevakas" av starka revirhävdare i forskningsråd och på högskolorna. Den som vill bedriva en annan sorts fysik, eller forska inom ett gränsområde mot andra vetenskaper stöter på många hinder – det är svårt att få forskningsrådsstöd och det finns (och föreslås) inga forskartjänster.

Många problemställningar inom naturvetenskap och teknik är i sig tvärvetenskapliga, t ex inom energi- och miljöområdet, men den nuvarande institutionsindelningen på högskolorna är inte lämpad att behandla hela problemområden, och de tvärvetenskapliga centrumbildningar som finns saknar ofta medel att initiera och stödja vetenskapligt samarbete mellan olika institutioner.

Man kan kanske säga att det föreligger en konflikt mellan *generalisterna* å ena sidan, som utgår från en helhetssyn i sökandet efter sin del av kunskapen och *specialisterna* å den andra sidan, som nöjer sig med detaljkunskaper inom sina fack utan krav på sammanhang med andra vetenskaper eller samhället i övrigt. Den manliga forskningen har i allt väsentligt stimulerat inriktningen mot specialistrollen, vilket kommit att prägla både valet av forskningsuppgifter och de meriteringsgrunder enligt vilka forskningen bedöms. Enligt min erfarenhet är kvinnor mera "gränsöverskridande" än män och mindre benägna att bli fackidioter. Jag tror därför, att valet av forskningsuppgifter skulle bli annorlunda i en kvinnodominerad forskning än i en mansdominerad, men det gäller förstås bara om organisation och tjänststruktur (meriteringsgrunder) också stöder forskning som inte är snävt ämnesinriktad.

Andra faktorer som påverkar valet av forskningsuppgifter inom fysiken är *vilka* kategorier av människor som får vara med och välja. En forskare i till exempel experimentell fysik kan inte åstadkomma någonting ensam utan är i allmänhet beroende av en hel grupp människor vari bl a forskarstuderande, tekniker och sekreterare ingår. Det nuvarande högskolesystemet är av tradition både hierarkiskt och opersonligt, och valet av vilken forskning som skall bedrivas görs i realiteten av mycket få personer med sinsemellan ganska likartade värderingar. (Forskningsområdet sprids likt klädmodet ganska snabbt över i-länderna genom det internationella forskaretablissemanget och verkar lika nyckfullt.) Mer demokratiska arbetsformer inom forskargrupperna och mer reellt inflytande över valet av forskningsuppgifter för alla som arbetar inom en grupp skulle utan tvivel kunna leda till förnyelse inom forskningen. Eftersom ledarskap och samarbete nästan säkert ser olika ut i kvinnligt och manligt perspektiv skulle en kvinnligt dominerad icke-hierarkisk forskning säkert präglas av andra mål och andra forskningsmetoder än de som gäller i dag.

C. Värderingar

Fysiken har ända fram till för något tiotal år sedan präglats av en mekanistisk livssyn. Först genom de allra senaste årens utveckling inom kosmologin och partikelfysiken har den återfått något av sina visionära drag, och har bl a kopplats ihop med österländsk filosofi och religion. Detta gör att man kanske kan se fram emot en "mjukare" typ av fysiker än dagens – även om fysikerna i framtiden enbart skulle bestå av män.

Fysiken och matematiken kännetecknas av en viss snobbism som tar sig uttryck i att matematiken och de mer abstrakta delarna av fysiken – avancerad teori och teoretiskt modellbygge – alltid anses finare och har mer status än konkret verksamhet. Att arbeta med verkligheten är inte lika prestigeladdat som att arbeta med modeller. Detta synsätt präglar för övrigt hela vårt samhälle; att planera hur ett arbete skall läggas upp medför högre lön och status än att genomföra arbetet. På det sätt som mans- och kvinnorollerna kommit att utformas har det ofta blivit så att männen planerar medan kvinnorna arbetar mer konkret.

Mycket av kritiken mot dagens byråkrater riktar sig mot att de inte ser det konkreta utfallet – effekterna – av sitt handlande. Den kritiken kan också riktas mot många av dem som bedriver tekniskt forsknings- och utvecklingsarbete. De anser inte att det är "deras bord" att ta hänsyn till hur forskningsresultaten och tekniken används eller vilka konsekvenser de kan få. Denna inställning har kanske varit ändamålsenlig i det förflutna. I dag när vi ser hur människan i rask takt föröder och förstör jordens levande resurser och hotar att helt utplåna jordens liv, kan vi inte längre inta en attityd som innebär att forskning och tekniskt utvecklingsarbete får äga rum oavsett dess konsekvenser. Vi måste sätta bevarandet av jordens levande tillgångar som det främsta forskningsmålet.

Detta innebär konkret att forskning med stark anknytning till krigsindustrin borde prioriteras ner samtidigt som naturvetenskaplig forskning med anknytning till medicin, naturvård, hälso- och miljövård, jordbruk och livsmedel borde prioriteras upp tillsammans med forskning som syftar till att bevara och återcirkulera resurser. Jag är övertygad om att en sådan omprioritering inom naturvetenskapen (och också inom det tekniska forsknings- och utvecklingsarbetet) skulle göra forskningen mer attraktiv för nya kategorier av människor, bl a kvinnorna.

Mona Eliasson
Filosofie doktor vid Uppsala universitet

5.11 Psykologi

Psykologi har bara funnits i några årtionden som akademisk disciplin vid svenska universitet. Under denna tid har det varit och är fortfarande en kompakt manlig besättning av de tjänster, som medför möjligheter att styra ämnets utveckling. Ämnet hör definitivt till de vetenskaper där subjektiva värderingar påverkar forskningsprocessen på alla nivåer från val av forskningsområdet till tolkning av resultaten. (Se t ex Myrdal, 1969; Sherif, 1979; Shields, 1975.) Dessa värderingar behöver inte vara medvetet diskriminerande. De är oftast allmänt spridda trosföreställningar om en viss grupp i ett samhälle, en "omedveten ideologi" (Bem & Bem, 1970) beträffande denna grupps kapacitet och lämpliga plats i samhället. Forskare förefaller vara offer för den "omedvetna ideologin" beträffande kvinnor lika mycket som andra människor och resultatet blir ett "osynliggörande" och uteslutande av kvinnor från vissa sammanhang. Både som föremål för seriös forskning och som deltagare i forskningsarbetet är kvinnor "osynliga".

Psykologiämnet har inget allmänt accepterat synsätt, långt mindre en allmänt accepterad teori som täcker alla delområden. Den experimentella tradition, som sätts högst också inom svensk psykologi, ger intryck av att vara värdeneutral, men visar sina värderingar i form av vilka problem som anses värda att studera, vilka delområden som uppmuntras genom finansiellt stöd, tjänster osv. Sett ur ett internationellt perspektiv har den etablerade forskningen i Sverige på psykologins område varit tämligen snävt orienterad och täckt främst manliga intresseområden. Skulle vi ha haft en så stor dominans av perceptionspsykologi, psykoteknologi, beslutsfattande, industripsykologi och trafikforskning om hälften av forskarna varit kvinnor? Skulle den förhärskande metodiken varit så överväldigande apparat- och laboratoriebunden om fler forskare varit kvinnor? Skulle vi ha haft så lite av kliniskt orienterad forskning, vilket internationellt sett är ett omfattande område både teoretiskt och tillämpningsmässigt, om fler forskare varit kvinnor? Skulle s k tillämpad psykologi så självklart ha kunnat definieras som psykoteknologi hellre än som barn- och utvecklingspsykologi, vilket alltid haft ett klart tillämpat perspektiv, om inte nästan alla forskare varit män med sina speciella forskningsintressen? Svaren på frågorna måste bli "Nej!".

Kvinnor har som regel inte uteslutits från psykologisk forskning i Sverige. Formellt sett har kvinnor haft en likvärdig chans med sina manliga kollegor –

om de inte skrämts bort från forskning på ett tidigt stadium, när de känt att deras intressen inte återspeglades i den forskning som fanns. Vid eftertanke står det klart att informella hinder spelat en vida större roll. Att kvinnor inte blivit forskare i psykologi i proportion till det antal som studerat ämnet har antagligen ingen större betydelse för den manlige forskaren. Däremot har det vissa konsekvenser för psykologin som vetenskap. Att inkludera kvinnor både som föremål för utforskning och som aktiv deltagare i forskningsprocessen är inte bara ett rättvisekrav, den största betydelsen ligger i sanningen i våra vetenskapliga upptäckter. Den som studerar människan måste också studera kvinnor, för sanningens skull.

Svensk psykologi har med förkärlek uppehållit sig inom laboratoriernas väggar och studerat välkontrollerade meningslösa stimulis effekter på utvalda försökspersoner under antagandet att detta utgör representativa urval av en ytterst varierande verklighet. Faran och steriliteten i sådan metodik för psykologins förmåga att kunna uttala sig om levande människor i verkliga livet har med rätta framhållits både av kvinnoforskare (t ex Carlsson, 1972) och andra (Endler & Magnusson, 1976; Neisser, 1976). Verkligheten består av människor i olika åldrar och av olika kön och många komplexa situationer, detta borde återspeglas i psykologin.

Om kvinnor och kvinnors världar inte inkluderas i vetenskapliga undersökningar och forskarna samtidigt anser sig studera människan i hennes naturliga miljö, drar slutsatser och bygger upp teorier, som anses gälla för alla människor av båda könen, uppstår systematiska felaktigheter med allvarliga konsekvenser. Om kvinnor på ett senare stadium inkluderas och resultaten avviker från tidigare fynd, som anses etablerade och riktiga, kommer kvinnorna att stämplas som avvikare.

För psykologiämnets del finns också risker för problematiska efterverkningar utanför forskningssammanhang, när resultaten delges studenter, som förbereder sig för en yrkesverksamhet baserad på deras psykologiska kunskaper om människor. De värderingar, oftast omedvetna, och synsätt studenterna bibringats under sin utbildning kan i hög grad komma att påverka deras arbete bland människor med problem. Det som inte uppfattas som "normalt", eftersom det inte ens förekommit i diskussion, blir lätt det som är typiskt för kvinnor, när man inte har någon kunskapsbas att utgå från.

Eftersom män och kvinnor från födelseögonblicket har olika förväntningar på sig, ges olika synsätt, attityder osv, kan man förvänta sig vissa skillnader i psykologiskt avseende. En uppkommen skillnad betyder *inte* att det ena könet är sämre än det andra. Att tolka det så är i högsta grad en värdering och har varken intresse eller signifikans i rent vetenskapliga sammanhang.

En forskare som avstår från att beakta könsskillnader i resultat, eller som utesluter kvinnor som försökspersoner av rädsla för att få komplikationer i sina resultat, avstår från en möjlighet att närmare kunna förstå interaktionen mellan individen och den kulturella och sociala miljön, en bakgrund som påverkar även de mest grundläggande psykiska funktioner. Dessutom avstår forskaren från att genom en penetrerande tolkning kunna bidra till att avskaffa seglivade myter om kvinnors inneboende psykologiska underlägsenhet. Det senare framstår utan tvekan som mer angeläget för en kvinnlig forskare att göra än för en manlig.

Om 50 % av forskarna i psykologi utgjordes av medvetna kvinnor med möjlighet att arbeta självständigt skulle psykologiämnet ändra karaktär ganska snart. De kvinnliga forskare, som är verksamma i dag, arbetar framför allt med utvecklingspsykologiska och kliniskt orienterade problem. Med fler forskande kvinnor i psykologi skulle dessa områden komma att expandera och bli viktigare än de är för närvarande. Erfarenheten visar också att kvinnliga studenter gärna väljer uppsatsämnen på dessa områden och, om möjligheten erbjuds, kvinnopsykologiska ämnen. Med fler kvinnliga forskare skulle vi få en empiriskt baserad kvinnopsykologi. En solid satsning på kvinnopsykologi skulle sannolikt också ha konsekvenser på andra delområden i psykologi.

Ämnet har hittills varit så mansdominerat att det inte går att bara komplettera med data om kvinnor utan radikala konsekvenser för teori och metodik. Metoder som utformats på män kan ge missvisande resultat för kvinnor, som redan framhållits. Under senare år har en rad psykologiska teorier framför allt inom personlighetspsykologi och relaterade ämnen visats vara otillräckliga och missvisande så snart det finns data om kvinnor som skall inkorporeras. Det är sannolikt ingen tillfällighet att kritiken kommit på de delområden av psykologi där många kvinnor (framför allt i USA) är verksamma.

Med fler kvinnliga forskare skulle sannolikt psykologiska könsskillnader komma att utforskas på ett mer ingående och fruktbart sätt. Hittills har den vanligaste frågeställningen varit om skillnaden kunde bero på erfarenhetsmässiga eller biologiska variabler. När det gäller vuxna personer är det ytterst vanligt med förklaringar som tillskrivs biologin, dvs den kvinnliga, eftersom mannen så ofta ses som människa. Med tanke på de komplexa förhållanden och det sociala könets enorma betydelse för vilka beteenden och förhållningssätt som utvecklas, förefaller det vara ett tämligen otestat antagande att kunna ställa frågan på ett så enkelt sätt och förvänta sig ett lika enkelt och entydigt svar. Utan en ingående analys av de sociala determinanter som formar individen kan vi inte förvänta oss en djupare förståelse av hur könsskillnader uppkommer. Att de existerar är odiskutabelt, hur de skall definieras är ett problem som ännu är olöst. Hur de skall värderas hör inte hemma i en vetenskaplig diskussion.

Medvetna kvinnliga forskare skulle bidra till att kvinnopsykologisk forskning skulle kommma att ske ur kvinnoperspektiv. Sådan kvinnoforskning har, till skillnad från forskning om kvinnor, sin utgångspunkt i en analys av den samhällssituation som kvinnor befinner sig i och syftar till att förändra inte bara teorier inom vetenskapen utan också praxis som har sin grund i för kvinnor missvisande teorier. Det finns alltså här ytterligare ett explicit mål utöver insamlandet av nya data. De artificiella gränser som finns mellan discipliner skulle också suddas ut av sådan forskning till förmån för mer problemorienterad forskning. Kvinnors hälsa och problem relaterade till kvinnors reproduktionsbiologi hör t ex till de områden som står med en fot i medicinska discipliner och en i psykologi, samtidigt som de har klara samhälleliga implikationer för resultatens tillämpning.

Sammanfattningsvis kan sägas att inte bara kvinnor har intresse av att psykologiämnet i Sverige utvidgas och förändras i väsentliga avseenden. Många ämneskritiker är män och deras kritik kanske har lättare att bli hörd i

Sverige. Deras utgångspunkter är annorlunda än kvinnoforskarnas men avsikterna är i grunden desamma: att bidra till en utveckling och förbättring av vetenskapen. Att kräva att de få kvinnliga forskarna som nu finns skall kritisera hela disciplinens alla delområden lika ingående innan deras kritik tas på allvar är att kräva mer av dem än av andra. Klart är emellertid att en disciplin som gör anspråk på att ha något att säga om människan inte kan sägas göra detta förrän båda halvorna av mänskligheten har fått delta på lika villkor.

Referenser

Bem D J & Bem S L, Case Study of a Nonconscious Ideology: Training the Woman to Know her Place. I: Beliefs, Attitudes and Human Affairs, D J Bem, Red, Belmont, Ca: Brooks/Cole, 1970.

Carlsson R, Understanding Women, Implications for Personality and Research. Journal of Social Issues, 28, 17-32, 1972.

Endler N S & Magnusson D, Toward an Interactional Psychology of Personality, Psyhological Bulletin, 83, 956-974, 1976.

Myrdal G, Objectivity in Social Research. New York, Pantheon, 1969.

Neisser U, Cognition and Reality, San Francisco, W H Freeman & Co, 1976.

Sherif C W, Bias in Psychology. I: The Prism of Sex, Essays in the Sociology of Knowledge, J A Sherman & E T Beck, red, Madison, Wi: The University of Wisconsin Press, 1979.

Shields S A, Funktionalism, Darwinism, and the Psychology of Women: A study in Social Myth. American Psychologist, 30, 739-754, 1975.

Anna Bexell
Klinisk amanuens vid Lunds universitet

5.12 Samhällsmedicin

Varför ägnar sig så få kvinnliga medicinare åt forskning?

Vi *kan* inte!

- Vi orkar inte, hinner inte, på grund av andra krav (omsorgsarbete) som prioriteras högre. Av oss själva. Och via det "sociala trycket".

Vi *vill* inte!

- Vi har ett annat förhållningssätt till kunskapen. Som ett medel till hjälp och frigörelse. I stället för att skaffa sig makt och prestige genom den.

Vi *törs* inte!

- Vi har dålig självkänsla. Inga eller dåliga förebilder. Skuldkänslor om vi "lyckas". Särskilt om vi lyckas bättre än männen. Vår rädsla för att inte duga, inte bli omtyckta, hindrar oss från att "stå på oss", hävda oss. Ty detta kräver aggressivitet och agressivitet är okvinnligt och leder till bestraffning (oftast genom isolering).

Men *om* vi kan, vill och törs så är det ändå inte så lätt att ta sig fram i forskarvärlden, präglad som den är av manligt tänkande och manligt frimureri. Inom de pre-kliniska institutionerna anses det vara lättare för kvinnliga forskare att klara sig. Forskningsuppgifterna är kanske mer "neutrala", "värderingsfria". Vidare behöver man bara ha *en* roll: forskarens (man slipper vara läkare samtidigt) och man kan ägna sig åt forskningen på heltid (eller kombinerat med undervisning).

Klinisk forskning bjuder på större svårigheter rent praktiskt. Det är svårt att hinna med forskningen vid sidan av arbetet som läkare (särskilt när man inte har någon fru hemma). Vidare uttrycker kvinnliga läkare, som jag talat med, oftare än männen etiska betänkligheter inför den kliniska forskningen. Kan det vara så att kvinnliga läkare mer än manliga identifierar sig med vårdarrollen och därmed har svårare att behandla patienterna som objekt – vilket forskningen kräver?

Sammanfattningsvis vill jag säga att om man håller sig till (de manliga) spelreglerna och om man tillika håller sig till det som räknas som "relevant" forskning, så hör det nog till undantagen att man blir direkt motarbetad som kvinnlig forskare, även om ens forskarväg bjuder på både högre och lömskare hinder än dem ens manliga kolleger stöter på.

Men... Om man försöker föra fram kvinnliga synpunkter och kvinnlig kritik mot redan existerande forskning, eller om man vågar föreslå ett kvinnorelevant forskningsprojekt inom medicinen, blir det betydligt svårare. Reaktionerna från kollegerna är sällan aggressiva (vilket måste tolkas som så att ingen i egentlig mening känner sig hotad av det man föreslår). Vanligare är att man antingen blir ignorerad eller betraktad som vilseförd och så blir utsatt för faderligt kollegiala tillrättavisningar. Många kvinnliga omvårdnadsforskare har vittnat om detta. Av kvinnliga läkare i Sverige har jag bara mig själv och mina egna upplevelser att referera till, tyvärr. Jag vill ge några exempel:

För något år sedan lades i Lund fram en socialmedicinsk avhandling om jordbrukets hälsorisker. De undersökta utgjordes av en grupp (188 män, 3 kvinnor) jordbrukare, varav de flesta ägnade sig åt jordbruket på deltid och hade ett lönearbete vid sidan om. Själva jordbruket sköttes till största delen av hemmavarande hustrur, ibland även av vuxna barn. Emellertid inriktades hela undersökningen på männens hälsa (skador vid hanteringen av bekämpningsmedel, vibrationer vid traktorkörning etc).

Vid disputationen frågade någon i auditoriet om det inte var så att kvinnorna och barnen egentligen var mer – eller åtminstone lika mycket – utsatta för hälsorisker och varför man i så fall inte hade undersökt deras hälsa. Svaret på detta var att undersökningen gick ut på att undersöka *ägarna* till jordbruken vilket ansågs vara detsamma som jordbrukarna. Ytterligare kommentarer eller diskussion förekom ej.

På ett forskarmöte med en representant från medicinska forskningsrådet tog jag upp frågan om hur relevanta de hälsoundersökningar kan anses vara som utförs endast på män och som sedan ligger till grund för bedömningar om *befolkningens* hälsotillstånd. Jag tog som exempel en undersökning av ett stort antal synbarligen friska unga män som hade EKG-förändringar. Vederbörande undersökare hade på frågan om varför man inte också undersökte friska, unga kvinnor på samma sätt svarat, att detta var så svårt eftersom man hela tiden då måste ta hänsyn till sådana faktorer som menstruationer, graviditeter etc vilket gjorde det mer komplicerat att få en "stabil" population att undersöka. Representanten från forskningsrådet menade att det är helt naturligt att man gör sådana undersökningar enbart på män "eftersom det ju är vi som får hjärtinfarkt".

Jag tycker att hans kommentar tydligt belyser att män naturligtvis är påverkade av sin egen rädsla för att få vissa sjukdomar, när de prioriterar dels vad man skall forska om och dels vilka delar av sjukvården som man skall satsa på. Någon ordning på detta förhållande kan det inte bli förrän många fler kvinnliga forskare kommer in med sina prioriteringar.

Jag vill också gärna berätta vilka reaktioner jag mött när jag lagt fram förslag på kvinnoinriktad medicinsk forskning. (Kvinnor söker läkare oftare än män. Är de friskare eller sjukare? Finns det ett speciellt sjukdomsbegrepp för kvinnor? Vad kommer ökad egenvård att innebära för kvinnorna? Finns resurserna för detta? Inte bara i tid och pengar utan framför allt när det gäller självförtroende och kompetens m m)

Av dem jag presenterat mina förslag för (tänkbara handledare) har två visat uppriktigt intresse. Båda tyckte att det rörde sig om viktiga och relevanta frågor. "Men några pengar kan du aldrig få för sådana projekt, det måste du förstå." Den ene föreslog att jag först skulle genomföra ett "vanligt" forskningsprojekt (i detta fallet en läkemedelsundersökning), för att sedan, när jag väl blivit "erkänd" göra ett försök att söka pengar för det jag verkligen *ville* göra. Den andre sa: "Du har så trevliga idéer. Men varför måste du nödvändigtvis genomföra dem som forskningsprojekt. Du kan väl syssla med dem på fritiden, kanske föreläsa lite och skriva artiklar."

Så till frågan: Skulle den medicinska forskningen förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?

Tyvärr räcker det ju inte med att *forskarna* utgöres av kvinnor till 50 %. Bland dem som beviljar pengar till forskningen måste det finnas betydligt fler kvinnor än i dag. De som granskar ansökningarna på medicinska forskningsrådet är i dag nästan alla män, efter vad jag fått besked om. Vidare måste det finnas kvinnliga handledare med en positiv syn på kvinnoforskning.

Med fler kvinnoforskare inom medicinen kommer metoderna att förändras. Mer kvalitativa metoder kommer att användas. Kanske kombinerat med kvantitativa. Kanske undersökningar och förklaringar på flera olika nivåer. Mer problematisering i stället för förenkling.

Jag tror också att det finns ett större intresse för kvinnoforskare att föra ut forskningsresultaten till dem de angår. Att de blir till nytta för människor. Vidare kommer man att behöva varandra över fakultetsgränserna. Både för forskarnas egen skull och för forskningens. Mer tvärvetenskaplighet med andra ord.

Andra läroböcker kommer att behövas. Den medicinska kunskapsförmed-

lingen på grundnivå är särdeles lömsk eftersom den presenterar sig i en objektiv och värderingsfri skepnad. (Det är ju naturvetenskap, tror man.)

Vad kommer man då att studera? Dels finns det många redan gjorda undersökningar som måste granskas med "kvinnoögon" därför att dessa undersökningar ger en ofullständig eller falsk bild av verkligheten genom att kvinnor helt enkelt uteslutits ur dem, samtidigt som de påstår sig ge en bild av *människan* eller *befolkningen*.

Dels finns det undersökningar om kvinnor som på samma sätt måste korrigeras eller göras om. Grete Botten ger i boken Kvinde, Lege, Forsker (FADL:s förlag Köpenhamn 1982) ett exempel. Problemet som uppställs är kvinnor som inte kan amma sina barn. Ett typiskt mansprojekt med utgångspunkt från detta problem skulle vara att undersöka modersmjölkens sammansättning i avsikt att finna en ersättningsprodukt. Vidare skulle man kanske undersöka kvinnans hormonnivåer för att finna orsaken till den dåliga mjölkproduktionen. Medicinsk kvinnoforskning, menar Botten, skulle ställa andra frågor där man skulle ta hänsyn till kvinnans sociala roll och hennes plats i samhället. Först då kan man hoppas kunna hjälpa kvinnor till att amma.

Kvinnors hälsa och kvinnors sjukdomar måste studeras av kvinnor. Också. Allt det som rör de kvinnliga reproduktiva funktionerna ligger nu under manligt besluts- och tolkningsområde. Det är sorgligt och det är förödande för kvinnors känsla av kontroll över sina liv. Jag tror inte det blir lätt för kvinnoforskare att ta sig in på detta område. Men det är desto mera nödvändigt.

Det finns andra kvinnosjukdomar än dem som berör de reproduktiva funktionerna. Och där blir det nog lättare att ta sig fram, eftersom det finns mycket litet intresse för dessa sjukdomar – eller snarare symtom – i dag, trots att de plågar en stor del av den kvinnliga befolkningen (och även en del av den manliga). Jag tänker på sådana besvär som värk, övervikt och nervösa besvär. Reumatiska sjukdomar drabbar också kvinnor oftare än män. Och det i åldrar som motsvaras av männens hjärtinfarktåldrar. Ändå får hjärtinfarktvården nästan obegränsade resurser medan reumatikervården i stora delar av Sverige är svårt eftersatt.

Vad beror det på? Ja inte bara på de beslutande männens rädsla för att själva få hjärtinfarkt. Utan säkerligen till stor del på att vi har ett sjukdomsbegrepp som är relaterat till produktionen. Det vill säga: ett "bortfall" genom sjukdom av en medelålders man kostar samhället mycket mer än ett bortfall av en medelålders kvinna, i synnerhet om hon är hemmafru. (Eftersom hemmafruar ofta inte ens anmäler sig som sjuka på försäkringskassan, har vi dessutom svårt att få något mått på hur det står till med sjukligheten hos denna kategori av kvinnor.) *Att vara sjuk* betyder att *vara anmäld till försäkringskassan som sjuk.*

Sjukvården i dag är starkt professionaliserad. Vi håller hårt på vår kunskap. Samtidigt som vi anklagar befolkningen för att inte ta ansvar för sin hälsa. Denna anklagelse drabbar särskilt kvinnor, som av tradition ser det som sin uppgift att svara för välbefinnande, trivsel och hälsa hos sina närmaste. De känner skuld och otillräcklighet. Samtidigt är det ju så att en stor del av det medicinska kompetensområdet, av tradition, varit kvinnor-

nas. Och att denna kunskap och därmed självförtroendet systematiskt tagits ifrån dem framför allt under de senaste 150 åren, parallellt med att den manliga professionella medicinen vuxit fram.

Medicinsk kvinnoforskning borde ha som mål att återföra den kunskapen till kvinnorna.

Om hälften av de medicinska forskarna var kvinnor skulle forskningsklimatet förändras föreställer jag mig. Det är också möjligt att forskningsinriktningen sakta skulle förskjutas mot mer kvinnorelevant forskning. Men det är inte så att bara för att det är kvinnor som forskar så blir det kvinnoforskning av det. Många manliga läkare är mer radikala i kvinnofrågor än sina kvinnliga kolleger. Och många kvinnliga läkare som nått en hög position är förvånansvärt hårda och föraktfulla mot sitt eget kön. (Kanske har det varit en nödvändig överlevnadsstrategi för dem?)

Men för att vi skall slippa förkrympa vår kreativitet och dräneras på energi i de förödande ansträngningarna att hävda oss själva och förneka oss själva på samma gång så krävs – som grogrund – att vi blir fler inom varje forskningsområde. Så att vi märks och syns. Inte minst för varandra.

Gun Hedlund-Ruth

Anna G Jónasdóttir

Forskarstuderande vid högskolan i Örebro

5.13 Statsvetenskap

Vi leker med tanken på att en könskvotering införts vid våra statsvetenskapliga institutioner. Skulle vi "automatiskt" få ett uppsving för nya frågeställningar utifrån de kvinnliga forskarnas livserfarenheter? Först av allt måste vi fastslå att det finns många kvinnor som vill ägna sig åt traditionell forskning utan att ställa några nya frågor som har med kvinnor eller män att göra. Detta måste självklart respekteras. Ingen kvinnlig forskare skall behöva känna sig anklagad för att hon väljer "fel" ämne – varken av kvinnliga eller manliga kolleger.

De kvinnliga forskarna skulle säkert (precis som i dag) påverkas av sina manliga kollegers attityder vid val av forskningsuppgift. Dessa attityder innebär i allmänhet att en duktig statsvetare byter ned sig om hon övergår till att forska om kvinnor. En kvinnlig doktorand försämrar genast sina karriärmöjligheter om hon väljer att bli en kritisk kvinnoforskare. Forskning

med utgångspunkt från kvinnors erfarenheter ses inte som nyttigt och viktigt. Den som vill bevisa sin kompetens bör välja andra ämnen.

Trots vår tänkta könskvotering måste vi utgå ifrån att det manliga forskarsamhällets synsätt skulle dominera i förhållande till kvinnornas nytänkande. Vi kan inte räkna med att vetenskapliga discipliner som har dominerats och styrts av män i århundraden skulle låta sig påverkas särskilt lätt. Våra nytillkomna kvinnliga forskare skulle säkert få uppleva att en förändring där kvinnornas livserfarenheter genomsyrar forskningen skulle komma först på sikt.

Ytterligare en faktor som vi inte kan blunda för är att 1970-talets kritiska kvinnoforskning inspirerats av den nya kvinnorörelsen. Forskarna tar sin utgångspunkt i begrepp som patriarkat och kvinnoförtryck. En del kvinnor, både inom den vetenskapliga världen och utanför, anser att de inte kan identifiera sig med beskrivningar och förstå analyser som blottlägger ojämlikheter och motsättningar mellan könen. Kvinnliga forskares personliga medvetande och insikt i de problem som kvinnoforskningen ägnar sig åt påverkar självklart vilket ämne de själva väljer för sitt vetenskapliga arbete.

Kvinnoforskningen har börjat få fotfäste också inom statsvetenskapen, främst i länder som USA och Norge. Böcker, artiklar och kongressrapporter skrivs, läses och citeras – av andra kvinnoforskare. Statsvetare i övrigt, med få undantag, kör vidare i gamla hjulspår.

I Sverige planeras och genomförs stora projekt om exempelvis demokratin i fackföreningsrörelsen eller i våra svenska kommuner utan att kvinnospecifika frågeställningar finns med. Här avser vi frågeställningar som tar sin utgångspunkt i teoretisk och empirisk forskning om kvinnors speciella livsvillkor. De data och den ämneskritik som kvinnoforskare i statskunskapen har publicerat är i de flesta länder osynliga i den övriga forskningens diskurs. I USA publicerades t ex 1974 i en facktidskrift hård kritik mot några av de ledande statsvetarnas behandling av kvinnor i sin forskning. Fem år senare hade ingen av de inflytelserika "stjärnorna" i den statsvetenskapliga världen bemött kritiken. Fortfarande är kvinnor osynliga i de flesta grundläggande läroböckerna om politik.

Om hälften av statsvetarna vore kvinnor skulle säkert en stor del av den existerande forskningen om kvinnors livsvillkor och förhållande till politik uppmärksammas mycket mer. Nya resultat, tolkningar och teorier skulle spridas och synliggöras. De traditionella könsrollstolkningarna, som visat sig vara otillräckliga, skulle ersättas. På seminarierna vid våra institutioner skulle det finnas hälften kvinnor. Vår vision är att det skulle innebära att kvinnors erfarenheter och kvinnoforskarnas resultat skulle vara något som man på ett självklart sätt refererade till i de mest skiftande diskussioner.

Vi skall nu presentera vad som skulle kunna förändras om vi fick fler kvinnor inom ämnet som ställde nya kvinnospecifika frågor. Först skall vi ge exempel på ämnesområden inom statskunskapen som hittills varit helt outforskade från kvinnosynpunkt i vårt land. Sedan skall vi ge exempel på hur kvinnoforskningen kan föra in nya perspektiv på själva ämnet statskunskap och dess begreppsmässiga fundament. Vi utgår delvis ifrån våra egna pågående avhandlingsarbeten.[1]

[1] Gun Hedlund-Ruth arbetar med en studie bland politiskt aktiva kvinnor i en svensk kommun där vissa jämförelser görs mellan kvinnliga och manliga politikers åsikter och villkor.

Anna G Jónasdóttir arbetar med en analys av den manspräglade valforskningen där en del av studien behandlar de grundläggande begrepp som använts och hur dessa påverkat synen på kvinnor.

Exempel på nya ämnesområden

De ämnesområden som statsvetare ägnat sig åt att studera är mycket skiftande. Några exempel är:

- Olika gruppers engagemang för att påverka beslutsprocessen i samhället (val, politiska rörelser, aktionsgrupper, åsiktsbildning och åsiktsyttringar i samhället)
- Den stora statsmakten (riksdagens verksamhet, regeringens funktion och arbete, balans och konflikt mellan riksdag och regering)
- Offentlig administration och kommunal politik (framväxt, planering, sektorskonflikt)
- Internationella relationer (maktspel mellan stormakter, internationella organisationer)
- Principiella tankesystem (idéhistoria och politisk teori).

Inom alla dessa områden finns nya frågor att ställa när det gäller kvinnors ställning och agerande i samhället.

Påverkan i beslutsprocessen

Helt outforskat inom svensk statsvetenskap är kvinnors organiserade aktiviteter, dels inom partipolitiskt obundna kvinnoorganisationer och nyare kvinnogrupper och dels inom partiernas kvinnoorganisationer. Speciellt för kvinnors organisationer är att de inte alltid utgjort påtryckningsgrupper i traditionell mening. De har istället initierat och bedrivit verksamhet som inte uppmärksammats i den offentliga politiken. Kvinnoorganisationernas verksamhet kan grovt delas in i inriktning på sociala frågor (Husmodersförbundet) och arbete för kvinnors lika rättigheter med män (Fredrika Bremer förbundet). De partipolitiska kvinnoorganisationerna har ägnat sig åt båda områdena.

Hur ser kvinnors faktiska organisering ut när den utvecklats i fria former? FNL-rörelsen är en sentida politisk-social rörelse som studerats medan den nya kvinnorörelsens uppkomst, krav och utveckling inte utforskats av statsvetare.

Studier i andra länder har visat att kvinnor deltar i högre utsträckning i aktionsgrupper, miljöorganisationer etc än i partipolitisk aktivitet. Hur ser det ut i Sverige, varför söker sig kvinnor hellre till utomparlamentariska påtryckningsgrupper?

Exempel på nya områden inom valforskningen är att forskningen istället för satsningar på brett upplagda mass-studier skulle kunna ägna sig åt flera mindre fallstudier eller djupstudier för att vinna ny kunskap om åsiktsbildning och politisk socialisation bland eftersatta grupper, däribland kvinnor.

Statsmakten

Vi kan anta att nya infallsvinklar inom detta område är att i högre grad än i dag problematisera maktförskjutningen från de folkvalda organen till intresseorganisationer, samrådsgrupper och lekmannastyrelser. Kvinnor deltar numera i ökad utsträckning i parlamenten men inte vid förhandling-

arna mellan myndigheterna och de starka organisationerna där avgörande beslut fattas.

Offentlig administration – kommunalpolitik

Effektivitet och rationalitet har varit centrala begrepp inom förvaltningsforskning. Här skulle kvinnoforskning kunna bidra med försök att finna nya mått för vad effektivitet och rationalitet står för. Berörs kvinnor och män olika av decentralisering, självförvaltning och närhet-avstånd mellan beslut och verkställande? På vilket sätt fungerar trögheten i existerande system för att förhindra påverkan från nya tankebanor och synsätt framförda av kvinnor eller andra grupper? I pågående studier av kvinnliga politikers agerande i en svensk kommun finner vi tydliga olikheter i synsätt mellan "manliga" och "kvinnliga" nämnder och verksamhetsområden. Kvinnliga politiker som försöker föra in nya perspektiv drabbas av systemets inneboende tröghet. Vi finner också att vissa kvinnliga politiker utsätts för förtryck och diskriminering i öppna eller dolda former.

Internationella relationer

Hur ser kvinnors förhållande till fredsfrågor ut i jämförelse med mäns? Här kan studier göras på individ- och strukturnivå. På vilket sätt är strategier som krig, repression och blockader utförda av stora stater gentemot mindre stater jämförbara med hustrumisshandel och ekonomiska sanktioner mot kvinnan i familjen? På vilket sätt är militarism och sexism relaterade till varandra? Båda systemen bygger på makt och förtryck. Varför har kvinnor som grupp inte institutionaliserat våld och aggression på samma sätt som männen gjort?

Tankesystem

Vi delar in studier av principiella tankesystem i två inriktningar, politisk filosofi (idéhistoria) och analytiska teorier. Inom politisk filosofi kan vi forska om vad okända kvinnliga tänkare sagt om samhällets styrande och kvinnors ställning. Vi kan också studera vad kända och okända manliga tänkare sagt om kvinnors roll i samhället och politiken. Håller deras tankesystem när kvinnor tas med i bilden eller bygger hela deras filosofi på det underliggande antagandet att kvinnor inte finns med i politiken?

När det gäller de analytiska teorier och modeller som skapats inom statsvetenskapen skulle en ökande kvinnoforskning inom ämnet säkert medföra vakenhet inför hur de använda begreppen påverkar synen på kvinnors roll i politik och samhälle.

Verkligheten bakom "politik" och den "politiska människan"

De som forskar om politik skiljer sig från varandra bl a med avseende på vad de anser vara politik. Därmed råder det också delade meningar om vad statskunskapen – vetenskapen om politiken – bör syssla med. Enkelt uttryckt kan man skilja mellan dem som ser på politik med staten respektive samhället

som utsiktspunkter. Det första innebär att "politik" är någonting som drivs inom och utgår från särskilda – allmänna, offentliga – organ såsom partier (vilka tävlar om regeringsmakten) och parlament. Det andra innebär att "politik" är mångfaldiga yttringar av öppna eller dolda motsättningar mellan olika samhällsgrupper. Dessa yttringar utspelas – eller hålls tillbaka – i många andra sammanhang än i de politiska församlingarna.

Utgår man från det första perspektivet, det vi här kallar statsperspektivet och som är det dominerande inom ämnet i dag, och tillämpar det strikt innebär det en syn på det offentliga som en sorts slutet rum. Det innebär en syn på politiken som en rymd klart utskiljbar från andra mänskliga angelägenheter: ekonomiska, tekniska, administrativa, personliga, individuellt-känslomässiga. Detta perspektiv på vad politik är för någonting kan vara förenligt med olika meningar om hur omfångsrikt detta "slutna rum" skall vara. Det kan gå ihop med uppfattningen att politikens rum bör vara så litet som möjligt (klassisk liberalism, nykonservatism).

Poängen här är att hur det än förhåller sig med den saken finns det här ett inbyggt motstånd mot att studera könsmotsättningar i (politiska) makt- och konflikttermer. Detta beror främst på det människobegrepp som detta perspektiv på politik bygger på. Oavsett om det antal frågor som antas höra till det politiska rummet bedöms som litet eller stort bygger statsperspektivet på att människors deltagande i politik sker i kraft av en avgränsad aspekt av dem själva. "Den politiska människan" är könlös – vilket givetvis är ett historiskt framsteg jämfört med antika och medeltida uppfattningar. Då var manligt kön förutsättning för medborgarskap. Det problematiska med "könlösheten" i dagens läge ligger på ett annat plan.

"Den politiska människan", den avgränsade rationella beslutsaspekten av människan, har blivit någon sorts halvverklig "person", och denna förutsätts agera lösryckt från övriga delar av människan vilka i sin tur antas verka och vara i sina respektive delrymder. De formella lika rättigheterna, t ex politiskt deltagande, ses ytterst som en lika chans för alla "rationella beslutsförmågor" att delta. Studier som bekräftar den socialt nakna och könlösa politiska medborgarens ageranden som *det* politiska bidrar till att dölja en social verklighet med helt olika möjligheter att just agera politiskt.

Den abstrakta figuren "den politiska människan" innebär också att sådana saker som social representativitet är mer en eftersläpande rest från ståndssamhället än någonting som *egentligen* borde eftersträvas i vårt samhälle. Driver man detta synsätt till sin spets ligger det i förlängningen att "den rationella beslutsförmågan" som går på politiska möten eller till valurnan lika gärna kan vara en programmerad robot som en människa.

Statsperspektivet innebär vidare att psykosociala och ekonomiska könsmotsättningar strängt taget inte kan studeras i politiska makttermer. Ett uppstyckat människobegrepp och de politiska organens specifikhet utesluter studier av könsmotsättningar i parrelationer samt studier av motsättningar mellan kvinnor och män som grupper såvida de (motsättningarna) inte artikuleras och kanaliseras via just de specifikt politiska organen. Således är inte yttringar av mäns motstånd mot kvinnors frammarsch *inom* politiken (vid nomineringar t ex) eller mäns systematiska överläge jämfört med kvinnor i yrkeslivet (både makt och inkomst) politiska teman i *egentlig* bemärkelse. Däremot kan strävan efter att ändra på dessa förhållanden

studeras i politiska termer *om* offentlig jämställdhetspolicy föreligger, dvs om vissa avgränsade frågor i kvinnors och mäns relationer har blivit offentliga/statliga angelägenheter.

Vad vi velat komma fram till är att det ovannämnda s k samhällsperspektivet på "politik" i betydelsen historiskt uppkomna, föränderliga motsättningar (och gemenskap) mellan grupper – det må vara män och kvinnor, samhällsklasser, etniska grupper eller andra – möjliggör en annan öppenhet inför studier av könsförhållandena i makt-, konflikt- *och* kärlekstermer.

Vi föreställer oss att den kanske största ändringen som hälften kvinnor i forskarkåren inom ämnet skulle kunna medföra vore just ett dylikt perspektivskifte. En märkbar förskjutning skulle äga rum från det "könlösa" (eller könsomedvetna?) och i övrigt socialt abstraherade statsperspektivet till ett mer historiskt och samhälleligt medvetet perspektiv – på konflikter *och* samarbete, på krig *och* kärlek.

Ulla-Carin Holm
Forskarstuderande vid Lunds universitet

5.14 Teologi

Inom teologin i Sverige går det snabbt att räkna antalet forskarutbildade kvinnor. Det behövs inte mer än en hands fingrar. Därför vill jag börja med att motivera varför det är så viktigt att det snart blir fler kvinnliga teologer, innan jag kan ge en framtidsvision av teologisk forskning där hälften av forskarna är kvinnor.

Vår tid är en omvandlingstid, även religiöst. Kristendomen kan gå mot en renässans, liksom Islam, men lika troligt är att den kristna epoken går mot sitt slut. Men oberoende av vad som händer med kristendomen, så har människor fortfarande religiösa behov. Dessa behov kan sammanfattas i tre punkter:

- Kosmologi – hur människan kom till och hur hon passar in i tillvaron.
- Tröst – förvissningen om att människans erfarenheter är meningsfulla och ytterst kan kallas rättvisa.
- Etik – universella värderingar och rättesnören, som visar hur man bör leva.

Naturvetenskaperna har gett den moderna människan en ny kosmologi, men de har inte lyckats fylla hennes behov av tröst och etik. Om nu kristendomen verkligen är på väg att försvinna, vilken religion skall då komma att fylla dess

plats? Det brådskar med att ta reda på detta, eftersom allt fler människor tycks befinna sig i ett slags religiöst vakuum på jakt efter en ny orientering i tillvaron.

Religiösa frågor uppstår i mänskliga sammanhang. De kan aldrig leva sitt abstrakta liv helt skilda från sin materiella bas av fysiska, psykiska, sociala, ekonomiska och kulturella förhållanden. Religiösa symboler är intimt sammankopplade och beroende av sociala relationer och kulturell miljö. Om samhället förändras måste religionens uttrycksformer också förändras, annars riskerar religionen att bli irrelevant, dvs inte längre svara mot människors religiösa behov.

Det patriarkaliska samhälle där kristendomen föddes och har fortlevat i två tusen år har på ett par generationer genomgått en stark omvandling och därmed har många av de kristna symbolerna förlorat sin trovärdighet. Ett exempel: om kvinnor kan ha ledarbefattningar och utöva auktoritet i samhället, då tvivlar allt fler på att det bara kan vara manlig auktoritet i himlen.

Dagens samhälle kännetecknas av stark privatisering och jämställdheten mellan könen har också hämtat sin näring ur denna utveckling mot individuellt oberoende. Men detta högteknologiska, anonyma samhälle är ohälsosamt att leva i och det finns redan starka krav på att främja större gemenskap i grannskapen i stället för att bygga fler opersonliga institutioner, anställa fler experter, låta maskiner ersätta personlig kontakt osv. Samhällsutvecklingen kan snart komma att vända mot mera traditionella, självförvaltande närsamhällen, där vi får se män och kvinnor fylla sina gamla roller inom produktion respektive reproduktion.

En sådan utveckling mot större gemenskap betyder att mycket i den kristna läran blir relevant på nytt. Alla kvinnornas framsteg kan snabbt försvinna när människor på nytt tvingas hålla samman för att få en dräglig social service utan att behöva betala hela lönen i skatt. Det finns visserligen ingen naturlag som garanterar att männen skall ta ledningen i dessa framtida lokalsamhällen. Men kvinnorna har inga heliga texter som utläggs söndag efter söndag, som upphöjer kvinnlig auktoritet. Det betyder att varje ny generation kvinnor måste kämpa för att behålla de förmåner som deras mödrar uppnått; så snart de tas för givna går de förlorade.

Ännu är den ideologiska överbyggnaden, som garanterar männens dominans, nästan helt intakt. Männen har historia, filosofi, religion, litteratur, statskunskap, juridik osv, osv, som stärker deras känsla av att kunna behärska tillvaron. Kvinnorna har bara få kvinnor i historien att identifiera sig med, bleka religiösa symboler, en sent vaknad "odödlig" litteratur, inga filosofiska system och framför allt ingen makt över massmedia.

Om kvinnliga forskare missar chansen att utnyttja den tillfälliga islossningen till en snabb expansion inom alla vetenskapsgrenar så har kvinnorna mycket små chanser att försvara sin uppnådda samhällsställning när det stundar andra tider. Teologin spelar här en nyckelroll, anser jag. Religiösa symboler har en oanad makt att styra en människas fantasi, känslor, vilja, attityder, beteende.

Våra vanligaste kristna symboler är formade i en patriarkalisk miljö och är mest ägnade att helga männens makt över kvinnorna. Med en "oreforme-

rad" kristendom i ett framtida lokalsamhällssystem är kvinnorna förutbestämda att vara "det andra könet". Därför är det nödvändigt att snabbt få fram fler kvinnliga teologer till forskning, innan tillfället gått oss ur händerna. Det är viktigt att kvinnor börjar synas bland teologiska lärare, läroboksförfattare och debattörer, så att yngre kvinnliga teologer får personer att identifiera sig med. Intill helt nyligen har våra teologiska institutioner varit en helt manlig forskarmiljö. Fler kvinnor måste få chans att upptäcka teologin som en helt jungfrulig mark, där vi inte längre behöver gå i fädernas fotspår.

Det vore fatalt om kvinnorna krävde en forskartjänst i feministisk teologi och lät männen behålla alla övriga forskningsområden för sig själva. Med tanke på teologins beroende av forskarens referensramar, borde vi i stället kräva könskvotering inom alla teologiska discipliner, för att snabbare få balans i den skeva kunskapsframtagningen och förmedlingen.

Forskningens innehåll

Om hälften av alla teologiska forskare vore kvinnor, så tror jag att vi skulle få se stora förändringar i forskningens innehåll, t ex följande:

Exegetik

Det är viktigt att kvinnor läser alla grundtexter på nytt och ser efter vad männen glömt att ta fram som vi anser vara viktigt, vilka frågor de ställt till materialet, vilka tolkningar de gjort som speglar deras erfarenheter, osv. Det är också viktigt att kvinnorna letar fram de apokryfiska texter, som tidiga kyrkofäder sållade bort. Finns där mer material, som stöder kvinnornas religiösa erfarenheter? Finns där några starka kvinnliga religiösa ledare, och varför har de i så fall fallit i glömska?

Historia

Det finns väldigt mycket arbete ogjort när det gäller att rekonstruera kvinnorns religionshistoria och kyrkohistoria. Forskarnas egna val av forskningsobjekt gör att vi vet en hel massa om historiens framstående män, men nästan ingenting om dess kvinnor. Endast ett fåtal kvinnliga helgon har intresserat männen. Den jämförande religionsfenomenologiska forskningen är en ännu outnyttjad skattkammare för kvinnliga teologer. Vilka samhällen och religioner har på ett bättre sätt lyckats formulera och uttrycka både kvinnors och mäns religiösa erfarenheter? Vilka värden har kvinnor gått miste om i vår biblisk-patrialkaliska tradition? Har kvinnor vunnit något, har män förlorat något.

Systematisk teologi

Både ämnesval och behandling av ämnet är starkt beroende av vem som forskar. Risken att bli beskylld för partiskhet är ofta en effektiv spärr mot att kritisera rådande samhällsordning. Därmed blir den "objektiva" teologin ofta omedvetet sexistisk, när den inte vågar ifrågasätta rådande värderingar.

Det är teologerna inom detta fack som sätter mest prägel på samhällsdebatten. En manscentrerad teologi har styrt den aktuella debatten om exempelvis abort och äktenskap. Men ingen teologi bjuder motstånd mot cancer och självmord. Ingen vet vad Gud tycker om genmanipulation, brid-reaktorer eller hemlig avlyssning. Möjligheten finns att kvinnliga teologer skulle finna andra svar än de manliga. Helt säkert skulle de intressera sig för andra frågor.

Religionspsykologi

Här behövs mera ingående studier av den religiösa erfarenheten och dess samband med ålder, kön, kroppsliga pch psykiska processer, sociala relationer, uppfostran och kulturell miljö. Ett eftersatt område är att utforska den psykologiska betydelsen av religiösa symboler för att få ett klarare grepp om kristendomens påverkan på män respektive kvinnor. Traditionell forskning på detta område har ägnat stor uppmärksamhet åt religiösa genier. Det är möjligt att kvinnor skulle inrikta sin forskning på mera vardagliga transcendensupplevelser, som drabbar de flesta människor.

Praktisk teologi

Inom denna disciplin vill man ta reda på hur teologiska idéer har omsatts i kyrkliga aktiviteter. Här borde det vara möjligt för kvinnliga teologer att ta fram alternativa liturgier, hymner och böner och testa hur de fungerar i församlingslivet.

Forskningsmiljön

Kvinnornas intåg i teologisk forskning skulle antagligen avsätta flest spår i forskningens innehåll, men jag kan inte tro annat än att det också skulle påverka forskningsmiljön. I dag bedrivs det mesta arbetet i "splendid isolation", tvärvetenskapliga forskningsprojekt är näst intill obefintliga, samarbetet präglas starkt av prestige och avundsjuka. Jag har svårt att tänka mig att det överhuvudtaget skall gå att rekrytera fler forskare om inte arbetsmiljön förbättras.

Oberoende av hur fascinerande arbetsuppgifter kvinnorna finner, kommer de antagligen att plågas mest av bristen på stöd, stimulans och samarbete och av svårigheten att få gehör för sina synpunkter. Forskningens idé är att komma på något nytt, men i förlängningen innebär det också att ha mod och självständighet att gå emot etablissemanget. Få kvinnor har förutsättningar att klara detta ensamma. Enstaka kvinnliga forskare kan förväntas anpassa sig till den manliga forskarmiljöns värderingar. Många kvinnor har möjlighet att hålla samman och på ett effektivare sätt hävda det kvinnliga perspektivet i teologin.

6 Svensk jämställdhetsforskning

Aktuella förteckningar och rapporter

- *Kvinnoforskning i Sverige. Enkätsammanställning 1982.* Marianne Hallerud m fl. Göteborgs universitetsbibliotek 1982. 96 sidor. (Ny litteratur om kvinnor. Supplement 1)

  Förteckningen utgör en fortsättning av de sammanställningar över aktuell forskning om kvinnofrågor som tidigare gjorts av kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek (stencil 1967, 1970, 1974 och 1977).

  Sammanställningen grundar sig på en enkät som i mars 1982 skickades till ett stort antal universitets- och högskoleinstitutioner, främst inom humaniora och samhällsvetenskaperna, samt till vissa andra institutioner och organisationer. Enkäten gällde perioden 1977–1982, och uppgifter om dels forskning som redovisats i någon form – tryck, stencil eller på annat sätt – dels forskning som pågick när enkäten besvarades.
- *Jämställdhet i arbetslivet: en bibliografi över forskning och debatt.* Elisabeth Borthney, Arbetslivscentrum 1979. 139 sidor.
- *Aktuell jämställdhetsforskning: En sammanställning.* Thomas Abrahamsson, TCO 1982. 42 sidor.

  I sammanställningen redovisas projekt och avhandlingar i form av korta sammanfattningar.
- *Aktuell kvinnoforskning* (Rj 1980:2), 73 sidor. *Kvinnors liv i det svenska samhället.* (RJ 1981:2), 88 sidor.

  De två volymerna, som ingår i Riksbankens jubileumsfonds skriftserie, presenterar forskningsprojekt inom jämställdhetsforskning med anslag från fonden.

IV Jämställdhetsforskningens organisering

Första steget mot ett erkännande av kvinnoforskning togs i Sverige, när Fredrika Bremer-förbundet m fl kvinnoorganisationer inrättade Elin Wägner-stipendiet 1954 som stöd för forskning i kvinnohistoria. Initiativtagaren till stipendiet, Barbro Alving, sade när beslutet togs: "Jag tror på kvinnorna, som ännu lever på främlingspass i vår kultur. Och jag tror aldrig vi får den hemkänsla i verkligheten, som är betingelse för en lugn, målmedveten och därigenom positiv och farlig kvinnoaktivitet, förrän vi får bättre hemortsrätt i både nuet och det förflutna".

På 1970-talet ökade intresset för kvinno- och könsrollsforskning, inte minst bland de kvinnliga forskarna själva. Flera initiativ togs för organisering av denna forskning både inom och utom högskolan. Begreppet jämställdhetsforskning började användas (se kap 1).

Här följer en sammanställning över jämställdhetsforskningens organisering i Sverige hittills. Flera av milstolparna beskrivs i särskilda uppsatser i denna del av betänkandet som också innehåller internationella utblickar. Några av uppsatserna handlar om idéer och önskemål inför den fortsatta organiseringen av jämställdhetsforskningen.

7 Jämställdhetsforskningens organisering i Sverige. Historik

"Institutioner" m m

- 1954 – Elin Wägner-stipendiet (se avsnitt 7.2)
- 1958 – Kvinnohistoriskt arkiv. Asta Ekenvalls m fl initiativ (se avsnitt 7.2).
- 1967-77 – Könsrollsseminariet i Uppsala på Karin Westman Bergs initiativ. Tvärvetenskapligt. Finansierat av Studieförbundet Folkuniversitetet (se avsnitt 9.1).
- 1971 – Specialseminarium i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet på Gunnar Qvists initiativ. Tvärvetenskaplig inriktning. Grund- och doktorandnivå. Inga särskilda medel.

  1980 – Medel knutna till *verksamheten* från Humanistisk samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

  Det särskilda anslaget för seminariet i kvinnohistoria upphörde och verksamheten inordnades i historiska institutionens ordinarie verksamhet när professuren i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet inrättades 1 juli 1982 (se avsnitt 9.2).
- 1970-1975 – Skolöverstyrelsens könsrollsprojekt (se Ett friare val, jämställdhetsprogram för skolan, 1975).
- 1975 – Tvärvetenskaplig 20-poängskurs i könsrollsfrågor, senare följd av 40-poängskurs och andra kurser med jämställdhetsinriktning på olika nivåer.
- 1977 – UHÄ:s handlingsprogram för jämställdhet inom högre utbildning och forskning (se UHÄ-rapport 1977:4).
- 1977 – UHÄ:s arbetsgrupp för jämställdhetsforskning (se UHÄ-rapport 1979:16).
- 1978 – Kvinnolitteraturprojektet inom litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. Karin Westman Bergs initiativ. Doktorandutbildning. Medel från HSFR (se avsnitt 9.1).
- 1978 – Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning (se avsnitt 7.3).
- 1979 – Kvinnovetenskaplig tidskrift. Initiativet taget av Forum, Lund (se avsnitt 7.4).
- 1979 – Tvärvetenskapliga kvinnoforskningsseminariet vid Umeå universitet. Början till kvinnostudielinje, där kurser på grundnivå och forskarkurser ingår. Medel från UHÄ:s anslag till uppbyggnad av basorganisation för jämställdhetsforskning. Medlen har främst använts för att

bekosta en forskartjänst vid kvinnoforskningsseminariet. Umeå universitet har beviljat extra medel för en amanuens (se avsnitt 9.5).

- 1979 – Riksbankens jubileumsfonds områdesgrupp för jämställdhetsforskning (se avsnitt 7.7).
- 1979 – Arbetslivscentrums jämställdhetsforskning (se avsnitt 7.8).
- 1982 – HSFR:s programkommitté för kvinnoforskning.
- 1982 – Första kvinnouniversitetet i Sverige 9-13 juni 1982 i Umeå. Samarbetsprojektet mellan Forum. Medel från UHÄ och Riksbankens jubileumsfond (se avsnitt 7.5).
- 1982 – Nordiskt Forum för kvinnoforskning. Sveriges representanter från Forum (se avsnitt 9.5). Satsar på att bygga upp kvinnoforskningsmiljöer och samnordiska forskarkurser. Söker medel från Nordiska ministerrådet.
- 1982 – Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid Uppsala universitet (se avsnitt 7.6).

Tjänster

- 1975 – Humanistiska forskningsrådet inrättar en extra ordinarie forskartjänst i kvinnohistoria. Gunnar Qvist erhåller tjänsten.
- 1977 – Personlig docentur i litteraturvetenskap för Karin Westman Berg.
- 1980 – Regeringen tilldelar Gunnar Qvist professors namn.
- 1981. Ospecificerad docentur i kvinno- och jämställdhetsforskning vid Uppsala universitet. Innehas av Birgitta Holm, docent i litteraturvetenskap.
- 1982 – Professur i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet. Tillförordnad professor Gunhild Kyle.
- 1982 – Förslag om professur i litteraturhistoria vid Göteborgs universitet med särskild inriktning på kvinnolitteratur i UHÄ:s långtidsplanering för 1984/85–1987/88.
- 1982 – Regeringen tilldelar Karin Westman Berg professors namn.

Karin Westman Berg
Professor. Verksam vid kvinnolitteraturprojektet, litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet.

7.1 Kvinnoforskningens pionjärperiod i Sverige 1950–1975

När och hur uppstod kvinnoforskning i Sverige?

I Sverige startade vi oberoende av den amerikanska utvecklingen och mycket tidigare med kvinnoforskning. Tidigt på 1950-talet började fyra svenska forskare – utan att veta om varandra – att skriva avhandlingar i kvinnohistoria. Den nya forskningsinriktningen växte på egen hand i 25 år innan stödåtgärder blev aktuella från universitetens sida. Några fakta från dessa år skall presenteras här, men först några ord om:

Föregångare

När universiteten öppnades för kvinnliga studiebegåvningar 1873 var miljön inte uppmuntrande. De var utestängda från vissa ämnen, t ex teologi, från alla stipendier, från alla välbetalda jobb efter slutexamen, från alla ordinarie universitetslärartjänster och kunde av anständighetsskäl inte delta i studentlivet. Negativa omdömen om kvinnor var inte ovanliga från lärarnas sida. En historieprofessor yttrade i sitt tal till sin begåvade elev *Ellen Fries:* "Jag lyckönskar Er till att vara den första kvinnliga filosofie doktorn i Sverige – och hoppas att Ni blir den sista."

I detta hårda klimat blev i alla fall en del av de unga kvinnorna forskare. Några av de första inom olika fakulteter hade tydligen märkt bristen på forskning om kvinnor och startade sådan – sedan de lämnat universitetet. Ellen Fries blev produktiv kvinnohistoriker med arkivforskning som specialitet. Medicine doktor *Carolina Widerström* forskade om de kvinnliga könsorganen, deras funktioner samt deras vanligaste sjukdomar. Teologie doktor *Emilia Fogelklou* bedrev Birgitta-forskningar och letade efter spår av kvinnors bättre villkor i vissa äldre medeltidslagar (Bortom Birgitta). Hennes vän författaren *Elin Wägner* – som också var Bachofen-inspirerad – förde slagkraftigt ut budskapet om kvinnornas försummade historia (Väckarklocka). Alla hade de kontakt med sin tids kvinnorörelse, t ex rösträttsrörelsen. Fler föregångare finns antagligen att upptäcka.

Vad hände på 1950-talet?

Myrdalsdebatten på 1930- och 1940-talet hade nått sina mål och 1960-talets könsrollsdebatt hade ännu inte börjat. En enda kvinnofråga åstadkom häftiga och långvariga svallvågor i den offentliga debatten: Skulle kvinnor få bli präster?

Ingen av oss fyra pionjärer visste något om föregångarna. Men vi var nog inte helt omedvetna om *Väckarklockas* signaler. För ett par av oss var inflytande från prästfrågan påtagligt. Skulle man med "förlängda perspektiv" bakåt i tiden, med större insikt i kvinnohistorien, kunna förstå – kanske kunna påverka? – den våldsamma stormen mot en självklar reform? En medveten önskan att påverka historievetenskaperna fanns också: "Den historiska, litteraturhistoriska, konsthistoriska, kyrkohistoriska etc kurslitteraturen vid universiteten har blottor, när det gäller kvinnornas historia. En önskedröm vore naturligtvis professurer i kvinnohistoria så att systematisk forskning på detta område kom till stånd", skrev jag 1956 i tidskriften Hertha.

De fyra forskarna var:

Asta Ekenvall, idé- och lärdomshistoriker, universitetsbibliotekarie i Göteborg. Hon undersökte hur Aristoteles felaktiga föreställningar om kvinnans obetydliga roll i mänsklig fortplantning utgjorde en livskraftig bas för kvinnoförakt ända in i vår tid (Manligt och kvinnligt. Idéhistoriska studier, 1966).

Gunnar Qvist, historiker, adjunkt vid Alingsås läroverk, kartlade hur kvinnofrågan hade diskuterats 1750–1850, som bakgrund till sin undersökning av hur kvinnors näringsrätt tillkom 1846, och reformens fördelar ur manlig synpunkt (Kvinnofrågan i Sverige 1809–1846, avhandling 1960).

Karin Westman Berg, litteraturhistoriker, adjunkt vid Härnösands läroverk, undersökte hur författaren C J L Almqvist under första hälften av 1800-talet sökte sig fram till en radikal-feministisk ståndpunkt bl a under intryck av kvinnoförtrycket i Sverige och enstaka kvinnovänliga tendenser och miljöer i Europa och Asien (Studier i C J L Almqvists kvinnouppfattning, avhandling 1962).

Eva Åsbrink, kyrkohistoriker, adjunkt vid Skara läroverk, valde det djärvaste ämnet: att kartlägga prästeståndets ställningstagande till kvinnovänliga reformer under 1800-talet (Genom portar II. Studier i den svenska kyrkans syn på kvinnans ställning i samhället åren 1809–1866, avhandling 1962).

Ytterligare tre avhandlingar i litteratur- och idéhistoria påbörjades mot slutet av 1950-talet och publicerades på 1960- och 1970-talen (Boëthius, R Nilsson, Ambjörnsson).

Handledarsituationen varierade starkt. Professor Victor Svanberg, pionjär inom litteratursociologi, hade uppmanat mig att forska och stödde mitt ämnesval. Eva Åsbrink hade stora svårigheter att få en ny handledare sedan

professor Gunnar Westin avlidit när hon var i början av sin forskning. Behandlingen av hennes manus på doktorandseminarier var skandalöst förolämpande. Hennes färdiga avhandling fick ligga ett par år och vänta på tryckning, eftersom teologiska fakulteten i Lund inte ansåg att den "gagnade kyrkan". Asta Ekenvall hade ingen handledare och siktade inte på att disputera. Hon avråddes också därifrån av en professor i sitt ämne med motiveringen att "avhandlingen inte byggde på något nytt material".

Alla försörjde vi oss inom våra yrken och använde oss dessutom av möjligheten till viss tjänstledighet med B-avdrag och/eller till reducerad tjänst. Tre av oss erhöll det Internationella Elin Wägner-stipendiet i kvinnohistoria, som inrättades 1954 på Barbro Alvings initiativ och som bekostades av kvinnorörelsen.

Stödåtgärder för forskningen inrättades av Asta Ekenvall och hennes kollega Rosa Malmström i form av Kvinnohistoriskt arkiv och Kvinnohistoriskt arkivs skriftserie. Arkivet bars länge upp huvudsakligen av frivilliga krafter bl a från Fredrika Bremer-förbundet, innan det äntligen fick en säkrad existens.

"Österströmkonferensen" ordnades av kvinnoforskare med stöd av Fredrika Bremer-förbundet på Österströms bruk i Västernorrland 1957. Här mötte för första gången vi yngre forskare några föregångare (Emilia Fogelklou, Ester Lutteman, Helga Stene d y, norsk kvinnoforskare) och här presenterades och diskuterades första gången kvinnoforskningsresultat offentligt. Det blev en stark respons i massmedia. Till de nya resultat och idéer som spreds hörde analyser av kyrkans patriarkala bibeltolkning (Ester Lutteman), idén om männens behov av emancipation (Karin Westman Berg och Barbro Alving), avslöjandet av diskriminerande könsroller i skolans läroböcker (Helga Stene).

Publikationer på 1950-talet

Karin Westman Berg, Systrarna i Brödraförsamlingen, Kyrkohistorisk Årsskrift 1955.

Karin Westman Berg, Almqvists drama om Jesu Moder, Forum Theologicum, Härnösand 1959.

Förlängda perspektiv i dagens kulturdebatt. Rapport från kontaktkonferens på Österströms bruk, Fredrika Bremer-förbundet 1957.

Rosa Malmström, Kvinnliga präster. Bibliografi 1958.

Kvinnovärld i vardande. Tolv uppsatser av Elin Wägner-stipendiater och andra kvinnoforskare, Fredrika Bremer-förbundet 1959.

Eva Åsbrink, Genom portar I. Studier i den svenska kyrkans kvinnosyn kring 1800-talets början, 1959.

(Jag reserverar mig här och i följande litteraturlista för ofullständighet, eftersom jag endast haft möjlighet att lära känna den litteratur som publicerats inom mig närliggande forskningsområden.)

1960-talet

Den synnerligen livliga offentliga debatt om "könsroller" som Eva Moberg (kvinnolitteraturforskare och liberal) fick i gång på 1960-talet i svenska massmedia – för att inte tala om alla debattskrifter – byggde till stor del dels

på vår kvinnohistoriska forskning, dels på kvinnoforskning i psykologi och sociologi som uppstått särskilt i Norge och lanserades i det svensk-norska samlingsverket Kvinnors liv och arbete, 1962.

Debatten förde till ett långtgående politiskt reformprogram för förändring av rådande könsrollssituation, där både "mannens emancipation" och revidering av skolböcker ingick. (Se Rapport till Förenta Nationerna över kvinnornas status i Sverige, 1968 och Läroplan för grundskolan, Lgr 69.)

Undervisning i kvinnoforskning startades i slutet av 1960-talet av Gunnar Qvist och mig. Gunnar, som innehade en docentur i historia vid sin institution i Göteborg, arrangerade kvinnohistoriska seminarier, småningom tvärvetenskapliga, inom ramen för sin tjänst. Det är måhända typiskt för situationen vid universiteten, att av de tio personer som vid det laget disputerat i kvinnoforskning hade endast de två männen (Qvist och Boëthius) – men ingen av alla kvinnorna – erhållit fast anställning som akademisk lärare. Jag hade visserligen fått titeln docent, men eftersom det i min tillfälliga anställning som extra lektor i litteraturvetenskap i Uppsala inte fanns plats för kvinnoforskningsseminarier, startade jag sådana utanför universitetet, bekostade av deltagarna själva och Studieförbundet Folkuniversitetet.

Detta s k Könsrollsseminarium existerade i tio år, till att börja med huvudsakligen ägnat åt könsroller i litteraturen. Så småningom blev inriktningen tvärvetenskaplig och internationell.

Publikationer på 1960-talet

Eva Moberg, Kärlek och kön. En studie i Colettes diktning, 1963.
Barbro Backberger, Det förkrympta kvinnoidealet, 1966.
Inga-Stina Ewbank, Their proper sphere (om systrarna Brontë), 1966.
Karin Westman Berg, red. Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet, 1968.
Ulf Boëthius, Strindberg och kvinnofrågan t o m Giftas I, avhandling 1969.
Gunnar Qvist, Fredrika Bremer och kvinnans emancipation, 1969.

(Jag reserverar mig alltså också här för ofullständighet.)

1970–1975

Det viktigaste som hände på 1970-talet var framväxten av Women's Liberation Movement i USA, Rödstrumporna i Danmark och andra nyfeministiska grupperingar som starkt inspirerade kvinnliga författare, konstnärer, studerande och forskare. Några av Könsrollsseminariets deltagare bildade Grupp 8, som till att börja med var mera marxistisk än nyfeministisk.

Termen "kvinnohistoria" övergavs nu som samlingsbeteckning (utom i namnet "Kvinnohistoriskt arkiv"), när "kvinnoforskning ur kvinnosynpunkt" började växa fram också inom teologi, juridik, statsvetenskap etc. Kvinnodiskrimineringen vid universiteten blev synligare allteftersom kvinnoforskningen växte. Teori- och metodutveckling kom i blickpunkten eftersom de nya intresseområdena inte tycktes få plats i de gamla formerna. Utvecklingen speglas i Könsrollsseminariets publikationer; de kvinnohisto-

riska aspekterna i Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet avlöstes av ideologikritik i Könsdiskriminering förr och nu och av metod-debatt i Textanalys från könsrollssynpunkt.

Gunnar Qvists och mina seminarier var fortfarande den enda undervisning och träning som gavs kontinuerligt trots det växande intresset bland uppsatsskrivare och doktorander. 1973 försökte jag efter besök i USA att vid Uppsala Universitet få inrättat en tvärvetenskaplig kurs i könsrollsfrågor för lärare och blivande lärare – med hänvisning till de krav som ställdes i skolornas läroplaner. Det gick med Fredrika Bremer-förbundets stöd. Kursen kom till stånd först 1975 och spreds sedan till övriga universitet.

Bristen på lärare som kunde handleda kvinnoforskning hade blivit skriande när Kvinnoåret inträffade 1975. De åtgärder UHÄ då inledde för att småningom få kvinnoforskningen integrerad inom universiteten är emellertid en historia för sig som ännu är bara i början.

Margareta Benner
Bibliotekarie vid Göteborgs universitetsbibliotek

7.2 Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek

Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek (GUB) grundades som en privat stiftelse 1958, då med namnet Kvinnohistoriskt arkiv. Kvinnorna bakom detta initiativ var två bibliotekarier vid GUB, Asta Ekenvall och Rosa Malmström, samt Eva Pinéus, aktiv i Fredrika Bremer-förbundet. Stiftelsen ägnade sig åt tre uppgifter: att samla in arkivaliskt källmaterial till svensk kvinnohistoria; att upprätta kataloger och publicera förteckningar över kvinnohistorisk litteratur; att ge ut en skriftserie för att publicera monografiska kvinnoforskningsarbeten inom olika ämnen.

Detta viktiga kvinnoforskningsinitiativ togs alltså så tidigt som 1958. Det var inte det enda företaget i sitt slag under 1950-talet. År 1954 instiftades Elin Wägner-stipendiet på initiativ av Barbro Alving och med syftet att främja internationell kvinnoforskning. Det finansierades genom att Fredrika Bremer-förbundet, Yrkeskvinnors samarbetsförbund och Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet samlade in pengar till stipendiefonden. Stipendiet utlystes internationellt och delades ut mellan åren 1955 och 1976. Det kom att fungera som en viktig stimulans för kvinnoforskningen och det

blev också en av de impulser som påverkade bildandet av Kvinnohistoriskt arkiv genom att Asta Ekenvall som den ena av det första årets två stipendiater tilldelades stipendiet för en idehistorisk undersökning.

Fram till år 1971 arbetade stiftelsen med hjälp av frivilliga arbetsinsatser av instiftarna och med bistånd från olika fonder. Den hade hela tiden nära informell förbindelse med GUB som gav den husrum i sina lokaler. Verksamheten uppmärksammades mer och mer och 1971 skapades genom riksdagsbeslut en bibliotekarietjänst för att arbetet skulle kunna fortsätta under tryggade former. Samtidigt övertog GUB ansvaret för verksamheten som i fortsättningen organiserades som en specialsamling med namnet kvinnohistoriska samlingarna. Stiftelsen överlämnade hit sina arkivsamlingar, kortkataloger och pressklippsamlingar men fortsatte att stå som utgivare för den monografiska skriftserien. Den fungerade dessutom fortfarande som stöd- och referensgrupp för kvinnohistoriska samlingarnas verksamhet.

Namnet kvinnohistoriska samlingarna är numera lätt vilseledande, eftersom tyngdpunkten i verksamheten förskjutits mot det bibliografiska arbetet, som har en tvär- eller snarare mångvetenskaplig inriktning. Ambitionen är att bevaka svensk och internationell forskningslitteratur inom humaniora och samhällsvetenskap – böcker, artiklar i tidskrifter och samlingsverk, uppsatser m m. Den litteratur som valts ut indexeras enligt ett ämnesordssystem dels för en lokal kortkatalog, som påbörjades av stiftelsen, dels för en tryckt löpande bibliografi som har utkommit sedan 1971 – fram till 1979 med titeln *Kvinnohistoriskt arkiv: förteckning över nyutkommen litteratur* och från 1980 med titeln *Ny litteratur om kvinnor: en bibliografi.* Innan denna separata bibliografi utkom publicerades urvalsförteckningar i *Hertha* med början i vol 55 (1968) nr 2; den sista trycktes i vol 62 (1975) nr 1.

De ämnesområden som bevakas sträcker sig som nämnts över ett mycket brett fält. Rikligast representerade är utan tvekan litteraturvetenskap, historia och sociologi. Arbeten som behandlar kvinnligt författarskap och litterära kvinnoskildringar uppgår för närvarande till ca en femtedel av samtliga referenser. Det finns en stor mängd historiska arbeten som berör olika epoker och kulturkretsar. Ett ämne som naturligtvis bevakas med stort intresse är kvinnorörelsen och feminismen i olika former och under olika aspekter. Andra ämnen som kan nämnas är kvinnor på arbetsmarknaden, aborter, invandrarkvinnor, flickors socialisation, uppfostran och utbildning, kvinnopsykologi, filosofi, konst, musik, socialantropologi, religion, språk, kvinnors ställning i olika länder, kvinnor inom olika vetenskaper och i olika yrken, kvinnor och ekonomi och kvinnorätt.

Vissa klara begränsningar har gjorts: skönlitteratur förtecknas inte och av medicinska arbeten förtecknas i huvudsak bara socialmedicin, psykiatri, medicinhistoria och arbeten som behandlar kvinnor som patienter och som läkare.

En annan gränsdragningsfråga gäller debattlitteratur, populära framställningar och liknande. Vi anser att också denna typ av litteratur har stort intresse för våra användare, som ju bl a innefattar lärare från skolor och studiecirklar, journalister och intresserad allmänhet, och vi innesluter den därför i vårt bevakningsområde.

Till slut måste det påpekas att det ligger en oundviklig begränsning i det

faktum att urvalet så gott som helt grundar sig på det litteraturbestånd som GUB äger. GUB anskaffar emellertid generöst nyutkommen litteratur på området, både monografier och de specialtidskrifter som utkommer i allt större mängd – vi håller nu ett 40-tal utländska kvinnotidskrifter. Men naturligtvis har vi inte allt och en grundlig litteratursökning i våra samlingar bör kompletteras med att man söker i ämnesbibliografier och övriga kvinnobibliografier. Det finns flera sådana, dels allmänna och löpande av samma typ som den vi själva ger ut (viktigast ärWomen studies abstracts och BiblioFem) dels retrospektiva som förtecknar litteratur inom särskilda ämnen.

Indexeringssystemet innebär att den som söker efter litteratur om en viss fråga letar på ämnesord, dvs termer för begrepp, i stället för på större, hierarkiskt ordnade ämnen som man gör i en systematiskt ämnesklassificerad katalog. Om man t ex vill ha litteratur om häxprocesserna slår man upp ämnesordet "Häxor", i stället för en avdelning om 1600-talets rättshistoria. Ämnesorden kombineras oftast till en sträng av flera som beskriver ett arbetes innehåll och man kan i så fall slå upp på vart och ett av de använda ämnesorden. T ex kan man finna en artikel om hur ny teknologi förändrar kvinnors arbetssituation på kontor under vart och ett av ämnesorden i en kombination "Arbetsförhållanden: Datorer: Kontorister: Teknologi". Det finns nu drygt 1 200 ämnesord samt en mängd egennamn och nya ämnesord bildas hela tiden vid behov.

Hela katalogen, som består av ämnesords- och nominalkatalog, innehåller nu uppskattningsvis 150 000 kort och den växer för närvarande med ca 2 700 nya referenser eller drygt 8 000 kort per år.

Ursprungligen katalogiserades även tidningsartiklar. På grund av tidsbrist har detta arbete upphört, men vi fortsätter att samla in pressklipp vilka ordnas efter samma ämnesord som vi använder i katalogen.

Den andra grenen av vår verksamhet är som nämnts insamlande och ordnande av arkivmaterial. Dessa samlingar uppgår nu till ca 150 hyllmeter. Bland arkivbildarna kan nämnas Emilia Fogelklou, Kerstin Hesselgren, Elin Wägner, Ada Nilsson, vars samling innehåller flera hundra brev från Aleksandra Kollontaj, och många andra mer eller mindre kända kvinnor. Det visade sig nämligen snart att varje arkivsamling med en kvinna i centrum är värd att ta till vara eftersom så mycket kunskap om kvinnors liv och verksamhet, tankar och strävanden fortfarande saknas.

Insamlingen av kvinnoföreningars material har också sträckt sig långt utanför det som vanligen menas med kvinnorörelse. Varje form av kvinnligt organiserande har visat sig vara av intresse. Förutom egentligt föreningsmaterial kan bl a nämnas samlingar från Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad och en stor samling som rör arbeterskor vid Tobaksmonopolets fabriker; den har skänkts av Herta Svensson som i decennier var fabrikssyster där.

En hel del material rörande offentligt verksamma kvinnor och kvinnoföreningar finns på andra institutioner i landet, t ex på Riksarkivets sektion för enskilda arkiv, Arbetarrörelsens arkiv, folkrörelsearkiven och på olika bibliotek. Kvinnohistoriska samlingarna eftersträvar inte konkurrens; huvudsaken är att materialet tas till vara. När vi får kännedom om att arkivmaterial finns på någon institution registrerar vi det i ett kartotek för att

kunna vägleda forskare som söker det. Det förekommer också ibland att vi anser att en annan arkivinstitution kan vara en lämpligare placering för material som erbjudits oss.

Bibliografin är naturligtvis det viktigaste medlet att utnyttja våra bibliografiska resurser för användare utanför Göteborg. Den går nu ut till 350 adressater. Personliga besök och förfrågningar uppgår för närvarande till ca 600 om året. Större delen av dessa kommer från Göteborgs universitet, men inte så få kommer från andra orter i Sverige eller från utlandet.

Den av riksdagen beslutade bibliotekarietjänsten räcker inte längre till för de växande anspråken på kvinnohistoriska samlingarnas tjänster. Detta beror naturligtvis på kvinnoforskningens dynamiska utveckling. Ökningen av vår verksamhet gäller både utnyttjandet av våra tjänster och volymen på den litteratur som bevakas och indexeras. Eftersom vår verksamhet är avsedd för användare i hela landet, skulle Göteborgs universitet inte kunna finansiera en välbehövlig resursökning. Det budgetsystem som nu används inom universiteten innebär nämligen att universitetsbibliotekens budget beslutas av de lokala universitetsstyrelserna, som inte kan sörja för externa användares behov.

Med hänvisning till detta har UHÄ ända sedan budgetåret 1979/80 välvilligt bidragit till vår verksamhet via anslaget för jämställdhetsforskning under samhällsvetenskapliga fakulteterna och från budgetåret 1980/81 också via anslaget för humanistiska fakulteterna. Det har på så sätt blivit möjligt att under denna period utvidga personalen med en halvtidstjänstgörande bibliotekarie och att tillfälligt anlita en arkivarie för att ordna handskriftssamlingar. Denna förstärkning har dock bara räckt till för att hjälpligt hålla verksamheten igång. Och det är i längden otryggt att leva på pengar som delas ut ett år i taget, och inte vara förvissad om fortsatt stöd.

För att kunna planera vårt arbete skulle vi behöva en fast finansieringsform för den del av vår verksamhet som motsvarar det externa utnyttjandet. Ett permanent resurstillskott som motsvarar en heltidstjänst som bibliotekarie skulle garantera detta.

Framtidsperspektiven tycks ge möjlighet till en intressant vidareutveckling av dokumentationen av kvinnoforskningslitteratur. Den nyinrättade professuren i kvinnohistoria och den föreslagna professuren i litteraturvetenskap med inriktning på kvinnolitteratur, båda i Göteborg, kommer att ställa ökade och stimulerande krav på kvinnohistoriska samlingarnas insats.

Till detta kommer ett nu pågående nordiskt samarbetsprojekt som syftar till utvecklandet av ett samnordiskt redskap för litteratursökning om kvinnor. Tre institutioner, KVINFO vid Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn, lett av Nynne Koch, Dokumentationstjenesten for litteratur om kvinner vid universitetsbiblioteket i Bergen, för vilken Inger Johnsen ansvarar, och kvinnohistoriska samlingarna vid GUB fick 1981 ett anslag från Nordisk kulturfond för att göra en undersökning om förutsättningarna för att upprätta en nordisk databas för kvinnoforskningslitteratur. Tanken är att man i denna bas skulle mata in uppgifter om dels litteratur publicerad i de nordiska länderna, dels internationell litteratur som förvärvats till nordiska forskningsbibliotek. Forskare över hela Norden skulle via dataterminaler kunna göra bibliografiska sökningar och man skulle också kunna framställa tryckta listor.

En sådan samnordisk litteraturtjänst skulle kunna åstadkomma en mycket effektivare täckning av kvinnoforskningslitteraturen än vad de tre nu existerande institutionerna förmår var för sig; preliminärt uppskattar vi att det årliga antalet referenser skulle bli ca 10 000, vilket kan jämföras med att kvinnohistoriska samlingarna nu tillförs ca 2 700 referenser om året.

Genom att använda datateknik skulle denna litteraturtjänst kunna erbjuda större tillgänglighet och effektivare sökmetoder än vad en konventionell kortkatalog kan och därigenom skulle den mycket stora arbetsinsats som indexeringen innebär kunna utnyttjas maximalt.

En sådan utveckling förutsätter dock bl a att kvinnohistoriska samlingarna får en permanent resursförstärkning. Det vore i själva verket ett stort slöseri med den viktiga tillgång för forskningen, som kvinnohistoriska samlingarna är, om man inte ger medel till en utveckling mot ett allt mer användbart och tillgängligt verktyg för forskningen.

Karin Widerberg
Filosofie doktor i rättssociologi vid Lunds universitet

7.3 Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund

Bakgrund

Några samhällsvetare, de flesta av oss kvinnoforskare, tyckte att vi borde organisera oss för att få större möjligheter att stimulera till en ökad satsning på kvinnoforskning. Under hösten 1977 träffades vi och diskuterade hur en sådan organisation skulle se ut. Vi var överens om att kvinnoforskningens omfattning och inriktning hänger ihop med antalet kvinnliga forskare och deras situation. Följaktligen borde organisationen rekrytera kvinnliga forskare och tillvarata deras intressen såväl som stimulera till en ökad satsning på kvinnoforskning. I mars 1978 kallade vi samtliga kvinnliga forskare vid Lunds universitet till ett möte för att se om det fanns något intresse för denna typ av organisation och för att närmare diskutera vad vi borde arbeta med och hur arbetet kunde bedrivas. Närmare 100 kvinnliga forskare kom till mötet och visade så stort intresse att vi där beslöt oss för att bilda en förening. Så bildades då våren 1978 Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund. Inspirerade av oss har sedan liknande Forum-organisationer bildats på de andra universitetsorterna.

Organisationsform

Från första början var det en klart uttalad målsättning att Forum skulle bygga på de enskilda medlemmarnas aktivitet, att det skulle vara en fungerande basorganisation. Detta har garanterats bl a genom ett system av ämnesrepresentanter och genom att stora delar av verksamheten sker inom olika arbetsgrupper. Formellt är Forum en förening där kvinnliga forskare och de som sysslar med kvinnoforskning (även män) kan bli medlemmar genom att betala en mindre årsavgift. Medlemmarna väljer styrelse vid årsmötet. Alltsedan föreningen startade har styrelsen bestått av minst en representant från varje ämne, vilket också varit ett uttalat syfte.

En av Forums första arbetsuppgifter var att ordna lokaler och ekonomiska resurser. Vi insåg rätt snart att det för kontinuiteten och stabiliteten krävdes någon person som kunde ta ett större ansvar. En så omfattande verksamhet som vi hade planer på kunde inte bli verklighet om den enbart skulle bygga på idealismen hos redan hårt ansträngda kvinnliga forskare (låga tjänster = mycket undervisning och administration, omvårdnad om barn m m).

När vi därför fick reda på att UHÄ skulle fördela pengar till de olika universitetsorterna för att stimulera till "jämställdhetsforskning", försökte vi propagera för att pengar skulle gå till Lunds universitet och då till Forum. Lunds universitet fick också pengar med den motiveringen att Forum fanns och borde stödjas. Problemet uppstod då vi skulle få tillgång till anslaget. Forum är ju en intresseorganisation och som sådan inte direkt ansluten till eller en del av universitetsstrukturen. Man hade inte tidigare givit medel till något dylikt. Man var inte ovillig att "ge" oss pengarna – frågan var bara hur detta skulle kunna ske på ett formellt riktigt sätt.

Efter diverse överläggningar "översatte" vi Forums verksamhet till ett projekt, med undertecknad som projektledare och Karen Davies som projektassistent. I den formen fungerar Forum än i dag även om vi nu undersöker möjligheterna att göra Forum till en mer permanent del av universitetet. Vi tycker att det har visat sig under de år som Forums verksamhet bedrivits som en försöksverksamhet, att vi fyller en viktig uppgift.

Verksamheten

Vad är det då vi har gjort och gör i Forum? Vi har gjort "massor", och det återstår mängder att göra. Problemet har aldrig varit brist på idéer utan brist på resurser för deras genomförande. Här kan jag av utrymmesskäl endast nämna de huvudsakliga typerna av verksamhet som vi kontinuerligt arbetat med.

- Vi har hållit tvärvetenskapliga seminarier och seminarieserier, i regel även öppna för "allmänheten". Genom samarbete med andra Forum har vi också kunnat inbjuda utländska kvinnoforskare.
- Vi har byggt upp ett bibliotek med nyutkommen litteratur i kvinnoforskning och om kvinnliga forskares villkor.
- Vi har byggt upp ett informations- och kontaktnät som fungerar så att de som önskar information, ledning, m m i kvinnoforskning genom Forum kan få reda på vem de kan kontakta. Vi har också gjort upp en förteckning

över vad Forums kvinnliga forskare arbetar med så att vi kan föreslå en kvinna när helst det behövs en expert eller resursperson. Detta kontakt- och informationsnät fungerar även mellan de olika Forum. Till medlemmarna och till de andra Forum utskickas regelbundet ett "informationsblad" innehållande information om kurser, stipendier, gästföreläsare, seminarier, vad vi just nu håller på med m m.

- Vi har bevakat frågor och ärenden som rör kvinnliga forskares situation. Som exempel härpå kan nämnas att vi har anordnat en seminarieserie i hur man ansöker och "får pengar" från olika forskningsbeviljande organ. Till denna serie inbjöds bl a representanter för dessa organ.

Slutligen bör nämnas att *Kvinnovetenskaplig tidskrift* uppstod som en del av Forums verksamhet. Nu fungerar tidskriften mer självständigt även om kontakterna mellan tidskriften och Forum är täta och nära. Mer om tidskriften – som i mina ögon är något av det viktigaste och finaste som hänt inom kvinnoforskningen i Sverige – står att läsa i nästa avsnitt av denna utredning.

Framtiden...

Som jag tidigare har nämnt har vi inom Forum många idéer och förslag på hur vi kan främja kvinnoforskningen och kvinnoperspektivet i forskningen samt hur kvinnliga forskares villkor kan förbättras. Problemet är att de ytterst begränsade resurserna försvårar genomförandet. Detta leder till att vi inte helhjärtat kan satsa på något av Forums två syften. Trots de begränsade resurserna har vi inte velat släppa de båda syftena. Kontakterna mellan dem som sysslar med kvinnoforskning och dem som inte gör det är ytterst viktiga och stimulerande. Samhällsvetare lär känna naturvetare och vice versa. Vi får inblick i hur lika och olika villkoren är för kvinnliga forskare på olika institutioner. Vidare kan ett intresse väckas för ett kvinnoperspektiv i forskningen i ämnen där detta traditionellt saknas eller är dåligt utvecklat. Forums syften hänger ihop och bör även i fortsättningen hänga ihop.

Så länge andelen kvinnliga forskare är så låg och kvinnoforskningen och kvinnoperspektivet i grund- och forskarutbildningen är av så ringa omfattning har Forum en viktig roll. Där blir vi många – på institutionerna är vi ofta ensamma eller sitter isolerade – och där får vi kraft och styrka att arbeta för förändringar. Och genom att vi är så många och i princip representerar alla ämnen vet vi också vad förändringarna bör gälla. Detta är de centrala fördelarna med en basorganisation. Forum har alltså en viktig funktion och bör i framtiden få ett utökat anslag för att kunna fullgöra sin verksamhet.

Samtidigt med resurser till basorganisationer av typ Forum måste resurser tillskjutas på fakultets- och institutionsnivå för att skapa betingelser för kvinnoforskning i olika ämnen. Vid Forum har vi inte haft syftet att bedriva någon forskning då vi anser det viktigt att kvinnoforskarna finns ute på institutionerna och inte förlorar kontakten med det egna ämnet. Och det är också på institutionerna som kvinnoforskare kan påverka ämnena "inifrån" genom att argumentera för och påvisa kvinnoperspektivets betydelse samt handleda studenter och doktorander i kvinnoforskning.

Anita Göransson

Anna Lena Lindberg

Anita Göransson är forskarstuderande i ekonomisk historia och Anna-Lena Lindberg forskarstuderande i konstvetenskap vid Lunds universitet.

7.4 Kvinnovetenskaplig tidskrift från tanke till tryck

Att Kvinnovetenskaplig tidskrift föddes 1980 i Lund är ingen slump. Här tänkte vi berätta hur det gick till när tidskriften startades. Vi börjar med de bakgrundsfaktorer som gjorde tidskriftens födelse möjlig och sedan berättar vi om avsikterna, ambitionerna och problemen.

Samhälleliga faktorer bakom Kvinnovetenskaplig tidskrifts födelse

Ytterst måste man säga att det är samhällsutvecklingen som ligger bakom intresset för kvinnoforskning och därmed möjliggjort den satsning, som Kvinnovetenskaplig tidskrift är.

Den ekonomiska expansionen i Sverige under hela efterkrigstiden ledde tillsammans med demografiska faktorer till att alltfler kvinnor började lönearbeta utanför hemmet. Särskilt gäller detta den offentliga sektorn vars expansion under 1960- och 1970-talen kan sägas ha varit helt beroende av kvinnors arbete. Liksom under tidigare perioder av förändring i kvinnornas samhällsställning blommade intresset upp för att studera kvinnors historia och spekulera över kvinnlighetens betydelse, möjligheter och begränsningar. Inte minst viktigt för det ökade intresset för kvinnoforskning har för övrigt varit att det växande antalet kvinnor inom statsapparaten, vid myndigheter och förvaltning, lett till att det kunnat börja utvecklas ett *kvinnligt kontaktnät* – en motsvarighet till det informella och ofta omedvetna kontaktnät som männen alltid haft. Det spelar stor roll för det mottagande och intresse som kvinnliga forskares planer och arbetsinsatser möter.

En annan viktig faktor har varit *den bredare och växande rekryteringen* av studenter som gjorde att även alltfler kvinnor kom till högskolorna – något som bl a möjliggjordes av det nya studiefinansieringssystemet. Tillsammans med den internationella utvecklingen av proteströrelser mot förtryck i alla former, bidrog detta till uppkomsten av studentrörelsen. Denna hade i sin tur betydelse för *den nya kvinnorörelsens uppkomst.* Kvinnorna upptäckte att de inte var fullvärdiga medlemmar, inte ens i kampen mot förtryck och för ett bättre samhälle. Om vi så också nämner det allmänt ökade intresset för

socialhistorisk antropologi som vänt uppmärksamheten från offentlighetens till privatsfärens historia, har vi fått med de viktigaste orsakerna till att kvinnoforskningen under 1970- och 1980-talen fått ett uppsving och en *systematisk* utveckling, som aldrig tidigare.

Denna utveckling var den grundläggande förutsättningen och det samhälleliga sammanhang ur vilket Kvinnovetenskaplig tidskrift växte fram. Att denna typ av tidskrift kom till stånd så sent i Norden får tillskrivas de historiska egenheterna i våra nordiska samhällen, framför allt kanske kvinnoforskarnas fåtal och gleshet. Kvinnoforskningsmiljöerna i Skandinavien är små och isolerade i jämförelse med folkrikare länder som USA, England, Tyskland. Men även den handfasta traditionen av statligt omhändertagande och kanalisering av folkliga rörelser (på gott och ont) har säkert bidragit.

Vår läroprocess

Om den historiska situationen givit de objektiva förutsättningarna, vilka erfarenheter hade vi då som gjorde oss lämpade att bistå vid Kvinnovetenskaplig tidskrifts födelse?

En förutsättning var våra sammanlagda erfarenheter från kvinnorörelsen och från den begynnande organiseringen av nordisk kvinnoforskning. Kvinnoforskarna hade dragits samman, miljöerna och kontaktnäten tätnat. På nordisk basis var det inom Nordiska Sommaruniversitetet (NSU) som en krets om kvinnoforskning först kom igång sommaren 1972. Denna krets kom att fungera som startskott för många blivande kvinnoforskare runtom i Norden och gav inspiration, entusiasm och erfarenheter som vi har haft mycket glädje av senare. Eftersom vi från första början strävat efter en nordisk inriktning för tidskriften var det viktigt att vi redan hade dessa kontakter. Även i våra tidiga försök att (tillsammans med Karin Westman Berg) organisera ett nordiskt kvinnoforskarmöte fick vi viktiga erfarenheter, som hjälpt oss i tidskriftsarbetet.

Ytterligare ett steg på vår ofrivilliga men ödesbundna väg mot starten av Kvinnovetenskaplig tidskrift var *den lokala organiseringen,* dvs bildandet av basorganisationen Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, som vi deltog i våren 1978 (se avsnitt 7.3).

Hur kom det sig att vi startade Kvinnovetenskaplig tidskrift?

Egentligen hade ingen av oss tänkt sig att vare sig starta eller bli redaktör för någon tidskrift. Vi hade erfarenheter av tidskriftsarbete (Zenith, Paletten) och visste hur mycket arbete som krävdes. Men när förslaget ställdes på ett Forum-möte i slutet av 1978 att en tidskrift för kvinnoforskning skulle startas, lovade vi – om än något motvilligt – att ställa upp i ett inledande skede som konsulter. Det var den medverkan vi kunde tänka oss mot bakgrund av vårt övriga arbete.

Finansieringsfrågan var inte löst. Eftersom vi från början var på det klara med att tidskriften skulle ha en vetenskaplig inriktning, kontaktade vi olika forskningsråd, som visade sig intresserade. Dessa krävde att vi presenterade en tämligen detaljerad plan för det första årets innehåll – tidskriftens olika

avdelningar och t o m artikelförfattare och rubriker – och en budget på grundval av flera offerter från olika sätterier och tryckerier. För att skaffa offerterna krävdes en genomtänkt layout, uppgifter om omfång, pappersskvalitet, stilsorter, upplaga, utgivningstäthet osv.

Plötsligt satt vi där – med arbete upp över öronen och ett ansvar inför potentiella anslagsgivare att genomföra de detaljerade planer som vi lagt fram, att uppfylla de syften vi talat oss varma för. Och det på ett så framgångsrikt sätt att vi kunde motivera fortsatt utgivning. För första året fick vi anslag från Riksbankens jubileumsfond, humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, UHÄ/Lunds universitet och arbetsmarknadsdepartementet/jämställdhetskommittén, varav några var engångsanslag. HSFR och UHÄ/LU har sedan fortsatt att stödja tidskriften, vilket tillsammans med det stöd som Statens Kulturråd nu ger är en förutsättning för fortsatt utgivning.

Det visade sig alltså att vi "konsulter" hade fått en ny tidskrift på halsen, som vi hade lovat skulle komma ut! Och förslagsställaren och några övriga intresserade hade raskt dragit sig tillbaka, när de insåg hur mycket arbete som krävdes. Kvar fanns – förutom oss som skriver detta – sociologen Margareta Bertilsson, som också arbetade med bl a finansieringen men som redan till hösten (1979) skulle försvinna till USA. Förstärkning behövdes alltså, och det snabbt. Vi kontaktade sociologen Karen Davies, Forums dåvarande projektassistent, och övertalade henne att sköta *Vad händer*-sidorna. Rätt snart tog hon också hand om artikelsammanfattningarna på engelska (summaries) och blev efter hand alltmer indragen i hela redaktionsarbetet.

Vid det här laget var vi alla inte bara uppbundna av ansvaret utan också ohjälpligt förförda av den inspirerande kombinationen av andens och handens arbete som tidskriftsarbetet innebär. Det är ju annars sällsynt i vårt specialiserade samhälle att man i sitt arbete får skapa, planera och organisera, använda sin uppfinningsrikedom och samtidigt ägna sig åt de hantverksmässiga uppgifter som är förknippade med genomförandet av idéerna: klippa, klistra, mäta och bokstavligen se resultatet växa fram under händerna. Desto mer inspirerande är det som kvinnoforskningen visat sig vara en ständigt växande källa att ösa material och uppslag ur.

Det självgenererande arbetet

Arbetet växte snabbt. Förutom det löpande arbetet med å ena sidan prenumerationer, bokföring, momsredovisning och annan byråkrati, och å andra sidan arbetet med planering av nummer, kontakter med artikelförfattare, bedömning av inskickat material, bildanskaffning, redigering, översättning, språkgranskning och korrekturläsning m m, så infaller med jämna mellanrum intensiva arbetstoppar, som bestäms av inbokad tryckeritid och andra yttre faktorer. Dessutom krävs kontinuerligt en långsiktig planering.

Vi insåg snart att det *andra* utgivningsåret närmade sig. Och nya anslagsansökningar skulle formuleras. Situationen var ohållbar. Vi måste ha hjälp med åtminstone det löpande administrativa arbetet. Därför sökte vi pengar till en redaktionssekreterare på deltid och litteraturvetaren Carina

Jönsson kom in i bilden. Hon hade tidigare arbetat på Bokcafét i Lund med tidskriften Bokcaféts Månadsbulletin. Hennes arbetsuppgifter blev raskt betydligt fler och mer omfattande än som varit tanken från början. Hon fungerar numera som den oumbärliga fasta punkten i redaktionen.

Vad vill vi med tidskriften? Ambitioner och problem

Kvinnovetenskaplig tidskrift behövs som debattforum för kvinnoforskare, men också för att sprida kunskap om kvinnoforskning till avnämarna. Vi har egna erfarenheter av hur folk som arbetar i olika förvaltningar, på arbetsförmedlingar, med yrkesrådgivning osv, har blivit riktigt upprörda, när de fått veta hur mycket för dem användbar forskning som bedrivs – utan att de känner till den. Det är ofta precis sådana nya fakta och belägg som de behöver i sin dagliga verksamhet.

På grund av den internationella litteraturens svårtillgänglighet är det också en viktig uppgift att översätta och presentera utländsk forskning, samtidigt som våra egna "summaries"på engelska kunnat tjäna som en viss marknadsföring av skandinavisk forskning i utlandet.

Tidskriften kan förväntas för många utgöra det första mötet med en ny vetenskaplig inriktning, som (såsom ofta sker med nya idéer) av somliga upplevs som provocerande och som ibland presenteras på ett förvanskat och vulgärt sätt. Vi bedömer det därför som ytterst viktigt att tidskriften genom hög kvalitet både till form och innehåll markerar kvinnoforskningens seriösa och kvalificerade karaktär. Samtidigt har vi strävat efter att såväl sakinnehåll som formgivning (gestaltning genom bilder, dikt osv) skall väcka intresse för denna forsknings mångfald och gränsöverskridande karaktär.

Att tidskriften samtidigt har funktionen som debattforum mellan kvinnoforskare och som förmedlare av användbar kunskap till en bredare publik kan leda till problem när det gäller presentationsformen. Å ena sidan kräver den inomvetenskapliga diskussionen ett stringent och precist språkbruk och en adekvat terminologi. Å andra sidan är det för den introducerande funktionen viktigt att en bredare publik kan tillägna sig innehållet utan större svårighet. Ett särskilt problem är att det är fråga om en ny forskningsinriktning som i sin kritik av existerande teoribildning, begrepp osv använder vedertagen begreppsapparat på ett nytt sätt eller t o m måste skapa både nya termer och nya begrepp.

I stället för att omyndigförklara eller underskatta läsarna genom att undvika svåra begrepp (som dock täcker en samhällelig verklighet) och popularisera texten till den grad att språket mister sin udd – och resonemanget mister sin mening – har vi strävat efter att introducera de nya begreppen och förklara vad de står för och att finna det exakta språkliga uttrycket för varje tankegång. Språkgranskningen blir därför ett viktigt moment i arbetet.

Överflöd av idéer och material

Det visade sig snart att problemet *inte* var att hitta material. Redan till första numret började artiklar spontant flyta in från både Sverige och andra nordiska länder. Den publicerade forskningen inom varje nytt område som vi

gav oss i kast med visade sig så omfattande och intressant att problemet snarare blev att sovra i materialet. När det gäller t ex övergripande teorier för kvinnornas ställning genom historien har det pågått en internationell debatt i femton år, som i Sverige var praktiskt taget okänd och oöversatt.

Efter att ha tagit upp de två grundläggande problemen, *Vad är kvinnoforskning?* respektive *Kvinnliga forskares villkor* i de två första numren, övergick vi till att presentera vad kvinnoperspektivet betyder inom olika forskningsområden. Av flera skäl valde vi att göra temanummer. Det viktigaste är kanske den stora bristen på kurslitteratur i Skandinavien. En förutsättning för att integrera kvinnoaspekten i undervisningen är ju att det finns material att utgå från. Samtidigt blev det en ekonomisk grundval för tidskriften. Vi kunde räkna med att numren successivt såldes ut. Dessutom krävs en viss lagerhållning för att garantera kontinuitet i kurslitteraturen. Parallellt med ett tematiserat innehåll har vi strävat efter att ge utrymme för material med aktualitetsprägel.

Denna planering har visat sig hålla. Alla nummer har hittills kommit till användning inom olika ämnen på högskolorna men också vid enstaka seminarier, i studiecirklar, på temadagar m m organiserade av olika myndigheter, fackföreningar osv. Tidskriften har också kunnat medverka till att den internationella teoretiska debatten successivt spridits i Sverige. Särskilt intressanta artikelförfattare såsom Ulrike Prokop, Heidi Hartman och Griselda Pollok har som direkt följd av denna introduktion inbjudits till föreläsningsturnéer i landet.

Att våra artiklar väckt intresse även i utlandet via summaries på engelska har framgått förutom av läsarbrev även av att flera artiklar översatts och publicerats i engelska tidskrifter. Ett annat mått på intresset för tidskriften är den sakta men säkert stigande prenumerantstocken.

Sammanfattning

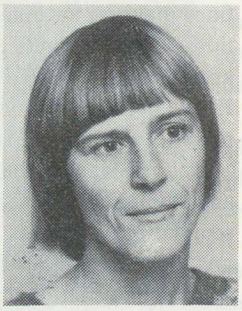
Kvinnovetenskaplig tidskrift växte alltså fram – menar vi – på ett organiskt sätt ur ett sammanhang, som bestämts av flera komponenter. Samhällsutvecklingen, kvinnornas lönearbete och större ekonomiska oberoende, kvinnorörelsen och det växande antalet kvinnliga forskare har samverkat till att knäsätta kvinnoforskningen som vetenskaplig inriktning. Det socialhistoriska intresset har också bidragit. Vår roll i sammanhanget som subjekt, som individer, är att uttrycka det som vid denna tidpunkt och i denna historiska situation blev möjligt, tänkbart, ja nödvändigt.

Men det finns ingen ödesbunden utveckling, som automatiskt ser till att tidskriften överlever och uttrycker den dynamik som finns i kvinnoforskningen. Den är beroende av att det finns personer, som ställer sina krafter till förfogande och av resurser som möjliggör detta.

Det är i längden omöjligt att kombinera forskningsarbete på heltid med detta krävande tidskriftsarbete. Det demonstreras med sorglig tydlighet av det faktum att artikelförfattarna innevarande år måste ta en välbehövlig paus i redaktionsarbetet för att koncentrera sig på sitt avhandlingsarbete. Det blev möjligt när två av dem som tidigare deltagit i temaredaktioner, sociologen Joke Esseveld och juristen Elisabeth Brunnberg, nyligen kom med i redaktionen. Kvinnoforskningsmiljön är i Sverige dock för liten för att

rekryteringen på längre sikt skall kunna ske på det sättet. Ständiga byten av redaktionens medlemmar leder också till brott i kontinuiteten och provisorier, som försvårar tidskriftsarbetet.

Därför föreslår vi att forskningsråden anvisar ett kontinuerligt årligt anslag till 2-3 redaktörstjänster, som vid behov kan fördelas i form av deltidstjänster. Detta anslag bör liksom övriga anslag utbetalas direkt till tidskriften – utan omvägen via universitetets förvaltning eller någon institution.

Catharina Göransson
Teologie studerande vid Uppsala universitet

7.5 Kvinnouniversitetet i Umeå 1982

Fem dagar av sommarlov och ledighet har jag ägnat åt att gå i skola. Ska det nu vara något att orda om? Borde inte skolan få vila i blomdoft och glömska bakom lövridåer, när det äntligen är sommar? Möjligen. Om det inte var så att skolan i det här fallet utgjordes av Nordens första kvinnouniversitet, anordnat i Umeå 9-13 juni.

Var nu detta bara en ordinär händelse i konferens-Sverige? Så frågade Karin Westman Berg i sitt öppningsanförande på kvällen den 9 juni, då Rotundan i Universum, Umeå universitet, fyllts av 250 kvinnor, forskare och studerande från Sverige med representanter från de nordiska grannländerna. Eller var det en historisk händelse, som Carolina Widerström och de andra pionjärerna skulle nickat åt, varmt och glatt?

I ungefär 400 år var universiteten stängda för kvinnor. 1873 släpptes de första över tröskeln till en manlig värld. Vad hände med dem? Och vad blev det av idén med ett "universitas", helheten? Oredovisade manliga värderingar har styrt som oantastliga teorier. Kvinnors verklighet och kultur är fortfarande i hög grad osynliggjorda inom vetenskapen. Drygt hundratalet år efter föregångskvinnornas inträde i den akademiska världen tas nu det andra steget, sa Karin Westman Berg. Steget på väg mot ett universitet, där män och kvinnor arbetar på lika villkor, där tjänster och hjälpmedel är likvärdiga. Ännu är vi långt därifrån, menade hon. Därför är rubriken för universitetet adekvat: Vetenskap-Patriarkat-Makt.

Under rubriken "En historisk minnesbeta" inledde så två historiker den långa raden av föreläsningar. Anne Marie Berggren, Uppsala, pekade bl a på det paradigmskifte som ägde rum på 1600-talet, då vi fick en ny världsuppfattning. Utifrån Newtons mekanik uppstod ett mekanistiskt sätt att se på

världen. Människan kom att betraktas som en isolerad enhet, som agerar efter tillfälliga överenskommelser. Och på detta grundar sig ännu vårt sätt att tänka. Den framväxande individualismen menade med individ *mannen* med familj. Kvinnorna kom att hänvisas till den privata sfären efter att i förindustriell tid ha deltagit i produktionen. Det handikappade kvinnornas sätt att tänka.

Tydligen lider vi av det ännu i dag. Aktuella undersökningar visar att pojkar tänker i överensstämmelse med en atomistisk världsbild, uppdelad i smådelar utan inbördes samband, medan flickorna har svårare att dra en gräns mellan sig själva och omvärlden.

Yvonne Hirdman, Stockholm, uppehöll sig framför allt vid kvinnorörelsens dilemma: att hävda likhetsideologin eller särarten.

Detta visade sig vara ypperliga tillbakablickar. Trådar drogs upp till det förgångna som kom att nystas på resten av dagarna.

Så besteg Margareta Söderberg scenen och lät sin röst fylla upp jättesalen med sånger om kvinnor. Och aldrig hörde jag någon sjunga så! Utan ackompanjemang eller åthävor, naket och nära, varmt och starkt. "Detta är människans röst och ingenting annat är viktigt..." är rader ur en chilensk sång, som stannade i minnet. Sedan lärde Margareta ut röstbefrielse och våra röster släppte sig lösa och glömde bort sin rädsla. Hej, vad 200 kvinnor kan sjunga, när sopran- och silverstämmeidealen lämnas åt sidan!

Den första dagen var till ända. I den bleka juninatten stod kaféet Kafferepet länge öppet. Där blandades sånger och samtal runt borden. Nere i stan rann Älven bred och silvrig under den tysta natthimlen. I gräset var det frost och fingrarna valnade runt cykelstyret över bron.

Den andra dagen belyste föredragshållarna kvinnoperspektivet bl a inom vetenskaperna fysik och teologi.

"Hur kan fysiken anpassas till kvinnorna?" undrade Sylvia Benkert, fysiker från Umeå och gav själv uppslag. Bland de roligare var det här. Det finns en teori i fysiken som heter skruvteorin. Varje kvinna undrar genast om det går åt det hållet eller det... Kalla det vattenkransteorin och den konkreta bakgrunden för teoribilden finns där!

Lilian Portefaix, teolog från Uppsala, är sysselsatt med ett stort projekt om kvinnans ställning i antikens religion och vardagsliv. Hon forskar i bildkonst och symbolik efter vad som format kvinnornas tänkande för 2 000 år sedan. Från Europas dammiga museiförråd har hon hämtat fram annorlunda bilder på kvinnor som affärsmän, lejontämjare...

Ett kvinnouniversitet är till sin karaktär arbetande och producerande, vilket innebär protokollförda grupparbeten större delen av tiden. 250 deltagare spreds sålunda i ämnesgrupper. Själv gick jag in i en grupp bestående av litteraturvetare, sociologer, teologer och psykoanalytiker. Det blev sammantaget många givande timmar medan aktuella forskarproblem togs fram till skärskådande och jämförelse.

Beata Losman, historiker från Göteborg, en av föredragshållarna den tredje dagen, påpekade att när historieforskningen närmar sig folkskiktet och lämnar krig- och kungabeskrivningarna bakom sig, då kommer också kvinnornas historia att bli intressant. "Det är ungefär som med Amerika", sa hon, "det har ju funnits hela tiden, men det måste upptäckas för att bli synligt." När hon berättade om alla seminarier kvinnoforskare får genomlida

utan behållning, hördes igenkännande suckar runt om i raderna...

Beata Losman ansåg också, att kvinnliga historiker inte bara ska skriva för kvinnor, även om det just nu är de som söker sin historia. Kvinnlig historieforskning ska rikta sig till både män och kvinnor, betonade hon, och all forskning ska påverkas av den.

På kvällen kommer kvinnor från Umeå för att möta forskare. Jag sitter med i gruppen som tar upp kvinnor och hälsa. Det blir ett utmärkt exempel på erfarenhetsutbyte. Frågor ställs, svar prövas, forskningsresultat belyser. Efteråt dansar vi långa kollektiva danser i Kosmos-salen, drar som långa rader av meteorsvansar, heta och glada till musik av spelkvinnorna Gnid och Drag. Arm i arm förverkligar vi visionen av en levande kulturell gemenskap utan konkurrens och utslagning.

Fjärde dagens uppgift för föreläsarna är att analysera begreppsapparaterna inom respektive vetenskap. Duger de gamla teorierna när kvinnorna kommer till tals?

Irene Matthis, psykoanalytiker från Stockholm, talar om Freud, förstås. "Som kvinnor har vi", säger hon, "svårt att identifiera oss med två av psykoanalysens grundteser i fråga om kvinnan, nämligen den om penisavunden och den om bristfällig överjagsutveckling hos flickor." Det finns dock en kvinnocentrerad psykoanalys med teorier om hur kvinnan upptäcker sin vagina och sin sexualitet och vilken betydelse detta har för hennes psyke och fantasiliv.

Irene Matthis citerar Sigrid Combüchens rader om att betrakta Saturnus och Jungfrun, som kan ligga hisnande nära varandra. Det är bara det att ljuset från Saturnus är tre timmar gammalt, Jungfruns härstammar från Frihetstiden. Till dem når man inte ut med sin blick, man "blir bara nådd. Att se mera är således att göra sig mera mottaglig. Man kan inte synliggöra, bara bereda mottagare för det synliga." Så talar Irene Matthis i Universum och orden faller evighetstunga i jättelika bildsjok. Det är en estetisk njutning och samtidigt en påminnelse om att ny förståelse är vidgning som gör ont, måste göra ont.

Det gör ont att höra på Hanna Olsson, sociolog och medverkande i prostitutionsutredningen. Hon talar om den patriarkala sexualitetens nattsida som vetter mot prostitutionen. Ur samma skuggor kommer vår igenkänning, säger hon. Det är myten om kärleken som symbiotisk förening, något som nästan alltid leder till kvinnans underkastelse. Kärlek måste bygga på att två människor utvecklas och växer genom att älska. Det gamla harmonibegreppet är en farlig lögn, vi behöver ett dialektiskt synsätt.

Sista dagen. Avslutningen efter lunch blir en jättelik tillställning med bläddерblockspapper som en vintergata över Universum. Utvärderingen är överväldigande positiv, kravet på en fortsättning enhälligt. Linköping föreslås som nästa universitetsort om tre år.

Några citat ur mängden:

- "Inte bara innehållet var högklassigt utan också processen, som kom i gång så starkt från början."
- "En utmärkt form för att rekrytera nya forskare."
- "Många män skulle ha mycket att lära av dessa föredragshållare."
- "Vi måste hitta ett sätt att avmystifiera orden teori och metod. Teorier

hjälper oss att bringa reda och sammanhang i kaos. De ska inte användas för att slå folk i huvudet med."

- "Forskning har tidigare för mig varit en mycket allvarlig verksamhet bakom en ogenomtränglig mur av ord. Efter att ha förstått allt som har sagts här har min syn på vetenskap ändrats. Och jag får visionen av ett samhälle, där våra döttrar känner sig hemma i kulturen."

Nordens första kvinnouniversitet avslutades så med att alla sjöng Elina Juusola-Halonens specialkomponerade låt som gått som en väckelsesång genom dagar och nätter: "Gråt inte – forska!"

Det är dags att åka hem. Ryggsäcken tynger genom den sista björkallén. Vid pressbyrån hänger berusade killar över bilhornen, några hyr videofilmer för kvällens ölfest. I en bil hånglar några vilt med tysta bleka tonårstjejer. Könsrollsmönstret och kulturen slår mig i ögonen, hårt. Dags att ramla ner från historiens hjul, det var bra utsikt där uppifrån både framåt och bakåt. Verkligheten är mera av snårig markvegetation – även om tänkandet och teorierna är bra kartor och nödvändiga.

Marianne Carlsson

Eva Rosell

Marianne Carlsson är forskarstuderande vid psykologiska institutionen, Uppsala universitet. Eva Rosell handlägger jämställdhetsfrågor vid Uppsala universitet.

7.6 Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Uppsala

Efter fyra års verksamhet som förening vid Uppsala universitet anhöll Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vårterminen 1982 hos konsistoriet om att få bli en inrättning vid universitetet. En inrättning har till uppgift att "tillhandahålla service åt utbildningen och forskningen vid enheten samt att bedriva utvecklingsarbete inom sitt verksamhetsområde". (Högskoleförordningen 16 kap 3 §)

Anhållan från Centrum föregicks naturligtvis av många och långa diskussioner. Som förening hade Centrum stor frihet att utforma sin verksamhet efter medlemmarnas önskemål. Som kontaktpunkt för kvinnliga forskare och kvinnoforskare från olika delar av universitetet fungerade Centrum inte bara som stöd och stimulans utan också i viss mån som facklig

intresseförening. Detta behöver inte gå förlorat i och med att Centrum blir en inrättning, tvärtom. Centrums arbete kommer på många sätt att förbättras och utökas med den nya organisationsformen, som konsistoriet beslutade skall gälla fr o m den 1 juli 1982.

Med beslutet att inrätta Centrum erkände universitetets styrelse de kvinnliga forskarnas och kvinnoforskningens behov av en plattform för tvärvetenskaplig kontakt och samarbete. Samtidigt slöt man upp runt kraven på fler kvinnor i beredande och beslutande organ och fler kvinnliga forskare.

För Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning gäller följande instruktion.

Verksamhet

Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning skall stödja och stimulera kvinnoforskning och forskning om jämställdhet.

Därvid skall särskilt beaktas
- möjligheter till kontakt och samarbete mellan kvinno- och jämställdhetsforskare inom olika discipliner
- förutsättningar för ökad representation av kvinnor i beredande och beslutande organ
- förutsättningar för ökad rekrytering av kvinnliga forskare.

Organisation

Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning leds av en föreståndare och en nämnd. Nämnden består av föreståndaren som är ordförande, innehavaren av universitetets e o docenttjänst i kvinno- och jämställdhetsforskning, samt sju ledamöter. Fakultetsnämnderna utser vardera en av dessa. Dessutom skall Sveriges lantbruksuniversitet erbjudas en plats i nämnden. Mandattiden är tre år.

Föreståndare skall vara innehavaren av den tjänst som forskningsassistent/forskare i forskning om jämställdhet mellan kvinnor och män som för närvarande bekostas med särskilda medel från UHÄ.

Nämnden utser inom sig vice ordförande och föreslår konsistoriet ställföreträdande föreståndare.

Nämnden skall i tillämpliga delar ha kompetens motsvarande vad som gäller för institutionsstyrelser enligt högskoleförordningen 15 kap 8 §. I tillämpliga delar skall gälla för nämnden vad som stadgas för institutionsstyrelser enligt högskoleförordningen 15 kap 18-22 §§.

Det åligger föreståndaren att
- svara för att verksamheten inom centrum bedrivs i enlighet med ovan
- bedriva egen forskning inom området samt initiera sådan forskning
- erbjuda viss undervisning, huvudsakligen i form av seminarier.

Konsistoriet förutsatte att, sedan nämnden konstituerats, en plan för verksamheten 1982/83 presenteras och tilldelade Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning 77 000 kronor för budgetåret 1982/83. Centrum kommer att anvisas lokaler för verksamheten.

Ann-Sofie Kälvemark
Docent i historia vid Uppsala universitet

7.7 Områdesgruppen för jämställdhetsforskning vid Riksbankens jubileumsfond

Riksbankens jubileumsfond inrättade år 1979 en s k områdesgrupp för forskning om jämställdhet mellan kvinnor och män. I gruppen ingår forskare och företrädare för arbetsliv och massmedia.

Två huvudmålsättningar har präglat gruppens verksamhet:

- att initiera och stimulera till forskning om jämställhetsproblem,
- att verka för en ökad integrering av jämställdhetsperspektiv i forskningen, där sådana saknas.

Områdesgruppens inrättande svarade uppenbarligen mot ett starkt känt, delvis uppdämt behov bland forskarna. Redan från början inkom ett stort antal ansökningar. För närvarande stöds *30 forskningsprojekt* inom området, och fonden finansierade också den kvinnoforskningskonferens som anordnades vid Umeå universitet sommaren 1982. Mot detta kan ställas, att endast sju kvinnoforskningsprojekt fick anslag från fondens grundande 1965 fram till områdesgruppens tillkomst. Intresset har inte avmattats, utan antalet ansökningar är fortfarande stort – man måste bara beklaga att fonden inte haft möjlighet att finansiera ändå flera av dem.

Kvinnoforskning och jämställdhetsperspektiv har som bekant haft stora svårigheter att vinna gehör och få fotfäste vid universiteten. Inte förvånande har de *ämnesområden,* där man redan har en kvinnoforskningstradition varit särskilt väl företrädda bland anslagsansökningarna, t ex litteraturvetenskap, historia och pedagogik. Inom andra ämnesområden har intresset varit svagt – ekonomi, juridik, statsvetenskap. Förhållandet belyser hur en konservativ forskningstradition vid universiteten kan motverka nytänkande och innovationer i forskningen.

Vid två tillfällen har *seminarier* anordnats för forskare som erhållit anslag.De har där diskuterat sina projekt med företrädare för områdesgruppen och fonden. Information om pågående forskning finns i två volymer i RJ:s skriftserie: *Aktuell kvinnoforskning* (RJ 1980:2) och *Kvinnors liv i det svenska samhället* (RJ 1981:2).

Kortsiktigt har RJ:s satsning därmed betytt ett viktigt uppsving för forskningen inom området; långsiktigt kan man hoppas på ytterligare *konsekvenser* i form av uppnådda resultat, kunskapstillväxt inom området och inte minst ett större accepterande av kvinno- och jämställdhetsperspek-

tiv i forskarsamhället. En stor del av projekten gäller områden, där det finns direkta tillämpningsområden i samhället – jämställdhet och skola, jämställdhet i arbetslivet, kvinnor och politik osv. I ett vidare sammanhang kan man också se att nya och viktiga forskningsområden utvecklas och aktualiseras inom de sfärer av samhället där verkligheten traditionellt domineras av kvinnor. Innehållet i allmänt använda begrepp som ekonomi, arbete och politik kommer därmed också att radikalt beröras och förändras.

En viktig och positiv bieffekt av satsningen på jämställdhetsforskning är, att anslagen i så hög grad gått till *kvinnliga forskare.* Därmed har områdesgruppens verksamhet också i någon utsträckning bidragit till att motverka bristen på kvinnliga forskare och den marginella position dessa har vid universiteten.

En annan aspekt av arbetet har varit strävan att åstadkomma en integrering av kvinno- och jämställdhetsperspektiv i forskningen, där sådana saknas. Stora forskningsområden behandlas ju tyvärr ofta som om kvinnor inte existerade. Våren 1980 anordnades en konferens där fyra stora humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsprojekt granskades från jämställdhetssynpunkt. Projekten behandlade centrala och uppmärksammade problemområden som arbetarklassen i välfärdskapitalismen, maktförhållanden och representation inom fackföreningsrörelsen, invandrarnas politiska resocialisering i det svenska samhället samt slutligen förhållandena i Sverige under andra världskriget. Kvinnornas existens och kvinnliga livsområden hade mer eller mindre förbisetts i samtliga projekt. Konferensen präglades dels av en påtaglig konfrontation där projektföreträdare sökte tillbakavisa kraven på forskning, som tar hänsyn till jämställdhetsperspektiv, men dels också av intresse och accepterande, som bl a ledde till en förändring och utvidgning av forskningsinriktningen i ett fall. Konferensen finns redovisad i rapporten *Jämställdhetsperspektiv i forskningen* (RJ 1980:4).

Våren 1981 anordnades en konferens om jämställdhetsforskning och jämställdhetsjournalistik. Bl a presenterades forskning om kvinnliga journalisters situation och arbetsinriktning. De för jämställdhetsforskare och jämställdhetsjournalister gemensamma svårigheterna med att vinna gehör för en alternativ verklighetsuppfattning var konferensens centrala tema. Konferensen finns presenterad i volymen *Stick i stäv med vedertagna normer. Kvinnoforskning och kvinnojournalistik.* (RJ 1982:2)

Områdesgruppen har också tagit initiativ för att förmedla *information om jämställdhets- och kvinnoforskning.* Vid två tillfällen har sådana presentationer av gruppens arbete och av pågående forskningsprojekt gjorts för riksdagsledamöter ur vissa utskott, för företrädare för jämställdhetsarbete och kvinnoorganisationer samt för fondens styrelse. Särskilda sammanträden har ordnats med företrädare för skolor och utbildning liksom med företrädare för jämställdhetsarbetet i samhället. Det kan också vara värt att notera att forskningsresultat och pågående forskning inom området i ovanligt stor omfattning tagits upp i massmedia; till detta bidrar att flera av forskarna sett det som en särskild uppgift att ge sina forskningsresultat en vidare spridning.

Erfarenheterna från områdesgruppens arbete framstår som mycket positiva. Men samtidigt är det bara en början som gjorts. Kanske är det först

nu man verkligen kan få en uppfattning om forskningsuppgifternas storlek och de positiva utvecklingsmöjligheterna inom området. Det är därför viktigt att jämställdhets- och kvinnoforskning får stöd och intresse från så många håll som möjligt.

Annika Baude
Forskare vid Arbetslivscentrum

7.8 Kvinno- och jämställdhetsforskningen vid Arbetslivscentrum

Arbetslivscentrum

Arbetslivscentrum (ALC) började sin verksamhet 1977, dvs samma år som medbestämmandelagen trädde i kraft. ALC inrättades för att främja och utveckla arbetsvetenskaplig forskning med inriktning på medbestämmandefrågorna. Direktiven för centret anger att forskningen skall bedrivas i nära anknytning till arbetslivets praktiska frågor och i samverkan med arbetsmarknadens parter. Till centrets uppgifter hör också att föra tillbaka forskningsresultaten till de berörda, dvs facket och arbetsgivarna.

Centrets vetenskapliga verksamhet skall inriktas på ett tvärvetenskapligt arbetssätt. Forskning utifrån ett *kvinnoperspektiv* har i det avseendet goda förutsättningar att kunna utvecklas. Forskarna representerar en rad discipliner främst inom samhällsvetenskaperna med viss övervikt för sociologi. Verksamheten finansieras med statliga medel. Centret har en självständig ställning med en styrelse under parternas ledning.

Behov av forskning om kvinnor i arbetslivet

I den tidigare forskningen om arbetslivets problem har männen i hög grad varit i centrum för forskarnas intressen. De har setts som arbetslivets normalgrupp. Då kvinnor funnits med i de undersökta grupperna och då deras beteende och åsikter skilt sig från männens, har de betraktats som avvikande. Detta ensidigt manliga perspektiv i forskningen kan ha bidragit till att synen på kvinnorna som en lägre värderad arbetskraft har förstärkts.

Genom de konferenser som UHÄ och Riksbankens jubileumsfond anordnade 1978 respektive 1979 och de rapporter som gjordes i samband

därmed kom en diskussion igång om kvinnoforskningens tillbakasatta läge. En arbetsgrupp inom UHÄ i vilken parterna deltog lade fram ett omfattande program för jämställdhetsforskning med tonvikt på arbetslivsområdet.

Jämställdhetsavtalen mellan LO och SAF respektive mellan PTK och SAF kom 1977. Betänkandet som föregick lagen om jämställdhet kom 1978. För ALC innebar detta att dess bevakningsområde då det gällde det arbetsrättsliga området utvidgades.

Jämställdhetsprojektet

ALC:s styrelse beslöt i februari 1979 att starta ett särskilt projekt under tre år – Jämställdhetsprojektet – för att samordna pågående och kommande forskning med anknytning till jämställdhetsfrågorna samt för att initiera och planera nya projekt inom området. Jämställdhetsfrågorna blev också enligt jämställdhetsplanerna för de kommande åren ett av de prioriterade områdena.

Vissa riktlinjer gavs för projektets inriktning. Frågor om "kvinnors deltagande i det fackliga arbetet" samt om "deras ställning och uppgifter i arbetsorganisationen m m" framhölls som angelägna forskningsområden. Av särskild vikt i den fortsatta planeringen var också "att följa och analysera de olika åtgärder i form av lagar och avtal som sätts in för att öka ändringar för att förbättra kvinnornas ställning".

För att få del av forskarnas syn på forskningsbehovet ordnades en konferens i augusti 1980. Som tema valdes den fråga, som är den centrala frågan då det gäller hindren för jämställdhet i arbetslivet, nämligen den könsmässiga uppdelningen av arbetet. En rapport från konferensen har utgivits med titeln *Arbetsdelningen mellan könen (1982)*.

Centret har haft två gästforskare som arbetar med kvinnoforskning, Joan Acker, Assistant Professor vid Department of Sociologi, University of Oregon, USA, och Kari Waerness, universitetslektor vid sociologiska institutionen vid Bergens universitet. Aktuell amerikansk och norsk forskning har genom dessa gästforskare presenterats för svenska forskare vid seminarier på centret och vid olika universitetsinstitutioner, där de varit inbjudna. För utvecklingen av en gynnsam miljö för kvinno- och jämställdhetsforskning vid centret har dessa gästforskare haft stor betydelse.

Även andra svenska och utländska forskare har presenterat sin forskning vid allmänna seminarier vid centret, i några fall i samarrangemang med Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Stockholm.

Projekt och förstudier

Här följer en översiktlig redogörelse för kvinno- och jämställdhetsprojekten vid centret. Både avslutade, pågående och projekt under planering har medtagits. Projekten har grupperats efter problemområden. Endast sådana projekt har tagits med där kvinno- och jämställdhetsfrågorna är huvudperspektivet.

Begreppet jämställdhet i arbetslivet

Begreppet jämställdhet i arbetslivet tolkas olika av olika organisationer beroende på vilka intressen de företräder. Olika forskare skiljer sig också åt i sina tolkningar av begreppet eftersom de utgår från olika perspektiv i sin forskning. Projektet *Vad menas med "jämställdhet i arbetslivet"?* avser att belysa olika tolkningar och jämställdhetsideologier. Inom projektet kommer bl a parternas program och utbildningar om jämställdhet att studeras. Vidare kommer litteratur som ger exempel på olika perspektiv inom kvinno- och jämställdhetsforskning att analyseras.

Sysselsättning, teknisk utveckling och datorisering

En väsentlig del av centrets kvinno- och jämställdhetsprojekt gäller frågor i anknytning till kvinnornas sysselsättning.

En översikt av den svenska arbetsmarknadspolitiken ur kvinnosynpunkt har gjorts parallellt med liknande studier över Västtyskland, Storbritannien och USA vid Wissenschaftszentrum i Berlin. Materialet från dessa projekt är under bearbetning och kommer att redovisas i en konferensrapport från Wissenschaftszentrum med titeln: *Discrimination and Equalization in the Labor Market: Employment Policies for Women in Selected Countries.*

Resultat från tidigare *ekonometriska studier av könsskillnader på svensk arbetsmarknad* med tonvikt på tjänstemannaförhållanden sammanställs till en lärobok, som syftar till en sammanhållen redogörelse för kvinnors och mäns situation på arbetsmarknaden sett i ett ekonomiskt perspektiv och till en introduktion i den ekonomiska teori som kommit till användning vid analyserna.

Ett annat viktigt forskningsområde då det gäller kvinnornas sysselsättning är frågor rörande arbetstidens längd. Hur arbetstidsmönstret gestaltas för kvinnor under olika livsfaser och i skilda sociala situationer har studerats ingående i deltidsprojektet.

Detta har redovisats i två rapporter under titeln *Deltidsarbetet i Sverige* (1981). Den ena rapporten beskriver deltidsökningens orsaker och de deltidsanställdas levnadsförhållanden, den andra deltidsökningens effekter på arbetsorganisationen.

Frågeställningarna från deltidsprojektet kommer att utvecklas vidare i ett nytt projekt – *tidsanvändningsprojektet.* Där kommer skillnaderna i hur kvinnor och män använder sin tid för förvärvsarbete, hushållsarbete (s k egenproduktion) och fritid att undersökas.

Avbrott i förvärvsarbetet på grund av vårdnadsuppgifter är en sysselsättningspolitisk fråga som hittills främst gällt kvinnor. De samhällsekonomiska effekterna av sådan frånvaro har undersökts för Riksrevisionsverkets räkning. En arbetsrapport med titeln *En samhällsekonomisk analys av frånvaron* har avgivits 1981.

KATA - Kvinnors arbete, Teknik och Alternativ är ett projekt under arbete om hur kvinnors liv, arbetsmarknad och arbete inom livsmedels- och tekoindustri, inom handel och på kontor har påverkats av tekniken under den senaste tioårsperioden. Inom en viss region kommer man att följa den aktuella utvecklingen, bl a genom att studera de beslut som fattas om

förändringar av teknikanvändning. I samarbete med kvinnor inom regionen är planerat att ett önskvärt framtidsalternativ skall beskrivas.

Som ett led i ett större projekt om datoriseringen inom försäkringskassorna har kvinnors och mäns skilda syn på datoriseringens konsekvenser studerats. Kvinnors omsorgs- och solidaritetsargument kontrasteras här mot traditionellt rationella argument såsom de kommer till uttryck i det fackliga handlingsprogrammet.

Arbetsorganisation, ledning och fördelning av arbetet

En uppdelning av arbetsuppgifterna efter kön är en grundläggande struktur i hela arbetslivets organisation. En angelägen uppgift för forskningen är att bidra till en ökad insikt hos de berörda ute i arbetslivet om vilka de mekanismer är, som vidmakthåller könsuppdelningen och som därigenom utgör barriärer mot en ökad jämställdhet.

Formella och informella hinder för jämställdhet bland statstjänstemän har studerats genom intervjuer med kvinnor på olika nivåer vid tre statliga myndigheter. En rapport med titeln *25 kvinnor om jämställdheten i statsförvaltningen* har publicerats (1980).

I projektet *Grupporganiserat arbete i statlig förvaltning* studeras effekter av en ändrad arbetsorganisation från en traditionell hierarkisk ordning till en där de anställda delar på förekommande arbetsuppgifter. Grupper av kontorsanställda, främst kvinnor, vid fyra statliga myndigheter deltar i projektet.

I ett annat projekt, *Jämställdhet-Livs,* är också frågor rörande förändring av arbetsorganisationen och fördelningen av arbetet centralt. Projektet har bedrivits tillsammans med Svenska Livsmedelsarbetareförbundet (Livs) och fackklubbarna på sju livsmedelsföretag. En arbetsrapport *Jämställdhet i sju livsmedelsföretag* har publicerats (1981). Rapporten har använts som underlag för ett studiematerial för Livs jämställdhetsarbete. Bl a har ett rollspel utarbetats om arbetsrotation utifrån erfarenheter, som redovisas i rapporten. Rollspelet har använts vid utbildningskonferenser.

Att bryta könssegregeringen på arbetsmarknaden är ett mål för jämställdhetspolitiken. Stora insatser har gjorts, framför allt av AMS, för att utbilda kvinnor till traditionella "manliga" yrken. Genom att följa ett urval av dessa kan man få en belysning av olika integrerande och utstötande mekanismer i förhållande till kvinnor på typiska mansarbetsplatser. En förstudie till ett sådant projekt med titeln *Kvinnor i mansdominerade yrken inom västsvensk varvsindustri* pågår.

Lönepolitik, lönestruktur, arbetsvärdering

Eftersom arbetsuppgifterna är uppdelade i "manliga" och "kvinnliga" är ett förverkligande av likalönsmålet beroende av förändringar också på andra områden på arbetsplatsen. Kvinnornas lönemässiga situation kan exempelvis förbättras genom förändringar i arbetets organisation och/eller en uppvärdering lönemässigt av de arbetsuppgifter som i första hand utförs av kvinnor. Dessa frågor har studerats i projektet Jämställdhet- Livs.

Såväl från fackligt håll som från Jämställdhetsombudsmannen har det

uttryckts behov av ökade kunskaper kring dessa frågor. Förutsättningar för två nya projekt håller på att utredas. Det ena projektet gäller en kartläggning av former för och tillämpningen av olika arbetsvärderingssystem inom Livs förbundsområde. Det andra är ett nordiskt samarbetsprojekt, där olika strategier för ökad jämlikhet i lönehänseende mellan kvinnor och män avses att belysas.

Facket och kvinnorna

De utvärderingar som gjorts av förändringsinsatser för ökad jämställdhet visar att engagemang från fackets sida är en viktig förutsättning för att effekterna av insatserna skall bli bestående. Utifrån hypotesen att det finns ett samband mellan fackets engagemang för jämställdhet och kvinnornas representation och ställning i klubbstyrelser och dessas kunskap om kvinnornas förhållanden, planeras ett forsknings- och utvecklingsprojekt tillsammans med några fackförbund och den familjepolitiska sektionen på LO. En utsatt grupp i samhälle och arbetsliv är invandrarkvinnorna. Kunskaper om deras fackliga anknytning och aktivitet, samt fackets arbete för dessa kvinnor saknas nästan helt. En förstudie har initierats för att bereda underlag för ett projekt med titeln *Invandrade kvinnor möter facket.*

Lagar och avtal

Medbestämmandelagstiftningens effekter har varit föremål för ganska omfattande forskning. Huruvida dess tillämpning påverkat kvinno- eller jämställdhetsfrågorna har dock inte undersökts. Här behövs forskning för att ta fram eventuella skillnader i problembilderna för kvinnor och män.

Ett nytt undervisnings- och forskningsområde – kvinnoarbetsrätt – har etablerats i Norden, vars uppgift är att belysa hur det arbetsrättsliga systemet fungerar för kvinnor i jämförelse med vad som avsetts av lagstiftaren.

Arbetslivscentrum har sett det som sin uppgift att stimulera till forskning om kvinnoarbetsrättsliga frågor. Ett led i detta är den konferens som anordnades i oktober 1982 under titeln *Kvinnoarbetsrätt – rättens integrations- och utstötningsfunktioner.* Som underlag för konferensen har gjorts en *översikt över forskningsläget i den nordiska kvinnoarbetsrätten.* Rapporten kommer att publiceras.

Tillämpningen av jämställdhetsavtalen på kommunal nivå studeras i ett pågående projekt med titeln *Aktivt jämställdhetsarbete vid diskrimineringsanmälningar i kommuner* (AJDA), som avslutas under hösten 1982. I ett urval av kommuner, i vilka anmälningar till Jämställdhetsombudsmannen förekommit, görs intervjuer med dels den som gjort anmälan, dels med representanter för personalsidan och de fackliga organisationerna.

Övriga projekt

Kvinnors ställning i arbetslivet berörs också i många andra projekt som inte i första hand ses som kvinno- och jämställdhetsprojekt, t ex projekt som handlar om strukturomvandling, om datoriseringens effekter på kontorsområdet och om arbetsorganisation inom vårdområdet.

8 Internationella utblickar

När kvinnor på olika håll i världen fått tillträde till högre studier och börjat forska har många av dem ställt andra frågor än män och mött svårigheter att få sin forskning och sin ställning som forskare accepterad. Oberoende av vilket land de kommit från har resultaten av deras forskning pekat på att kvinnor lever i en så annorlunda värld än män, att kvinnors sätt att tänka och handla inte kan förstås utifrån de mallar, som har skapats av den mansdominerade forskartraditionen. Behovet av kontaktnät mellan kvinnliga forskare i olika ämnen inom och mellan universiteten har uppstått. Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Sverige har därför motsvarigheter i många länder.

Att uppdelningen i en kvinno- och en mansvärld är universell gör också internationella kontakter mellan kvinnliga forskare viktiga. Den första världsomfattande konferensen för kvinnoforskare hölls i Mexiko City före FN:s kvinnokonferens 1975. Vid årsskiftet 1981/82 samlades 625 forskare, varav ett dusssin män, från 31 länder till en tvärvetenskaplig kvinnokonferens i Israel med temat "Women's Worlds – The New Scholarship".

Av de nordiska länderna har Norge ett försprång på kvinnoforskningens område. Denna forskning har kunnat utvecklas framför allt genom stöd från Norges almenvitenskapelige forskningsråd (NAVF). Vi väljer därför att under rubriken "Norska modellen" berätta om NAVF:s sekretariat för kvinnoforskning.

Den andra uppsatsen som ger en internationell utblick berättar om centrumbildningar för kvinnor vid universitet i USA. Både "Women's Studies" och "Women's Studies Research Centers" har där vuxit upp vid många universitet under de senaste tjugo åren.

Vi anser att det är värdefullt för Sverige, som nu på allvar måste ta itu med att skapa en organisation för jämställdhetsforskning och ge stöd åt kvinnliga forskare, att ta del av erfarenheter från länder, som kommit en bit på väg och hunnit utvärdera sina insatser. Eftersom det inte går att direkt kopiera modeller utifrån – organisationsmönstren är så olika – måste vi emellertid hitta en svensk modell.

8.1 "Norska modellen"

Historik

I mitten av 1970-talet började *Norges almenvitenskapelige forskningsråd* (NAVF) arbetet med att stimulera kvinnliga forskare och kvinnoforskning. Bakgrunden till detta var att den formella jämställdheten inte hade lett till verklig jämställdhet. Det rådde bred politisk enighet om att något måste göras, men så länge orsakerna bakom de sneda förhållandena inte var klarlagda, var det svårt att hitta botemedel och goda lösningar på problemen.

Inom universitetsvärlden var det särskilt studenter och yngre forskare, som krävde större kunskaper och bättre insikt i kvinnors villkor förr och nu för att kunna förstå varför situationen är som den är. De hävdade också att mycket av det kulturella arv som skolan och samhället förmedlar är ofullständigt, eftersom det vilar på den outtalade förutsättningen om mannen som den "normala" människan. Kvinnliga forskare och studenter påpekade det felaktiga i att skillnader i kvinnors och mäns villkor förklarades som naturliga och nödvändiga. De begärde att material om kvinnor och om olikheter mellan könen skulle tas upp i undervisningen och att man i alla ämnen skulle diskutera om inte ett kvinnoperspektiv skulle tillföra ämnet något nytt.

Allteftersom kvinnoperspektiv togs in i undervisningen i humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen, uppstod ett starkt behov av mer forskning på området. Inom NAVF togs dessa signaler på allvar både av Rådet for humanistisk forskning (RHF) och Rådet for samfunnsvitenskapelige forskning (RSF). Efter en del förarbeten och värdering av olika möjligheter beslöt RHF att stödja kvinnoforskningen genom ett *stipendieprogram* mellan 1977 och 1980, medan RSF upprättade sitt *Sekretariatet for kvinneforskning* för fem år med början 1977. Båda verksamheterna blev lyckade och bidrog till ökad aktivitet inom kvinnoforskningen.

Tanken bakom RHF:s val av program var att få fler kvinnor att söka tjänster genom att hjälpa dem att meritera sig. Ett villkor för de nio stipendiaterna var att de måste tillhöra en universitetsinstitution under stipendietiden. Stipendieprogrammet har hjälpt till att höja statusen på kvinnoforskningen och RHF anser därför att det bör upprepas. Stipendiepengarna bör dock ges över de ordinarie anslagen till institutionerna för att få dem att känna större ansvar för stipendiaterna, bl a när det gäller handledning.

RHF beslöt i februari 1981 att målet skall vara hälften kvinnor, hälften män i "rekryteringsmassen", dvs bland de forskarexaminerade inom rådets ansvarsområde, senast 1985.

RSF valde att satsa på ett sekretariat för kvinnoforskning därför att det skulle kunna ge stöd åt många forskningsmiljöer och hjälp åt unga och/eller oetablerade kvinnliga forskare i form av administrativt stöd och stöd vid val av tema och metod. Ett synligt bevis på att sekretariatet lyckats utgör den påbörjade bokserien *Kvinnors levekår og livsløp* (18 band) från sekretariatets paraplyprojekt med samma namn.

Det nya sekretariatet

Efter att på nytt ha utrett situationen för de kvinnliga forskarna och kvinnoforskningen (Kvinner og forskning: Hvad kan NAVF gjøre?, 1981) beslöt NAVF:s styrelse att upprätta ett nytt, tvärvetenskapligt sekretariat för kvinnoforskning och kvinnliga forskare. Verksamhetsperioden skall pågå till och med 1985. Beslutet var en följd dels av jämställdhetsarbetet inom NAVF, dels av trycket från forskargruppen. Beslutet har också sin bakgrund i den norska regeringens handlingsplan för jämställdhet (St.prp. nr 122, 1980/81), där betydelsen av ett sekretariat för kvinnoforskning understryks.

Det nya sekretariatet skall ha ansvaret för att stimulera kvinnoforskning och kvinnliga forskare inom de samhällsvetenskapliga, humanistiska, medicinska och naturvetenskapliga forskningsområdena. Enligt direktiven skall sekretariatet också ta sig an allmänna jämställdhetsfrågor för kvinnliga forskare och arbeta för att öka rekryteringen av kvinnor till forskningen.

Sekretariatet har en styrelse på sex personer med suppleanter, kvinnor och män. De flesta är forskare från olika ämnesområden och universitet. Personalen på sekretariatet består av fem personer.

Sekretariatet skall

- hålla sig orienterat om den kvinnoforskning som pågår och om de villkor kvinnliga forskare arbetar under
- stimulera, stödja och uppmuntra forskarna genom att behandla gemensamma problem i förhållande till ämnen och metoder och i förhållande till det etablerade forskningssystemet
- förmedla kontakt mellan forskare så att resultat och impulser kan utvecklas, till exempel i form av tvärvetenskaplig handledning
- etablera kontakt mellan forskare och eventuella brukare, uppdragsgivare, finansieringsorgan
- förmedla forskningsresultat till samhället – till politiker, tjänstemän, planerare, allmänhet.

Sekretariatet kan engagera sig direkt i planläggning av forskningsverksamhet och i publicering av forskningsresultat. Seminarier, konferenser m m kommer att anordnas av sekretariatet – delvis i samarbete med andra organ både i Norge och internationellt, som arbetar med kvinnoforskning och jämställdhet.

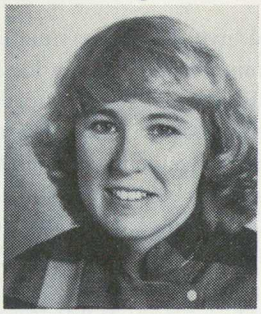
Nytt om kvinnoforskning

Sekretariatet fortsätter att ge ut tidskriften Nytt om kvinneforskning, som startades av det gamla sekretariatet. Den ger förutom allmän information upplysningar om och rapporter från konferenser, möten m m. Den berättar om forskningsprojekt och aktuell litteratur och ger plats för debatt.

Inga Elgqvist-Saltzman

Nina Nordgren

Inga Elgqvist-Saltzman är docent i pedagogik vid Umeå universitet. Nina Nordgren är ekonomie kandidat i ekonomisk politologi vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors.

8.2 Kvinnocentra och kvinnostudier vid amerikanska universitet

Bakgrundsdata och trender i utvecklingen

Under de senaste 20 åren har det vuxit fram en rik flora av centrumbildningar vid amerikanska universitet och colleges med syfte att stödja och hjälpa kvinnor att utnyttja det utbildningsutbud, som finns, men också att främja en större flexibilitet i kursgivningen samt att se till att kursinnehållet bättre svarar emot kvinnors behov. Forskning som ifrågasätter en manscentrerad kunskapssyn har också vuxit fram inom sådana centra.

Amerikansk högre utbildning är betydligt mera variationsrik än svensk. Det gäller också kvinnocentra och kvinnostudier. Under den utvärderingsepok som började i slutet på 1970-talet har många rapporter och böcker om kvinnor i amerikansk högre utbildning publicerats.

Denna artikel vill dels ge en överblick över några trender i utvecklingen och dels exemplifiera funktioner, arbetssätt och upplevda problem i akademiska kvinnocentra. Beskrivningen bygger delvis på personliga erfarenheter. Avsnitten om *Women's Studies* har skrivits av Nina Nordgren, Helsingfors, som tillbringat ett år vid University of California, Berkeley och studerat och aktivt deltagit i deras Women's Studies. Övriga avsnitt har författats av Inga Elgqvist-Saltzman, som har personlig erfarenhet av *University of Michigan Center for Continuing Education of Women.*[1]

Författarna vill redan inledningsvis varna för en övertro på möjligheten att ta över en organisationsmodell som vuxit fram i ett annat land med andra institutionella ramar och ett annat socio-politiskt klimat. Kunskap om hur utvecklingen gått, vilka problem man stött på och hur man i dag själv värderar sina erfarenheter bör emellertid vara viktiga utgångspunkter för en svensk debatt om åtgärder för att stimulera till jämställdhet i högre utbildning och forskning.

Kvinnor i högre utbildning - några utbildningsstatistiska data

Tilltron till utbildning som medel att uppå individuell framgång såväl som nationellt välstånd har varit stark i USA. Internationella översikter över inskrivnings- och examinationsfrekvenser brukar toppas av USA. I dag beräknas att omkring 45 % av en ungdomskull söker inträde till en examensgivande utbildning vid universitet eller college. En mycket stor del av dem som gått ut "high school" går vidare till högre utbildning. Amerikanska högre utbildningsanstalter har mer än europeiska dominerats av unga studerande. Antalet vuxna som söker sig till en akademisk utbildningsanstalt har emellertid vuxit under den epok som präglat begreppet "life-long education". Medelålders kvinnor har starkt ökat sin andel av studerandetalen, särskilt på vissa utbildningslinjer.

Jämställdhet mellan könen var också i USA ett viktigt mål i utbildningsplaneringen under de expansiva 1960- och 1970-talen. En rad lagändringar har givit kvinnor bättre förutsättningar för en utbildnings- och yrkeskarriär i paritet med männens. Det finns i dag många siffror som visar att kvinnorna vunnit mycket terräng inom amerikansk högre utbildning. För 100 år sedan var det bara 1 % av dem, som avlade M.A.examen, som var kvinnor, i dag är det nästan 50 %. Andelen kvinnor som avlägger doktorsexamen har dubblerats sedan år 1960 och utgör i dag 25 %. Statistiska data avseende inskrivningsfrekvenser från 1979 visar att kvinnorna stod för 50,9 % av samtliga inskrivna om man räknar med såväl 2- som 4-åriga institutioner. Denna siffra har ofta tagits som bevis på att man uppnått full jämställdhet.

Att bilden inte är riktigt så ljus visar en kritisk analys avseende kvinnor i högre utbildning, som nyligen publicerades i *Harvard Educational Review*.[2] Tre framstående kvinnoforskare visar i denna artikel på felkällorna i statistiken. En uppdelning av inskrivnings- och examensstatistiken i olika undergrupper med avseende på institutionstyp, utbildningsnivå och med avseende på de studerandes studieaktivitet (hel- resp deltidsstuderande) visar en bild som väsentligt avviker från det uppställda jämställdhetsmålet. Flertalet kvinnor inom amerikansk högre utbildning återfinns i 2-åriga "colleges", i institutioner som erbjuder sämre ekonomiska villkor under studietiden och som leder till lågstatusyrken, visar analysen. (Kvinnoandelen har ökat betydligt snabbare inom privata institutioner och inom korta utbildningsprogram.)

På forskarutbildningsnivå är kvinnorna i betydligt större utsträckning än männen deltidsstuderande. Kvinnornas andel av avlagda examina inom exempelvis medicin och juridik har ökat, men höga procentsiffror när man redovisar ökning över tid beror delvis på att kvinnorna från början var dåligt representerade. Det finns en omvänd relation mellan antalet inskrivna och examinerade kvinnor å ena sidan och utbildningens status och marknadsvärde å andra sidan. Även om några kvinnor i dag uppnått paritet med män inom högre utbildning är flertalet inte jämställda.

Artikelförfattarna kräver mer systematisk forskning för att dels klarlägga kvinnans ställning i högre utbildning med beaktande av olika gruppers behov (t ex etniska minoriteter) dels ökad förståelse för hur olika institutionella faktorer påverkar utbildningseffekter. Man föreslår bl a longitudinella

uppföljningar omfattande olika utbildningslinjer där man följer kvinnor från inskrivning till 5-10 år efter avlagd examen.

Trender i jämställdhetsdebatten i USA

Trots en snabb utveckling av jämställdhetsarbetet har utbildningsinstitutioner – lika litet som andra institutioner i det amerikanska samhället – ännu inte uppnått full insikt om vad reell jämställdhet innebär och får för konsekvenser i utbildning och forskning. Detta framhöll Jean W Campbell, som är chef för ett välrenommerat kvinnocentrum vid University of Michigan, vid ett tal på en internationell konferens i Haifa december 1981. Hon konstaterade samtidigt att utvecklingen kunde avläsas i de termer och begrepp som använts i utbildningsdebatten.

"Choice and access" var ett viktigt slagord – för övrigt lanserat av bl a Margaret Mead – vid 1960-talets början. Postsputnik-erans sökande efter begåvningsreserver under en ekonomisk tillväxtperiod omfattade också kvinnorna. Särskilda program för att stödja och stimulera kvinnor att återuppta och fullfölja universitetsstudier började inrättas. Universiteten i "mid-west" såsom Minnesota, Wisconsin och Michigan var här föregångare.

"Open-door policyn" infriade emellertid inte förhoppningar om jämlikhet. När det gäller jämställhet mellan könen visade debatten om "feminine mystique"[3] på behovet av aktiva separata åtgärder för att tillgodose kvinnors speciella behov i utbildning och forskning. I början av 1970-talet startade många s k "Women studies" program. De kom till i en tidsanda som mer betonade separatism än kompletterande stödåtgärder. Könsroller i språk, i läroplaner och på arbetsmarknaden diskuterades livligt.

Allteftersom kvinnor börjar få en sofistikerad kunskap om diskrimineringens olika uttryck och om de djupa rötter som kulturella könsdifferenser har, utvidgas jämställdhetsretoriken i USA att omfatta tema som "women in non-traditional careers", "sexual harassment", "math anxiety". Åtgärder för att stimulera kvinnor att söka in på naturvetenskapliga och tekniska utbildningsområden blir allt vanligare.

Växlingen mellan olika slagord visar inte bara på en snabb utveckling utan fokuserar också behovet av en bred institutionell policy inom utbildningsinstitutionerna menar Campbell. Vad erbjuds då kvinnorna i USA i dag? I kommande avsnitt skall vi ge exempel på dels hur centra för "returning women" fungerar dels på Women's Studies-program.

Kvinnocentra vid amerikanska universitet

Allmän översikt

I en bok som kom ut med titeln *Returning Women Students in Higher Education*[4] ges dels en översikt över existerande kvinnoprogram och kvinnocentra dels argumenteras för olika policyåtgärder för att garantera "first class citizenship" åt kvinnorna vid de amerikanska universiteten. Omkring 30 % eller ca 600 av USA:s 2 000 institutioner för högre utbildning beräknas ha någon sorts program som ger stöd och service åt kvinnor -

speciellt då dem som i vuxen ålder återvänder till sin utbildningsinstitution för att återuppta tidigare avbrutna studier. Universitetet i Minnesota var det första som 1960 erbjöd ett riktat utbildningsprogram till kvinnor i "post-college age". Det bestod av seminarier inom "liberal arts" men programmet omfattade också rådgivning, yrkesvägledning, stipendieverksamhet och ett nyhetsblad. Det var Carnegiekommissionen som finansierade programmet.

I dag har ungefär 200 institutioner fullt utvecklade program för "continuing education of women".

Viktiga funktioner är:

- att verka för ett mer flexibelt utbildningsutbud med bl a kvällskurser och utdragna studiekurser,
- ekonomiska stödåtgärder och även viss social serviceverksamhet,
- uppbyggandet av ett socialt nätverk bland kvinnorna inom universitetet, nyhetsförmedling m m,
- studie- och yrkesvägledning såväl individuellt som i grupp,
- stimulera forskning om kvinnor.

Vägledningsfunktionen är ofta mycket central. Den omfattar betydling mer än information om olika utbildningsmöjligheter. Personligt stöd av psykologiskt tränade "councelors" tillsammans med aktiva åtgärder för att påverka den sociala situation som den rådsökande befinner sig i förekommer. Ofta ingår hjälp med arbetsanskaffning efter avslutad utbildning och många centra följer upp sina klienter.

Många centra har egna bibliotek och ordnar kurser och konferenser. Samtidigt försöker man genom olika policyåtgärder påverka universitetsinstitutionernas reguljära kursutbud så att det tillgodoser de behov man vet finns bland dem som tagit kontakt med centrat. På senaste tiden har särskilda "science programs" inrättats på flera håll för att stimulera en jämnare könsfördelning i naturvetenskapliga och tekniska ämnen.

Tyngdpunkten kan ligga på olika funktioner vid olika centra. Programmen administreras också på varierande sätt. Vid vissa universitet har kvinnoprogrammen integrerats i särskilda vuxenutbildningsavdelningar, vid andra har fristående institutioner upprättats. Ofta finansieras verksamheten med hjälp av privata fonder och stödverksamhet från tidigare studerande.

Ford Foundation har aktivt stött uppbyggnaden av särskilda forskningscentra s k *Women's Studies Research Centers*. Mellan 1974 och 1981 satsades sålunda mer än 3 miljoner dollar på uppbyggandet av 15 forskningscentra på olika "universitetscampus". I en artikel i tidskriften *Change* 1982[5] ger M.Chamberlain, som arbetat inom Ford Foundation, en översikt över 28 forskningscentra som speciellt sysslar med forskning om kvinnor och kvinnors liv.

Det har skett en snabb utveckling sedan Radcliffe- institutet inrättades 1960. I dag är det en forskning på bred front som bedrivs vid de olika forskningsinstitutionerna. På senare år har behov av ett forum för utbyte av information om olika pågående forskningsaktiviteter i landet känts allt angelägnare. Man har nu etablerat ett informellt nätverk som svarar för informationsutbytet. Chamberlain konstaterar att forskningscentra nu håller

på att gå över från en enorm tillväxtperiod till en konsolideringsperiod. Hon menar att man har mycket att lära från utvecklingen av andra forskningscentra som bildades under 1950- och 1960-talen t ex centra för "area studies, urban studies and ethnic studies".

Forskning bedrivs också avseende vilka som besöker de olika centrumbildningarna. Målgruppen har förändrats sedan de första centra bildades i början på 1960-talet. Då var det huvudsakligen gifta medelålders vita kvinnor med medelklassbakgrund, som när barnen kom upp i högre skolåldrar, ville söka sig ut på arbetsmarknaden och då upplevde behov av att komplettera sin tidigare utbildning. I dag är målgruppen betydligt mera heterogen. Medelåldern har sjunkit, en stor andel är i 20- och början av 30-årsåldern med barn i förskola och på lågstadiet. Många har redan ett yrkesarbete men vill ha hjälp att börja en ny karriär. Nya målgrupper har återverkat på aktiviteterna hos de olika centra. Barnomsorgsfrågor har t ex fått hög prioritet. Behovet av ett flexiblare utbildningsutbud är lika stort som någonsin.

De utvärderingar som har gjorts av olika centrumaktiviteter betonar genomgående hur viktigt det är att försöka identifiera de behov som finns och försöka kartlägga de barriärer som kvinnor från olika bakgrund och i olika livscyklar möter när de vill återvända till högre utbildning. Ett centrum som också bedriver forskning om detta är *Center for Continuing Education for Women* vid University of Michigan, Ann Arbor. Vi låter en utförligare beskrivning av detta centrum exemplifiera hur ett amerikanskt kvinnocentrum fungerar.

Center for Continuing Education of Women vid University of Michigan, Ann Arbor (CEW)

Centret som bildades 1964 har i dag besökts av ca 15 000 rådsökande. Det startade i mycket blygsam skala. I ett rum i en gammal trävilla i kanten av universitetscampus tog en "counselor" emot kvinnor som funderade på att återuppta tidigare avbrutna universitetsstudier, när arbetet på hemmaplan inte längre tog hela deras tid i anspråk. I dag arbetar 17 personer inom centret med rådgivning, administration, biblioteksverksamhet och forskning.

Veckoslutskurser och konferenser arrangeras, böcker ges ut liksom ett nyhetsblad. Ett särskilt kvällsstudieprogram omfattande "a set of credit courses planned in three-year cycles" hade fram t o m 1980 omfattat 7 500 deltagare och 330 kurser. Ekonomiska stödåtgärder omfattar bl a ett stipendieprogram som under perioden 1970-1980 delade ut 278 000 dollar till 328 begåvade kvinnor inom olika discipliner och forskningsområden. En uppföljning visade att 42 % av dem som fått sådana stipendier planerade en fortsatt akademisk karriär.

Administrativt lyder CEW under "Vice-President Office of Academic Affairs" med rådgivande kommitté av dekaner. Det finansieras huvudsakligen genom olika fonder.

Genom att alla som besöker centret registreras har man nu tillgång till en databas som ger intressanta uppgifter inte bara om hur målgruppen förändrats utan också uppgifter om demografiska förändringar i samhället. Andelen gifta kvinnor som besökt centret har minskat radikalt liksom

andelen hemmavarande. Kontinuerliga uppföljningar ger tips om vilka aktiviteter som bör prioriteras. När man år 1973 fann att en tredjedel av de sökande var frånskilda kvinnor i åldern 30-34 år koncentrerade man sig på program för ensamförsörjande med barn under sex år. Ett annat år prioriterades program för lärare som ville byta yrke. I år har man ett "science-program" som tar upp problem som kvinnor i naturvetenskapliga studier möter. Genomgående råder en mycket fin "feed-back" mellan rådgivningsaktiviteter och annan verksamhet. Uppföljningar görs också inom olika universitetsinstitutioner för att kartlägga var stödåtgärder för kvinnor behöver sättas in.

Med utgångspunkt från centrets databas har man byggt upp ett intressant forskningsprogram som fokuserar övergången mellan utbildning och yrkesarbete. Man har studerat kvinnors livscykel och arbetets betydelse för tillfredsställelsen med livet under olika livsfaser. Samspelet mellan utbildning-yrkesarbete och hemarbete för kvinnor i olika åldrar och olika sociala omständigheter har belysts med hjälp av enkäter liksom hur attityder till egen yrkeskarriär påverkas av ålder, utbildning och sociala omständigheter.

År 1979 ordnades en konferens kring temat "Women's Life Cycle and Public Policy". Konferensbidragen har publicerats i en bok med titeln *Women's Lives: New theory, research and policy* i CEW's egen publikationsserie.[6] Boken innehåller många intressanta forskningsbidrag från framstående forskare. Jean W.Campbell, CEW's "director" sedan många år, har i en tillbakablick bl a reflekterat över hur litet man från början visste om kvinnors situation och de barriärer de ofta måste övervinna för att gå vidare inom högre utbildning. Det har skett en enorm kunskapstillväxt inom detta område de senaste decennierna. Genom att man på CEW i Michigan så starkt integrerar olika funktioner såsom "service, advocacy and research" får man också en snabb "feed-back" och kan alltså bättre betjäna de kvinnor – och för övrigt också män – som söker sig till centret. Fortfarande är det två funktioner som står i centrum för olika aktiviteter – att hjälpa kvinnor och hjälpa institutioner att svara adekvat på upplevda behov.

Women's Studies – Erfarenheter från Berkeley

Women's Studies – kvinnostudier – startades vid University of California, Berkeley år 1972[7]. Inom avdelningen för komparativ litteratur erbjöds en kurs som gick under namnet "Women and Literature". Kursen var formad för en mindre seminariegrupp på maximalt 15 personer. Då kursen åter gavs följande år, ville allt som allt 205 studenter ta del av undervisningen. Det visade sig, att behovet av kurser och undervisning som särskilt behandlade kvinnors verklighet ur ett kvinnoperspektiv, var enormt. Likaså visade sig intresset för ämnet bland studenterna vara stort och entusiastiskt.

Ett par år därpå bildades *Women's Studies Group Major* – ett kursprogram som ledde till B.A. slutexamen. Bildandet av kursprogrammet möjliggjorde ihopsamlandet av alla kurser i olika ämnen som rör jämställdhets-, könsrolls- och kvinnofrågor under ett gemensamt tak. Man skapade en grundstomme av baskurser som Group Major stod för, varefter studenterna valde kompletteringskurser ur andra ämnen enligt anvisningar. Såväl studenternas som undervisarnas entusiasm över kurser ur ett feministiskt perspektiv syns i

antalet kursdeltagare: under studieåret 1978-1979 erbjöds totalt 76 olika kurser inom olika discipliner – studentantalet i dessa kurser steg sammanlagt till över 2 000 och närmare 50 studenter hade valt Women's Studies till sitt huvudämne.

Denna snabba tillväxt som Women's Studies-avdelningen vid University of California, Berkeley genomgått, är ett bra exempel på kvinnostudiernas utveckling även på nationellt plan. Sedan Women's Studies körde igång i början på 1970-talet, har det skapats över 30 000 olika kvinnokurser vid omkring 300 universitet och college. Vid de flesta av dessa universitet och college kan man avlägga B.A. examen med Women's Studies som huvudämne. En del universitet erbjuder M.A. examen och enstaka även Ph.D. examen. Denna otroliga expansion har medfört ett omfattande antal nationella och internationella publikationsserier, akademiska tidskrifter och informationsblad.

Vad är det då som möjliggjort denna utveckling? Den pånyttfödda kvinnorörelsen lämnade inte en enda samhällssektor oberörd: Women's Studies-programmen bildades som en följd av påtryckningar som existerade såväl inom som utom universitetssamfunden. De mansdominerade och manscentrerade universiteten dolde, genom sitt monopol på kunskap, halva världsbefolkningens verklighet. Återfinnandet av kvinnans upplevelser och livsvillkor, hennes upplevelsesfär och historia samt etablerandet av detta som ett legitimt objekt för interdisciplinär forskning, blev en av de största utmaningarna för många kvinnliga forskare. Den institutionaliserade kvinnoforskningens främsta mål var att arbeta för ökandet av antalet kvinnor inom den akademiska sektorns högre poster samt att rätta till den manliga "bias" och de snedvridenheter som förekom i studieprogrammen.[8]

Men Women's Studies-avdelningar och program skapas inte över en natt. Bildandet av kurser och stadgeenliga kursprogram föregås av långrandig administrativ mangling och slutligt godkännande innebär inte sorglösa dagar: beslut om avdelningars finansiering görs av universitetens administrativa organ oftast från år till år, vilket utgör en stor osäkerhetsfaktor för avdelningarnas verksamhet. Denna osäkerhet stör kursplaneringen och omöjliggör all långsiktsplanering. För etablerade kvinnostudieprogram är finansieringen något mindre komplicerad. I förhållande till de summor som tillfaller övriga program och fakulteter, är medlen som tilldelas Women's Studies-programmen milt sagt blygsamma till sin storlek trots stort elevunderlag relativt sett. Detta avspeglar universitetsadministrationens snäva förhållningssätt till ett program vars existens är ett hot mot den etablerade vetenskapen och de etablerade traditionella disciplinerna.

Knappa finansieringsmedel leder i praktiken till att man inom programmen måste klara sig med minimal personal och förlita sig på studenters och fakultetsmedlemmars frivilliga arbetsinsats. Men det finns även andra problem: på grund av Women's Studies-programmens känsliga status som ett kritiskt marginellt ämne, är programmen mycket beroende av etablerade fakultetsmedlemmars stöd: dels för uppbyggandet av sin akademiska status och dels med tanke på inkopplandet av kompetenta föreläsare som höjer kurskvaliteten. De få kvinnliga medlemmarna i fakulteterna är dock inte alltid villiga att associeras med programmen: det är riskabelt att fungera inom en revolutionerande avdelning och kvinnoforskningen är ännu inte godkänd

som en relevant forskningsgren – ens forskarrykte kan stå på spel och det finns t o m en fara att förlora den position man uppnått.[9]

För att överhuvudtaget kunna existera inom universitetet, måste Women's Studies-programmen fylla en del administrativa och akademiska krav. Det råder en diskrepans mellan dessa krav och de målsättningar som Women's Studies-programmen har som en "akademisk arm" till kvinnorörelsen. Därför är det många som anser att Women's Studies existens inom universiteten leder till jämkning av de feministiska idealen som är Women's Studies primära mål och livskraft och att Women's Studies sålunda inte alls borde existera inom universitetsramar. Denna fråga kan te sig något irrelevant och verkar ha besvarat sig själv då kvinnostudier existerar redan vid ca 300 campus.

Men frågan har även en annan dimension: den leder oss in på temat huruvida Women's Studies själv håller på att bli en skild akademisk disciplin. Här uppstår frågeställningen om man inte bättre kan uppnå de feministiska idealen genom en marginell existens i form av "lös" avdelning inom universitetsstrukturen än som en separat egen disciplin. Alternativt kan det tänkas att Women's Studies i framtiden kommer att göra sig självt onödigt då det absorberas in i de övriga disciplinerna och transformerar dessa. En del kvinnoforskare involverade i Women's Studies anser att man aldrig kommer att uppnå någon slags erkänd akademisk status utan en målmedveten strävan till bildandet av egen disciplin.[10]

Women's Studies-programmen måste alltså ständigt balansera mellan de externa kraven och de egna idealen. Men det finns också egna ideal som kan bidra med problem. Ett av dem är avsaknaden av hierarkisk struktur och formellt ledarskap i den interna administrationen av programmen. Många program styrs internt med hjälp av kommittéer som består av såväl lärare som elever. Att elever kan påverka sina studiers innehåll är inte särskilt vanligt i USA och Women's Studies elevbemannade kommittéer utgör således en kuriositet. Trots att förväntningarna inför kommittéernas arbete är höga, lyckas man inte alltid infria dem. Det finns rapporter[11] som visar att avsaknaden av hierarki har lett till "strukturlöshet"[12] och att studenterna inte alltid har uppfattat universitetens starkt konventionella och byråkratiska organisation.[13]

Avsaknaden av den hierarkiska strukturen inom Women's Studies kommer dock särskilt positivt fram i kontakten mellan lärare och elever i undervisningstekniken: ordförandeskapet under mindre seminariekurser cirkulerar, man tilltalar varandra med förnamn, man genomdriver olika projekt gemensamt, man ordnar samkväm. (Dessa faktorer är inte alltför vanliga vid amerikanska universitet där tävlingsandan studenter emellan är iögonenfallande). Allas åsikter och personliga upplevelser är av vikt vid den kollektiva upplevelsen av inlärning. Studenter för journal över sin inlärningsprocess och elevers skrivarbeten och uppsatser diskuteras av alla gemensamt. Dylika undervisningstekniker är ett arv från kvinnorörelsen. De möjliggör ett djupt personligt engagemang från studenternas sida och gör inlärningen till en stark helhetsupplevelse med medvetandehöjande ingredienser.

De flesta studenterna som deltar i Women's Studies undervisning är vita kvinnor. Andelen kvinnor tillhörande minoritetsgrupper är försvinnande liten. Detta har föranlett spekulationer om att Women's Studies inte lyckats i

sina strävanden att integrera diskussion om minoritetskvinnornas situation i sin analys.[14] De manliga studenternas andel i större föreläsningskurser brukar röra sig kring tio procent. På mer avancerade nivåer saknas de manliga studenterna nästan helt.

Åldersmässigt är studenterna något äldre inom Women's Studies än eleverna inom andra discipliner. Detta beror på att en stor del av de kvinnor som återvänder till universitetet efter några års paus står att finna inom Women's Studies. Women's Studies visar förståelse för kvinnans problem i samhället och för hennes position som en äldre student.

De flesta studenterna som väljer Women's Studies till huvudämne söker sig till vidare studier och forskartjänster. Det har visat sig att Women's Studies tack vare sin starkt interdisciplinära karaktär, utgör en gynnsam bas för arbete i vilken disciplin som helst. De flesta studenterna inom Women's Studies är också aktivt involverade i kvinnogrupper utanför universitetet. På detta sätt sammanbinds den teoretiska kvinnoforskningen med kvinnokampen i samhället i övrigt.

Ser man på Women's Studies-fenomenet som en helhet, kan man konstatera att det utvecklats över tiden i faser.[15] Den första fasen kännetecknades av att öka medvetenheten om kvinnors position inom universiteten och av skapandet av enstaka kurser (till en början främst inom discipliner som litteratur, historia, sociologi). Den andra fasen innebar utvecklandet av en fastare struktur – ett program med egen budget och egen personal, oftast en koordinator av alla kurser och övrig verksamhet. Den tredje fasen tyder redan på att man inte ständigt behöver försvara sin position inom universiteten och att man härigenom har möjligheter och resurser att uppmärksamma utvecklandet av en egen forskningsmetodologi.

En annan orsak till att man först på senare tid har börjat ta sig an metodologiska frågor ligger i att man inte hyst tilltro till de traditionella metoderna. Man har räknat dem till de förtryckande mekanismerna som i "objektivitetens namn" verkat till kvinnors förfång.[16] Feministiska forskare hävdar att det helt enkelt inte existerar en objektiv kunskap och vetenskap som skulle använda sig av objektiva metoder för objektiv teoribildning. Man menar att objektiviteten redan rubbats i och med att man praktiskt taget ignorerat (och ofta skapat teorier mot) halva mänskligheten, både i val av problem, i val av metod och följaktligen i teoribildningen.[17]

Därför utvecklas den feministiska metodologin som en motreaktion mot existerande positivistisk teoribildning; en del postulat kan redan urskiljas: fullständig objektivitet existerar inte, tvärtom så innehåller en ärligt uttalad och medveten subjektivitet möjligheter till uppnåendet av resultat som bättre svarar på kvinnors verklighet. Man talar i detta sammanhang om "intersubjektivitet"[18] där forskarens eget personliga engagemang i forskningsprocessens alla stadier och i sitt objekt bortskaffar den konstgjorda gränsen mellan den forskande och den som blir föremål för forskning. På detta sätt anser man sig kunna stoppa exploateringen av kvinnor som forskningsobjekt.

Det finns ett stort värde i alla kvinnors upplevelser och erfarenhet ("liv är kunskap")[19] och essensen i feministisk teori blir att gjord forskning skall kunna användas för förbättrandet av kvinnors status. Alltså rör man sig från forskning *av* kvinnor mot forskning *för* kvinnor. Forskningen har med andra

ord en stark förankring i det praktiska livet. Med anpassandet av metoderna till problemet undviker man att metoden i sig blir ett självändamål som det ofta är fallet i traditionell forskning.[20]

Diskussionen gällande skapandet av en enskild feministisk metodologi har präglats av åsiktsyttringar såväl för som emot. Likaså är det inte helt klart ifall man kan tala om *en* metodologi eller en flora av metoder för olika discipliner. En del radikala röster talar för att man överhuvudtaget inte kan använda existerande teorier, utan att man borde skapa helt nya som fullständigt skulle motsvara kvinnans upplevelser. Andra menar åter att man inte bör kasta den existerande teorin överbord, utan transformera den. Många röster har även höjts mot användandet av kvantitativa forskningsmetoder. En del feministiska forskare har nu gått till försvar för metoderna och hävdar att kvantitativa resultat i sig är objektiva men att det i andra forskningsskeden kan inrymmas felaktiga och ensidiga tolkningar.[21]

Såsom det nu ser ut kommer den feministiska metodologin att innehålla drag där man prioriterar förståelse och processorientering. Personliga och subjektiva känslor, upplevelser och erfarenheter liksom intuition anses ha kunskapsvärde. Morfologiskt rör sig metodologiutvecklingen mot en kompromiss mellan gammalt och nytt, mellan kvalitativ och kvantitativ information, mellan struktur och process. Med andra ord söks en större akademisk frihet. Kritiker av positivistisk vetenskapssyn har redan länge existerat, särskilt inom socialvetenskaperna, men kvinnostudier och kvinnoforskning skiljer sig från de övriga på en väsentlig punkt: sin koncentration på kvinnans verklighet.

Det intressantaste bidraget som Women's Studies har att komma med med tanke på våra nordiska förhållanden är otvivelaktigt dess metodologiska ansatser och strävan till bildandet av en enhetlig feministisk teori som här behandlats endast översiktligt. Som sådant är Women's Studies ett amerikanskt fenomen som utvecklat sig i en miljö som varit tacksam grogrund för uppkomsten av sociala rörelser. Feminismen som begrepp har i USA genomgått en vid utveckling och har en innebörd som är långt mångsidigare än den innebörd som termen tilldelats hos oss.

Norden har en tradition av jämställdhetsforskning och först under de senaste åren har man börjat intressera sig för införandet av ett kvinnoperspektiv i forskningen då jämställdhetsteorier inte visat sig vara tillräckliga. Trots detta är det inte särskilt troligt att det hos oss kommer att uppstå långt utvecklade interdisciplinära kvinnostudiekurser och avdelningar i större skala. Men det finns inga hinder för att diskussionen kring den feministiska metodologins innebörd skulle få luft under vingarna inom de olika disciplinerna även hos oss. Detta är nästan en nödvändighet för att kvinnoforskningen skall kunna utveckla sig och bidra med nya innovativa rön för främjandet av kvinnans position i samhället.

Några reflexioner

Den beskrivning som vi lämnat i föregående avsnitt gör givetvis inte anspråk på att vara en heltäckande beskrivning av vad som hänt vid amerikanska universitet på jämställdhetsfronten de senaste 20 åren. Våra egna erfarenheter från University of Michigan respektive Berkeley har givetvis påverkat

vår beskrivning av händelseutvecklingen. Det är möjligt att andra personer skulle betona andra aspekter.

Vår beskrivning syftar till att ge bakgrundsinformation till en diskussion om svenska åtgärder för att stimulera till jämställdhet i högre utbildning och forskning. Det är naturligt att man ställer frågan vad vi kan lära av de amerikanska erfarenheterna. Avslutningsvis skall vi reflektera litet över denna fråga.

Redan inledningsvis varnade vi för en övertro på möjligheterna att kopiera en organisationsmodell, som vuxit fram i ett annat land. Men det är dyrt att själv göra alla erfarenheter och klokt att lyssna, när de som hunnit ett steg längre gör sina utvärderingar! De slutsatser man drar måste emellertid bottna i kunskap dels om det samhälle där erfarenheterna gjorts, dels om utgångsläget i det samhälle där slutsatserna skall omsättas i praktisk verklighet.

Låt oss börja med att fundera över eventuella skillnader mellan svenska och amerikanska universitet. Amerikanska universitet har en stark anglosachsisk tradition medan nordiska i stor utsträckning byggt på germansk utbildningstradition. Utbildning och forskning är universitetens huvudfunktioner enligt båda traditionerna. Hos oss har traditionellt den sociala omsorgen om de studerande varit studentkårernas angelägenhet, medan läroanstalterna i USA vid sidan av sin kunskapsförmedling också svarat för sociala funktioner genom särskilda institutioner. Mottot "in loci parentis" innebar att de tidigare universiteten genom särskilda dormitorier och socialservice inom ett avgränsat universitetscampus strävade efter att sörja för "hela människan". Kurativ verksamhet av olika slag integrerades tidigt i amerikansk universitetstradition.

Vid svenska universitet är det fortfarande så att studentkårerna svarar för kurativ omsorg liksom den sjuk- och hälsovård i övrigt, som behövs för att komplettera det sociala skyddsnätet, som samhället erbjuder. Vi får ju också komma ihåg att det amerikanska samhället inte kan erbjuda sina medborgare samma sociala trygghet som det svenska samhället vad gäller sjuk- och hälsovård, barnomsorg samt inte minst studiefinansiering.

Utbildningssystemet i USA är organiserat så att det finns många unga studerande vid universiteten. En speciell "collegekultur" förknippas ofta med amerikanska universitetscampus. Det var inte särskilt vanligt med vuxna studerande på grundexamensnivå när krigsveteranerna efter andra världskriget återvände till avbrutna universitetsstudier. Det blev därför naturligt att särskilda program och särskilda "Department for Adult Education" inrättades på 1940- och 1950-talen.

När centrumbildningar för "återvändande kvinnor" började inrättas vid amerikanska universitet i början på 1960-talet byggde de alltså vidare på en tradition. Att rådgivning stod i centrum är ganska naturligt. Vi har tidigare berättat att det huvudsakligen var medelålders kvinnor med "utflugna barn" som utgjorde den första målgruppen för verksamheten. För många av dem innebar det en ganska radikal förändring av tillvaron att ta steget tillbaka och fullfölja en tidigare påbörjad utbildning. Förutom information om utbildningsutbudet behövde de konkret hjälp men framför allt psykologiskt stöd.

Det kan vara intressant att i det här sammanhanget notera, att professor

Mezirow vid Columbia-universitetet lanserade en ny teori om vuxenutbildningens funktion i samband med att han var engagerad i utbildning för "returning women". Begreppet "perspective transformation" användes av honom för att poängtera att utbildningen ofta blev ett uttryck för en omprövning av hela livssituationen inte bara för kvinnan ifråga, utan också för hennes närmast omgivning.

"Counseling psychology" var ett populärt ämne vid amerikanska universitet under 1960-talet. De nybildade centra hade tillgång till skolade rådgivare för den differentierade verksamhet som ofta utvecklades. Uppföljning av de rådsökande och olika former av gruppterapi blev naturliga.

En svensk forskare ser med avund på den databas som exempelvis CEW har byggt upp ifrån kontinuerliga registeruppgifter och som i dag är en tacksam utgångspunkt för behovsanalyser, men också för forskning om kvinnors livscykel och de förändringar den genomgått.

Det är dock orealistiskt att förvänta sig något liknande i Sverige med tanke på den annorlunda avgränsning vi gjort av den studievägledande funktionen. En ganska snäv definition av studievägledning har fokuserat information om utbildningsutbudet, medan däremot yrkesvägledning ansetts höra hemma på arbetsförmedlingen och kurativ rådgivning på studerntkåren i anslutning till sjuk- och hälsovård. Det blir intressant att se vad som kommer att hända när arbetsförmedlingarna nu stryper sin yrkesvägledande verksamhet. Umeåuniversitetets studievägledare har redan märkt en ökad efterfrågan på bred information som också omfattar annan utbildning än den som erbjuds vid universitetet. Man har också upplevt ett behov av mer uppföljande verksamhet inte minst för de vuxenstuderande – ofta kvinnor – som har svårigheter att anpassa sig och avbryter sina studier. Ett överförande av kuratorsinstitutionen till universitetet har också diskuterats.

Också ekonomisk rådgivning har börjat efterfrågas i vårt allt kärvare ekonomiska klimat. Kanske närmar vi oss den modell av institutionaliserad "counseling"- verksamhet som byggts upp vid amerikanska universitet? Här kan påpekas att det är anmärkningsvärt att studievägledningen och de lokala FoU-enheterna inte fått nämnvärt ökade resurser under reformskedet medan däremot antagningsenheterna vid universitetsförvaltningana kraftigt utvidgats.

Det som kanske mest imponerar på en svensk iakttagare i fråga om CEW är den fina integrationen av olika funktioner "service, advocacy and research" samt den kontinuerliga återkopplingen mellan "counseling" och policyåtgärder. Detta förefaller inte minst ha gynnat ett flexiblare utbildningsutbud och försök att anpassa utbildningen efter förändrade behov i studerandegruppen.

En anledning till att vi i Sverige trots en mycket avancerad central högskolestatistik inte har särskilt imponerande kunskaper om problem och svårigheter, som de studerande möter på sin väg genom utbildningssystemet, kan vara vår bristande samordning av statistikintag och policyåtgärder. Amerikanska erfarenheter borde inspirera oss till bättre överblickar över de studerande i högskolan där demografiska och utbildningsstatistiska data kombineras med djupanalyser av olika slag. De konkreta förslag till uppföljningar som Lipman-Blumen m fl lagt fram efter en kritisk analys av amerikansk högskolestatistik kan också vi ta fasta på. I ett samhälle med

ökad arbetslöshet har farhågor framförts att höskolorna blir ett reservat för arbetslösa -- inte minst då kvinnor.

Bland de funktioner som vi identifierat som viktiga för den amerikanska centrumbildningen hör också uppbyggande av ett socialt nätverk bland kvinnorna inom en högskola samt att stimulera forskning om kvinnor. Att det finns ett stort behov av detta också i Sverige visar den verksamhet som på kort tid vuxit sig stark inom de nyetablerade kvinnoforum vid svenska universitet. Man kan säga att deras organisationsform, som grundar sig på de studerandes frivilliga sammanslutning, har en anknytning till den nordiska traditionen att omsorgsverksamhet av skilda slag faller på studentkåren och inte på läroanstalten. Organisationsformen medför emellertid att anslagen blir relativt små och känsliga för de krav på nedbantning av den totala universitetsbudgeten som nu är aktuell. Detta går naturligtvis ut över den kursverksamhet som de bedriver.

Också i USA har det varit en lång process innan kvinnostudier accepterats och inlemmats som en del i utbildningsutbudet trots att man där hade ett bättre utgångsläge med en mindre strikt fakultetsindelning och flexiblare ämnesindelning. "Area studies" av skilda slag är betydligt vanligare i USA än vid nordiska universitet. Tvärvetenskapliga strävanden under det senaste decenniet har gynnat deras tillkomst. Det finns forskare som hävdar att Women's Studies är ett av få exempel på att tvärvetenskaplighet går att förverkliga. Det finns också exempel på att centrumbildningar för kvinnoomsorg och kvinnostudier accepteras som nödvändiga inslag i universitetet. Vid den senaste hårda budgetmanglingen vid University of Michigan ströks en traditionell ämnesinstitution ur universitetets rullar medan CEW fick fortsatt stöd.

Organisationsfrågan vad gäller Women's Studies är fortfarande ett omdiskuterat ämne och olika universitet har funnit olika lösningar. Medan en del institutioner nu erkänns som etablerade institutioner har andra fortfarande svårigheter att hävda sin existens. Inre oenighet beträffande styrning och kontroll har säkerligen bidragit härtill. Vår erfarenhet är alldeles för begränsad för att man skall kunna dra några slutsatser när det gäller tillämpning på svenska förhållanden. Vi menar dock att det är viktigt att noga ta reda på de erfarenheter som gjorts inte bara i USA utan också i andra länder och se dem i sitt historiska sammanhang. Inte minst viktigt är att ha en grundlig kunskap om vilka förutsättningar som finns vid olika svenska universitet för att bygga upp en organisation som främjar en bättre jämställdhet i utbildning och forskning. Det är kanske inte alltid nödvändigt att tillämpa centralistiska lösningar.

Minst lika viktigt som kunskap om organisatoriska förhållanden är att ha klart för sig vilka funktioner man vill prioritera. Eftersom kvinnornas klara underrepresentation i forskarutbildning och forskning är en av utgångspunkterna för denna bok är det viktigt att se hur Women's Studies fungerat dels ur rekryteringsaspekt dels ur innovationssynpunkt. Våra erfarenheter från Ann Arbor respektive Berkeley talar för att de aktiviteter vi beskrivit stimulerat fler kvinnor att fortsätta en forskarkarriär. I många Women's Studies-program har kursdeltagarna fungerat som en stödgrupp för dem som i sin forskning vill gå vidare och därvid tillämpa ett "kvinnoperspektiv". Det är väl här som det blir mest spännande.

Från de forskningscentra som etablerats i anslutning till Women Centers – inte bara i USA – börjar det nu komma fram intressanta resultat från delvis nya infallsvinklar och med tillämpande av nya metodologiska ansatser. För en samhällsvetare är det intressant att se hur kvinnors erfarenheter tillsammans med nya analysmodeller bidrar till att ge oss en ökad kunskap om hur vårt samhälle fungerar i dag och i ett historiskt perspektiv. Också inom andra vetenskapsområden har kvinnornas ökade inslag i forskarkåren vidgat kunskapsfältet och i vissa fall givit anledning till att "gammal" kunskap omprövats.

Det finns alla skäl att med intresse följa det arbete som nu pågår i USA med att sprida forskningsresultaten och främja ett bättre forskarutbyte. Här finns anledning att också de svenska kvinnoforskarna bevakar sina möjligheter till att delta i ett internationellt nätverk. Detta gäller naturligtvis inte bara kvinnliga forskare. Campbell – CEW:s director – betraktade renodlad separatism som ett passerat stadium som behövdes under en period i USA för att vinna styrka och kunskap.

Det är möjligt att vi i Sverige och Finland skall gå andra vägar och pröva andra organisationsformer än de amerikanska men ett kontinuerligt utbyte av erfarenheter förefaller angeläget. Inte minst gäller det ett område som nu är högaktuellt på båda sidor Atlanten – hur förverkliga en jämställdhet i ordets djupaste bemärkelse inom teknik och naturvetenskap?

Notförteckning

[1] Jfr också *Dorothy G.McGuigan,* (ed): The University of Michigan, Center for Continuing Education of Women 1964-1977. A report. Center for Continuing Education of Women, Ann Arbor, Michigan.

[2] Jfr *M.L.Ranour, G.L.Strasburg, J.Lipman-Bluman:* Women in Higher Education: Trends in Enrollments and Degrees Earned Harvard Educational Review, Vol 52, No 2 May 1982.

[3] Jfr *Betty Friedan:* The Feminine Mystique. New York: McKay, 1975.

[4] Jfr *Carol Kehr Tittle, Elenor Rubin Denker:* Returning Women Students in Higher Education. Praeger, New York 1980.

[5] Jfr *M.Chamberlain: Women's Studies. A Period of Remarkable Growth, Women's Studies Research Center. Change 14 (1982:3).*

[6] Jfr *Dorothy G.McGuigan* (ed): Women's Lives. University of Michigan, 1980.

[7] Denna artikel baserar sig på avhandlingen; *Nordgren, Nina:* Women's Studies - den amerikanska feminismens utveckling mot ett akademiskt ämne. Naistutkimusmonisteita/Kvinnoforskningsstenciler 1982:1 Tasa-Arvoasiain neuvottelukunta/Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland. Analysen bygger på författarens studier och forskning vid Women's Studies Group Major vid University of California, Berkeley under studieåret 1979-1980.

[8] *Florence Howe* har utarbetat en mångsidig rapport om Women's Studies tidiga utveckling och målsättningar; Seven Years Later: Women's Studies Programs in 1976. Report of the National Advisory Council on Women's Educational Programs, State University of New York/The College at Old Westbury, 1977. Se även *Boxer, Marilyn:* For and About Women: The Theory and Practice of Women's Studies in the United States. Signs: Journal of Women in Culture and Society, Spring 1982, vol. 7, no. 3. Se även *Florence Howe & Carol Ahlum:* Women's Studies and Social Change, Academic Women on the Move, ed. Alice Rossi & Ann Calderwood: Russell Sage Foundation, New York, 1973, pp 393-425.

[9] Se *Howe* 1977 ovan för diskussion av detta problem.

[10] Bl a *Sandra Coyner* förespråkar etablerandet av en skild Women's Studies-disciplin, se Women's Studies as an Academic Discipline: Why and How to Do It, i Theories of Women's Studies, ed. *Gloria Bowles & Renate Duelli-Klein:* University of California, Berkeley, 1980. Se även *Bowles, Gloria:* Is Women's Studies an Academic Discipline? i ovannämnda verk.

[11] Detta problem diskuteras av *Nancy Hoffman:* Seven Years Later: A Review, The Radical Teacher, Speciel Issue: Women's Studies in 1977, 1977, pp 54-57.

[12] "Strukturlösheten" är ett direkt arv av kvinnorörelsen där fenomenet också förorsakade problem. Se *Freeman, Jo:* The Tyranny of Structurelessness. Ms. Magazine, July 1973, p. 73.

[13] Women's Studies-kommittén vid University of California, Berkeley, upplöstes på grund av inre konflikter i arbetet.

[14] En del färgade kvinnoforskare anser att det existerar tydliga tecken på rasism inom Women's Studies - man har "glömt" att beakta de livsvillkor som kvinnor tillhörande etniska minoriteter konfronteras med. Se *Simons, Margaret:* Racism and Feminism: A Schism in the Sisterhood, Feminist Studies V, no. 2, 1979, pp 384-401. Se även *Landrine, Hope:* Culture, Feminist Racism and Feminist Classism: Blaming the Victim, Off Our Backs - A Women's News Journal, vol. IX,no. 10, November 1979.

[15] För de olika fasernas innebörd se *Yates, Gayle Graham:* Women's Studies in Its Second Phase, Women's Studies Newsletter, vol. V, no. 1-2, Winter/Spring 1977. Feminist Press and the National Women's Studies Association.

[16]Diskussionen kring den feministiska metodologin har börjat vid Women's Studies Group Major vid University of California, Berkeley, där pionjärerna på området, *Gloria Bowles och Renate Duelli-Klein* utkommer med artikelsamling över detta ämne våren 1983. Bokförlaget är Routledge & Kegan Paul.

[17] Se *Duelli-Klein, Renate:* A Case for Women's Studies as a Field of Its Own in Higher Education, Women's Research and Resources Centre Newsletter, no. 2, Women's Research and Resources Centre, 1981, London. Se även How to Do What We Want to Do: Thoughts about Feminist Methodology av samma författare. Artikeln ingår i Theories of Women's Studies, ed. Gloria Bowles & Renate Duelli-Klein, University of California, Berkeley, 1980.

[18] Se ovan *Duelli-Klein* 1980. Se även *Coyner,* not 10. Coyner anser att begreppet "interdisciplinär" i det långa loppet blir ett hinder för den feministiska metodologin i det att interdisciplinära program inte bidrar med nya teorier och metoder utan använder de redan existerande disciplinära teorierna i problemlösningen.

[19] Se *Dale Spenders* impressionistiska tankar om kvinnans värde i manssamhället i Theorizing about Theorizing i Theories of Women's Studies II ed. Gloria Bowles & Renate Duell-Klein, University of California, 1981.

[20] För en inspirerande diskussionom "The God Method" se *Daly, Mary:* Beyond God the Father: Towards a Philosophy of Women's Liberation. Beacon Press, Boston, 1974.

[21] Se *Toby Jayaratne:* The Value of Quantitative Methodology for Feminist Research i samma artikelsamling som not 19.

9 Den svenska modellen?

Vilken organisation för jämställdhetsforskning kan man satsa på i dag? Några forskare ger sin syn på behovet av bl a forskartjänster.

Karin Westman Berg

9.1 Kvinnolitteratur

Vad är kvinnolitteraturforskning?

Att mansdominans och kvinnoförtryck existerar också inom våra universitet är numera allmänt känt och visar sig också inom litteraturvetenskap på en rad olika sätt. Den "litterära institutionen" består fortfarande huvudsakligen av män i alla maktpositioner: som professorer (endast två kvinnliga), som medlemmar av forskningsfonder, som ledande kritiker, som förläggare etc. Kvinnor är däremot i majoritet bland de studerande, ca 50 % bland doktoranderna, och utgör troligen också majoriteten bland läsarna av skönlitteratur (undersökningar saknas). De kvinnliga författarna utgör nu en dryg fjärdedel av alla författare – tidigare färre.

De litteraturvetenskapliga institutionerna är alltså fulla av kvinnliga studerande som huvudsakligen studerar verk av manliga författare, texter med manliga huvudpersoner, facklitteratur av manliga litteraturhistoriker under ledning av manliga lärare. Eftersom litteraturvetenskaplig forskning startades av män på den tid då kvinnor var utestängda från universiteten blev det tradition att forska och undervisa nästan uteslutande om manliga författare utifrån manliga intressen. Om undantagsvis någon kvinnlig författare behandlades skedde det vanligen utifrån den fördomsfulla synen att kvinnor var mindre begåvade och utifrån den förutsättningen att kvinnor levde under samma villkor och med samma möjligheter att framträda offentligt som män hade. Denna forskningstradition har inte på allvar brutits än. Att göra det är ett av kvinnolitteraturforskningens mål.

Kvinnolitteraturforskningen koncentrerar sig på att undersöka kvinnliga skönlitterära författare och deras verk – och att göra det utan att styras av de patriarkala värderingar som lärs in under utbildningen. Metod, teori och hjälpmedel för denna forskning utvecklas också. Kunskap om den föga kända kvinnokulturen, om kvinnors verklighetsupplevelse, värderingar, språk, publiceringsmöjligheter etc, bedömer vi som nödvändig för att nå

adekvata resultat. Det kallas populärt "att forska ur kvinnosynpunkt" och det innebär både en komplettering och en korrigering av traditionell litteraturvetenskap. Forskningsinriktningen har blivit särskilt känd under senare år genom Kvinnolitteraturprojektet i Uppsala, dess vetenskapliga resultat och dess doktorandutbildning.

(Hur kvinnolitteraturforskning vuxit fram i Sverige, utvecklats, presenterats utomlands, dess senaste resultat etc, se K Westman Berg, red, Textanalys från könsrollssynpunkt, Prisma 1976, s 91-114 samt artiklar av samma författare i följande verk: S Skorri Höskuldsson, Ideas and Ideologies in Scandinavian Literature, Reykjavik 1975; A Bolckmans, Literature and Reality, Gent 1977; Riksbankens Jubileumsfond, Stick i stäv mot vedertagna normer, RJ 1982:2.)

Min insats för kvinnoforskning inom litteraturvetenskap 1952–1982

Den upptäckt som satt kvinnolitteraturforskning i gång i många länder är den, att det som intresserar oss kvinnliga studerande i de skönlitterära verken och i författarnas liv inte intresserat de manliga forskarna och därför inte undersökts. Själv råkade jag göra den upptäckten 1952, medan litteraturvetare i andra länder som regel satte i gång under perioden 1965–1975. Att författaren Virginia Woolf genialt föregripit forskningsrådet redan 1929 i sin bok *A Room of One's Own* visste jag inte då.

Med handledning av professor Viktor Svanberg, Uppsala Universitet, arbetade jag mig fram till en metodik för att undersöka kvinnouppfattningen och dess utveckling hos en skönlitterär författare och disputerade 1962 på C J L Almqvists kvinnouppfattning. Fyra avhandlingar av det slaget har sedan publicerats i Sverige.

Den snabba och annorlunda utvecklingen av kvinnoforskning inom litteraturvetenskap utomlands, framför allt i USA och Danmark, började på 1970-talet göra sig gällande också i Sverige och medförde att kvinnoforskare upphörde att studera manliga författare – det skrevs ju så mycket om dem ändå. Manliga författares kvinnouppfattning upplevdes inte längre som det angelägnaste forskningsområdet. Vi började i stället arbeta med problemet varför de kvinnliga författarna är så få och så föga behandlade i litteraturhistorien, trots att alla seriösa undersökningar visar lika stor begåvning – och brist på begåvning – hos kvinnor som hos män. Vid denna tid började termen kvinnolitteraturforskning användas.

Ingen undervisning i kvinnoforskning inom litteraturvetenskap förekom i Sverige efter professor V Svanbergs pensionering 1962 förrän jag år 1967 tog initiativ till seminariet *Könsrollsdebatt i skönlitteratur,* som existerade i tolv år fristående från universitetet.Under min ledning utvecklades det till ett centrum för kvinnoforskning med tvärvetenskaplig och internationell profil. Seminariet och dess skriftserie innebar inspiration och stöd för en framväxande kvinnoforskning inom litteraturvetenskap men också inom andra discipliner t ex engelska, historia, teologi. På mitt initiativ tillkom vidare 1975 en *tvärvetenskaplig 20-poängskurs i könsrollsfrågor* för blivande lärare. Idén spred sig snabbt till andra universitet.

Slutligen startade jag 1978 *Projektet kvinnolitteraturforskning* inom

litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Det har fungerat som ett ledande centrum för sådan forskning i Sverige och bidragit till en kraftig utveckling av den nya forskningsinriktningen. Intresset för ämnesområdet är stort och forskarstuderande har strömmat från alla svenska universitet till projektets 5-poängskurser i doktorandutbildning. Kurserna har letts av projektforskaren Birgitta Holm. För närvarande arbetar inom denna forskningsinriktning fem forskare (docenterna Birgitta Holm, Ingeborg Nordin Hennel, Ulf Boëtius, jag själv och forskarassistent Christina Sjöblad) samt 15 forskarstuderande (av vilka fyra stycken upprepade gånger undervisat på kurser och seminarier i kvinnolitteratur inom grundutbildningen). Därtill kommer studerande från angränsande ämnen (engelska och franska). Utländska forskarstuderande har under de gångna åren sökt sig till projektet från USA, England, Holland, Italien, Finland och Island.

Den roll kvinnolitteraturforskningen spelar inom litteraturvetenskap i dag framgår bl a av att detta ämnesområde utgjort ett av de teman som regelbundet behandlats på konferenser inom International Association of Scandinavian Studies alltsedan det introducerades där av mig 1974 i Reyjkavik. De forskningsinsatser som presenterats har utarbetats i olika länder, ofta efter kontakt med centret i Uppsala. Stöd till den nya forskningens framväxt internationellt har också givits vid mina föreläsningsturnéer i USA och Västtyskland och genom mitt medarbetarskap i initialkonferenser inom kvinnoforskning i Holland, Norge och Västtyskland.

Hela verksamheten vid det s k *Könsrollsseminariet i Uppsala* finansierades av Studieförbundet Folkuniversitetet. *Kvinnolitteraturprojektet* har finansierats av humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Själv erhöll jag först 1977 en personlig forskartjänst, som inrättades i Uppsala på initiativ av den svenska kvinnorörelsen. Den verksamhet jag utövat i Uppsala 1967–1982 genom könsrollsseminariet och kvinnolitteraturprojektet har bl a resulterat i tre doktorsavhandlingar, tre större vetenskapliga verk, fyra vetenskapliga skrifter av mindre omfång och tre populärvetenskapliga skrifter.

Efter min avgång med pension har en ospecificerad docentur i kvinno- och jämställdhetsforskning inrättats, som sökts av kvinnoforskare inom fyra fakulteter. Docent Birgitta Holm har såsom den mest meriterade av de sökande förordnats på tjänsten. Hon leder redan ett nytt forskningsprojekt som bl a fullföljer kvinnolitteraturprojektets målsättning.

Trots den imponerande utvecklingen inom kvinnolitteraturforskningen, trots skarorna av doktorander och forskningsinriktningens betydelse också utanför Sverige, finns det alltså ännu ingen tjänst i kvinnolitteratur.

Några motiveringar för att inrätta tjänster i kvinnolitteratur:

- Det finns ännu inte någon tjänst i kvinnolitteratur.
- En professur i kvinnolitteratur är utomordentligt viktig för den framtida utvecklingen av forskningsinriktningen inte bara i Sverige utan även i Norden.
- Den bidrar till synliggörandet av den kvinnliga hälften av världen inom forskning och undervisning och blir därigenom ett viktigt stöd när det

gäller att bryta androcentrismen (manscentreringen) i universitet och skolor.

- Den innebär också ett stöd för kvinnliga författare som i våra dagar ofta kämpar i underläge.
- Utan kompetenta handledare i sitt ämne måste doktorander inom kvinnolitteratur handledas av lärare inom den patriarkala tradition som kvinnolitteraturforskningen söker korrigera. Doktoranderna måste alltså finna sig i en synnerligen vansklig balansgång mellan den etablerade forskningstraditionen – med makt att bestämma över deras framtid – och ett eget intresse och förståelse för den nya forskningsinriktningen och dess betydelse.
- Det finns således ett skriande behov av särskilda tjänster inom kvinnolitteratur – ett behov som för närvarande inte kan tillfredsställas på "naturlig" väg genom att kvinnolitteraturforskare konkurrerar med andra sökande om lediga tjänster i litteraturvetenskap – eftersom kvinnoforskning i sig fortfarande värderas lågt ur meritsynpunkt.
- Vad en etablerad professor i litteraturvetenskap kan åstadkomma när vederbörande fått intresse för kvinnoforskning har professor Åse Hiorth Lervik visat. Hon fick redan 1975 Norges Almenvitenskapelige forskningsråd att satsa så mycket pengar på stöd till humanistisk kvinnoforskning att Norge med raska steg blev den ledande inom kvinnolitteraturforskning i Norden under flera år.

Läget beträffande tjänster i kvinnolitteratur

UHÄ föreslog i sin skrift Jämställdhetsforskning, att min personliga forskartjänst i Uppsala skulle permanentas som en professur i litteraturvetenskap, särskilt kvinnolitteratur vid min avgång. Starka krav och önskemål om detta har framförts till UHÄ av Forum/Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, som föreslog att tjänsten skulle kallas "Karin Westman Bergs professur i kvinnolitteratur". Både Fredrika Bremer-förbundet och representanter för forskarstuderande i kvinnolitteratur vid rikets alla universitet har uppvaktat regeringen i ärendet.

Någon proposition om en professur i kvinnolitteratur har ej framlagts. UHÄ har placerat in tjänsten i sin långtidsplanering för åren 1984/85–1987/88, men vid Göteborgs Universitet – av vissa praktiska skäl. (Uppsala har redan tre professurer i litteraturvetenskap – Göteborg bara en.) Sektionsnämnderna vid Göteborgs Universitet vill i sitt yttrande i februari 1982 tydligen hellre ha en ospecificerad tjänst i litteraturvetenskap, vilket betyder att professuren i Göteborg inte alls skulle avse kvinnolitteratur!

UHÄ har meddelat mig, att om Göteborg inte går med på "särskilt kvinnolitteratur" – så får universitetet antagligen ingen professur alls. UHÄ specificerar numera nya professurer för att ge nya forskningsinriktningar en chans. Att komma med andra förslag rörande tjänster i kvinnolitteratur betyder uppskjutning av hela frågan på obestämd tid. UHÄ måste tydligen kämpa för att få igenom en professur i kvinnolitteratur, och hälsar stöd åt den tilltänkta professuren i litteraturvetenskap, särskilt kvinnolitteratur, i Göteborg med glädje.

Vidare: Uppsala Universitet kan själv ändra namnet på Birgitta Holms docentur i Uppsala från "kvinno- och jämställdhetsforskning" till "kvinnolitteratur" vilket vore motiverat så länge en litteraturvetare innehar tjänsten.

Gunhild Kyle

Beata Losman

Gunhild Kyle är t f professor i kvinnohistoria och Beata Losman docent i historia vid Göteborgs universitet.

9.2 Kvinnohistoria

Kvinnohistoria vid Göteborgs universitet

Historik

Den kvinnohistoriska forskningens relativt starka ställning vid universitetet i Göteborg beror till största delen på insatserna av en enda person, nämligen professor Gunnar Qvist. Med sin avhandling *Kvinnofrågan i Sverige 1809–1846* (1960) blev han en pionjär inom området kvinnohistoria. Då han småningom erhöll anslag till ett forskningsprojekt *Kvinnorna i industrialismens samhälle* fann han det angeläget att starta ett *specialseminarium i kvinnohistoria*, som dels kunde ta upp uppsatser på grundutbildningsnivå dels avhandlingskapitel inom samma område. Hans forskningsanslag (från dåvarande Humanistiska forskningsrådet) gjorde det också möjligt att genom utdrag ur tidningar och tidskrifter bygga upp vissa basresurser för vidare kvinnohistorisk forskning. Andra resurser fanns redan tidigare i Göteborg genom den kvinnliga skapelsen Kvinnohistoriskt arkiv, vars samlingar och specialkataloger, klipp och handskriftsmaterial förvarades på Göteborgs universitetsbibliotek.

Då seminariet startade 1971 var Qvist den ende etablerade forskaren på området men 1972 disputerade Gunhild Kyle på en avhandling om svensk flickskola och arbetade därefter några år som forskarassistent vid projektet. Därigenom hade början till en kvinnoforskningsgrupp uppstått. Samarbetet med de kvinnohistoriska samlingarna fortsatte också.

Qvists fortsatta engagemang höll seminarieverksamheten i gång. Några särskilda medel för ändamålet fanns inte, utan seminariet sammankallades när något diskussionsunderlag i form av en uppsats eller dylikt förelåg. Ibland fanns anknytningsmöjligheter till någon forskare som gästade staden,

men det saknades möjligheter att systematiskt inbjuda andra forskare för att stimulera intresset för kvinnoforskning.

Redan från början var seminariet tänkt att drivas tvärvetenskapligt. Detta kom också att prägla verksamheten. Litteraturvetare under medverkan av docent Vivi Edström var aktiva liksom forskarstuderande från sociologi och etnografi. Av de studerande som handletts av Qvist disputerade Birgit Strand hösten 1980 på en avhandling om kvinnosynen hos Saxo Grammaticus och Tommie Lundqvist 1982 på den reglementerade prostitutionen. Två kvinnliga doktorander som handletts av Qvist håller på med sitt avhandlingsarbete, men som ju ofta är fallet med kvinnor som forskar, har arbetet fördröjts därför att det måste kombineras med yrkesarbete för försörjning, med barnafödande och ty åtföljande barnpassningsproblem.

Gunnar Qvist var känd som en mycket intresserad och engagerad handledare. I motsats till många andra tog han denna uppgift på allvar och lade ner mycken tid på den. Kvinnohistoria i Göteborg byggde helt på hans personliga engagemang. Någon större uppmärksamhet från institutionens sida kunde inte förmärkas under denna tid. Seminariet betraktades snarast som en biverksamhet.

Sammanfattningsvis kan man säga att två omständigheter verkat positivt för kvinnohistorisk forskning i Göteborg. Den inleddes av en *man* som var en *etablerad* forskare med stort anseende. Qvist ägnade hela sin forskargärning åt det kvinnohistoriska området. Redan från början fann han här relevanta frågeställningar för socialhistoriska undersökningar genom att utgå från kvinnornas villkor. Detta var för Sveriges vidkommande ett nytt sätt att närma sig ämnet historia. Infallsvinkeln har också visat sig fruktbar. Ämnet har tillförts nya aspekter och tidigare vita fält har börjat kartläggas av andra forskare, män såväl som kvinnor. Hans egen övertygelse om ämnets vikt visades inte minst genom hans arbete inom områdesgruppen för jämställdhetsforskning vid Riksbankens jubileumsfond. Han gjorde kvinnohistoria till ett erkänt begrepp.

Exempel från andra håll visar att det antagligen varit betydligt svårare att nå detta resultat om pionjären varit kvinna. Historiska institutionen i Göteborg har varit och är fortfarande mansdominerad. Och när det gäller beredskapen att acceptera kvinnosynpunkter skiljer sig universitetsvärlden inte från andra sektorer i samhället där män är i flertal och innehar ledande positioner.

När Gunnar Qvist oväntat avled hösten 1980 verkade det först knappast möjligt att fortsätta seminarieverksamheten. De pengar som fanns föll bort med honom eftersom han bedrivit hela verksamheten på sitt forskningsanslag. Vi, dvs Gunhild Kyle och Beata Losman, som båda var docenter och som deltagit i seminariet från dess begynnelse, förklarade oss villiga att ställa upp. Gunhild Kyle hade då anslag från Riksbankens jubileumsfond för egen forskning och Beata Losman fick i slutet av hösten ett anslag från humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet för eget projekt, båda kvinnostudier. Men därtill kom att historiska institutionen också för första gången aktivt uppträdde för att rädda forskargruppens fortsatta existens. Tack vare att professor Jörgen Weibull sökte och fick ett anslag från HSFR kunde seminariet fortsätta och Gunhild Kyle tilldelades handledarskapet för

de doktorander inom kvinnohistoria som ej kunde placeras hos någon handledare med fast tjänst vid institutionen.

Seminarieverksamhet m m från och med hösten 1980

Vi kom överens om att i stället för att på traditionellt sätt använda anslaget från HSFR för *en* person skulle vi i fortsättningen ansvara för den kvinnohistoriska verksamheten gemensamt. En del av anslaget användes som mindre tillägg till våra egna forskarpengar. Den större delen beslöt vi att använda till att inbjuda svenska och nordiska forskare som gäster för att hålla seminarier. Givetvis behandlades också uppsatser och avhandlingsutkast från den egna institutionen. Men vi tyckte det var angeläget att upprätthålla det tvärvetenskapliga tänkandet och därför sökte vi kontakt inte bara med företrädare för historia utan också med forskare inom angränsande ämnen.

En ytterligare knuff i den riktningen (om nu någon sådan behövdes) var existensen av Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Göteborg (och andra universitetsorter). Dessa Fora, som var ett resultat bl a av Qvists arbete inom UHÄ:s arbetsgrupp för jämställdhetsforskning, har på programmet att söka stimulera tvärvetenskapligt arbete med kvinnoforskning. Det blev naturligt att anknyta dit i synnerhet som forskningsassistenten för Forum i Göteborg arbetar på projektavdelningen på historiska institutionen, dit också kvinnohistoria hör.

Vi har alltså i Göteborg erfarenhet av två "modeller" för kvinnoforskning;en traditionell personanknuten och en nyare verksamhetsanknuten. Den förra gör onekligen verksamheten mer bunden och mer direkt avhängig av en enda persons arbetsförmåga och engagemang. Vi har i vår redogörelse velat visa att den fungerade tack vare Gunnar Qvists utomordentliga insatser. Den senare modellen, som vi nu arbetat med under ett och ett halvt år, har emellertid visat vilken fördel det är att ha ett anslag som är knutet till verksamheten i stället för till en tjänst. Visserligen har seminariet inte kunnat utvecklas så raskt i fråga om antalet regelbundet medverkande. Ambitionen har inte heller varit att öka antalet, dvs kvantiteten, utan snarare kvaliteten, så att vi vet att det finns ett tillräckligt antal seriösa och kunniga seminariedeltagare som ställer upp och kan ha utbyte av kvalificerade gästande forskare.

Alla forskare kan ju inte ha samma intresse av alla ämnen i synnerhet inte om man arbetar på ett tvärvetenskapligt sätt. Vi strävar därför efter att samla en grupp på 10-15 personer. Fler bör det knappast vara eftersom ett större antal hindrar diskussionen genom att alltför många återfaller i det uppförande som åtminstone de flesta kvinnliga doktorander rapporterar från sina respektive institutioner; kvinnorna tiger i större församlingar som hårt styrs och domineras av ordföranden, medan några talföra män hävdar sina revir och markerar sitt oantastliga vetenskapliga tänkande.

Kvinnohistoriska seminariet har ingen ordförande. Ledarinnorna delar på sekreterarskapet och i de fall vi har gäster får dessa leda diskussionen. Det har inte vållat några problem att slippa ordförande i en så pass liten grupp utan enbart känts som en lättnad. Diskussionerna har ofta varit mycket

livliga och givande vilket många deltagare omvittnat.

Utan tvekan har detta arbetssätt betytt mycket för de kvinnliga forskarna. Redan från början fann de i seminariet ett forum där "kvinnospecifika" synpunkter accepterades som ett verkligt alternativ i frågeställningar och analyser. Vi tror det är viktigt att fortsätta i samma anda. Inte minst under 1980-talet har nämligen externa faktorer påverkat läget för den kvinnohistoriska forskningen i mindre gynnsam riktning. Kvinnorörelsens krav på sin egen historia kan nämligen te sig hotande för traditionell historisk forskning. Vetenskap som bedrivs i skuggan av en politisk kamp är à priori misstänklig. Dess tvärvetenskapliga karaktär kan också uppfattas som en upplösningstendens inom ämnesdisciplinen. Inriktningen mot lokala undersökningar drar dessutom in den i diskussionen om dessas relevans för utvecklingen i stort. I denna situation behöver kvinnoforskare varandras stöd.

Framtiden

Den 1 juli 1982 inrättades en professur i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet. Därmed upphörde de särskilda anslagen och kvinnohistoria inordnades helt i historiska institutionens övriga verksamhet. En tredje modell kommer att tillämpas.

Den stora fördelen med en professur är att kvinnohistoria får högre status. Professuren innebär ett officiellt erkännande av den uppbyggnadsverksamhet som bedrivits under mer än ett decennium och bör ses som ett första steg mot erkännandet av att den kvinnliga delen av mänskligheten hittills varit ett försummat forskningsobjekt. Med nuvarande tänkesätt och konstruktion inom forskarvärlden är tjänsten det enda sättet att få detta erkännande och att kunna fortsätta verksamheten.

En professur innebär också större hopp om att kvinnornas historia integreras i utbildningen från grundnivå och uppåt. Som det nu är finns inga obligatoriska kursinslag inom vår ämnesgren. Med en sådan förändring sker en avdramatisering. Det blir inte längre något särskilt märkvärdigt att välja kvinnohistoria som projektarbete, uppsats- eller avhandlingsämne. En professor har troligen också bättre möjligheter att påverka sina kolleger både i Göteborg och vid andra universitet. Det är ju inte meningen att göra kvinnohistoria till ett göteborgskt reservat.

Men det finns också nackdelar med en professur. "Parhästmodellen" har onekligen haft sina fördelar. (Vi har t ex kunnat skriva detta tillsammans.) En bagatell kanske, på det vardagliga planet; vi har kunnat dela på plikten att delta i sammanträden, en inte oväsentlig vinst, eftersom sammanträden är allt verkligt arbetes fiende nr 1. Vi har haft delat ansvar och dubbel arbetsglädje.

Nu blir alltså tjänsten knuten till en person. Det blir då föga utrymme för verksamhet utanför just denna person, särskilt vad gäller de ekonomiska möjligheterna. Eftersom kvinnohistoria och kvinnoforskning överhuvudtaget fortfarande befinner sig i begynnelsestadiet är just samverkan över hela landet och med kolleger i de nordiska länderna utomordentligt viktigt. I synnerhet gäller detta för utvecklingen av kvinnoaspekter i andra ämnen inom humaniora och samhällsvetenskap. De nuvarande kontakterna måste utvidgas eller åtminstone bibehållas.

Det är dock en stor framgång att professuren kommit till stånd – i dessa besparingstider. Vad den kommer att medföra för kvinnohistoriens utveckling är emellertid beroende av dels vilken person som kommer att sitta på tjänsten – ibland sitter professorer 20-25 år och det är en lång tid – dels vilka möjligheter som kommer att finnas för att fortsätta den tvärvetenskapliga och kontaktrika verksamhet som seminariet hittills haft. Sannolikt kommer professuren att medföra fler doktorander, glädjande i och för sig. Nu är det bara ett litet antal specialintresserade som söker sig till detta område. Det är emellertid inte givet att dessa nya skaror kommer att vara beredda att lägga kvinnoaspekter på sitt ämne. Meningen med kvinnohistorisk forskning är ju bl a att ge en bas för dagens jämställdhetsarbete och den meningen kan lätt förfuskas om forskarna bara hanterar kvinnorna i historien under variabeln kön.

Åsa Sahlquist
Universitetslektor i nordiska språk vid Göteborgs universitet.

9.3 Om språk och forskning på kvinnovis

Kvinnor och män använder språket på olika sätt.

Kvinnor talar personligt och känslomässigt. De vill väcka samtal. De avslutar många meningar med "eller hur, inte sant?".

Män talar opersonligt och sakligt. De fyller luften med "ööh", "iih", "ääh" och andra vildmarksljud. De hindrar andra att börja tala medan de själva tänker. *Kvinnor talar med människor. Män talar om saker.*

Det är svårt att hitta "äkta" kvinnor i forskningens värld. För att kvinnor ska accepteras måste de betala en dyr inträdesbiljett: de måste lägga av sina ögon och sin tunga, de måste byta skinn. De ska tala som män, de ska tänka som män.

En institution eller en forskargrupp är organiserad som ett pojkgäng. I toppen sitter en manlig ledare. Under sig har han lakejer som springer hans ärenden. Den som vill någonstans måste hålla sig vän med den som sitter där uppe. Kampen om platserna i solen är hård.

I innehållet händer det att kvinnors undersökningar skiljer sig från männens. Fler kvinnor än män forskar om kvinnor. Fler kvinnor än män

ägnar sig åt sådant som ger låg status.

Men i språket och verklighetsuppfattningen skiljer sig kvinnornas undersökningar inte mycket från männens. *I universitetets värld är det männens språk som råder.*

Det är lika svårt att hitta en "äkta" arbetare i forskningens värld som det är att hitta en "äkta" kvinna i den. För forskningen är inte bara manlig. Den är också borgerlig. Och forskarna intresserar sig mest för sådana problem som på något sätt angår dem själva. Därför ägnar sig språkforskarna gärna åt språkliga problem hos den bokliga, intellektuella, manliga medel- och överklassen i städerna.

Andra gruppers språk kan studeras om de är exotiska nog. Avlägsna, utdöda dialekter går an, liksom fornsvenskan. *Därför vet vi i dag mer om runorna än vi vet om kvinnornas, barnens och arbetarnas språk.*

Men forskningen är inte bara manlig och borgerlig. Den är också sluten och självgående. Det är inte samhällets behov som styr forskningsinriktningen. Det är meriterna och karriären. Liksom alla andra pojkgäng styrs forskningsgruppen av interna värderingar. Det är gruppens ledare som bestämmer vad som ska anses som värdefull forskning. Det är för honom man forskar, det är till honom man vänder sig med sina rapporter.

Språket blir slutet. Man skriver för varandra, för redan insatta. Ju obegripligare språk, desto värdefullare blir man. Det gäller att hålla kunskapen inom gruppen. Den får inte spridas ut. Då förlorar man sina skråprivilegier och sitt kunskapsmonopol. *Liksom alla andra pojkgäng skaffar sig forskargruppen ett hemligt språk, ett all-språk, ett rövarspråk, ett fikonspråk. Den som försöker sprida gängets kunskap har satt sin sista rova i den åkern.*

Kan kvinnorna göra någonting åt det här? Kan kvotering av kvinnor in i universitetet hjälpa?

Troligen inte. Det är inte antalet som gäller, det är andra saker. I samhället är kvinnorna fler än hälften. Men det är män som hörs, män som styr.

Kvotering är som att bota en sjukdom med magnecyl. Man tar bort symtomen, men själva sjukan är kvar. Att kvinnorna är få i forskningen är inte själva sjukan, det är bara ett av många symtom på att det är fel på forskningen. *Det är sjukan vi måste gå till roten med. Annars sticker den snart upp sitt tryne någon annanstans.*

Med fler kvinnor inom forskningen skulle visserligen områden som numer lämnas åt sidan bli bättre undersökta. Vi skulle få veta mer om kvinnospråk och kvinnokultur, vi skulle lära känna fackterminologierna i köket, syrummet, sjuksalen och pigkammaren. Vi skulle få veta om målbrottet är ett biologiskt eller ett socialt påfund. Fler kvinnor skulle komma till tals i massmedierna. Vi skulle få fler kvinnliga förebilder. Kvinnor skulle börja höras och synas.

Men varför bara kvinnor? Varför inte kvotera in andra grupper som är eftersatta i forskningens värld, barn, svarta, invandrare, homofiler, arbetare, handikappade, pensionärer?

Om kvoteringen av kvinnor beror på att man vill få andra problem än de nu gängse belysta, varför inte då också kvotera in andra grupper vars problem också är eftersatta av forskningen?

Och hur länge kommer kvinnorna som kvoteras in verkligen att vara representativa för kvinnor i gemen? Hur länge är det *kvinno*intressen de företräder? Fler kvinnor in i en manlig organisation – är inte det att göra män av dem? *Systemet är starkare än vi. Det äter upp oss alla.*

Är det rättvisa egentligen att fler kvinnor får vara med och spela, när det är männen som har bestämt vilket spel man ska spela och vilka regler som ska gälla? Rättvisa måste väl innebära att hela regelsystemet ändras?

Problemet är inte att få in fler kvinnor i universitetsorganisationen. Problemet är att bryta sönder organisationen och bygga upp den igen på ett jämlikt sätt. Det gör man inte med kvotering.

Universitetet är uppbyggt som ett pojkgäng. Det är männens värderingar som styr. Organisationen speglar männens sätt att tänka i uppe och nere, i starka och svaga, i bättre och sämre, i ledare och ledda. Kvinnor är dåliga på maktkamp och manipulation, på formalism och gruppförtryck. Sådant ingår inte i kvinnorollen.

Hur många kvinnorna än blir i universitetet kommer de alltid att ligga i underläge, så länge universitetet är uppbyggt enligt manlig modell. *Rättvisa är inte att få vara med och spela svälta räv med männen. Rättvisa är att få vara med och bestämma om man ska spela överhuvudtaget och vilka regler som ska gälla om man bestämmer sig för att spela.*

Hur skulle då kvinnornas universitet se ut?

Universitetet har en *löslig* organisation. Forskningen styrs av samhällets behov, inte av administrativa rutiner eller av någons önskan att göra karriär. Om medborgarna i en by t ex har problem med att hålla sams tillsätter man en utredningsgrupp. Den börjar sitt arbete genom att vända sig till det internationella biblioteket och begära fram allt som finns skrivet där om problemet. I detta bibliotek finns all jordisk kunskap samlad på världsspråket esperanto. När utredningsgruppen så småningom börjar bli klar med sitt

arbete, skriver den en rapport till världsbiblioteket. Gruppen informerar invånarna i byn vad det finns för olika lösningar på problemet. Därefter upplöser gruppen sig själv.

Universitetet är *öppet.* Morgondagens universitet är ett folkuniversitet. Det ingår i varje medborgares utbildning att lära sig forskningsmetodik och källkritik, begripligt modersmål och esperanto. Den som vill forska inom ett visst område, t ex i Homeros benägenhet att slumra till, i metmaskens lidanden eller i en dialekts historia, kan göra det på sin fritid. Forskning är något som äger rum i alla stugor, jämsides med frimärkssamlande, målning, vävning och teaterspel.

Organisationen är *plan och jämställd.* Ingen sitter över någon annan. Ingen har högre värde eller högre lön än någon annan. Den som lär in har samma betydelse som den som lär ut. Den som ska nyttja kunskapen har samma betydelse som den som skaffar fram den. Morgondagens forskning är jämställd med all annan mänsklig verksamhet. Att forska har samma värde som att odla kålrötter och brodera en väst.

Forskningen styrs av verkliga behov hos medborgarna, inte av behov att klättra hos några få. Detta påverkar både inriktningen och utformningen hos den. *Forskningen blir ett samtal mellan människor om saker som angår dem.*

Kanske är trots allt kvotering en bra metod att nå dithän.

Viktiga samtal förs alltid någon annanstans än där kvinnorna är. Makten är där kvinnorna inte är. När kvinnorna träder in, flyttar maktens män någon annanstans.

Att kvotera in kvinnor i forskningen är ett sätt att minska forskningens status. Maktgalna och härsklystna män skräms på flykten. *Och så, när kvinnorna blir tillräckligt många tar de över makten – och tillintetgör den.*

Ulla Jacobsson
Professor i processrätt vid Stockholms universitet

9.4 Organisation och metod i kvinnorätt

Forskning om kvinnor och jämställdhet befinner sig i dag i ett läge som av flera skäl gör det både lämpligt och angeläget att fatta beslut om framtiden.

Det har gått några år sedan paradigmskiftet skedde, dvs sedan man medvetet började föra in kvinnoperspektiv i forskningen. Det har också gått några år sedan de första tjänsterna i kvinnovetenskap inrättades. Men det har inte gått så många år att forskning och undervisning om kvinnor fått fasta former och inte så lång tid att några egentliga organisatoriska konstruktioner skett.

Det gäller därför att söka skissera vart olika vägar skulle föra. Det är ingen lätt uppgift. Vägskälet ger dålig sikt åt flera håll. För mig framstår det som angeläget att beakta sambandet mellan organisation å den ena och ämnesinriktning och metodval å den andra sidan. Det ligger nära till hands att välja en organisationsform som befrämjar de ämnesinriktningar och de metoder som redan kommit fram. Samtidigt måste man inse att organisationsformen kommer att styra val av ämnesinriktning och metod i framtiden.

Forskning om kvinnor och jämställdhet kan förekomma *inom ett ämne.* Den kan bedrivas *över gränserna mellan flera ämnen,* som ligger inom samma vetenskaps-/institutionsområde, s k *tvärdisciplinär forskning.* Och den kan bedrivas *över gränserna mellan olika vetenskaps-/institutionsområden, s k tvärvetenskaplig forskning.* Alla tre typerna av forskning förekommer redan i dag. Frågan är därför om man skall administrativt stödja någon av typerna framför de övriga två eller satsa på samtliga. Vilken betydelse för ämnesinriktning och metodval kan satsning på endera typen ha?

Jag skall diskutera några frågor om dessa samband med utgångspunkt i forskning om kvinnor och jämställdhet inom juridiken, vad som i dag kallas *kvinnorätt.*

Kvinnofrågor inom etablerade ämnen

Eftersom den politiska kampen för att förbättra kvinnans ställning varit inriktad på rättsliga förändringar, har lagar och rättspraxis länge varit föremål för intresse. I ämnet rättshistoria har man forskat om kvinnans ställning i familjen. I straffrätten har man behandlat pornografi och prostitution. I arbetsrätten har man behandlat jämställdhetsfrågor och i familjerätten vårdnaden om barn.

Man har därvid använt gängse forskningsmetoder. Man har diskuterat tolkningsmöjligheter av gällande rätt, gjort rättsfallsgenomgångar och rättsfallsanalyser. Man har använt metoder lånade från andra vetenskapsområden som statistik, pedagogik.

All forskning som belyser frågor, vilka kan vara av intresse för kvinnor, kan inte kallas kvinnovetenskap i den betydelsen ordet används i dag. Exempelvis kan ett arbete som behandlar domstols bedömning av frågan om faderskap, inte automatiskt räknas dit. Det krävs ett syfte att belysa kvinnans situation. Hur klart uttalat detta syfte varit och hur långt man drivit det har varierat. Det finns arbeten, som redovisar sammanställningar av material, och det finns kritiska analyser av möjligheten att lagstifta.

Tvärdisciplinär forskning om kvinnor

Med termen avses sådan forskning som spänner över olika juridiska ämnen exempelvis familjerätt, arbetsrätt, socialrätt, straffrätt, processrätt. Man

systematiserar rättsregler från olika områden allteftersom de aktualiseras för kvinnor i skilda situationer. Reglerna ställer man mot sociala och psykologiska faktorer som angår kvinnor för att visa hur formellt könsneutrala regler vid tillämpningen kan missgynna kvinnor. Poängen är att skapa en helhetsbild av kvinnans rättsliga situation för kritisk granskning. Metoden ger möjlighet att få tidigare obehandlade delar av rättssystemet i rampljuset och upptäcka brister i lagstiftningen.

I de tvärdisciplinära arbeten, som hittills publicerats har man inga egentliga tolkningar av gällande rätt, inga rättsfallsanalyser. Syftet att belysa kvinnans situation är klart uttalat i dessa arbeten. Man går dessutom ett steg längre:

"Om en deskriptiv analys av rättssystemet visar att vissa rättsregler är till men för kvinnan är det kvinnorättens uppgift att genom rättspolitisk argumentering verka för kvinnovänliga reformer." (Westerhäll-Gisselsson)

Tvärvetenskaplig forskning om kvinnor

Med termen förstås sådan forskning, som spänner över olika vetenskapsområden, exempelvis juridik, sociologi, statistik, historia, pedagogik. Skillnaden mellan tvärvetenskaplig och tvärdisciplinär forskning är naturligtvis främst av organisatorisk art. Den bygger på institutionsindelningen och ämnesuppspaltning inom universiteten och är därför meningsfull endast inom bestående organisation.

Metodiskt finns det emellertid en klar skillnad mellan arbeten som redan publicerats i juridik och som kan hänföras till de båda olika typerna. De tvärvetenskapliga arbeten som utförts har en betydligt svagare förankring i juridiken än de tvärdisciplinära, vilket är naturligt. I tvärvetenskapliga arbeten kan lagregler anges endast som utgångspunkt för diskussion och huvudvikten är lagd vid förklaring av vilka samhällsförändringar som legat till grund för dessa.

Organisation för att stödja ämnesanknuten forskning

Inrättandet av tjänster för kvinnoforskning i ett särskilt ämne kan ske på olika vis. Frågorna gäller *på vilken nivå tjänsten skall läggas och hur starkt den skall göras beroende av huvudämnet.* En modell är att inrätta en *professur i kvinnorätt.* Man har då valt topptjänsten och den starkast möjliga anknytningen. Men det finns givetvis andra modeller. I denna artikel är det av mindre intresse på vilken nivå en tjänst läggs. Det är frågan om styrkan i ämnesanknytningen som intresserar.

I stället för att inrätta en tjänst med prefixet "kvinnor" kan man i ämnesbeskrivningen för en tjänst stipulera att den skall vara inriktad på kvinnoforskning, vilket har betydelse för meritering och konkurrens. Man kan också tänka sig att kvinnoforskningen inom ett ämne får ett projektanslag med tidsbegränsad tjänst.

Ämnesanknytningen öppnar möjligheter för vetenskaplig samverkan med övriga forskare inom ämnet i form av seminarier och diskussioner. Samverkan ligger närmare till hands *inom* ett ämne än mellan olika ämnen.

Hur samarbetet kommer till stånd är givetvis beroende av person- och lokalförhållanden. Oberoende av hur samverkansmöjligheten utnyttjas, inverkar emellertid ämnesanknytningen på *metodval och inriktning.*

Forskar man genom att lägga kvinnoperspektiv inom ett ämne, låt säga straffrätten, är det naturligt att precisera arbetet till viss fråga, exempelvis pornografin. Den som startar ett sådant forskningsarbete är givetvis väl förtrogen med källorna dvs lagförarbeten, rättsfall, litteratur och med metoder och metoddiskussioner inom straffrätten. Kvinnoperspektivet läggs ovanpå den inom ämnet gällande metodiken.

Personligen anser jag att forskning av denna typ bör alldeles särskilt uppmärksammas. Det är en typ av grundforskning vars resultat kan ha direkt betydelse för framtida lagstiftning.

Beträffande vilken organisationsform som i nuläget skulle bäst gagna den ämnesanknutna forskningen kan man ha olika meningar. Jag anser att det är viktigt med trygghet för en forskare som startar en forskning av detta slag. Man ger sig inte in på ämnesanknuten kvinnoforskning om man har ekonomin säkrad för endast ett år framåt. Det behövs garantier för ekonomin under minst tre år i form av projektpengar eller tjänst. Under uppbyggnadsskedet kan det knappast vara tal om att inrätta topptjänster.

Organisation för att stödja tvärdisciplinär forskning

En helt annan organisationsform krävs för att stödja tvärdisciplinär forskning. Enligt min uppfattning bör sådan organisation komma till stånd först sedan viss forskning skjutit fart inom de olika ämnena.

Låt oss säga att man inom juridiken kommit i gång med kvinnoforskning i familjerätt, arbetsrätt, straffrätt och socialrätt. Då behövs det ett vidare perspektiv med historiska tillbakablickar och internationella utblickar. Då behövs det specialinrättade topptjänster för att klara den teoretiska övergripande sammanhållningen.

En professur i kvinnorätt skulle givetvis i det läget ha en utomordentligt stor betydelse. I ämnesbeskrivningen skulle anges att tjänsten inte var avsedd att utgöra en ram inom vilken innehavaren fritt fick välja ett "smalt" specialområde, utan avsedd att ge innehavaren möjlighet att samla upp resultat från ämnesanknuten forskning och lägga helhetsperspektiv.

Under arbetet i referensgruppen har från olika håll framförts synpunkten att tjänster av detta slag bör inrättas med hänsyn till förekomst av forskare. Väl så viktigt enligt min mening är förekomsten av ämnesanknuten forskning inom området. Den tvärdisciplinära forskningen måste bygga på den ämnesanknutna. Detta har betydelse inte minst för metodvalet.

Metodval

Här skall endast några korta notater göras med utgångspunkt i nuläget inom kvinnorätten.

Den rättspositivistiska metoden som varit och fortfarande är förhärskande inom juridisk forskning har – såvitt jag vet – inte kommit till användning i de större arbeten som utgetts i kvinnorätt i Sverige. Man har inte gjort

systematiska genomgångar av lagförarbeten och rättspraxis. Man har inte heller använt sig av juridisk littertur av rättsfilosofisk karaktär. I stället har man använt sociologiska metoder i diskussioner om lagarnas och rättspraxis effekt på kvinnans situation.

Vad som skrivits på detta sätt har sitt givna värde men man fångar med den sociologiska metoden in endast en sida av gällande rätt. Som svensk lag utformats de senaste decennierna är själva lagen endast en ram. För att kunna tolka och tillämpa den måste man känna exempelvis departementschefens yttranden och riksdagsutskottets betänkande. Med den metodik som används inom respektive ämnen, kartlägger man en lags tillkomsthistoria och får därmed tillgång till tolkningsdata.

I regel utgår forskning i kvinnorätt från hypotesen att det existerar och har existerat ett kvinnoförtryck som mer eller mindre öppet uttalat styrt lagstiftning och rättspraxis. Det är klart att det är betydligt mera krävande att verifiera den hypotesen genom att använda rättspositivistisk *och* sociologisk metod än enbart den sistnämnda. För att det skall vara genomförbart krävs förankring inom det ämne det gäller. Detta talar alltså för en första hands satsning på den ämnesanknutna forskningen i kvinnorätt.

Organisation på det tvärvetenskapliga planet

Det tvärvetenskapliga planet kräver en tredje organisationsform. Det gäller här att finna administrativa former för att möjliggöra utbyte av erfarenheter mellan forskare inom samma universitet, inom olika svenska universitet och för internationella kontakter. En diskussion om lämpliga former för detta ligger utanför denna artikel.

Ulla Broman

Ingegerd Lundström.

Ulla Broman är forskningsassistent och verksam vid Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Göteborg. Ingegerd Lundström är amanuens och verksam vid Forum i Umeå. De är forskarstuderande i filosofi respektive psykologi.

9.5 Centrum för kvinnoforskning i svensk modell

Under tre år har vi, Ulla Broman och Ingegerd Lundström, arbetat vid Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Göteborg respektive

Umeå. Vårt arbete har i huvudsak varit att stimulera forskning. Utifrån de erfarenheter vi fått föreslår vi *två vägar, som måste användas samtidigt, till kvinnoforskning i svenska modell.*

- Kvinnostudielinje knuten till Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.
- Kvinnokurser och kvinnoperspektivkompetens *inom* institutionerna.

Vi koncentrerar oss på det första förslaget och kommer endast kortfattat att kommentera det andra.

Kvinnostudielinje (t ex ett fördjupningsalternativ för studerande med individuell utbildningslinje).

Grundnivå

Många kvinnor rekryteras till kvinnoforskning om de kan erbjudas kurser med kvinnoperspektiv i sin grundutbildning. Intresset för de könsrollskurser som funnits har varit stort och kurserna har blivit inkörsporten till kvinnoforskning och kvinnoperspektiv för många. I Umeå har könsrollskursen utvecklats av ett lärarlag knutet till det av UHÄ-medlen stödda tvärvetenskapliga kvinnoforskningsseminariet. Kursen har också bytt namn och heter i dag "Kvinnoperspektiv på vetenskap och samhälle". Försök har gjorts att erhålla medel till att bygga ut kursen till 40 poäng, och planer på en C-kurs har diskuterats. I båda fallen har universitetet sagt nej. För 40-poängs-kursen utgjorde bristen på medel motivet och för C-kursen var motiveringen att en sådan kurs inte fanns någon annanstans i Sverige. Ytterligare en invändning har varit att kurser skall finnas vid de ordinarie institutionerna, inte vid en arbetsenhet som Forum för tvärvetenskap. Flera kurser finns dock redan vid denna arbetsenhet sedan flera år, t ex humanekologi, naturvetenskaplig orientering och könsrollskurs på 10 och 20 poäng. Kvinnoforskningsseminariet är också knutet till Forum för Tvärvetenskap.

Tvärvetenskapliga forskarkurser knutna till Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning

Exempel på tvärvetenskapliga forskarkurser är de som Birgitta Holm lett under den period hon varit knuten till kvinnoforskningsseminariet. Långt framskridna planer finns för närvarande på en forskarkurs i "manlighetens och kvinnlighetens" psykologi med medverkan från Hanne Haavind, NAVF:s kvinnoforskningssekretariat i Oslo. Arbetet med att planera kursen görs av deltagare från kvinnoforskningsseminariet, som också har kontaktat sina olika institutioner om ekonomiskt bidrag. Denna procedur är tidskrävande och arbetskrävande. Av mycket stort värde vore därför om särskilda medel fanns för att utforma och genomföra tvärvetenskapliga kvinnoforskarkurser och dessa medel knöts till Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.

Behovet av forskarkurser med kvinnoperspektiv finns inte bara inom samhällsvetenskap och humaniora. Önskemål om helt tvärvetenskapliga

forskarkurser har kommit från kvinnliga naturvetare som i sin forskarutbildning saknar varje form av kurs med anknytning till vetenskapsteorin.

Andra exempel på tvärvetenskapliga forskarkurser, som forummedlemmar tagit initiativ till och samarbetat om på sina egna institutioner och mellan institutioner, är t ex den forskarkurs som getts i Lund, "Teori och metod i kvinnoforskningen", samt en forskarkurs på fakultetsnivå, "Patriarkat och kapitalism" som planeras i Umeå. Göteborgs Forums kurs "Kvinnoforskning, problem och metod" skulle med påbyggnad också kunna vara en del i en forskarkurs.

Tvärvetenskapligt kvinnoforskningsseminarium

Modell för tvärvetenskapligt kvinnoseminarium är det seminarium som vi tidigare nämnt. Extra resurser för *forskartjänster i tvärvetenskaplig kvinnoforskning* måste emellertid tillkomma. UHÄ-medlen har i Umeå till största delen använts till en halv *forskartjänst* (obs ej forskningsassistenttjänst) knuten till det tvärvetenskapliga seminariet och en amanuens (deltid) också i första hand knuten till seminariet.

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning bildades på initiativ av deltagare från kvinnoforskningsseminariet i Umeå efter att seminarieverksamheten pågått något år. Forum äskade – med stöd av Forum för Tvärvetenskaps styrelse, som hjälpt till sedan starten – om extra medel från vårt eget universitet för att utöka amanuenstjänsten från kvartstid till halvtid. Vi menade att stöd skulle ges till föreningen Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning och fortsatt stöd utgå till seminarieverksamheten eftersom båda formerna för basaktivitet behövs. Den verksamhet som påbörjats med kvinnoforskningsseminariet skulle inte kunna utvecklas, om resurserna togs därifrån.

Umeå har tre år i rad tilldelat extra medel för en 1:e amanuenstjänst, knuten till både kvinnoforskningsseminariet och Forum för kvinnliga forskare, vilket gjort att vi haft goda möjligheter att med UHÄ-medlen inbjuda gästföreläsare till seminariet och föreningen.

Forum har haft mycket knappa resurser för skrivhjälp. Detta arbete har därför i huvudsak legat på forskningsassistenterna respektive amanuensen. (I Umeå har Forum för Tvärvetenskaps sekreterare ofta hjälpt till bl a med den ekonomiska redovisningen.)

Tvärvetenskapen ifrågasätts i dag av många etablerade forskare. Det kan säkert ha sin grund i en vilja att bevaka resurser till det egna ämnet. Kanske bottnar kritiken från vissa håll också i att den tvärvetenskap som hittills existerat inom t ex Centrum för tvärvetenskap i Göteborg, Forum för Tvärvetenskap i Umeå och Temaforskningen i Linköping enbart skett utifrån det till synes neutrala begreppet "människan". Olika perspektiv och livsvillkor har endast i ringa utsträckning problematiserats i de tvärvetenskapliga sammanhangen. Det kvinnliga perspektivet saknas och det behövs för att tvärvetenskapen skall överleva och utvecklas.

UHÄ bör vid sin fördelning av medlen mycket klarare ange i anvisningarna för hur medlen ska användas, att de är avsedda för uppbyggnad av basorganisationer för tvärvetenskaplig kvinnoforskning och jämställdhetsforskning. I forskarvärlden räknas nu bara forskartjänster som konstruerats

så att innehavaren sysslar med *egen* forskning. Att vara med och skapa goda forskningsmiljöer, att handleda och vara vetenskaplig ledare för seminarier anses inte ha något större värde. Det vore värdefullt om UHÄ i sina anvisningar betonade denna mer kollektiva karriärform och dess tvärvetenskapliga bas.

Kvinnouniversitet

Kvinnouniversitetet i juni 1982 (se avsnitt 7.5) hade förberetts av alla Forum i Sverige under nästan två år. Trots att vi bedömde annonseringskostnaderna så stora att vi i stort sett avstod från annat än gratisreklam fick vi in 250 anmälningar. Dagligen ringde intresserade och anmälde sig till reservlistan fastän de fått höra att det stod 75 stycken före i kön. Detta trots att kravet på deltagande var att man var med hela tiden dvs fem dagar med program även kvällstid och trots att skolavslutningen låg under samma tid. Anmälningsblanketterna, brev och telefonsamtal säger mycket om kvinnliga forskares situation och vi avser att sammanställa och beskriva detta.

UHÄ har fördelat medel dels till basorganiseringen dels till samordningsmöten mellan Forum och därmed indirekt medverkat i projektet. Riksbankens jubileumsfonds områdesgrupp för jämställdhetsforskning har genom sitt stöd verkat för att kvinnouniversitetet tilldelats medel från Riksbankens jubileumsfond, vilket varit utslagsgivande för att kvinnouniversitetet kunnat genomföras.

Ett önskemål är ett kvinnouniversitet några dagar varje år. Det bör vara knutet till Forum-organisationerna och platsen dit kvinnouniversitetet förläggs bör växla. Nordiska kvinnliga forskare har visat stort intresse för idén.

Nordiskt Forum för kvinnoforskning

Vi var båda med vid bildandet av Forum på nordisk bas våren 1982 och vi är övertygade om att medlemmarna kan uträtta mycket tillsammans. Det viktigaste är nu att satsa på uppbyggnaden av kvinnoforskningsmiljöer. De norska forskarna bedömde satsningen på kvinnoforskningssekretariatet i Oslo som mera "vällycket" än det norska humanistiska forskningsrådets åtgärder. (se avsnitt 8.1) Planer på gemensamma nordiska forskarkurser och en kartläggning av existerande kvinnostudiekurser för utbyte av studeranden inom Norden finns.

Sammanfattningsvis om kvinnostudielinje

De med UHÄ-medel finansierade forskningsassistenttjänsterna vid Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning är den bas som finns i dag. Nästa steg bör vara grundkurser i kvinnostudier, forskarkurser i kvinnoforskning, forskartjänster i kvinnoforskning, kvinnouniversitet i olika former och fortsatt nordiskt samarbete. Inriktningen skall vara tvärvetenskaplig och "moderenheten" för samtliga arrangemang skall vara Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.

Kvinnokurser och kvinnoperspektivkompetens *inom* institutionerna

- Kurser med kvinnoperspektiv i all grundutbildning – även inom ämnen som naturvetenskap och medicin. (Förslag i Umeå: 5-poängskurs som första steg inom samhällsvetenskaplig fakultet och humaniora.)
- Forskarkurser med kvinnoperspektiv inom olika ämnen och tvärvetenskapligt samarbete med andra institutioner och Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.
- Fasta tjänster för kvinnor med kvinnoperspektiv i forskningen och kvinnoforskningsseminarier inom deras ämnen.
- Öronmärkta forskartjänster, docenturer och professurer för ämnen som kvinnohistoria, medicinsk kvinnoforskning osv.

Vår forskningssituation och framtid.

Det är riktigt att forskningsassistent/amanuenstjänsterna vid de olika Forum finns och att de utformats som forskningsstimulerande tjänster, men vi tycker det är fel att detta slags arbete inte anses ha något som helst meritvärde. Stor del av vår arbetstid går till information och handledning som blir inkörsporten för många till kvinnoforskning. Alla Forum har också haft ett mot allmänhet och massmedia för universitetet ovanligt utåtriktat arbetssätt, vilket är att likna vid forskningsinformation och popularisering av forskningsresultat m m. Detta gör att vår arbetstid också tas i anspråk av verksamheter utanför universitetet.

Våra förslag speglar vår egen forskarutbildningssituation och verklighet, likaväl som många av våra medsystrars i forskarvärlden. Den ena av oss går forskarutbildning inom praktisk filosofi, den andra inom tillämpad psykologi. Här gäller regeln att du själv först måste skapa din forskarutbildning: planera forskarkurser, söka pengar, leta land och rike runt för att få handledning i ett ämne med kvinnoperspektiv. Finns handledning inte att få eller anser sig institutionen inte ha råd att betala s k extern handledning, återstår bara att utbilda den handledare som erbjuds dig – och det måste du också göra själv.

V Kvinnliga forskares villkor

De senaste åren har flera undersökningar publicerats som beskriver det mer eller mindre osynliga motstånd, som möter kvinnor på väg in i forskarutbildningen, under forskarutbildningen och som etablerade forskare. Denna del av betänkandet innehåller dels sammanfattningar av några av undersökningarna, dels ett par enskilda forskares berättelser om egna upplevelser.

Kekke Stadin
Filosofie doktor i historia vid Uppsala universitet

10 Problem och hinder för kvinnor inom forskarsamhället

Problem och hinder som är gemensamma för kvinnor inom forskningen och på andra områden i samhället

Den akademiska forskningsmiljön påstås vara överdrivet skyddad och avskärmad från samhället i övrigt. Måhända utgör det akademiska forskarsamhället ett litet och relativt slutet samhälle i samhället, men det är ingalunda en trygg och skyddad arbetsmiljö och det är knappast isolerat från det övriga samhället. Det innebär bl a att de svårigheter och problem som finns i samhället i övrigt också återfinns i forskarsamhället. Jämställdhetsfrågorna är i stort sett desamma som på arbetsmarknaden i övrigt. Men, genom att den akademiska forskningsmiljön är relativt sluten och genom att konkurrensen om de få tjänsterna är mycket hård, kan dessa problem tillspetsas, bli mer synliga och få allvarligare konsekvenser i forskarsamhället. Avsikten är här att ta upp några problem som är gemensamma för forskarsamhället och samhället i övrigt och diskutera vad de innebär för jämställdheten bland de akademiska forskarna.

De frågor som skall behandlas kan mycket förenklat delas in i två kategorier: problem som hör samman med att det fortfarande är kvinnorna som bär huvudansvaret för barn och familj och problem och svårigheter som har sin grund i att stora delar av arbetsmarknaden, och då inte minst forskarmiljön, är skapad av män och för män.

Forskarmiljön

I en arbetsmiljö, som under århundraden dominerats av det ena könet är det inte oväntat att det utbildats sociala mönster som är avpassade för detta kön, för dess behov och intressen. Inom forskarsamhället, liksom inom affärslivet och i den militära miljön och andra mansdominerade delar av samhället, finns det ett genomgripande kollegialt kontaktmönster som är starkt präglat av den manliga dominansen. För kontakter med kvinnor har man helt andra referensramar. Trots att många yttringar av detta mönster är starkt traditionsbundna är det i dag inte omöjligt för en kvinna att tränga igenom stora delar av detta mönster, medan andra av dess yttringar kan upplevas som djupt könsdiskriminerande av kvinnorna.

Språket tillhör knappast de för jämställdheten viktigaste frågorna. Tillsammans med en rad andra relativt obetydliga yttringar av detta "manliga" mönster bidrar det emellertid till att skapa en arbetsmiljö, där det är svårare att vara forskare och kvinna än att vara forskare och man. Det språk som här avses är inte någon form av intern slang, som inte passar kvinnoöron. Nej, det språk som avses är det interna, ofta mycket speciella fackspråk, som återfinns i stora delar av samhället. Det akademiska, manligt tunga och torra språket är lätt att känna igen.

Varianterna är emellertid många, minst lika många som antalet discipliner. De olika varianterna markeras främst genom valet av det ständigt växande antalet främmande ord. Dessa främmande ord är till en del internationella facktermer, men lika ofta är det fråga om enkla vardagsföreteelser som görs mer "akademiska" genom att klädas i en främmande språkdräkt. Det är ett språk endast för de invigda. De som inte förstår eller anammar detta språk är och förblir ohjälpligt utanför gemenskapen.

Vissa kvinnor är helt införstådda med detta språk. Det gäller främst dem som vuxit upp i akademikerhem. Bland de övriga kvinnliga forskarna upplevs detta manliga språk ofta tillgjort och ohanterligt. Det blir en barriär mellan dem som behärskar det accepterade akademiska språket och de övriga. I sina ytterligheter leder detta till att inlägg och kommentarer på det vedertagna akademiska språket tillmäts större värde och uppmärksamhet än de som görs på ett icke-akademiskt och därmed icke accepterat språk. Visserligen finns det manliga forskare som inte har detta språk och som nonchaleras på grund av detta men i första hand är det kvinnorna som drabbas.

Ett exempel på detta är att kvinnorna har mycket svårt att komma till tals vid seminarierna. Seminarierna, som är den traditionella form genom vilken forskarna tar del av och diskuterar varandras forskning och resultat, har under senare år ifrågasatts alltmer. Seminarierna anses vara alltför stora – ofta upp till 30-40 personer – och alltför formella till formen, vilket leder till att endast de mest aggressiva och de mest vältaliga kommer till tals. Seminarierna är dessutom det tillfälle då det akademiska språket blommar till fullo, vilket kan vara en bidragande orsak till att de kvinnliga forskarna är de främsta förespråkarna för en förändring av den traditionella seminarieformen.

En viktig del av nämnda sociala mönster är de inom forskarsamhället mycket viktiga informella kontakterna. Genom att många kanaler för dessa

byggts upp redan innan det fanns kvinnliga forskare, kan kvinnorna här stöta på oväntade svårigheter och hinder, medan andra kanaler kan utnyttjas av kvinnorna i samma utsträckning som av männen. I extrema fall kan de informella kontakterna koncentreras till något som snarast kan liknas vid en herrklubb. Vanligen rör det sig dock om mindre formaliserade former av gemenskap.

Även i de mindre traditionsbundna formerna för den informella samvaron händer det inte sällan att kvinnorna "glöms bort". "Självfallet bjuds inte vi kvinnor in till träningsrunda med avslutande bastu hemma hos professorn" har en forskarstuderande kvinna i 40-årsåldern kommenterat de kvinnliga forskarnas situation. Bastubad med tillbehör hör kanske till de mest tillspetsade och förhoppningsvis mindre vanliga exemplen på hur kvinnorna lämnas utanför gemenskapen. Ofta rör det sig om betydligt subtilare och mer svårgripbara förhållanden där kvinnorna görs "osynliga".

Delvis sammankopplat med detta är det i forskarsamhället så utbredda "favoritsystemet". Systemet med favoriter, "påläggskalvar", förekommer mer eller mindre utbrett på många håll i samhället. Genom forskarsamhällets speciella karaktär och den mycket hårda konkurrens som finns där, har favoritsystemet en mycket stor, ofta helt avgörande betydelse för de unga forskarnas fortsatta karriär. Inom forskningen innebär detta mäster-lärlingsförhållande mellan en äldre och en yngre forskare att den äldre forskaren tar ett ansvar för sin skyddsling, som vida överstiger den formella handledningen. Det kan exempelvis innebära att den äldre forskaren genom sina kontakter kan hjälpa den yngre att få forskningsanslag, stipendier eller en plats i en större forskargrupp. Det kan också innebära att den yngre forskaren genom sin beskyddare får inbjudningar till konferenser och andra forskarsammankomster där viktiga kontakter knyts och mycket annat.

Favoritsystemet skall dock inte ses som ett godtyckligt gynnande av vissa unga forskare. Tvärtom är det inte sällan de mest lovande som gynnas på detta sätt, i synnerhet om de dessutom följer i den äldre forskarens fotspår. Här kan man tycka att de kvinnliga och de manliga forskarna skulle ha samma förutsättningar att få en inflytelserik beskyddare. Men så är inte fallet. En rad faktorer samverkar till att det är relativt ovanligt med kvinnliga "favoriter".

Av stor vikt är här att mäster-lärlingsförhållandet inte är begränsat till arbetstid. Det innebär bl a en utvidgning och fördjupning av de informella kontakterna med exempelvis nattliga diskussioner hemma hos den äldre forskaren eller en genomgång av dagens forskningsresultat över en öl i en bar. Det kan innebära laborationer om kvällarna och gemensamma fältarbetsresor över flera dagar eller veckor. För somliga äldre manliga forskare kan det vara svårt att skapa ett sådant förhållande till en ung kvinnlig forskare, kanske för att de saknar erfarenheter av sådana kollegiala kontakter med kvinnor. För andra kan blotta rädslan för misstankar från kolleger eller från hustruns sida, att det rör sig om något mer än ett rent kollegialt förhållande, vara tillräckligt för att de skall välja manliga "påläggskalvar".

Favoritsystemet, som på vissa håll och av vissa äldre forskare drivs mycket målmedvetet, har på andra håll en mindre framträdande roll. Det blir emellertid alltid diskriminerande mot kvinnorna. I förlängningen innebär det

att kvinnorna får det svårare att ta sig fram i forskarkarriären och att andelen kvinnliga professorer inte ökar i den takt som vore önskvärt.

Många kvinnor som bryter in på traditionellt "manliga" områden möts av tvivel på allvaret i sin verksamhet. De kan mötas av en kompakt misstänksamhet eller de kan betraktas som ett pittoreskt inslag i arbetsmiljön av de manliga kollegerna. Unga kvinnliga forskare tillhör den grupp kvinnor, som inte alltid blir seriöst bemötta. Tvärtom har det visat sig att många kvinnliga forskare ser bristen på grundläggande respekt för dem som forskare och för deras forskningsinsatser som ett mycket stort problem, kanske det allra största.

En kvinna berättar: "De första åren togs jag aldrig på allvar, utan betraktades som ett 'sött inslag'. Först när jag bevisat att jag 'kunde något' tycktes man inse att också jag är forskare". Kommentaren är mycket träffande och sammanfattar säkerligen många kvinnliga forskares upplevelser. De nonchaleras, betraktas inte som verkliga forskare och förväntas inte komma med några intressanta resultat. Först måste de bevisa att de är lika bra, eller snarare bättre än sina manliga kolleger. Detta kan leda till att många kvinnor inte får det stöd och den uppmuntran som de borde kunna räkna med och som de så väl behöver. Det kan inte uteslutas att detta har betydelse för att många kvinnor lämnar forskningen eller överväger att lämna den. De anger emellertid inte bristen på stöd som orsak, utan hänvisar till att de inte är tillräckligt begåvade och inte kapabla att prestera lika god forskning som sina manliga kolleger. Andra yttringar av dåligt självförtroende finns också.

Forskarkarriär – familj

Det var länge en utbredd och till och med i lagstiftningen sanktionerad uppfattning att gifta kvinnor inte skall göra karriär på arbetsmarknaden. Kvinnliga akademiker skulle välja mellan en karriär som forskare och äktenskap och familj, medan det ansågs normalt att manliga forskare hade familj. Denna syn, att en kvinna inte kan kombinera familj och karriär, har i dag försvunnit nästan helt. I dag är också de forskande kvinnorna gifta och sammanboende i samma utsträckning som kvinnor i allmänhet (70 %). Kvinnliga forskare och forskarstuderande gifter sig och skaffar barn i ungefär samma utsträckning som männen. Men, kombinationen forskning-familj har visat sig vara svårare för kvinnorna än för männen. Detta hör samman med att det fortfarande är kvinnorna som bär huvudansvaret för barn och familj. Det är väl känt att kvinnornas dubbelarbete därigenom kan bli mycket betungande och i längden hämma kvinnornas avancemang på arbetsmarknaden.

Ett problem som kan drabba alla yrkesverksamma är bristen på barntillsyn. Svårigheten att ordna barntillsynen på ett tillfredsställande sätt innebär bl a att mödrar tvingas stanna hemma för att vårda barnen längre tid än de tänkt sig, vilket kan bli till men i den fortsatta karriären. Det finns också många andra exempel på hur den otillräckliga kommunala barntillsynen leder till en diskriminering av kvinnorna.

Kombinationen forskning-barn försvårar kvinnornas situation på samma sätt som den försvåras för kvinnor som arbetar inom andra sektorer. De

speciella förhållandena inom forskningen och bland forskarna bidrar emellertid till att skapa ytterligare svårigheter, som främst drabbar kvinnorna. Först skall då erinras om att kvinnliga forskare nästan uteslutande är gifta med manliga forskare eller män med andra akademiska yrken. Medan således den typiske manlige forskaren är ensam om att göra akademisk karriär i sin familj, är den typiska kvinnliga forskaren en av två i en tvåkarriärfamilj, med allt vad det kan innebära av konkurrens och konflikter. Om familjesituationen kräver att den ena parten skjuter upp sin karriär prioriteras nästan undantagslöst mannens karriär, medan det blir kvinnan som får stanna hemma och vårda barnen eller förvärvsarbeta för att försörja familjen.

Om båda föräldrarna är forskarstuderande är ekonomin ofta ett stort problem. De höjda daghemstaxorna blir allt svårare att klara på utbildningsbidrag eller magra amanuenslöner; privat barnflicka eller dagmamma blir otänkbart. I synnerhet för alla dem, som inte har lyckats få kommunal barntillsyn, blir situationen mycket trängd. En lösning är att den ena föräldern – ofta kvinnan – förvärvsarbetar vid sidan om forskningen för att bekosta barntillsynen. Detta skapar inte endast en tung arbetsbörda, det leder också till att utbildningstiden förlängs påtagligt.

Problemen med barntillsynen blir ibland till synes olösliga. Inte mindre än en tredjedel av en grupp tillfrågade kvinnliga doktorander och en fjärdedel av de manliga uppgav att de överhuvudtaget inte har kunnat ordna någon barntillsyn. Några av dessa uppgav att båda forskar och att de turas om att forska och passa barnen. Andra försöker lämna in barnen till grannar och vänner när ingen av föräldrarna har möjlighet att vara hemma. En grupp kvinnliga forskare uppgav att de sköter större delen av sin forskning hemma vid köksbordet *samtidigt* som de vårdar barnen. En sådan forskarsituation, om den överhuvudtaget är möjlig, är knappast tillfredsställande. Även om dessa kvinnor utför en oerhörd arbetsprestation, måste det innebära att forskningen går långsammare än vad som annars hade varit fallet. Dessutom medför en sådan "köksbordsforskning" svårigheter att hålla sig à jour med allt som händer inom ämnet på grund av sämre tillgång till tidskrifter och nyutkommen litteratur och framför allt mindre kontakter med andra forskare. Följden av detta kan bli att forskningens kvalitet blir lidande.

Svårigheten att få barntillsynen ordnad, dålig ekonomi, dålig arbetsro och andra svårigheter i kombinationen barn-forskning är välkända för dagens unga forskare. Särskilt många av de kvinnliga forskarna försöker undvika den svåra kombinationen forskarutbildning-barn. Alternativen är att antingen fullfölja forskarutbildningen och vänta med att skaffa barn till efter avslutad utbildning eller att skjuta upp eller avbryta utbildningen tills barnen är i skolåldern eller t o m vuxna.

Inget av dessa båda alternativ är emellertid problemfritt. De som skjutit upp eller gjort uppehåll i forskarutbildning blir ofta 40 år och däröver innan de börjar forska, vilket kan skapa uppenbara problem. Den övre åldersgränsen för utbildningsbidrag, 45 år, kan innebära att många av dessa kvinnor blir utan en viktig försörjningsmöjlighet under slutskedet av avhandlingsarbetet. Inom den fortsatta karriären kan åldern också bli en stötesten. På vissa håll anses dessa kvinnor vara alltför gamla för att påbörja en karriär. "Varför satsa på halvgamla kärringar när det finns unga fräscha män" utbrast en

professor när en mer meriterad kvinna i 40-årsåldern sökt en tjänst han hoppats att en yngre man skulle få. Normalt är väl uttryckssätten inte så grova som i detta fall, men det är uppenbart att på många håll finns en tveksamhet om riktigheten att satsa på nyexaminerade forskare, som "bara" har 15-25 år till pension.

De kvinnor som fullföljer forskarutbildningen direkt efter grundexamen och väntar med att skaffa barn har kanske större möjligheter att få en karriär som forskare, men inte heller deras situation är helt problemfri. De måste vara relativt unga och deras forskarutbildning måste gå jämförelsevis snabbt. Hos vissa av dessa kvinnor synes den ständigt återkommande frågan vara om de kommer att hinna få sin examen och skaffa barn innan det är för sent. Barn först eller forskning först, i båda fallen är tiden alltför knapp för kvinnorna.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att de problem och hinder kvinnorna möter på många håll i samhället tillspetsas och blir ytterligare markerade i en miljö så dominerad av män som forskarsamhället. Många av dessa svårigheter hör samman med att forskarutbildning/inträde i forskarkarriären tidsmässigt ofta sammanfaller med familjebildningen. Även om de yngre kvinnliga forskarna allt oftare delar ansvaret för barnen lika med sina män, är det fortfarande kvinnorna som bär huvudansvaret för hem och barn. Genom en starkt utbyggd barntillsyn skulle de yngre forskarnas arbetssituation förbättras betydligt. Utbildningsbidragen eller motsvarande bör höjas så att det blir möjligt att försörja åtminstone ett barn på dem. Möjligen skulle detta kunna ske genom behovsprövade barntillägg. Vidare bör det vidtagas åtgärder för att underlätta för kvinnor som varit borta från forskningen i några år att komma tillbaka till forskarsamhället, vilket i dag är mycket svårt.

Den andra typen av svårigheter och hinder som diskuterats kan vara svårare att åtgärda. Ofta rör det sig om en mycket subtil och svåråtkomlig form av kvinnodiskriminering, som har sin grund i invanda mönster, attityder och fördomar. Mycket hör till det som "alla vet" men som "man inte talar om". Hit hör inte minst favoritsystemet som är allmänt känt, men vars existens aldrig öppet erkänns, i synnerhet inte av de inflytelserika äldre forskarna. Vad som behövs är en öppen diskussion om dessa frågor så att *alla* berörda parter blir uppmärksammade på problemen. Genom att diskutera och ompröva det inom forskningen och forskarsamhället som på olika sätt diskriminerar kvinnor, skulle det kunna skapas en mer jämställd och överhuvudtaget öppnare och trivsammare forskningsmiljö för både kvinnor och män.

Detta inlägg bygger på min undersökning "Kvinnornas väg in i forskarsamhället – och männens" och i viss mån på Marianne Carlssons och Eva Magnussons "Att vara kvinna och forskare". Den som önskar siffror och närmare uppgifter hänvisas till dessa undersökningar, vilka är publicerade i UHÄ-rapport 1982:4.

Cicci Schelin
Forskarstuderande i biokemi vid Lunds universitet

10.1 Kvinnor på väg in i forskarutbildning

Det står alldeles klart att en av de stora spärrarna för kvinnor i utbildningen är mellan grundutbildningen på högskolan och forskarutbildningen. I grundutbildningen är något mer än hälften flickor i dag. De är däremot mycket ojämnt fördelade mellan olika utbildningssektorer och fakulteter (se kapitel 3).

I forskarutbildningen fanns det hösten 1980 bara 27 % kvinnor bland nybörjarna. Även här är det en markant snedfördelning mellan de olika fakulteterna, men den bör ses som en naturlig följd av snedfördelningen i grundutbildningen. Vad är det då som gör att så få flickor tar steget över till forskarutbildningen?

De attityder flickor respektive pojkar på gymnasiet har till högre utbildning visar stora skillnader mellan könen (UHÄ-rapport 1982:4). Av pojkarna kan 16 % tänka sig att studera mer än sex år men bara 10 % av flickorna. Flickorna tänker sig i högre grad kortare eftergymnasiala utbildningar. Tio gånger fler pojkar än flickor kan tänka sig en forskarutbildning (7,9 resp 0,8 %).

Dessa siffror bevisar vad man länge befarat – flickor söker sig helt enkelt sällan till längre utbildningar. Särskilt forskarutbildning är något som flickor endast undantagsvis funderar på att välja. Man skulle kunna tänka sig att flickorna under sin studietid på universiteten kommit i kontakt med och fått information om forskarstudier som lett till att attityderna förändrats. Men siffrorna talar sitt tydliga språk; flickorna är tveksamma.

Det finns antagligen en hel mängd anledningar till att attityderna inte förändras. Flickor har, liksom pojkar, en uppfattning om hur en forskare skall vara – en liten vimsig gråhårig äldre herre. Dessutom väldigt intelligent. På grundutbildningen är de flesta lärarna manliga. Speciellt gäller detta professorerna, som man sedan gammalt vet är forskare. Att exempelvis en kvinnlig lektor har forskat och kanske forskar är studenterna inte alltid medvetna om. Den kvinnliga studenten får ett kompakt stöd för sina fördomar att *forskare är män*. Det är nog utan tvivel så att fler kvinnliga förebilder skulle stimulera fler flickor till forskarstudier.

I kontakten med universitetens forskare bekräftas även fördomarna om den intelligens som krävs. Efter många års arbete inom ett ämne utvecklas kunskaper som kan användas av forskaren på ett auktoritärt sätt, vilket uppfattas som intelligens. Flickor som uppfostras till en mer ödmjuk

livsinställning och ett sämre självförtroende invaggas i föreställningen att deras begåvning inte skulle räcka till en forskarkarriär. Då vågar man inte heller pröva på en forskarutbildning!

För att komma till rätta med detta problem bör forskarrollen avdramatiseras. Både forskaren och samhället måste se forskarrollen som en yrkesroll. Det är inte bara ett högt IQ som behövs, utan också idérikedom, noggrannhet, förmåga att presentera sina resultat muntligt och skriftligt m m, som är viktiga egenskaper hos en forskare.

Själva rekryteringen till forskarutbildningen sker ofta på personlig basis. Läraren lägger märke till en student och frågar om denne är intresserad av forskning. Denna aktiva stimulans är utomordentligt viktig för att man skall påbörja studierna. Förhållandet att de flesta handledare är manliga och lever i en traditionell könsroll gör att de vänder sig till manliga studenter. Flickorna får mindre stimulans trots att det egentligen är de som behöver extrastimulans.

Hur lägger läraren då märke till en student? Förutom skriftliga prov kan detta ske genom muntliga prov eller framföranden. Pojkar får genom sin uppfostran en bättre argumentationsteknik. Att män vågar tala och uttrycker sig väl ger dem ett försprång. Handledarna uppmärksammar dem oftare än de kvinnlig eleverna.

Under grundutbildningen får man en viss information om forskarutbildningen. Man får en vag uppfattning om vad en forskarutbildning innebär, men framför allt klargörs den ekonomiska otryggheten. Utbildningen skall ta mellan fem och tio år, där man i början får utnyttja studiemedel och senare utbildningsbidrag eller assistenttjänst. Utbildningsbidraget är i dag drygt 5 000 kr/månad. Bidraget saknar de sociala förmåner en tjänst innebär.

Denna osäkra sociala och ekonomiska situation har större betydelse för kvinnor än för män. Familjebildning och barnafödande är ganska naturligt mellan åldrarna 25 och 35 år men man upplever att barnledighet inte är önskvärt under forskarutbildningen. Dels får man inte ekonomisk hjälp på samma sätt som när man innehar tjänst och dels framställs det som om man inte har möjlighet att ta barnledighet ett år på grund av forskningsuppgiften.

Arbetstiden är en annan problematisk faktor. Att inte ha en reglerad arbetstid innebär svårigheter att ordna barnpassning. Kravet på att man skall lägga ner mer än 40 timmar/vecka kan också kännas betungande.

Slutligen får man ideligen höra att meritvärdet är obefintligt för doktorsexamen vid många fakulteter. Man måste vara idealist för att lägga ner tid och energi och dras med flera års dålig ekonomi för att sedan eventuellt bli arbetslös. En stor satsning utan utdelning skrämmer otvivelaktigt många kvinnor.

Hur skall man då komma till rätta med dessa problem? Förutom konkreta åtgärder t ex för att trygga ekonomin finns en hel del ytterligare att göra.

Om kvinnor behöver mer aktiv stimulans bör man pröva det. Ett sätt att inspirera till ökat intresse är att ordna seminariedagar där forskare och forskarstuderande får tala om sitt arbete, visa sin arbetsplats och demonstrera metoder. Detta skulle kunna ske i samarbete mellan fakulteter, Forum för kvinnliga forskare och studentkårerna. De kvinnliga forskarna bör själva ta aktiv del i denna stimulans.

Personligen var jag med om ett lysande exempel under en C-kurs. De kvinnliga doktoranderna inbjöd alla flickor på kursen till information om forskarstudier över en kopp te. Detta skapade sura miner hos både manliga studenter och forskarstuderanden med kommentarer om "kvinnomaffia". Vi var åtta flickor som under en kväll på ett opretentiöst sätt fick ta del av en forskares vardag, samt fördelar och nackdelar med forskarutbildning. Dessutom försökte doktoranderna mildra myten kring den begåvning som krävs för att prestera en examen. Av dessa åtta flickor gick sex vidare till forskarutbildning på olika institutioner. Ett bra exempel som många bör pröva.

En annan försöksverksamhet som kan prövas är studierådgivning riktad mot kvinnor och forskarutbildning. All sådan extrastimulans är värd att prövas innan man startar andra projekt, typ kvotering.

För att komma underfund med var problemen med rekrytering ligger skulle det vara intressant att göra en enkät bland handledarna. De skulle inte bara redovisa hur många kvinnliga doktorander de har utan också hur de anser dessa fungerar jämfört med manliga doktorander och vilka problem som uppträder vid rekryteringstillfället. Detta tror jag skulle vara en källa för intressanta iakttagelser och nya idéer hur man förbättrar rekryteringen.

Gunilla Övergaard
Amanuens vid sociologiska institutionen vid Umeå universitet

10.2 Kvinnor i forskarutbildning

Sedan början av 1960-talet har ett växande antal kvinnor tagit steget in i forskarutbildningen. Kvinnornas inbrytning i det manliga forskarsamhället har ännu inte avsatt några märkbara spår i forskningens och forskarutbildningens villkor. Såväl utbildningens organisering som dess innehåll är strukturerade på ett sådant sätt att en favorisering av manliga studerande är inbyggd i själva utbildningssystemet. Skillnaden mellan att lyckas eller att misslyckas med en "forskarkarriär" ligger mindre i intellektuella förutsättningar än i förmågan att konkurrera på männens villkor, vilket bl a innebär att hävda sig själv, att vara känslodisciplinerad och prestationsinriktad samt att upprätthålla en klar åtskillnad mellan privat och offentligt liv.

Kvinnor inleder sin forskarutbildning sent i livet. En undersökning av forskarstuderande kvinnor vid Umeå universitet (Palm & Övergaard, Kvinnliga forskarstuderande vid Umeå universitet, Umeå 1980) visar, att de

kvinnor som i dag går på forskarutbildning i genomsnitt var 32 år då de antogs som doktorander. Den kvinnliga "normaldoktoranden" är 35 år eller äldre, hon är gift eller sammanboende samt har två eller fler barn. Liknande resultat redovisas i undersökningar vid Uppsala och Lunds universitet (Carlsson & Magnusson, Kvinnliga forskares villkor, Uppsala 1980. Lunds doktorandenkät 1980). De forskarstuderande kvinnorna handlar radikalt annorlunda än den "normaldoktorand" som förutsätts i 1969 års forskarutbildningsreform. "Normaldoktoranden" bör vara färdig med sin utbildning vid 25-30 års ålder, vara barnlös och ha arbetat med sin forskarutbildning på heltid. Det är få kvinnor som går att identifiera med denna "normaldoktorand".

Det råder en uppenbar motsättning mellan forskarutbildningens villkor och det komplex av faktorer som karakteriserar kvinnors speciella livsförlopp i vårt samhälle. Många problem och svårigheter som forskarstuderande kvinnor ställs inför har sin grund i mäns och kvinnors annorlunda livsvillkor och därmed sammanhängande förhållningssätt. Kvinnors "avvikande beteende" försvårar integreringen i det manliga forskarkollektivet och många kvinnor upplever ensamhet och isolering som ett stort problem.

Det är hos kvinnorna forskarens villkor ställs på sin spets. I Umeåundersökningen uppger över hälften av de kvinnliga doktoranderna att de upplever sin forskningssituation som otillfredsställande eller mycket otillfredsställande och att de har haft allvarliga funderingar på att avbryta sin utbildning. Kvinnorna lyfter fram två problemområden som på ett avgörande sätt försvårar forskarutbildningen; den stora arbetsbördan som följer av tvånget att arbeta och forska parallellt samt den bristfälliga handledarsituationen.

Även de manliga doktoranderna är missnöjda med forskningssituationen, men i mindre utsträckning och av delvis andra orsaker än kvinnorna. Som huvudsaklig orsak anger även männen arbetsbördan på grund av försörjningstvånget men till skillnad från kvinnorna uppger de inte en bristfällig handledarsituation som skäl. De oroar sig istället för de dåliga framtidsutsikterna och forskningens olönsamhet. Lunda-enkäten visar på liknande resultat. Fler kvinnor än män har funderat på att avbryta sina studier på grund av psykiska eller andra skäl. På frågan: "Om Du hade fått välja i dag, hade Du då valt att påbörja forskarutbildning?" svarade en fjärdedel av doktoranderna "nej"; 32 % av kvinnorna och 22 % av männen.

Försörjning

Enligt högskoleförordningen skall forskarutbildningen ta åtta terminer (tio terminer om man har haft en halv assistenttjänst). Detta förutsätter studier på heltid, finansierade via studielån, utbildningsbidrag och assistenttjänstgöring. För en barnlös doktorand i 20-30-årsåldern innebär försörjningen förmodligen inte något avgörande problem. Men för den betydligt äldre kvinnliga doktoranden, med familj och ofta flera barn, är försörjningsfrågan ett avgörande problem – både ekonomiskt och studiesocialt. Finansieringen av forskarutbildningen är ett grundläggande problem för flertalet doktorander, med konsekvenser för utbildningen i stort och för kvinnornas deltagande i synnerhet.

Både Lunda- och Umeå-enkäten visar att majoriteten forskarstuderande bedriver sin utbildning på halvtid. I Umeå hade 46 % av kvinnorna och 54 % av männen efter åtta terminers studier ännu inte bestämt avhandlingsämne. De flesta uppger att deras studier avsevärt försenats och att det huvudsakliga skälet är tvånget att arbeta vid sidan av studierna för att klara försörjningen.

Hur finansierar kvinnorna sin forskning? Lunda-enkäten visar att ca 40 % av de kvinnliga doktoranderna arbetar utanför universitetet. 18 % av dem som besvarat enkäten har utbildningsbidrag och 9 % lever på studielån. När det gäller försörjningsmöjligheter inom universitetet visar Davies & Widerbergs kartläggning (Rapport rörande projektet Kvinno- och jämställdhetsforskning vid Lunds universitet, Lund 1979) att kvinnorna innehar utbildningsbidrag, assistent/amanuenstjänst och forskningstjänst i ungefärlig proportion till sin andel av samtliga forskarstuderande. Liknande resultat redovisas från Umeå universitet (Palm & Övergaard).

Medianinkomsten för de forskarstuderande är mycket låg – ca hälften av grundlönen för en industriarbetare – och kvinnorna har en lägre medianinkomst än männen. En konsekvens av försörjningssituationen är att forskarutbildningen i huvudsak bedrivs på deltid med återkommande studieavbrott på grund av förvärvsarbete och med en kraftigt förlängd utbildningstid som följd. För den forskarstuderande kvinnan med huvudansvar för barn och hushållsarbete, med upprepade studieavbrott på grund av vård av barn och med färre timmar per dag att ägna åt forskning och utbildning, blir försörjningssituationen ofta en avgörande orsak till allvarliga funderingar på att helt avbryta forskarutbildningen. Vi vet att ca 10 % av doktoranderna varje år lämnar utbildningen, men känner inte till de bakomliggande orsakerna.

Ekonomin återverkar sannolikt även på presumtiva kvinnliga forskare. Eftersom de flesta kvinnor inleder sina forskarstudier först efter fyllda 30 år och dessförinnan bildat familj, fött barn och förvärvsarbetat några år, utgör familjeekonomin troligen ett hinder för många kvinnor att påbörja en forskarutbildning. Detta får konsekvenser för såväl den könsmässiga som den sociala rekryteringen av forskarstuderande och därmed för samhällets forskning i stort.

Handledning

Förhållandet till handledaren är av avgörande betydelse i forskarutbildningen. Som vi tidigare redovisat finns det många kvinnor som allvarligt funderat på att avbryta sin forskarutbildning på grund av en bristfällig handledarsituation. En undersökning utförd vid Uppsala universitet (Carlsson & Magnusson) visar att den typiska kvinnliga forskaren ofta funderat på att hoppa av forskningen, framför allt på grund av att hon upplever det svårt att tro på sin egen förmåga i frånvaron av stöd från en handledare.

I Umeå uppger hela 63 % av de tillfrågade kvinnorna att de är missnöjda med sin handledarsituation och att de inte får det stöd från handledaren som de förväntat sig. Bland de manliga forskarstuderande råder det omvända förhållandet; 62 % av männen uppger att de har ett bra stöd från handledaren. Till dessa siffror skall fogas att handledaren i de flesta fall är en

man (83 % i Umeå-undersökningen och 95 % i Lund). Trots att en så stor andel av kvinnorna är missnöjda med det stöd de får från handledaren svarar fler än hälften att de får sitt huvudsakliga stöd inom institutionen från handledaren. På frågan om vem som tar initiativ till handledningssamtal – handledaren eller doktoranden – svarar majoriteten av de kvinnliga doktoranderna att de själva tar kontakt med handledaren, medan majoriteten män svarar att handledaren tar kontakt eller att handledaren och doktoranden tar kontakt lika ofta.

Dessa siffror ger en antydan om de villkor under vilka kvinnliga doktorander bedriver forskarutbildning i ett manligt forskarsamhälle. Relationen mellan manlig handledare och kvinnlig doktorand är delvis en återspegling av relationen mellan könen i samhället i stort. Forskarstuderande kvinnor betraktas fortfarande i hög utsträckning som främlingar på tillfälligt besök, artigt och vänligt bemötta under förutsättning att de anpassar sig till rådande normer, värderingar och traditioner. Steget är stort från ett vänligt bemötande till ett självklart accepterande av kvinnor som jämbördiga kolleger. Eller som en forskarstuderande kvinna uttrycker det: "Som kvinna har man svårt att bli accepterad. Män vet inte hur de skall handskas med en *tänkande kvinnlig varelse*". En annan kvinna uttrycker samma sak på följande sätt: "Mitt arbete värderas inte lika högt som männens. Jag tar ofta med arbetet hem, vilket mina manliga kolleger tyder som att jag bakar, städar osv." Och en tredje: "Om en kvinna avbryter eller lägger ner studierna/forskningen helt så väcker det ringa eller ingen reaktion. Ens forskning tas inte på allvar". Kvinnorna hålls vidare utanför de informella manliga kontaktnäten, vilket medverkar till att de osynliggörs och med dem även deras forskning.

Mycket litet har förändrats i forskarutbildningens och forskningens villkor sedan början av 1960-talet, då den första större tillströmningen av kvinnliga doktorander ägde rum. Däremot har kvinnornas sätt att förhålla sig till dessa villkor förändrats. Det tar sig bl a uttryck i "lösningen" av konflikten familj(barn)-forskning. 1960-talets kvinnliga forskarstuderande avstod från familj och barn för att göra forskarkarriär medan dagens forskarstuderande kvinnor gifter sig, föder barn – och forskar. Det innebär att många kvinnor bär med sig kunskaper och erfarenheter från det reproduktiva arbetet, som sedan initierar forskning kring kvinnors liv och verksamheter. Denna forskning har visat sig svår att bedriva med hjälp av etablerade vetenskapliga teorier och metoder varför allt fler kvinnor råkar i konflikt med rådande vetenskapsuppfattning. Avsaknaden av kvinnlig handledarkompetens blir särskilt påtaglig för kvinnor med denna forskningsinriktning.

Behovet av kvinnlig handledarkompetens är stort för de kvinnor som redan är inne i forskarutbildningen samtidigt som kvinnliga förebilder inom forskningen är en väsentlig förutsättning för rekryteringen av nya kvinnliga forskarstuderande.

Litteratur

Carlsson & Magnusson, Kvinnliga forskares villkor. Uppsala 1980.
Herlin, Resursallokering och rollstruktur bland manliga och kvinnliga forskare samt parallella grupper av icke-forskare. Prövning av en kompensationsmodell. Lic.avhandling, sociol. inst. Stockholm 1970.
Davies & Widerberg, Rapport rörande projektet Kvinno- och jämställdhetsforskning vid Lunds universitet. Lund 1979.
Palm & Övergaard, Kvinnliga forskarstuderande vid Umeå universitet. En explorativ undersökning. Research reports nr 60, sociol. inst. Umeå 1981.
Sylvén m fl, Lunds studentkårs doktorandenkät 1980. Lund 1980.

Karin Westman Berg

10.3 Exempel på motstånd mot kvinnolitteraturforskning

I början av 1970-talet, då jag arbetade som extra universitetslektor vid litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, fann eleverna och jag i den späckade 20-poängskurs vi studerade endast en kvinnlig författare: Heliga Birgitta. (Kursen omfattade nordisk litteratur från Eddan t o m Strindberg.) Vi introducerade gemensamt några fler kvinnliga författare men fick tillsägelse från studierektorn: "Ingen manlig författare får tas bort. Kursen är fastslagen av studienämnden".[1]

Vid den tiden uppsökte jag universitetets rektor, som var ordförande i Riksbankens jubileumsfond, för att få råd angående ansökan om stöd till ett eget projekt i kvinnolitteraturforskning: "Ni tror kanske ni är den enda som söker ur fonden? Ingen annan har intresse för den specialitet som ni försöker driva."

När alla lärare vid litteraturvetenskapliga institutionen fått i uppdrag att utarbeta en temakurs i sin specalitet (för att den skulle kunna väljas som avslutningskurs inom grundutbildningen) manövrerade den professor som satt som ordförande vid slutsammanträdet ut min kurs "Könsrollsfrågor i litteraturen" ("hade inte tid med den", "hade inte plats att skriva upp den på tavlan"). När den inte heller fanns med i protokollet protesterade jag och krävde att den infördes, vilket skedde. Av obekant anledning placerade sedan kvinnliga sekreterare min kurs först i listan på sådana kurser. Sedan fanns det under många år aldrig pengar för undervisning i just den kursen, men en del studenter tog den ändå som läskurs. Mot slutet av 1970-talet togs den verkligen upp ett par gånger, men alltid efter särskilda påtryckningar.

Mot slutet av 1970-talet blev jag intervjuad av SACO/SR-tidningen om min syn på en professur i kvinnolitteratur. Artikeln misshagade mina kolleger som slog sig ihop och skrev ett hätskt genmäle. Jag blev också angripen på gatan av den äldste professorn på min institution som gav mig en kraftig utskällning.[2]

Motståndet har också visat sig i att mitt namn inte kommit med i sammanhang där det borde ha stått. Sista året jag tjänstgjorde vid universitetet fanns t ex mitt namn inte kvar i katalogen över akademiska

[1] Vår lösen 7/8 1975, s 393 f.

[2] SACO/SR-tidningen nr 11, 1 oktober 1979 och följande nummer.

lärare.[3] Kvinnolitteraturprojektets namnskylt har också tagits bort ett par gånger.

Användbara strategier

Från mina erfarenheter som kvinnoforskare 1952–1982 skall jag här ge exempel på strategier man kan använda för att möta motståndet mot kvinnoforskning.

När ett så kontroversiellt ämne som kvinnoforskning uppstår (som enligt professor Thörnebom innebär ett av de största paradigmskiftena inom nu existerande vetenskaper) är det självklart att universiteten värjer sig. Vänta därför inget stöd och intresse från institutionen eller universitetet! Försök ta nålstick och motarbetande som självklara fenomen i en stor utvecklingsprocess, där du självklart står på utvecklingssidan! Det klarar man bara om man har åtminstone någon eller några som tror på ens idéer och som stöder en.

Jag hade som avhandlingsförfattare i Härnösand stöd av många slag, t ex av Petrea-cirkeln i staden, som fungerade som ett lokalt seminarium[4]; av att jag upptäckte att det funnits kvinnoforskare i tidigare generationer; av att jag fick personlig kontakt med en sådan, geniet Emilia Fogelklou; av att jag hittade tre doktorander som strävade åt samma håll vid andra universitet. Vi ordnade med Fredrika Bremer-förbundets hjälp en resultatrik kvinnoforskningskonferens i Norrland redan 1957.[5] Min handledare, professor Victor Svanberg, stödde mig men pensionerades omedelbart efter min disputation 1962. Elin Wägner-stipendiet i kvinnohistorisk forskning gav mig självförtroende att gå vidare.[6]

Det var först när jag fick ett extra lektorat på litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 1967 som de snåla vindarna började blåsa. Jag tog alltså i Uppsala till den strategi jag redan lärt mig i Härnösand; att ta egna initiativ, att gripa varje chans, att söka kontakt med personer och organisationer, som hade intresse eller nytta av det jag jobbade med. Några exempel:

Kontakten med kvinnoforskningen i USA och Danmark innebar ett enormt moraliskt stöd, men samtidigt en utmaning som kändes övermäktig. Måste man alltså angripa och kritisera sitt eget universitet och sin egen institution? Jag startade försiktigtvis med en ny studiecirkel – det är ju där det nya kommer fram och man får medarbetare.

Kursverksamheten, som hade intresse av att stödja cirklar med lockande ämnen, finansierade vårt Könsrollsseminarium år efter år.[7] De senaste två åren döptes det om till Kvinnoforskningsseminariet.

Upsala Nya Tidning tog in referat vi själva skrev efter varje sammanträde. De ansågs attrahera kvinnliga läsare.

Fredrika Bremer-förbundet, som bl a arbetade med att könsroller i skolans läroböcker skulle ändras enligt skolreformen 1969, hade intresse av att universitetet inrättade en kurs i könsrollsfrågor för blivande lärare – och stödde därför effektivt ett projekt i den riktningen. När litteraturvetenskapliga institutionen ålades att låta alla lärare utarbeta valfria temakurser i sina specialiteter kunde kursen i kvinnolitteratur ej motas bort – fast det var på vippen.

[3] Uppsala Universitet 1980/81. Katalog över institutioner, anställda m m sid 87.

[4] Petrea-cirkeln 25 år. Rapport över en studiecirkel, Härnösands Fredrika Bremerkrets 1951-1975. Härnösand 1978.

[5] Förlängda perspektiv. Rapport från Fredrika Bremer-förbundets kontaktkonferens mellan kvinnohistoriker, Österströms bruk 1957.

[6] Kvinnovärld i vardande. Fredrika Bremerförbundets jubileumsskrift 1959, s 8 och 221.

[7] K Westman Berg, red:
– Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet, 1968 s 8 och 221.
– Könsdiskriminering förr och nu, 1972 s 8.
– Gråt inte – forska! 1979 s 9.

Kvinnoåret 1975 gav många möjligheter. Vi försåg UHÄ med hjälp i form av föreläsningar och material om kvinnoforskning. Intresset växte där och så småningom startade UHÄ en skriftserie för att informera universiteten om kvinnornas situation vid universiteten och om den nya kvinnoforskningen och få dem att diskutera reformen.[8]

Uppsala universitets 500-årsjubileum föranledde Könsrollsseminariet och Kursverksamheten att i jubileumspresent erbjuda universitetet en offentlig föreläsningsserie av Uppsalas egna kvinnoforskare, som alltså föreläste i universitetet sal 9 hela läsåret.

Övriga strategier:

- Anmoda universitetsbiblioteket att köpa in ny litteratur inom kvinnoforskning.
- Prenumerera på kvinnoforskningstidskrifter.
- Publicera resultat från pågående forskning. Använda billigt offsettryck.
- Göra påtryckningar för att få fram kurser på grundnivå.
- Ordna kontaktkonferenser med likasinnade.
- Odla kontakter som uppstått på internationella konferenser.

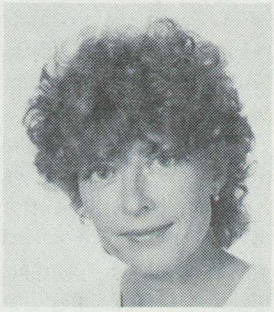
[8] Jämställdhet i högskolan, UHÄ-rapport 1975:10.

VI Rekrytering

En rad bidrag till utredningen slår fast att svårigheterna att rekrytera kvinnor till forskarutbildning starkt hör samman med motsättningen mellan villkoren i den manligt präglade forskarvärlden och de villkor som gäller för kvinnors liv i dag. Många pekar på att förändrade villkor inom högskolan inte är nog för att nå jämställdhet inom forskningen.

I denna del av betänkandet diskuteras bl a förskolans och skolans betydelse när det gäller att bana väg för fler kvinnliga forskare. Den roll högskolan själv kan spela för en ökad rekrytering blir även belyst.

Kvotering och företräde till forskarutbildning behandlas också, liksom jämställdhet och tjänstetillsättningar.

Lena-Pia Lindholm
Docent i pedagogik vid Lärarhögskolan i Malmö

11 Barn och forskning

Forskningsinformation i framtidsperspektiv

Under de senaste åren har ett ökat intresse för forskningsinformation till allmänheten vuxit fram. På olika vägar söker man öka förståelsen och intresset för forskning och vetenskap för att göra människor bättre rustade att följa och diskutera forskningen i samhället, dess mål, villkor och resurser.

En viktig sida av detta är den forskningsinformation som riktar sig till barn och ungdom och som söker väcka deras intresse för forskning och vetenskapliga sammanhang. Forskningsrådsnämnden (FRN) överlämnade hösten 1981 till regeringen sitt betänkande "Forskningsinformation för barn och ungdom. Förslag till åtgärder". Kravet på att man i högre grad bör söka vägar för att öka de ungas intresse för forskning och vetenskap bör enligt utredningen bl a ses mot bakgrund av den ojämna tillströmningen till högre utbildning och den sneda könsfördelningen inom många yrkessektorer. I inledningen framhålls vidare vikten av att flickor och pojkar får samma uppmuntran, medan man i bilagan "Låta Veta", avsnittet *Forskning angår*

alla, uttrycker sig mera specifikt: "Vägen till forskning och teknik måste också öppnas för kvinnorna, som ännu är starkt underrepresenterade på dessa områden."

För vuxna kan det vara lättare än för barn att inse förhållandet mellan kunskap och demokrati, mellan att veta och att kunna påverka. För barnens del blir det kanske i förstone främst en fråga om att få nyfikenheten väckt, vetgirigheten tillfredsställd, att få känna glädjen i att upptäcka och förstå samband.

Framtidsperspektivet blir dock särskilt aktuellt för dem som är unga. Att de känner oro inför de problem som framtiden kan föra med sig framgick bl a av en studie rörande barn mellan tio och tolv år och deras inställning till framtiden och framtida forskning, som jag tillsammans med några kolleger utförde för något år sedan. Miljöproblemen, energiförsörjningen, tekniken i samhället, våld och krig var forskningsområden som barnen genomgående tog upp med stort eftertryck, men även samlevnads- och livsåskådningsfrågor. Här framgick att barnens medvetenhet, kritiska tänkande och kreativitet är större än vi vuxna säkert många gånger kan föreställa oss, men vi fann också pessimism inför framtiden parad med en känsla av maktlöshet. Barnen föreföll uppleva avståndet mellan "experten som vet allt" och den "lilla människan" som alltför stort för att kunna överbryggas. Även andra studier visar på denna inställning samtidigt som de pekar på den kreativa resurs som barnen utgör, flickor såväl som pojkar (Alexandersson & Kroksmark, 1980; Brodow, 1980; Lindholm 1981; Hartman, Pettersson & Westling, 1973; Statens ungdomsråd, 1980).

Vår studie fick mig att fundera över hur vi kan aktivera unga människor till att ta ansvar för sin och samhällets framtid. Större kunskap och medvetenhet om forskningen, dess mål, villkor och resultat skulle här på ett mera generellt plan kunna ses som *ett* redskap att möta och forma framtiden med.

Information om forskning för barn kan bedrivas på många sätt, genom t ex massmedia och litteratur, genom musei- och biblioteksverksamhet, i skola och föreningsliv. Forskarkontakterna kan ske genom att universitet och högskolor öppnas för allmänheten, men forskare kan också möta människor i deras egen miljö ute i samhället. I den fortsatta diskussionen kommer jag främst att röra mig inom grundskolesektorn. Med flickornas situation i fokus kommer jag att diskutera kring erfarenheter som jag skaffat mig på området forskningsinformation för barn och ungdom.

Några synpunkter på skolsituationen

De traditioner som flickor och pojkar är bärare av och de upplevelser och erfarenheter som de skaffar sig i det sociala samspelet med omgivningen kommer att forma deras bild av framtiden och av deras egen roll i framtiden. Dessa framtidsfokuserade rollföreställningar (jfr Singer, 1974) –inte minst de som förknippas med det framtida yrket – inverkar å sin sida "retroaktivt" genom att påverka och ge mening åt vad de företar sig som unga, i det närvarande (Dahlgren, 1977; Licht, 1977; Singer, 1974).

Pauline Barts skriver i en framtidsorienterad artikel med rubriken "Why women see the future differently from men" om de traditionella könsrollerna och deras begränsande inverkan på barns framtidsföreställning-

ar. Hon betonar särskilt flickornas sitation när hon skriver (1974, s 38): "The repeated false assertion that history was essentially a male affair suggests to the unwary that the same will hold true of the future."

Ännu är det främst mäns erfarenheter och värderingar som dominerar ute i samhället. Det är inte svårt att förstå att vi kvinnor många gånger känner oss främmande för stora delar av arbets- och samhällslivet. En fara är, som jag ser det, att vi inte tror oss kunna påverka utvecklingen utan att vi drar oss tillbaka – också på det akademiska planet.

Fördjupade studier och vidgade intresseområden kan bidra till kvinnornas personliga utveckling och tillfredsställelse och komma samhället till godo i ett vidare perspektiv. Möjligheterna att påverka den egna framtiden och samhällets framtid ökar. Samhället kan dra nytta av intellektuella och emotionella resurser, av erfarenheter och infallsvinklar som hittills varit närmast osynliga. Framtiden är betjänt av flera alternativ.

Hur kan vi då redan tidigt i skolan få flickorna att inse att högre studier och även forskning är något som angår dem i lika hög grad som pojkarna och att flickorna har lika mycket att bidra med? Här ser jag *läraren* som en nyckelperson.

Läraren måste under sin utbildningstid och i sin praktiska verksamhet få tillfälle att diskutera och bearbeta sina könsrollsattityder, diskutera kvinnans ställning i samhället, bli mera medveten om sin egen inställning till flickor och studier. Undersökningar som visar att lärare behandlar könen olika i klassrummet, bl a genom att ha kvantitativt och kvalitativt annorlunda kontakter med pojkar än med flickor, ger en hel del att tänka på i detta sammanhang. Att lärare mer eller mindre medvetet kan behandla flickor och pojkar olika kan också få betydelse för elevernas syn på sig själva och möjligheterna inför framtiden (Lindholm, 1980; Spender, 1981; Wernersson, 1977).

Flickor likaväl som pojkar måste känna att de är välkomna i diskussionerna – även om de rör tekniska spörsmål – och att deras erfarenheter och synpunkter räknas som viktiga bidrag. Som en engelsk kvinnoforskare en gång sa till mig: "It is OK to feel different, but not deficient."

När vi kommer till de mera konkreta aspekterna av skolarbetet kommer vi in även på läromedlens utformning. Avsnitt om forskning som var integrerade i läroböckerna i skilda ämnen, skulle t ex bidra till att elevernas funderingar riktades in på detta område. Här gäller det naturligtvis också att läraren är medveten om och kan motverka en ensidig framställning av könen.

Diskussioner om forskning tillsammans med elever kan bli särskilt meningsfulla om de knyter an till elevernas egen verklighet och den framtid de vill skapa för sig själva och samhället. Eftersom forskning ofta kopplas till företeelser som människor upplever som negativa eller hotande, kan försök att relatera forskning till en önskad framtid stimulera till tankar även på forskningens positiva sidor.

I sådana sammanhang ser jag det också som viktigt att flickor och pojkar arbetar tillsammans för att lära känna varandras referensramar bättre. Detta får inte betyda att flickorna fastnar i rutinuppgifter, medan pojkarna drar upp de stora linjerna – ett inte ovanligt mönster i forskarsamhället eller för övrigt.

Ofta kommer det att röra sig om ett arbetssätt som går över de traditionella ämnesgränserna och inbjuder till lärarsamarbete. Projekt- och temastudier med ett aktivt undersökande arbetssätt har ju också mycket gemensamt med forskningsprocessen. Tvärvetenskapliga angreppssätt kan också innebära samverkan mellan teknik och naturvetenskap, samhällsvetenskap och humanism, mellan s k "hårda" vetenskaper och "mjuka", vilket bidrar till en helhetssyn. Läroplanen (Lgr 80) betonar också vikten av sådan samverkan.

En ökad forskningsanknytning inom ramen för lärarens grundutbildning och fortbildning måste vara mycket värdefull. Det nu beslutade fortbildningsprogrammet i teknik och naturvetenskap som erbjuds låg- och mellanstadielärare ser jag t ex som en konkret och inspirerande möjlighet till diskussion även av kvinno- och jämställdhetsfrågor. Här kommer ju en företrädesvis kvinnlig grupp att konfronteras med "manliga" ämnesområden! Denna fortbildningsverksamhet vore intressant att följa upp.

Exempel på forskningsinformation utanför skolan

Våren 1980 ordnade en grupp forskare från skilda ämnesområden en verksamhet vid Lunds universitet som kallades "Barn möter forskare". Denna innebar att barn mellan tio och tolv år kom till universitetet, fick lära känna forskare, höra dem berätta om sin forskning, delta i experiment, fråga och diskutera. Själv följde jag verksamheten som pedagogisk konsult.

Flera flickor än pojkar anmälde sig till verksamheten på temat "Lär känna din stad". Ämnesområden som representerades var bl a fysik, geologi, botanik, arkitektur. Deltagarnas intresse var genomgående stort, men vi kunde observera vissa könsskillnader. Även om alla verkade uppmärksamma under föreläsningar och demonstrationer, var det flera pojkar än flickor som frågade. Pojkarna avbröt oftare med frågor eller kommenterade utifrån egna erfarenheter. Flickorna sparade gärna sina frågor och framförde dem enskilt efteråt (Forkman, 1981).

Flickornas beteende är ytligt sett inte så förvånande, med tanke på våra vardagliga erfarenheter. Men mot bakgrund av min tidigare diskussion i skolsammanhang skulle jag vilja komplettera med några mera "forskningsanknutna" tolkningar.

Även om flickorna alltså föreföll minst lika intresserade och kunniga som pojkarna – det var t ex flickor som spontant skrev uppsatser om vad de lärt sig – verkade de betydligt osäkrare än pojkarna när det gällde att framföra synpunkter offentligt. Detta kan förstärka såväl pojkarnas som forskarens/lärarens och flickgruppens egna uppfattningar om att flickornas synpunkter inte är så mycket värda. Kanske de även kände att de blandade sig i sådant som de inte borde. För mig belyser händelserna ytterligare hur viktigt det är att uppmärksamma flickornas situation med målet att de såväl som pojkarna ska våga göra anspråk på tid och uppmärksamhet även i otraditionella sammanhang.

Några synpunkter på rollmodeller och självförtroende

Vid verksamheten "Barn möter forskare" stiftade barnen bekantskap med både manliga och kvinnliga forskare, vilket alltså tillfredsställde kravet på rollmodeller även för flickornas del.

Kravet på goda rollförebilder brukar föras fram i diskussioner om hur man skall kunna motverka traditionella val och stimulera till otraditionella. Rollmodellens betydelse togs också ofta upp vid en internationell konferens på temat "Girls, Science and Technology", som ägde rum i Eindhoven hösten 1981. Deltagarna där framhöll starkt vikten av att flickor får träffa kvinnliga forskare för att förstå att även kvinnor duger till en akademisk karriär – och det även inom otraditionella ämnesområden – och att de har en identitet att skapa sig också i yrkesvärlden.

Själv vill jag dessutom betona det mänskliga och sociala värdet i sådana kontakter mellan unga kvinnor och forskare på skilda nivåer i forskarkarriären. Enligt min erfarenhet behövs dialoger med kvinnliga forskare som ger en realistisk bild av sin verksamhet som forskare och sig själva som människor, med vilka flickor t ex kan diskutera svårigheter och möjligheter att kombinera högre studier och forskning med familjeliv och barn. Genom att man erkänner de svårigheter som finns får flickorna beredskap att tackla dem bättre. Även pojkarna skulle kunna få större förståelse för forskarvärlden och kvinnornas roll i denna liksom i yrkeslivet överhuvudtaget genom sådana diskussioner, vilka också kunde tjäna till att avmystifiera forskningen på ett ofta välbehövligt sätt. Vi behöver betrakta forskaren som en *människa som arbetar med forskning,* en verksamhet som i likhet med andra ställer vissa krav på utövaren. Den abstrakta *Forskaren* är en konstruktion som jag inte tror att vi är betjänta av.

I rapporten Kvinnor och högre utbildning (Ekehammar & Löfgren, 1981) tar de båda författarna upp kvinnors dåliga självförtroende som en väsentlig psykologisk svårighet för kvinnliga forskarstuderande. De citerar bl a en undersökning där hälften av tillfrågade kvinnliga forskarstuderande hade funderat på att hoppa av på grund av detta. Här tror jag att vi är många som nickar instämmande. Ofta framförs i dessa sammanhang förslag på kurser som avser att stärka självförtroendet, kanske genom förbättrad argumentationsförmåga, eller på stödgrupper av kvinnor utanför eller innanför institutionerna eller på medvetandehöjande grupper och liknande. Många av de förslag som jag själv har fört fram hittills syftar ju också ytterst till att stärka flickors tro på sig själva inför nya uppgifter.

Jag skulle vilja komplettera detta på elevplanet med en önskan om att alla elever under sin skoltid fick möjlighet till att diskutera kvinnans plats i utbildningen i historiskt samhällsperspektiv. Kvinnors osynlighet i akademiska sammanhang får fördjupad och nyanserad innebörd, när den ställs mot de svåra utbildningsvillkor och fördomar om "lämpliga" sysselsättningar som kvinnor haft att kämpa mot. Som jag ser det skulle detta kunna bidra till att ge flickorna bättre förståelse för sin situation och sina reaktioner, det skulle kunna ge dem en förankring bakåt och därigenom något att hämta styrka i.

I lärares grundutbildning och även fortbildning borde jämställdhetsdiskussioner som bl a tar upp sådana historiska tillbakablickar ha en given plats.

Det skulle i sin tur leda till att de var mera beredda att hålla jämställdhets- och kvinnoperspektivet levande i sin undervisning.

Värdefullt vore även, om de forskare som möter barnen i skolan, i någon mån var beredda på sådana diskussioner. Information om den kvinnoforskning som håller på att växa fram skulle även falla väl in här, liksom information om de traditionellt kvinnliga områden som numera är "legitima" forskningsområden, som omvårdnadsforskningen.

Samverkan mellan skola och forskning

Jag skall avsluta med att ge några glimtar från en studie i en skånekommun rörande dess förutsättningar att kunna ge forskningsinformation till barn och ungdom (Lindholm & Svensson, 1982).

Det vi upplevde som mest slående var nog det intresse som vi mötte hos alla elever vi samtalade med. Det verkade som något nästan ofattbart för många elever att få sitta ner och samtala om sina egna intressen, behov och önskningar utan krav på att prestera något. Att få veta mera, att få träffa forskare, verkade vara en mycket lockande tanke för såväl flickor som pojkar. De önskade också själva få vara med och planera en sådan verksamhet tillsammans med forskare. Vi upplevde att här fanns en grund att bygga vidare på.

Även de lärare som vi talade med föreföll positiva. En kvinnlig lärare pekade dock på risken att kontakterna mellan skolan och högskolan kunde komma att förbehållas de manliga lärarna, som efter skoltid "inte hade familj och barn att rusa hem till". Vi kan också påminna oss den manlige lärare som menade, att lärarna mer eller mindre omedvetet kan stimulera de elever till forskarkontakter som de tycker att det "lönar sig för". Speciellt när det gäller områden som teknik och naturvetenskap borde man vara uppmärksam så att inte flickorna alltför lätt "kommer bort". Kvinno- och jämställdhetsaspekterna måste man alltså ha i åtanke såväl på lärar- som elevnivå!

Vi märkte också att den stereotypa uppfattningen av en forskare som "en man i vit rock och glasögon ivrigt sysselsatt bland puttrande flaskor i sitt laboratorium" hade stark genomslagskraft hos såväl flickor som pojkar, varför jag själv som kvinna väckte viss förvåning bland en del elever. Att denna bild är ett vida spritt fenomen i olika åldrar visar även en amerikansk studie av Shallis och Hills som skriver om forskningsinformationens betydelse i sammanhanget på följande sätt (1976, s 278):

"By trying to understand more about scientists and the processes of science and by sharing widely that understanding with all the public – and especially the young – the gulf of prejudice that separates the non-scientific and scientific cultures of society should be bridged. To do so should be an educational and scientific priority."

Forskningsinformation för barn och ungdom i de olika former den kan gestalta sig är ett sätt att minska avståndet mellan forskare och allmänhet. En sådan verksamhet bör också kunna bidra till att nyansera stereotypa föreställningar om forskning och forskare, vilka kan få negativa konsekvenser också för rekrytering av kvinnor till forskning.

Referenser

Alexandersson & Kroksmark, En socialfuturologisk studie. 33 barn berättar om framtiden. (C1-uppsats i pedagogik.) Göteborgs universitet, Ped.inst. maj 1980.

Barts, Why women see the future differently from men. I: A Toffler (Ed.) Learning for tomorrow: The role of the future in education. New York: Vintage 1974, ss 33-57.

Brodow, En skola som om framtiden betydde något, Stockholm, Liber 1980.

Dahlgren, Två världar. Om skillnader mellan unga kvinnors och unga mäns verklighetssyn. Lund, Gleerup, 1977.

Ekehammar & Löfgren, Kvinnor och män i högre utbildning och forskning. UHÄ-rapport 1981:20.

Forkman, Barn möter forskare. Delegationen för forskningsinformation, Forskningsrådsnämnden (FRN) Stockholm. Rapport nr 2 oktober 1981.

Forskningsrådsnämnden (FRN), Forskningsinformation för barn och ungdom. Förslag till åtgärder. (Förslag till betänkande 1981.)

Girls and Science and Technology, Konferensrapport från "GASAT-conference, Eindhoven University of Technology", 9-13 november 1981. (Under utarbetande.)

Hartman, Pettersson & Westberg, Vad funderar barn på? Stockholm, Utbildningsförlaget 1973.

Licht, The child is the future - and tells it. Kappa Delta Pi RECORD, Februari 1977, 80-83.

Lindholm, Pupils' attitudes to equality between the sexes. Lund, Gleerup 1980.

Lindholm, Inför framtiden. Barn beställer forskning. Särtryck och småtryck. Malmö, Lärarhögskolan, nr 409/1981.

Lindholm & Svensson, Att veta mera om forskning och forskare. Pilotstudie i Sjöbo kommun rörande förutsättningar för forskningsinformation för barn och ungdom 1981/82. Malmö, Lärarhögskolan 1982 (stencil).

Läroplan för grundskolan. Allmän del. Stockholm, Utbildningsförlaget 1980 (Lgr 80).

Shallis & Hills. Young people's image of the scientist. Impact of Science on Society, Vol XXV, No 4/1976.

Singer, The future-focused role image. I: A. Toffler (Ed.) Learning for tomorrow. The role of the future in education. New York, Vintage 1974 ss 19-32.

Spender, The role of teachers: What choices do they have? Uppsats framlagd vid Europarådets konferens "Educational research workshop on sex stereotyping in school education", Hønefoss 4-8 maj 1981.

Statens ungdomsråd, Än sen då? Stockholm, Liber Förlag 1980.

Wernersson, Könsdifferentiering i grundskolan. (Göteborg Studies in Educational Sciences, 22) Göteborg: Acta Univer. Gothoburg 1977.

Gunni Kärrby
Docent i pedagogik vid Göteborgs universitet

11.1 Jämställdhet börjar i förskolan

Varför är förskoleåldern så viktig ur jämställdhetssynpunkt?

Barns grundläggande uppfattningar om manligt och kvinnligt formas mellan tre och sex års ålder. Detta framgår av barnpsykologisk forskning främst i vår egen kultur och bekräftas av erfarenheter från andra kulturer. En av de mest grundläggande distinktioner barn gör är mellan kvinnligt och manligt, mellan flick- och pojkroller. Barn lär sig inte bara att kategorisera vad som är typiska beteenden hos de båda könen utan även att värdera dessa. I en viss ålder kan t ex pojkar tycka att "tjejsaker" är så avskyvärda att de inte ens vill vidröra dem.

Hos barn i förskoleåldern blir föreställningar ofta svart-vita. Människor är antingen onda eller goda, vackra eller fula, kloka eller dumma. De skiljer klart mellan manligt och kvinnligt. I sina lekar lever barnen ut dessa roller, de lär sig intuitivt vad som kännetecknar olika personer och befäster dessa föreställningar i leken. De lär sig också vilka egenskaper som värderas högt eller lågt i den kultur de växer upp i.

Kan förskolan påverka föreställningar om kvinnligt och manligt?

Vår svenska förskola har två former, dels deltidsförskola där barnen är tre tim/dag (lekskola), dels heldagsförskola (daghem) där barnen är minst fem tim/dag. Nästan alla 6-åringar och många 5-åringar går i förskola. Hur många av de yngre barnen som går i förskola beror på kommunens utbyggnad av barnomsorgen.

Förskolan har ingen kursplan i likhet med skolans läroplan. Däremot finns ett antal arbetsplaner som dock ej är bindande och som personalen kan använda sig av mer eller mindre. Förskolans övergripande målsättning utformades av Barnstugeutredningen i början av 1970-talet. Av denna framgår att förskolan främst skall vara socialt och personligt fostrande där fostran till jämställdhet mellan kvinnor och män också framhålles som mål. Arbetssättet skall vara dialogpedagogiskt.

I undersökningar av förskoleverksamhet visar det sig att arbetet i förskolan, särskilt daghemmet, blir ganska fritt, dvs barnen ges stor frihet att välja och bestämma sina egna aktiviteter. Personalen försöker att inte påverka barnen direkt. I stället sker påverkan på ett indirekt sätt genom socialisationsprocessen. Barnen lär sig sociala samspelsmönster i leken med

kamrater och genom att ta efter vuxnas beteende, att t ex i konfliktsituationer förstå deras attityder och värderingar. Därför är såväl personalens sätt att samspela med barnen, som att planera och utforma förskoleverksamheten betydelsefull.

I de undersökningar av förskoleverksamheten som utfördes inom projektet Socialisationsprocessen i förskolan (Kärrby 1976) fann vi att personalen oftast strävade mot att behandla flickor och pojkar lika. Yngre personal var ofta mer medvetna om könsroller än äldre personal. Självständighet är ett viktigt mål och detta försökte man lära både flickor och pojkar. Att särskilt flickor fostrades till att ta egna initiativ hade ibland negativa effekter, när barnen fick en lärarinna i lågstadiet med mer traditionella attityder till flickors och pojkars uppträdande. Förskollärare, lika litet som andra lärare, hade emellertid sällan ett mera medvetet feministiskt perspektiv.

Förskolan en kvinnodominerad värld

Förskoleverksamheten har vuxit fram i större omfattning först under de senaste 10-15 åren. Utbildningen av förskollärare har varit starkt expansiv under dessa år. Förskollärare är därför en ung kår, majoriteten är under 30 år. Det är alltså unga kvinnor, oftast utan egna barn, flertalet från medelklass, som arbetar med förskolebarnen.

Genom att den svenska förskolan fått ganska mycket av en social funktion, dvs ta hand om barn till förvärvsarbetande och studerande, har också arbetet i förskolan ibland kommit att betraktas som omvårdnadsarbete mer än pedagogiskt arbete. Detta ger förskolepersonal låg status. Att ha ett lågstatusyrke som dessutom tillhör omvårdnadssektorn påverkar personalen i egenskap av modeller för barnen.

Personalen får rollen som vårdare mer än som pedagoger. Trygghet och känslomässiga relationer blir viktigare än att lära barnen saker. Man arbetar mer intuitivt, planerar inte så mycket. Mamma-rollen svävar som ett ideal; målet är att göra förskolan likt ett hem. Detta sätt att arbeta kännetecknar särskilt områden där de sociala hjälpbehoven är stora. Den traditionella kvinnorollens alla attribut accentueras. Barnen får vårdarrollen som modell mer än pedagogrollen.

Först under senare år har män börjat utbilda sig till förskollärare. De utgör emellertid ett ringa fåtal. Vad betyder det då att män kommer in i förskolan?

Det finns ännu inte mycket forskning om män i förskolan. Några resultat tyder på att den kvinnliga personalen tar över mer av rutinsysselsättningarna medan männen får ta över fler känslokontakter. De får vara "snäll pappa". Det förefaller alltså som om den traditionella kvinnliga servicerollen accentueras, medan männen blir ställföreträdande pappor. Detta är ett område som behöver utforskas grundligt.

Förskolan påverkas av organisationen

Förskoleverksamheten styrs av kommunala regler och beslut. I den kommunala organisationen kommer förskolepersonalen längst ner i hierarkin. I våra undersökningar av relationerna mellan förskola och förvaltning

finner vi att personalen ibland känner sig som "offer" för administrativa rutiner. Beroende på hur ledningen utövas kan "auktoritetsproblem" uppstå. Personalen upplever sig ha ringa möjligheter att påverka sin egen situation. Man känner sig förtryckt. I denna situation reagerar personalen ofta med att anklaga sig själva.

Vid närmare analys av dessa problem utgick vi i vår undersökning från ett organisatoriskt perspektiv. I organisationsstrukturen råder mer av manliga principer, dvs rationalitet, effektivitetstänkande. Relationer är opersonliga. Man talar om funktioner och positioner, inte om personer med bestämda roller.

I förskolan råder andra strukturer som mera liknar feministiska principer. Personalen arbetar med människor, dvs barn och föräldrar, inte med personer i bestämda funktioner. Man arbetar intuitivt och med sina känslor. Att trivas, må väl och finna meningsfullhet i det man gör är värderingar som styr mer än "effektivitet". Detta gör att förskola och förvaltning kan ses som två skilda världar där olika principer och verklighetsuppfattningar påverkar arbetssituationen. Hur dessa kolliderande principer påverkar arbetet i förskolan är ett viktigt område för forskning.

Att arbeta i arbetslag

Personalen i förskolan är mer beroende av att arbeta i arbetslag än vad man är i skolan. Man är oftast två eller flera som ansvarar för samma barngrupp i förskolan. Att arbeta i arbetslag hör till det svåraste i förskolans arbete säger personalen. En del menar att detta är ett typiskt kvinnoproblem; "kvinnor har svårt att samarbeta, kvinnor kan inte organisera". Andra menar att problemet hör samman med att läraryrket av tradition ses som "enmansföretag". Åter andra menar att svårigheterna beror på kommunikationsproblem. Arbetet i förskolan är svårt att definiera. Personalen har svårt för att i ord beskriva komplicerade mekanismer som omfattas av socialisationsprocessen och att konkretisera planer i det praktiska arbetet.

Försöksverksamhet visar dock att personalen under vissa betingelser utvecklar sin förmåga att organisera, planera och fatta beslut. I daghem där de fick förvalta sin egen budget i högre grad än tidigare, visade det sig att personalen lärt sig mer avancerade organisatoriska principer efter en tid, t ex att bilda särskilda budgetgrupper, att komma fram till bättre beslutsunderlag i vissa viktiga frågor, hur man löste problemen kring ledarstruktur, etc. Vi vet ännu ganska litet om hur beslutsfattande och ledarstruktur fungerar i detalj. Sannolikt skiljer sig organisationen från de strukturer som råder i manliga grupper. Detta är ett område som behöver utforskas mera.

Hur kan barnen påverkas till jämställdhet i det pedagogiska arbetet?

Av tradition arbetar man i den svenska förskolan på ett fritt och kreativt sätt. Personalen skall inte styra barnen eller ställa bestämda krav. Detta leder till att andra intressen och normer kan bli rådande än dem som förskolan skall förmedla till barnen. Barnens normer hemifrån eller de sociala strukturer som utvecklas inom gruppen kan ta överhanden. Man finner t ex att äldre

pojkar i förskoleåldern ofta utvecklar lekar med ett hierarkiskt ledarsystem, medan flickor hellre leker i par i en ömsesidig beroenderelation.

Genom att styra barnens lekar och aktiviteter kan detta mönster i viss grad modifieras. I de flesta daghem indelar man barnen i s k syskongrupper i stället för grupper med samma ålder. Där kan flickor då ges fler tillfällen att vara aktiva i ledar- och beslutsfunktioner och pojkar kan få uppgifter som kräver mer samarbete och ömsesidighet i relationerna. När barn skall välja aktiviteter kan valmöjligheterna begränsas till att gälla aktiviteter som inte är könsrollsbundna. Vid fritt val är risken stor att barnen följer det traditionella könsrollsmönstret.

I en undersökning som utfördes vid pedagogiska institutionen i Göteborg för flera år sedan, prövade några förskollärare att låta barnen utföra icke-traditionella könsrollsaktiviteter. Vi fann att barnen förändrades signifikant i sina attityder i riktning mot ett mindre typiskt könsrollsbeteende jämfört med en kontrollgrupp. Denna förändring kvarstod emellertid inte ett halvår efteråt när de börjat skolan. Försöket visade att enbart träning i att göra icke-traditionella sysselsättningar inte är tillräckligt. Lärarnas egna könsrollsattityder och den indirekta påverkan som sker därigenom spelar sannolikt en större roll. Personalens medvetenhet om vad som karakteriserar manliga och kvinnliga principer och hur dessa yttrar sig i det förskolepedagogiska arbetet är därför en viktig forsknings- och utbildningsfråga.

Förskola och utbildning

Alla barn är latenta forskare. Att undersöka, pröva, skaffa kunskap är kännetecknande för de flesta förskolebarn. I sin strävan att lära barn hur de skall uppträda, hur saker fungerar och vad som är rätt och fel tar föräldrarna och andra vuxna ofta död på barns naturliga nyfikenhet. Detta gäller ofta mer flickorna än pojkarna. Många menar att även skolans undervisning hämmar barns naturliga nyfikenhet och skaparlust. I detta avseende kan förskolan fylla en viktig uppgift. Genom att påverka flickor och pojkar i en ålder då utvecklingen av intuition, känsla och intellekt går hand i hand, kan förskolans friare pedagogik verka stimulerande på barns naturliga upptäckar- och skaparlust. Detta kan ge återverkningar på längre sikt. Studier av långtidseffekter av förskolevistelse utförda i USA visar t ex att barn som gått i förskola visar större benägenhet att fortsätta sina studier senare i livet.

Jämfört med de flesta andra industrialiserade länder i både öst och väst har vi i Sverige en relativt låg utbyggnad av förskolan. I t ex öststaterna, Frankrike och England går de flesta barn mellan tre och sex år i någon form av förskola. I dessa länder förekommer dessutom en relativt strukturerad och fast utarbetad förskolepedagogik. Förskolan har t ex i Frankrike formen av skola med schema och kursplaner. Barnen "skolas" där på ett mera medvetet sätt än i vår svenska förskola.

I Sverige har man under senaste tiden diskuterat förslag om sänkt skolpliktsålder, dvs att barnen börjar den obligatoriska skolan vid sex års ålder. Förslaget motiveras bl a med att barn är tidigare mogna i dag, att de behöver anpassas till skolan tidigare.

Så som skolan fungerar i dag vore sänkt skolpliktsålder sannolikt en olycklig lösning. I stället borde obligatorisk förskola införas för fem- och

sexåringarna. Detta skulle medföra att en fastare kursplan och mera systematisk förskolepedagogisk verksamhet utarbetades. Påverkan kan då ske genom material, böcker, TV etc, som särskilt granskas ur jämställdhetssynpunkt. Uppgifter är inte heller bundna till krav på fasta kunskaper så som i skolan.

I förskolan arbetar man tvärvetenskapligt, flickor och pojkar har inte "mutat in" bestämda kunskapsområden. Därför är möjligheterna större att påverka barns intresseområden i förskolan än i skolan. Att flickor utför intellektuella prestationer, tränas i systematiska angreppssätt, lär sig att reflektera och ifrågasätta det de ser och upplever kan praktiseras på olika sätt i förskolans pedagogiska arbete. Jämställdhetsarbetet är där inte att vissa kunskapsområden är mer värda än andra utan en fråga om att utveckla den individuella potential som finns hos varje barn oavsett kön. Detta kräver emellertid kunskap och medvetenhet hos förskollärarna vilket i mycket högre grad än nu bör tas upp i utbildningen.

Mer forskning

Det finns många obesvarade frågor kring problem om jämställdhet i förskolan. Att det inte bara är en fråga om att leka eller inte leka med dockor är vi klara över. Påverkan i dessa åldrar sker på ett djupare känslomässigt plan. Föräldrarnas roller och relationer till sina barn spelar en stor roll. Men förskolans påverkan kan i hög grad komplettera familjens påverkan. Allt fler barn går i förskolan. Barn har få syskon i dag. De lär sig roller, relationer och sociala värderingar i samspelet med andra barn och andra vuxna i allt högre grad. Därför är det viktigt att vi genom forskning blir klara över hur vi påverkar barns könsrollstänkande i tidig ålder. Forskning kring förskola, familj och barns utveckling är sorgligt eftersatt i dag. Först när vi vet mer om hur barnen formas i tidig ålder kan vi förändra attityder till kvinnor och män på längre sikt. Utbildning mot jämställdhet börjar i förskolan.

Referenser

Kärrby, G. Utveckling i grupp. Liber förlag 1976.

Kärrby, G. Ledning och styrning i förskolans verksamhet Institutionen för praktisk pedagogik, Rapport. Göteborgs universitet 1982.

Nilsson, C. Försök till försöksverksamhet. Rapport nr 108, Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs universitet 1982.

Ingrid Granstam
Universitetslektor i hållfasthetslära vid Tekniska högskolan i Linköping

11.2 Grundskola, gymnasium och högskola

Åtgärder för att väcka flickors intresse för teknik får här utgöra exempel på hur de traditionella valen av ämnen och linjer kan brytas.

Bakgrund

Att vara intresserad av teknik har av tradition ansetts vara specifikt manligt. De studerande vid landets tekniska högskolor är också till allra största delen män (ca 85 %).

I pressen har det ibland framkommit att vår tid skulle kunna karaktäriseras som antiintellektuell. Detta har också drabbat inställningen till tekniska ämnen. Rädslan för den tekniska utvecklingen tar sig ibland uttryck i ett teknikerförakt, som tycks vara mer vanligt hos kvinnor än hos män.

Teknik har kopplats samman med de stora ägarintressena. Teknik och kapitalism är en icke alltför osökt sammankoppling. Teknik och välfärd, teknik och positiv samhällsutveckling är dock andra kopplingar som förekommer.

Många problem i vårt samhälle måste lösas med hjälp av teknik med en något annorlunda social inriktning än som varit bruklig. Om fler kvinnor utbildade sig tekniskt kan det tänkas att detta, åtminstone till en del, skulle bredda den tekniska utvecklingen och faktiskt vara samhället till fromma. En allmänt utbredd uppfattning är nämligen att många kvinnor hellre skulle ägna sig åt teknik som är positiv för människorna, t ex miljöteknik, än åt den krigsteknik, som nu sysselsätter så många manliga tekniker.

Dessutom skulle kvinnornas arbetsmarknad väsentligt breddas om de också utbildade sig till tekniker. Vi har i Sverige olika arbetsmarknad för kvinnor och män. Kvinnorna väljer mellan 25-30 olika yrken, medan männen väljer mellan ca 300, därav många tekniska. Ett sätt att bredda kvinnornas arbetsmarknad är att få dem intresserade av olika tekniska yrken. Den tekniska sektorn anses också i framtiden kunna ge många nya arbetstillfällen. Utbildar sig flickor till tekniker bör därför risken att de blir arbetslösa minska.

Varför finns det då så få flickor inom teknisk utbildning?

Skillnaderna i flickors och pojkars attityder till tekniska och naturvetenskapliga ämnesområden är stora redan i tioårsåldern och beror till stor del på skilda erfarenheter från småbarnsåldern. Flickorna saknar ofta självförtroende och tror sig inte klara av tekniska ting. Omgivningen tar också för givet att pojkars intresse ligger inom det tekniska-naturvetenskapliga området och att flickor inte alls är intresserade av dessa ämnen.

I stället för att dessa skillnader i intresse för t ex teknik minskar under mellan- och högstadiet tycks skillnaderna öka med åren. Skolan förmår tydligen inte med nuvarande metoder intressera flickorna för naturvetenskapliga och tekniska ämnesområden. Det är därför nödvändigt med ett förnyat arbetssätt i dessa ämnen genom skolans alla olika stadier.

Förskola, låg- och mellanstadium

Teknik angår oss alla – kvinnor som män – och därför måste redan småflickorna få övning i att syssla med teknik om de inte senare i livet skall känna sig underlägsna männen i tekniska frågor.

Redan i förskolan kan flickornas intresse för teknik väckas genom lämpliga tekniska leksaker och sysselsättningar. Ett speciellt teknikrum borde finnas i varje förskola med mycket tekniskt att leka med, konstruera och titta på. Förskolepersonalen skulle se till att flickorna vistades, lekte och arbetade i detta teknikrum lika ofta som pojkarna. När förskolebarnen sedan börjar lågstadiet skulle de redan ha ett levande tekniskt intresse. Skolans uppgift skulle bli att vidmakthålla och vidareutveckla detta intresse.

Mycket kunskap i teknik kan lekas in med roliga, intresseväckande tekniska experiment. Tekniska företeelser i vardagen bör diskuteras och nyfikenheten på hur allt fungerar bör väckas. Fr o m läsåret 1982/83 är *teknik obligatoriskt moment på låg- och mellanstadiet.* Det förbättrar chanserna att ändra flickornas attityder till teknik och öka deras kunskaper inom ämnesområdet.

Högstadiet

Teknik och naturvetenskap har en svag ställning inom grundskolan. Som det för närvarande ser ut på grundskolans högstadium ger ämnet teknik dessutom en alltför snäv bild av det tekniska området. Denna bild av tekniken påverkar högstadieeleverna men också föräldrarna i deras uppfattning om teknik och teknisk utbildning.

Från läsåret 1982/83 är *teknik obligatoriskt ämne på högstadiet.* Mycket viktigt är att ämnet förmår fånga både flickornas och pojkarnas intresse. Stor pedagogisk vikt måste läggas vid hur ämnet lärs ut till barn i olika åldrar. Vardagsnära teknik, laborationer och intresseväckande experiment måste varvas med teori för att göra ämnet intressant och verklighetsnära.

Både flickor och pojkar på grundskolans högstadium skall pröva på tekniska arbetsområden i den *praktiska arbetslivsorienteringen.* Stor vikt måste här läggas vid att flickornas "arbetsplatser" verkligen ger dem en chans att pröva på ett för dem otraditionellt arbete.

Ett stort ansvar vilar på bl a syokonsulenterna att göra flickorna medvetna om vad följderna kan bli av könsrollsbundna val av linje till gymnasieskola och av yrke.

Lärarutbildningen m m

Teknikämnet måste föras in i ämneslärarutbildningen. Det kan där kombineras med andra ämnen, t ex matematik, fysik, kemi eller slöjd. Mer tid måste också läggas på teknik-naturvetenskap i klass- och förskollärarutbildningen. Förskollärare och lärare måste bli medvetna om sin stora betydelse för att ändra gamla attityder och fördomar till flickor-teknik.

Lämpliga åtgärder för att snabbare få en förändring till stånd vore att ordna utbildningsdagar i teknik för lärarkandidater inom klasslärar- och förskollärarutbildningen och gå igenom tekniska experiment lämpliga att använda i undervisningen. Liknande program kunde också användas vid studiedagar för lärare av olika kategorier.

Sommarkurser eller eftermiddagskurser för flickor och pojkar kan också anordnas på t ex de tekniska högskolorna eller lärarhögskolorna och man kan på olika sätt försöka levandegöra teknik för eleverna. Ett sätt är att som vid Tekniska högskolan i Linköping anordna kurser för både barn och föräldrar med intresserade teknologer som "lärare". Ett annat sätt är att organisera olika teknikprojekt där teknologer – gärna kvinnor – åker till låg- eller mellanstadiet och hjälper till med teknikundervisningen.

Ett sådant projekt genomfördes 1982 i Vikingstad. Sex teknologflickor från Tekniska högskolan i Linköping hjälpte till i tre lågstadieklasser, årskurs 2. De arbetade två och två i halvklass och hade olika teman i de olika klasserna, t ex hamn, stad, tivoli. Barnen fick bygga olika tekniska modeller passande till temat och använde olika material, som papp, trä, modellera, blomsterpinnar. Varje gång utförde de också experiment, passande till temat. Modellerna sammanställs till en utställning att visas för föräldrar samt lärare och elever. Projektet avslutas med en utflykt, där man i verkligheten beskådar en hamn, en stad och ett tivoli.

Gymnasieskolan

Antalet elever som fortsätter studierna direkt efter grundskolan har under 1970-talet varit drygt 75 % för både flickor och pojkar. Mer än hälften av gymnasieskolans linjer är nästan helt könspolariserade. Fyra linjer är klart kvinnodominerade, nämligen konsumtions-, vård-och beklädnadstekniska linjerna med 95-99 % flickor samt humanistisk linje med 87 % flickor år 1981/82. Åtta linjer – samtliga tekniska – är klart mansdominerade.

Vid de kortare, yrkesorienterade gymnasielinjerna som t ex fordonsteknisk, el-teleteknisk, verkstadsteknisk och byggnadsteknisk linje finns endast 1-2 % flickor. Vid 2-årig teknisk teoretisk linje var det 2 % flickor och vid 4-årig teknisk linje 11 % flickor 1981/82. Här har det inte skett någon stor förändring på 1970-talet.

På den relativt nya naturvetenskapliga-tekniska linjen, som under tre år funnits på en del gymnasieskolor, har flickornas andel varit högre, nämligen 27-30 %. Vid denna linje läser man gemensam kurs för naturvetenskaplig

och teknisk linje under två år, varefter valet till respektive linje sker. Denna gymnasielinje tycks alltså locka betydligt fler flickor än de traditionella tekniska linjerna. (På den naturvetenskapliga linjen var 47 % flickor 1981/82.)

För att häva snedfördelningen mellan könen på olika linjer får elever, som söker till en linje där det egna könet är representerat med mindre än 30 %, tilläggspoäng fr o m läsåret 1982/83.

Information om gymnasielinjer

Inför valet till gymnasielinje är det viktigt att grundskoleeleverna samt deras föräldrar får information om de tekniska utbildningslinjerna.

Att liksom vid t ex Thorildsplans tekniska gymnasium i Stockholm bjuda in flickor i årskurs 9 att göra studiebesök på gymnasieskolan verkar ge resultat med fler kvinnliga sökande. Kvinnliga elever vid tekniska högskolor kan tillsammans med gymnasieflickor göra besök vid högstadieskolor och för flickorna där berätta om hur det är att utbilda sig otraditionellt till tekniska yrken.

Viktigt är det också att kvinnliga färdigutbildade tekniker berättar för ungdomar om sina yrken, framför allt för att ge flickorna fler kvinnliga tekniker-förebilder.

Syokonsulenter

Informationsåtgärderna bör samordnas av syokonsulenterna vid skolorna och för detta fordras det medvetna och inom tekniska yrkesutbildningar kunniga syokonsulenter. Tema-studiedagar om teknisk utbildning, där perspektivet kvinnor och teknik tas med, bör därför ordnas av t ex de tekniska högskolorna och riktas till syokonsulenter, men även till matematik/fysiklärare.

Stödja flickorna

Det är vanligare att flickor avbryter sina tekniska gymnasiestudier än att pojkar gör det, mycket beroende på att de känner sig mer osäkra än pojkarna och därför lättare ger upp vid tillfälliga studiesvårigheter. De flickor som gjort ett otraditionellt tekniskt studie-/yrkesval måste stödjas och uppmuntras av alla som arbetar i skolan. Flickornas självförtroende stärks, då de vet att någon bryr sig om dem!

Högskoleutbildning

I högskolan har flickornas andel långsamt ökat på det tekniska utbildningsområdet under den senaste 10-årsperioden. Följande tabell visar andel kvinnor i grundutbildningen på olika linjer vid de tekniska högskolorna.

arkitektur	ca 44 %
kemiteknik	" 45 %
väg och vatten	" 22 %
industriell ekonomi	" 17 %

teknisk fysik	" 14 %
teknisk fysik och elektroteknik	" 11 %
elektroteknik	" 11 %
maskinteknik	" 7 %

Stora skillnader finns mellan olika utbildningslinjer, men även om man bortser från arkitektur och kemi, gäller tendensen med ökad andel kvinnor t o m på en så mansdominerad linje som maskinteknik.

Information till gymnasieelever

För att i större utsträckning än nu få kvinnliga gymnasister att reflektera över studier vid teknisk högskola krävs en översyn av den studerandeinformation som riktar sig till gymnasiet.

Vid Tekniska högskolan i Linköping har man liksom vid flertalet tekniska högskolor prövat olika riktade insatser för att få fler flickor intresserade av teknisk utbildning:

- 3-dagars minikurs för gymnasieflickor från naturvetenskaplig linje, årskurs 2. Flickorna besöker högskolan och får själva pröva på tekniska laborationer, de får mycket information om de tekniska studierna och de får träffa kvinnliga teknologer och civilingenjörer.
- 1-dags minikurs för gymnasieflickor från teknisk gymnasielinje. Denna kurs liknar ovanstående, men flickorna prövar inte på teknik i laborationer, då de bedöms känna till detta från gymnasiet.
- Temadagar för matematik/fysiklärare samt syokonsulenter om teknisk utbildning.
- En vandringsutställning om kvinnor-teknik-teknisk utbildning har iordningsgjorts och visats på gymnasieskolor i Östergötlands län. Utställningen har varit tänkt som en "väckare" och har följande rubriker: Varför börja på teknisk högskola? Vad gör en teknolog? Vilka arbeten får man?
- Kvinnliga teknologer har besökt gymnasieskolor och för flickor på naturvetenskaplig linje berättat hur det är att studera på teknisk högskola.
- Studiebesök på Tekniska högskolan för hela gymnasieklasser, men även för klasser från grundskolan.

Studieförhållanden vid teknisk högskola

Förhållandena för de studerande vid de tekniska högskolorna, speciellt för de kvinnliga teknologerna, spelar stor roll när man försöker rekrytera fler flickor att söka till teknisk högskola.

De studerande som väljer civilingenjörsutbildningen har minst fyra års hårda studier framför sig. Tiden för aktiviteter utanför skolan blir begränsad, vilket gör att man som studerande kan känna sig avskärmad från samhället i övrigt.

Aktiviteter kring den s k nollningen kan vara avskräckande för dem som överväger att söka till teknisk utbildning. Man bör därför vid högskolorna ta bort sådana aktiviteter som eventuellt kan skrämma en del flickor.

Man bör också sträva efter att ha kvinnliga teknologer som faddrar för de faddergrupper där flickor ingår.

Vid information om civilingenjörsutbildningen bör man berätta att studieresultaten för kvinnliga och manliga teknologer är i stort sett lika bra.

Arbetsgivarna

Några andra faktorer som inverkar på arbetet med rekrytering av kvinnor till teknisk utbildning är arbetsgivarnas attityder till kvinnliga ingenjörer och möjligheten att få arbete efter studierna.

Här borde man se över vad som kan göras för att underlätta de kvinnliga ingenjörernas inträde på arbetsmarknaden. Kanske kunde tekniska högskolor ordna träffar med personer som arbetar med rekryteringsfrågor. Vid sådana träffar kan man få en uppfattning om företagens vilja att anställa kvinnliga ingenjörer, men även påverka de inbjudna rekryternas attityder i frågan.

För att motivera kvinnor att utbilda sig inom det tekniska området kan slutligen också allmän information om tekniska frågeställningar och teknisk forskning vara av betydelse.

Litteraturlista

Granstam Ingrid, Kvinnliga teknologer på maskintekniklinjen under åren 1970-1980, LiTH-IKP-S-160, Linköping 1981.

Granstam Ingrid, Kvinnor och teknisk utbildning, insatser genomförda vid Tekniska högskolan i Linköping fr o m läsåret 1978/79, LiTH-IKP-S-159, Linköping 1981.

Granstam Ingrid, Teknikämnen i polsk undervisning, med speciell tonvikt på ansatsen att öka teknikintresset hos kvinnor, LiTH-IKP-S-158, Linköping 1981.

Andersson Yvonne och Granstam Ingrid, Några kvinnliga teknologers levnadshistoria, LiTH-IKP-S-191, Linköping 1982.

Gunilla Johannesson
Utbildningssekreterare vid Sveriges förenade studentkårer (SFS)

12 Grundutbildningen vid högskolan med utgångspunkt från SFS program för jämställdhet i högskolan

SFS och jämställdheten

Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) är studenternas centrala fackliga organisation och omfattar i dag ett åttiotal kårer och indirekt ca 45 000 högskolestuderande varav ungefär hälften är kvinnor. Som ett led i jämställdhetsarbetet i och med utarbetandet av ett jämställdhetsprogram som antogs av SFS fullmäktige 1981, genomförde SFS under januari och februari 1981 en inventering av hur förtroendeuppdrag fördelar sig på kvinnor och män inom studeranderörelsen. Inventeringen bestod dels av en enkät till kårer och sektioner avseende förhållandena i december 1980, dels en genomgång av sammansättningen av SFS organ och delar av SFS externa representation.

Inventeringen gav en avslöjande bild av jämställdhetssituationen. Endast var 20:e kår uppger att de deltar i något jämställdhetsarbete inom högskolan. Endast en kår på tio svarar ja på en fråga om de bedriver någon som helst form av jämställdhetsarbete. Det rörde sig här i regel om teknologkårer som livfullt deltog i informationsprojekt för att locka fler kvinnor att läsa vid teknisk högskola. De kvinnor i teknisk utbildning som engagerat sig i studentkårsarbete tycks på berömvärt sätt ha insett vikten av kvinnliga förebilder ur rekryteringshänseende.

Endast var sjunde representant i högskolans centrala organ var kvinna (se tabell 1). Knappt var femte representant i SFS centrala utskott och råd var kvinna. Knappt var tredje ledamot av SFS styrelse och fullmäktige var kvinna. På varje kvinna som är arvoderad på minst halvtid i kårer och sektioner går det nästan fyra män.

Inom SFS utbildningsråd och i kårstyrelserna verkar sammansättningen vid en första anblick mera jämnt fördelad. Detta är emellertid en följd av att kvinnodominerade utbildningar inom pedagog- och korta vårdlinjer har många små kårer och ett stort antal utbildningsråd. På kårnivå vägs dessutom

kvinnodominerade kårer upp mot mansdominerade kårer. En bättre bild av jämställdhetsläget ges om olika utbildningar analyseras för sig (se tabell 2).

Tabell 1. Andelen kvinnor bland vissa studentrepresentanter

Högskolans centrala organ[a]	13,9 %
SFS centrala utskott och råd[b]	18,3 %
Arvoderade på minst heltid i kårer och sektioner	27,0 %
SFS styrelse (1980/81)	30,4 %
SFS fullmäktige (1980)	31,3 %
Fullmäktigeledamöter i kårer och sektioner	40,1 %
Styrelseledamöter i kårer och sektioner	54,1 %
SFS utbildningsråd	57,8 %

[a] Planeringsberedningar, regionstyrelser och UHÄ:s styrelse
[b] Utbildningsutskott, socialt utskott och doktorandråd

Källor: SFS jämställdhetsenkät 1981 och SFS:s adressregister.

Tabell 2. Andel kvinnor bland vissa studentrepresentanter inom fil fak området, pedagogutbildningar och tekniska utbildningar

	Fil fak utbildningar	Pedagog-utbildningar	Tekniska utbildningar
SFS utbildningsråd	41,3 %	66,2 %	[a]
Styrelseledamöter i kårer	29,2 %	73,6 %	16,3 %
Fullmäktigeledamöter i kårer	31,7 %	[a]	23,6 %
Arvoderade på minst halvtid i kårer	37,5 %	[b]	17,2 %

[a] Organisationsformen är ej jämförbar
[b] Inga arvoderade har i enkäten inrapporterats från pedagogutbildningskårerna

Källor: SFS jämställdhetsenkät 1981 och SFS adressregister

På filosofiska fakultetens område finns en systematisk underrepresentation av kvinnor bland de förtroendevalda. Bland pedagoger och teknologer slår den kraftiga könsmässiga skevheten i rekryteringen till respektive utbildning igenom (se kapitel 3).

Högskolans roll

Högskolan har, enligt SFS mening, en position som ger den möjlighet att vara en aktiv kraft i en utveckling mot ökad jämställdhet i samhället. Inom högskolan

- utbildas de lärare som är verksamma inom utbildningsväsendet i övrigt
- utbildas i stort sett alla människor som i framtiden får ledande och opinionsbildande arbetsuppgifter
- produceras genom forskning ny kunskap som ger möjlighet att förändra samhället.

En förutsättning för att högskolan skall kunna få positiv betydelse för jämställdheten i stort är dels en ökad antalsmässig balans mellan kvinnor och män inom högskolan dels en ökad medvetenhet i jämställdhetsfrågor bland högskolans personal och, som framgått ovan, bland studenterna och deras organisationer.

Den könsmässigt styrda fördelningen av utbildningsvalen i högskolan skapas naturligtvis i första hand av uppdelningen i kvinnliga och manliga yrken på arbetsmarknaden samt av attityder som bibringats genom uppfostran och skolsystemet.

Utbildningsväsendet kan påverka etablerade könsrollsmönster med avseende på utbildningsnivå, utbildningsinriktning och individernas attityder. Det är väsentligt att jämställdhetsarbetet omfattar samtliga dessa aspekter. Utbildningsväsendet måste på alla nivåer ta ansvar för att motverka skillnader i utbildningsnivå och utbildningsinriktning som inte beror på individuella förutsättningar och intressen. Utbildningsväsendet måste aktivt motverka könsrollsbaserade attityder till yrke och utbildning.

Redan i förskolan är det viktigt att uppmuntra barnen att ifrågasätta vad som är lämpligt för flickor och pojkar. Könsrollsmönstret måste sedan aktivt ifrågasättas i grund- och gymnasieskolans undervisning. Bland de metoder som måste användas märks

- förändrad lärarrekrytering mot en jämnare fördelning mellan kvinnor och män på alla stadier, från förskola till högskola och inom alla ämnen
- tillvals- och alternativvalssystem inom den obligatoriska utbildningen som motverkar könsbundna val
- aktiv information i könsrollsfrågor i skolan med syfte att motverka det traditionella könsrollstänkandet
- obligatorisk utbildning av personal inom utbildningsväsendet i könsrolls- och jämställdhetsfrågor
- granskning av skolans läromedel ur könsrollssynpunkt
- särskilda insatser i grund- och gymnasieskolan för att intressera flickor för naturvetenskap och teknik och pojkar för socialt arbete och vård.

Grundutbildningen

Av central betydelse är att motverka könsbundna utbildningsval vid övergången från gymnasieskolan till högskolan. I detta syfte bör under gymnasietiden speciell information ges till underrepresenterat kön om såväl utbildningen som framtida arbetsuppgifter och arbetsmarknaden. Informationen byggs upp som en förstärkt SYO-verksamhet inom gymnasieskolan vid vilken även högskolan medverkar. Bland åtgärder som kan tillgripas märks studiebesök vid institutioner och arbetsplatser för det underrepresenterade könet.

SFS principiella inställning till könskvotering är avvisande. Kön bör inte vara en relevant "merit" vid antagning till högre utbildning. Vid lika formella meriter vid ansökan till utbildningsplats skall utbildningsplatsen dock tillsättas med person från det starkt underrepresenterade könet i de fall där lottning i dag är utslagsgivande, anser SFS.

Det finns, menar SFS, under studietiden en rad mer svårgripbara faktorer som kan försvåra studierna i första hand för kvinnor. Dessa faktorer är ofta

kopplade till attityderna inom högskolan. Högskolan präglas av en patriarkalisk atmosfär som försvårar för kvinnor att hävda sig. Det gäller t ex institutionernas inställning till kvinnliga studerande på grundnivå och forskarnivå. Det kan vara svårt för kvinnor att bli tagna på allvar i traditionellt manliga utbildningar – ett hinder som kan verka väl så effektivt som de rent praktiska hindren. Det gäller att skapa en atmosfär där kvinnoaspekten naturligt uppmärksammas i alla relevanta sammanhang.

För att motverka bortstötningstendenser bör såväl högskola som kårer ta ansvar för att stödja kvinnorna inom berörda utbildningar. Bland åtgärder som kan tillgripas märks speciell studierådgivning till kvinnliga studerande och bildande av kvinnogrupper och seminarier där de kvinnliga studerande kan utbyta erfarenheter om studiesituationen. Får kvinnliga studerande under grundutbildningen goda kontakter med och uppmuntran av t ex kvinnliga lärare och forskare kan detta vidare stimulera till ökat intresse för forskning.

En annan omständighet som bör ifrågasättas är den tidpunkt på dygnet till vilken man i regel förlägger föreläsningar och lektioner. Halvfartskurser går nästan uteslutande på kvällstid. Det är mycket svårt för en yrkesarbetande eller ensamstående förälder att vara hemifrån två till tre kvällar i veckan. Dessa problem drabbar i första hand kvinnor. Problemen förstärks av en ökad andel bundna studier inom de ämnen som hör till den filosofiska fakulteten. Dessa omständigheter gör det svårt att förena studier med ett aktivt föräldraskap.Det måste vara en strävan att ha föreläsningar och lektioner i halvfartskurser även på dagtid för att underlätta för deltidsarbetande att följa undervisningen.

Det faktum att antagningsbeskeden kommer så nära studiestarten gör det svårt att hinna skaffa barntillsyn. Kommunal barntillsyn kan ofta inte ordnas med kort varsel. Detta drabbar främst kvinnorna.

Dessutom missgynnar föräldraförsäkringen de studerande i två avseenden. För det första har ofta den studerande låg eller ingen sjukpenning. Den första punkten gäller 4 kap 4 § i Lagen om allmän försäkring om ersättningens storlek vid vård av barnet i samband med födseln. Det innebär att om fadern stannar hemma hos barnet och han har en högre sjukpenning än garantinivån (f n 37 kr/dag), får han ett belopp motsvarande sin sjukpenning endast om modern har en sjukpenning högre än 37 kr, om ej "särskilda skäl" föreligger. SFS anser att faderns sjukpenninggrundande inkomst alltid skall ligga till grund för föräldrapenning när han har föräldraledigt och modern studerar.

För det andra missgynnas studerande vid tillfällig vård av sjukt barn. Endast föräldrar som behöver avstå från förvärvsarbete har rätt till denna del av försäkringen i form av föräldrapenning motsvarande sjukpenningen under 60 dagar per år och barn. Flertalet heltidsstuderande med studiemedel kan därför inte vara hemma och vårda sjuka barn på samma ekonomiska villkor som förvärvsarbetande föräldrar. Liksom de studerande föräldrar som uppbär det s k särskilda vuxenstudiestödet måste studerande i högskolan få rätt att behålla studiemedel för vård av sjukt barn under 60 dagar per år och barn.

Den prövning mot makes inkomst som finns i studiemedelssystemet har vidare utsatts för omfattande kritik. De flesta politiska partier, myndigheter

och organisationer är numera ense om att makeprövningen bör avskaffas.

Äktamakeprövningen vid *tilldelning* av studiemedel har också avskaffats 1980. Däremot har inget som helst skett vad gäller makeprövningen vid *återbetalning* av studiemedel. Den bestämmelse som säger att återbetalningsskyldigheten är beroende av makes ekonomi finns fortfarande kvar. SFS tidigare ställningstagande att makeprövningen omedelbart skall avskaffas står fast. I och med att två i övrigt självständiga individers inkomst jämställs vid beräkning av avgiftsunderlaget uppstår stora ekonomiska problem. En betydande standardförsämring kan uppstå för familjen samtidigt som den ena parten blir ekonomiskt beroende av den andra. Det är ett system som är både oacceptabelt och otidsenligt.

Ingen systematisk granskning av kurslitteratur vid högskolan har hittills gjorts. Ur jämställdhetsperspektiv vore en sådan granskning av intresse. Resultatet borde kunna leda till en ökad medvetenhet hos såväl lärare som studenter om könsdiskriminerande inslag i kurslitteratur och undervisning. SFS har nu initierat ett sådant projekt hos Forum för kvinnliga forskare i Lund. Forum avser att tillsammans med SFS söka medel hos UHÄ för en granskning ur jämställdhetsperspektiv av läromedel som använts i grundutbildningen.

Jag har redogjort för några huvudpunkter avseende den grundläggande högskoleutbildningen. SFS jämställdhetsprogram upptar vidare bl a forskarutbildning och jämställdhet inom högskolans tjänsteorganisation. Dessa områden behandlas ingående i andra delar av denna utredning.

Studeranderörelsen är villig att ta sin del av arbetet för ökad jämställdhet. Målet är att jämställdhetsfrågorna på ett naturligt sätt skall ingå i allt SFS och högskolans arbete.

Ulla Jacobsson

13 Kvotering och företräde till forskarutbildning

Begreppsbestämningar

Att *kvotera* betyder att fördela andelar eller kvoter. Termen används inom jämställdhetsdebatten i situationer i vilka antalet platser att fördela är färre än antalet sökande. Genom att garantera vartdera könet en viss andel av platserna, vanligtvis 40 %, avser man att åstadkomma en någorlunda jämn könsfördelning.

Kvotering används vid intagning till spärrade utbildningar och kan resultera i en jämn könsfördelning i en hel årskull.

Att *ge företräde* på grund av kön är en term som kan användas i situationer i vilka sökande av båda könen är behöriga och/eller kompetenta. Med hänsyn till en sned könsfördelning inom det aktuella området kan den sökande som tillhör underrepresenterat kön ges företräde.

Genom att ge företräde vid en enstaka tjänstetillsättning tar man endast ett steg mot en jämnare könsfördelning.[1]

Under de senaste decennierna har kvotering och företräde med hänsyn till kön använts eller diskuterats i många länder bland dem USA, Norge och Sverige. Det har gällt kvotering och företräde i skilda sammanhang såsom till statliga tjänster, vid politiska och fackliga val och till utbildning. Där man prövat kvotering har resultatet varierat. I diskussionen har många ställt sig avvisande till idén.[2]

Jag tänker i denna artikel inte gå in på någon ideologisk argumentation för det berättigade i att använda kvotering och företräde som medel för att öka jämställdheten inom forskarutbildningen i högskolan. Min uppfattning är att regler om kvotering och företräde anpassade efter omständigheterna vid högskolan kan vara både smidiga och effektiva medel. Men högskolan av i dag är en heterogen inrättning och svårigheterna för en dylik anpassning är flera och betydande. Jag vill i denna artikel diskutera några av dessa.

Det forskningspolitiska dilemmat

År 1980 var antalet närvarande studerande vid våra universitet och högskolor 170 000 varav 90 000 kvinnor. Våren 1980 var 17 500 registrerade i forskarutbildningen varav 4 500 kvinnor och 13 000 män. Av de registrerade var 13 100 aktiva på hel- eller halvtid, varav 3 300 kvinnor och 9 800 män.[3]

I princip kan man söka uppnå målet lika många kvinnor som män i

forskarutbildningen på två sätt.

Man kan höja antalet kvinnor till samma nivå som antalet män. Antalet registrerade kvinnor skulle i så fall ökas till 13 000 och antalet aktiva till 9 800. Under förutsättningen av ett oförändrat antal män skulle det totala antalet registrerade i forskarutbildningen bli 26 000 och det totala antalet aktiva ca 20 000.

Det andra sättet är att söka omfördela nuvarande antal forskarplatser så att vartdera könet får lika stor andel. Antalet registrerade kvinnor skulle i så fall öka till 8 750 och antalet aktiva till 6 550 medan antalet män skulle sjunka till samma siffror.

Båda tillvägagångssätten ter sig forskningspolitiskt problematiska. Nuvarande handledarresurser och tillgång till lokaler, apparatur m m skulle, såvitt jag förstår, inte tåla en höjning av antalet aktiva forskarstuderande från 13 000 till 20 000. En omfördelning av tillgängliga resurser förutsätter i sin tur både att fler kvinnor stimuleras och att motsvarande antal män utestängs.

Ett krav på en drastisk höjning av antalet kvinnor i forskarutbildningen sätter systemet i gungning. För att uppfylla jämställdhetskravet fordras antingen en rejäl resursförstärkning till högskolans forskningsbudget eller ett uppgivande av principen om fri tillgång till forskarstudier.

Jag utgår i fortsättningen från att ingenting är omöjligt.

De tre beslutstillfällena

Det finns tre typer av beslutstillfällen, vid vilka kvotering eller företräde skulle kunna komma ifråga. Vid antagningstillfället skulle man kunna direkt reglera tillströmningen till forskarutbildningen. Vid tilldelning av utbildningsbidrag och vid tillsättande av olika typer av forskningstjänster fördelar man de ekonomiska resurser som för många är en nödvändig förutsättning för forskarstudier.

Antagningstillfället

Trots att det inte hittills funnits några formella spärrar av betydelse vid antagningen till forskarutbildningen har inte det relativa antalet kvinnliga forskarstuderande höjts nämnvärt. Kvinnorna söker inte till forskarutbildning i relation till antalet kvinnor i grundutbildningen. Frågan är inte varför fler kvinnor inte blir antagna till forskarutbildningen utan varför inte fler kvinnor söker så att fler kan bli antagna till forskarutbildningen. Man skall inte härav dra den slutsatsen att reglerna och formerna för antagning till forskarstudier saknar betydelse för snedrekryteringen mellan könen. Det torde i stället förhålla sig så att antagningssystemet på någon eller några punkter fungerar på ett sätt som givit flertalet studerande kvinnor uppfattningen att det inte lönar sig för dem att söka till forskarutbildning. Det är den indirekta avskräckande effekten av antagningssystemet som är av intresse.

Vilka formella regler gäller då för antagning till forskarutbildning?

Sedan 1 juli 1980 gäller att man skall uppfylla krav på allmän och särskild behörighet för att bli antagen. För allmän behörighet fordras linjestudier inom högskolan om minst 80 poäng. Omfattningen av den särskilda

behörigheten skall anges i studieplanen för forskarutbildningen i varje ämne. Denna studieplan utformas och fastställs lokalt efter vissa riktlinjer.

Likaledes sedan 1980 har det funnits möjlighet att avslå studerandes ansökan om att bli antagen som forskarstuderande på den grunden att resurserna inte räcker till. Man har då närmast haft i tanke handledarresurserna. Men i vissa ämnen, särskilt de laborativa, spelar även övriga arbetsmöjligheter stor roll. Det gäller att bli garanterad en bit av en arbetsbänk, tillgång till apparater och medarbetarskap i ett forskarteam.

Enligt riksdagsbeslut 1982 gäller att den sökande skall ha visat lämplighet för forskarstudier för att bli antagen. Därmed har införts ett krav på att den studerande skall ha tillägnat sig kvalificerade kunskaper i grundutbildningen. Det är inte längre tillräckligt att genom en slätstruken grundutbildning fylla de formella kraven för allmän och särskild behörighet. En sökandes lämplighet för forskarstudier skall bedömas av institutionen och dess handledare. Beslut att avslå en ansökan går inte att överklaga.

De regler som gäller prövning av lämplighet för forskarstudier har alltså varit ikraft en ytterligt kort period. Enligt min bedömning är det emellertid inte några reella nyheter man har infört. En oönskad sökande har visserligen tidigare kunnat forcera sig till att bli antagen till forskarstudier men inte kunnat tvinga sig till handledning, plats i ett forskarteam, stimulerande samarbete m m. Den nyligen införda lämplighetsprövningen har tidigare funnits, informell, inbyggd i systemet. Genom att lämplighetsprövningen har blivit en formell förutsättning har man fört fram frågan i ljuset och möjliggjort en mer öppen debatt om vad prövningen skall gälla och hur den skall ske.

I proposition 1981/82:106 yttrade departementschefen:

"För samhället är det angeläget att de begränsade resurserna för forskarutbildning används där prognoserna för framgångsrika studier är så goda som möjligt. Risken för maktmissbruk från dem som skall bedöma lämpligheten för forskarutbildning har framhållits i några av remissyttrandena över UHÄ:s förslag. Att sådana risker finns går knappast att förneka, i synnerhet som beslut av detta slag kräver en sådan direkt kännedom om de berörda individerna och deras studiesituation att det inte är meningsfullt att låta överordnade organ pröva besluten. I forskarutbildningens natur ligger dock att det knappast går att undvika att lärares/handledares personliga omdömen om de studerande kan komma att få stor betydelse. Det gäller förvisso redan i dag. Detta är givetvis på både gott och ont. Det möjliggör ofta en utbildning som i hög grad tar tillvara den enskilde doktorandens utvecklingsmöjligheter och det kan ge en mer nyansrik bedömning än mer formaliserade bedömningsförfaranden. Samtidigt kan naturligtvis en studerande känna sig mer eller mindre utlämnad till sin lärare. Det vore dock knappast möjligt att bygga upp en forskarutbildning utan att förlita sig på de berörda lärarnas vilja och förmåga att handla objektivt och rättvist."

Departementschefen har inte tagit upp frågan om en lämplighetsprövning kan tänkas särskilt missgynna kvinnorna. Om man utgår från att den lämplighetsprövning som hittills skett utan formellt stöd haft en avskräckande effekt på kvinnliga forskarbegåvningar, måste man emellertid dra följande pessimistiska slutsats. En formalisering av lämplighetsprövningen skulle kunna utöva en ännu starkare avskräckningseffekt än den tidigare informella så att vi har att räkna med en nedgång av det relativa antalet kvinnliga forskarstuderande.

Vad som skett vid den tidigare informella och numera formella lämplighetsprövningen är inte redovisat i några protokoll och behöver inte heller i framtiden, enligt de hittills tagna reglerna, redovisas.

Nu finns emellertid departementschefens ovan citerade uttalanden att utgå från i en diskussion. Han använder uttrycken de studerandes *studiesituation* och *handledares personliga omdöme* härom. Han har utgått från att man måste förlita sig på handledarnas vilja att göra objektiva bedömningar av den sökandes studiesituation.

Härmed är sagt att i lämplighetsprövningen inte endast skall ingå en bedömning av studieresultat som redan uppnåtts. Lämplighetsprövningen skall gå ut på att ställa en prognos för studentens prestationsförmåga i framtiden och till grund för denna prövning skall läggas handledarens personliga kännedom om den studerandes familjesituation, sociala förhållanden, studiemotivation m m. Alla faktorer som kan räknas till den studerandes studiesituation skall kunna påverka lämplighetsprövningen.

Om man betänker att över 90 % av handledarna vid högskolan är män kan man bli betänksam för utfallet av denna prövning vad gäller kvinnliga sökande till forskarutbildningen. Jag skall inte här fördjupa mig i alla de särskilda faktorer, som kan påverka de kvinnliga sökandenas studiesituation utan hänvisar till vad som tidigare sagts om detta i utredningen (se kap 2 och 10). Men frågan är om man inte gått ett steg för långt i aningslöshet genom att införa lämplighetsprövning utan att härvid beakta de kvinnliga forskarstuderandenas situation.

Går det då inte att kombinera en föreskrift om lämplighetsprövning med en metod för att garantera en ökning av antalet kvinnliga forskarstuderande? Ja, svaret härpå är att man inför någon form av kvotering vid antagning till forskarutbildningen.

Under mitt arbete med frågan om den sneda könsrekryteringen som medlem i Andrénska kommittén fann jag hur stora de administrativa svårigheterna är att införa könskvotering i högskoleområdet. Mycket talar för att lägga ansvaret för en könskvotering på institutionerna. Men institutionernas olika storlek och olika sätt att fungera förefaller resa hinder för ett fungerande ansvarstagande. Om man placerar kvoteringsansvaret på fakulteterna, skulle detta ställa oerhört stora krav på planering och övervakning av ett system med någorlunda "rättvisa" institutionerna emellan. Sedan Andrénska kommitténs arbete avslutades har lämplighetsprövningen införts men utan möjlighet att föra talan mot beslut att ej antaga en sökande.

Detta gör det möjligt att rekommendera en annan modell för kvotering än de tidigare diskuterade.

Ur kvinnornas synpunkt är det olyckligt att man inte samtidigt med formaliseringen av lämplighetsprövningen även införde besvärsrätt. Det första krav som måste resas är därför ett krav på talerätt mot beslut att ej antaga någon till forskarutbildning.

Om man menar att en av de viktigaste frågorna som skall prövas vid sådana besvär är frågan om en kvinnlig sökande blivit missgynnad, framstår det som nödvändigt att skapa en särskild besvärsinstans för att handlägga dessa frågor. Universitetsstyrelserna är mansdominerade och inom de etablerade kanalerna inom högskolorna finns en tendens att värna om de beslut som

redan fattats på institutionsnivå. I en särskild besvärsinstans som har att pröva besvär över antagningsbeslut skall därför sitta ett lika antal kvinnor och män, av vilka alla eller flertalet skall vara sådana som inte redan sitter i beslutsfunktioner inom högskolan.

Men man kan gå ett steg längre. Har man väl inrättat ett organ för att pröva besvär mot beslut att ej antaga kan man lägga ytterligare uppgifter på detta organ. Man kan ålägga organet att övervaka utvecklingen för rekrytering av kvinnliga forskare och att införa könskvotering vid antagning til forskarutbildning vid de institutioner, där detta är påkallat.

Den psykologiska effekten av att inrätta en sådan övervaknings- och besvärsnämnd mot könsdiskriminering kan bli avsevärd. Om man utgår från att kvinnor inte söker till forskarutbildning därför att de inte tror att det är meningsfullt att söka, kan inte fagert tal om välvillig inställning till kvinnliga sökande i allmänhet ändra den inställningen. Det krävs någonting påtagligt. Vet kvinnorna att det finns en besvärsnämnd att vända sig till, kan redan denna kunskap verka forskningsstimulerande för de kvinnliga begåvningarna.

Kvotering av utbildningsbidrag och förtur till assistenttjänst

Inte heller vid behandling av frågan om studiefinansiering våren 1982 har man i departement och riksdag integrerat frågan om de kvinnliga forskarstuderandes situation med problemen inom området. Den grundläggande frågan har varit hur man skulle avväga det allmännas ansvar för studiefinansiering och det allmännas intresse av att få administrativt arbete och enklare lärararbete utfört av forskarstuderande. Redan i diskussionen härom borde man ha tagit upp frågan om kvinnornas situation. Man borde ha undersökt möjligheten att i vissa fall ge "ren" finansieringshjälp utan åläggande att arbeta i administration eller undervisning. En sådan ren finansieringshjälp kan behövas till studerande – i synnerhet kvinnorna – som har huvudansvar för små barn. Arbetsdagen kan bli övermäktigt lång för den som skall både forska, undervisa, administrera och sköta små barn. Medan det däremot kan te sig möjligt att framgångsrikt sköta forskarstudier kombinerade med barnomsorg utan ytterligare åligganden.

Nu har man inte särskilt beaktat kvinnornas situation vid konstruktionen av systemet för studiefinansiering och jag skall därför diskutera möjligheten att i detta införa kvotering eller förtur.

Det förhåller sig inte så att inrättandet av en besvärsnämnd för att bevaka kvinnornas intresse vid antagningen till forskarutbildning gör frågan om kvotering och förtur till utbildningsbidrag och assistenttjänster ointressant. Tvärtom. Om man lyckats passera handledarens och institutionens lämplighetsprövning och bli antagen till forskarutbildning är man inte därmed garanterad ekonomisk hjälp. För alla de forskarstuderande för vilka ekonomisk hjälp är en nödvändighet för genomförande av studierna, återstår den gallring som sker i fakultetsnämnderna vid beslut om fördelning av utbildningsbidrag. Den alternativa vägen är att söka doktorandtjänst hos forskningsråden.

Vilka kriterier spelar avgörande roll vid fakultetsnämndernas fördelning av utbildningsbidrag? I den mån det inom området används graderade

betygsskalor i grundutbildningen, har betygen vägt tungt. Men med borttagande av de graderade betygen har man förlorat ett någorlunda objektivt urvalsmedel. Om igen kommer därför tyngdpunkten vid bedömningen att vila på handledarens personliga kännedom och omdöme om den forskarstuderande. Men i jämförelse med beslutssituationen vid antagningen till forskarstudier tillkommer en faktor. Vid fördelning av utbildningsbidrag befinner sig handledarna i en konkurrenssituation inbördes. Det gäller för en handledare att hävda "sina" forskarstuderandes rätt till studiebidrag visavi andra handledares krav för sina forskarstuderande.

Betänker man åter att över 90 % av handledarna är manliga framstår det som nödvändigt att även här ta itu med kvinnornas situation. En manlig handledare behöver förvisso inte vara primärt negativt inställd till kvinnliga forskarstuderande. Men det kan te sig olustigt för honom att gå i strid med sina kolleger om studiebidrag till en kvinnlig sökande. Olusten behöver inte bottna i att den sökande är kvinna. Den kan bero på att en kvinnlig sökande valt ett ämne som i kollegernas ögon saknar status, exempelvis ett ämne om kvinnor eller barn.

Genom 1982 års riksdagsbeslut blev fördelningen av utbildningsbidrag ännu viktigare än den varit tidigare. Numera är innehav av utbildningsbidrag en förutsättning för att få assistenttjänst. Assistenttjänsten innebär 20-50 procents tjänstgöringsskyldighet. Samtidigt infördes en bestämmelse att en forskarstuderande kan åläggas att tjänstgöra som assistent för att kunna få utbildningsbidrag.

Denna konstruktion med sammankopplade studiebidrag och assistenttjänster – om vilka beslut torde fattas vid skilda tillfällen – kräver en enkelt konstruerad kvoteringsmetod.

Sedan lämplighetsprövningen infördes vid antagning till forskarutbildning kan den vägning av sökandes meriter som sker i fakultetsnämnderna vid utdelning av bidrag knappast tillföra ärendena någonting nytt i form av sakliga upplysningar om de sökande. Samtliga sökande har ansetts lämpliga. Man borde därför kunna införa könskvotering vid utdelning av bidragen utan att först behöva i detta läge jämföra lämpligheten för studier.

Med tanke på de administrativa svårigheterna, vid genomförande av könskvotering inom högskolan, kan man även när det gäller fördelningen av bidrag, lägga frågan härom hos besvärsnämnden. Jag ser det inte som min uppgift att närmare utreda hur nämnden skulle fungera i detta sammanhang. I denna artikel läggs endast en grov skiss.

Förutsättningen är även för frågan om besvärsnämndens befattning med beslut från fakultetsnämnderna att ej tilldela utbildningsbidrag, att en besvärsrätt införs.

Fördelningen av assistenttjänster mellan dem som redan erhållit utbildningsbidrag kräver en annan lagteknisk behandling. Det rör sig här om tjänster och dessa sorterar under de allmänna tillsättningsnormerna i grundlagen. Redan med stöd härav kan en kvinnlig sökande till assistenttjänst överklaga ett avslag och begära förtur. Det borde vara möjligt att hänföra även sådana klagomål till en särskilt inrättad besvärsnämnd.

Könsfördelningen inom fakulteter och institutioner

Andelen kvinnor varierar mycket starkt från fakultet till fakultet och från institution till institution. Detta gäller både grundutbildningen och forskarutbildningen. Det är viktigt att notera att i de fakulteter i vilka andelen kvinnor är mycket låg i grundutbildningen är den ännu något lägre i forskarutbildningen och i de fakulteter andelen i grundutbildningen är hög är andelen i forskarutbildningen hög i jämförelse med övriga fakulteter. Andelen kvinnor i forskarutbildningen korresponderar ganska bra med andelen kvinnor i grundutbildningen (se kap 3).

Hur starkt andelen kvinnor varierar institutionerna emellan har visats av en undersökning gjord vid Stockholms universitet av Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning. Däremot har det ännu inte varit möjligt att få en uppfattning om korrespondensen på institutionsnivå mellan kvinnor i forskarutbildningen och kvinnor studerande i grundutbildningen. Här föreligger vissa tekniska svårigheter beroende på studiesystem.

Vid könskvotering i samband med införande av formella spärrar för intagning till forskarstudier kan man förfara på olika sätt.

Ett sätt är att följa det vanliga tillvägagångssättet och bestämma att av de sökande som antas vid varje ansökningstillfälle minst 40 % skall vara kvinnor.

Ett annat sätt är att till en början sätta lägre kvotsiffror för de institutioner, som har minst andel kvinnor. Om man utgår från att en institution som likt den filosofiska vid Stockholms universitet endast har 14 % kvinnor även har förhållandevis få kvinnor som i grundutbildningen studerar filosofi och angränsande ämnen, är rekryteringsunderlaget för litet för en kvotsiffra om 40 %. Man kan i stället starta med att ta in 20 % kvinnor till forskarutbildningen under en 3-årsperiod, därefter gå över till 30 % etc. Om kvotering skall kunna slå igenom måste man ställa rimliga krav på de institutioner som har extremt låg andel kvinnor. Detta gäller institutioner inom teknisk, naturvetenskalig och medicinsk fakultet.

Syftet med kvotering och företräde på grund av kön inom forskarutbildningen

I regel uppfattas kvotering och företräde på grund av kön som ett radikalt och snabbt medel att höja antalet kvinnor inom de områden av samhället, där de är i numerärt underläge. Man utgår från att en drastisk höjning av antalet kvinnor skall åstadkomma ett jämviktsläge mellan könen som kan bli bestående. Man betonar att kvotering kan tolereras men endast som en temporär företeelse.

Enligt min uppfattning bör syftet med kvotering och företräde vara långsiktigt och djupgående. Jag tror inte på snabba förändringar inom en så stor och heterogen verksamhet som högskolan.

Genom att införa kvotering och företräde borde handledare och beslutsfattare inom högskolan tvingas att sätta sig in i könsrollsproblematiken och aktivt verka för att intressera och stimulera kvinnorna för forskning. Fördelen med kvotering och företräde framför andra medel för att öka

jämställdheten är att målet kan preciseras i en kvotsiffra, resultaten därmed kontrolleras och bristande uppfyllelse sanktioneras.

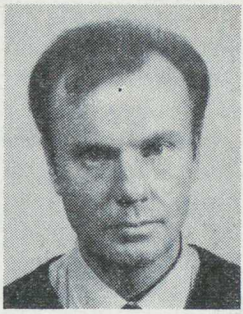
Fotnoter

[1]Bestämningen av begreppen kvotera och ge företräde är en förenklad variant av den som utförligt redogjorts för i betänkandet Fler kvinnor som skolledare, (SOU 1980:19) s 93 ff.

[2]Det finns i dag ett omfattande material från USA och Norge om könsproblematiken i forskarutbildning och forskning, t ex *Janet Zollinger Giele,* Women and the Future, Education for the Future, s 283 ff; *Patricia Albjerg Graham,* Women in Academic Life, Annals of the New York Academy of Sciences 208, s 227-236, 1973; *Elizabeth M Tidball,* Perspective on Academic Women and Affirmative Action, Educational Record 54, s 130-135, 1978.

- I Norge, där moderat könskvotering använts vid universiteten sedan 1979 och radikal kvotering kunnat användas vid Tromsö universitet, har den offentliga debatten i dessa frågor varit livlig. I ett betänkande av den 25 maj 1981 har en kommitté vid Oslo universitet gjort en grundlig och intressant genomgång av argument för och mot kvotering: Spörsmål om fortrinnsrett for kvalifiserte kvinnelige søkere ved tilsetting i vitenskaplige stillinger.
- I Sverige har frågan om kvotering till forskarutbildning tagits upp i betänkandet Forskningens framtid, SOU 1981:29. Den hemställan om utredning som gjordes i betänkandet har avvisats av departementschefen i prop 1981/82:106 s 135 f. Det bör noteras att man inte förefaller räkna med någon kraftig ökning av antalet kvinnliga forskarstuderande. I vart fall har frågan inte berörts av den kommitté som inom UHÄ arbetat med forskarutbildningens dimensionering. Rapport 1981-05-18, Reg nr 551-3454-79 s 2.

[3]Uppgifterna är hämtade ur SCB:s statistiska material.

Torsten Kälvemark
Avdelningsdirektör vid Universitets- och högskoleämbetet

14 Jämställdhet och tjänstetillsättningar

Rekryteringen av kvinnor till forskarutbildning och forskning hänger nära samman med rekryteringen av kvinnor till forskartjänster. Det sätt på vilket dessa tjänster tillsätts är därmed av utomordentligt stor strategisk betydelse för jämställdheten vid universitet och högskolor.

Det bör inledningsvis genast sägas att frågan om forskartjänsternas framtida utseende f n inte är avgjord. Lärartjänstutredningen har lagt ett förslag (SOU 1980:3) och man kan utgå från att regeringen i en eventuell proposition gör vissa uttalanden om jämställdhetsaspekter vid tjänstetillsättningar. Det finns ändå en hel del mer detaljerade synpunkter kring tillsättningsärendenas handläggning som är angelägna att ta upp i det här sammanhanget, synpunkter som i princip är oberoende av formerna för en ny tjänsteorganisation.

Det som i denna rapport sägs om tjänstetillsättningar bör med andra ord kunna anpassas till och få en motsvarande tillämpning också på de nya tjänster som kan inrättas på grundval av statsmakternas kommande beslut.

Nuvarande förhållanden

I den nuvarande tjänsteorganisationen inom högskolan är det tjänsterna som professor, docent och forskarassistent som är av störst intresse när det gäller forskningen. De är samtliga i första hand avsedda för forskning, medan tjänsterna som universitetslektor har undervisning inom grundutbildningen som huvuduppgift.

Om man jämför med vad som gäller för andra statliga tjänster är bestämmelserna för tillsättning av just forskartjänster ovanligt detaljerade. Den *formella* rättssäkerheten och garantierna för en opartisk behandling kunde därför tyckas betryggande. Samtidigt är det emellertid uppenbart, att det vid tillsättningen av dessa tjänster finns ovanligt stort utrymme för subjektiva bedömningar. Forskartjänster tillsätts ju bl a på grundval av visad vetenskaplig skicklighet, ett begrepp som erfarenhetsmässigt ger utrymme för vitt skilda tolkningar. Öppna eller dolda värderingar påverkar lätt ställningstagandena och det gäller inte minst sådana värderingar som är

grundade i djupt liggande sociala mönster som könsroller etc. Den *strukturella* diskriminering av kvinnor som finns i hela det sociala och kulturella arvet återspeglas lätt i omedvetna attityder som påverkar bedömningen av de sökande också beroende på deras kön.

När tillsättningsärenden granskas från jämställdhetssynpunkt är det därför mycket viktigt att man har uppmärksamheten riktad på just värderingsfrågorna. Det gäller framför allt inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området. Det faktum att män och kvinnor lever under olika rollförväntningar och är socialiserade till olika mönster påverkar forskningen och bedömningen av forskningsresultat. Det påverkar också de sociala relationer som i forskarvärlden, liksom överallt annars, är så väsentliga för framgång och accepterande. Detta faktum bör leda till att man så långt som möjligt försöker få en bred bedömning av olika sökande. Konkret innebär det att man i tillsättningsproceduren försöker att få ett så jämnt inflytande som möjligt för både manligt och kvinnligt perspektiv och att man mycket kritiskt granskar alla beslut och dokument som kan tänkas återspegla medvetna eller omedvetna värderingar som motverkar jämställdhetssträvandena.

Frågan om meritvärderingen kommer att närmare behandlas nedan. Först är det emellertid väsentligt att beröra de formella aspekterna på tillsättningar av forskartjänster.

Befordringsgrunderna

Reglerna för tillsättning av lärartjänster inom högskolan återfinns i högskoleförordningens 19 kapitel. Speciellt viktig i sammanhanget är 19 kap 13 § som handlar om befordringsgrunderna. Där stadgas följande:

> Som befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som lärare gäller graden av sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt. Särskild vikt skall fästas
> 1. i fråga om ordinarie tjänst som professor vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning samt även vid pedagogisk skicklighet som har visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning,
> 2. i fråga om ordinarie tjänst som universitetslektor vid pedagogisk skicklighet, som har visats genom undervisning, planering och ledning av undervisning samt genom utarbetande av läromedel,
> 3. i fråga om tjänst som docent vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning,
> 4. i fråga om tjänst som forskarassistent vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning, om ej annat följer av andra stycket.
>
> - - -

I 14-16 §§ finns därefter föreskrifter om de olika tillsättningsmyndigheterna. Enligt dessa föreskrifter tillsätts tjänst som professor av regeringen och tjänst som universitetslektor av universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Övriga lärartjänster tillsätts av vederbörande högskolestyrelse.

När det gäller reglerna om befordringsgrunder enligt 13 § kan det vara viktigt att än en gång hålla i minnet att tjänsteorganisationen, och därmed tillsättningsproceduren snart kan komma att ändras. Oavsett de nya

reglernas innehåll kan det ändå vara värt att i det här sammanhanget påpeka, att den nuvarande paragrafens formulering om "särskild vikt" ofta kommit att likställas med "uteslutande vikt". Det finns åtskilliga konkreta exempel, framför allt från lokal nivå, på att en mycket stark meritering på andra områden inte förmår väga upp ett mycket knappt försprång i "särskilt"-delen. Det är därför viktigt att de som granskar tillsättningar ur jämställdhetssynpunkt har sin uppmärksamhet riktad också på detta förhållande.

Beredningsproceduren

Innan ett tillsättningsärende går till regeringen, UHÄ eller högskolestyrelsen för avgörande skall det beredas av underliggande instanser. När det gäller tillsättning av tjänst som professor eller universitetslektor behandlas ärendet av en särskild tjänsteförslagsnämnd, som regleras i 19 kap 28-40 §§. Om vi i det här sammanhanget begränsar intresset till professorstjänsterna kan det konstateras att nämnden i sådana tillsättningsärenden bl a skall innehålla "tre ledamöter som är särskilt förtrogna med tjänstens ämne och som skall utses för varje ärende av fakultets- eller sektionskollegiet". Dessa personer, i dagligt tal kända som "sakkunniga", är självfallet av stor betydelse för tillsättningsärendets slutlig utgång. Det är deras ofta ganska utförliga yttranden som ligger till grund för tjänsteförslagsnämndens och även senare instansers ställningstaganden.

Det säger sig självt att den typ av dokument som sakkunnigutlåtandena utgör i hög grad bygger på värderingar, inte bara i fråga om metoder och resultat utan även i fråga om vad som kan anses vara viktiga forskningsproblem. Det är på den senare punkten som kanske ofta manliga och kvinnliga värderingar kan skilja sig – det gäller då främst inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området – och det är därför viktigt ur jämställdhetssynpunkt att man redan när man utser de särskilda ämnessakkunniga kan få en balanserad bedömning med hänsyn till såväl manligt som kvinnligt perspektiv. Konkret innebär det att man skall försöka få både män och kvinnor representerade bland de ledamöter "som är särskilt förtrogna med tjänstens ämne".

När det gäller tillsättning av tjänst som docent eller forskarassistent finns det egentligen inga bestämmelser om den närmare proceduren utöver vad som sägs i 19 kap 16 § om att högskolestyrelsen skall inhämta yttrande från den fakultets- eller sektionsnämnd till vars verksamhetsområde tjänsten hör.

Enligt högskoleförordningen är med andra ord fakultets- eller sektionsnämnden den "legalt" föreskrivna vetenskapliga sakkunniginstansen i denna typ av tillsättningsärenden. Det hindrar naturligtvis inte att nämnden som ett led i sin beredning inhämtar yttranden från vederbörande institution eller från olika typer av ämnessakkunniga. Formerna för denna beredning varierar från högskola till högskola och frågor om förhållandet mellan fakultets/sektionsnämnd och andra beredningsorgan har i vissa besvärsärenden varit kontroversiell. Det har lett till att man vid en del universitet och högskolor infört mer fasta regler för hur den förberedande behandlingen skall gå till.

Även när det gäller tillsättning av tjänster som docent eller forskarassistent

är det självfallet mycket viktigt att olika beredande och beslutande organ har en sammansättning som ur könssynpunkt är så jämn som möjligt. Det gäller inte minst de ämnessakkunniga. I den mån det finns kvinnliga sökande till en tjänst är det naturligt att det bland de sakkunniga också finns kvinnliga forskare.

Jämställdhetslagen vid tillsättningar

Lagen (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet hör till de rättsregler som automatiskt måste aktualiseras i varje tillsättningsärende. Av särskild betydelse är här 6 § tredje stycket i lagen, som har följande lydelse:

> När det på en arbetsplats inte råder i huvudsak jämn fördelning mellan kvinnor och män i en viss typ av arbete eller inom en viss kategori av arbetstagare, skall arbetsgivaren vid nyanställningar särskilt anstränga sig för att få sökande av det underrepresenterade könet och söka se till att andelen arbetstagare av det könet efterhand ökar.

Denna bestämmelse aktualiseras naturligtvis främst i samband med tjänstetillsättningar. Vilken roll spelar då jämställdhetslagen i samband med tillsättningsärenden inom högskolan? Frågan har utretts av arbetsrättsforskaren jur dr Boel Flodgren vid Lunds universitet i samband med en UHÄ-konferens. Hennes kommentarer har senare publicerats i "Lunds universitet meddelar" 1981:000. Hon säger där bl a följande:

> Det finns anledning att säga något om den närmare innebörden av 6 § tredje stycket Jämställdhetslagen. Det talas om att arbetsgivaren skall verka för att öka andelen arbetstagare av det underrepresenterade könet när det inte råder "i huvudsak jämn fördelning" mellan könen på arbetsplatsen. Med jämn fördelning menar lagstiftaren att minst 40 % av vartdera könet finns representerat på arbetsplatsen.
>
> Vidare använder man återigen uttrycken "viss typ av arbete" och "viss kategori av arbetstagare". Jag har nyss redogjort för vad lagstiftaren i förarbetena ger för ledning vid tolkningen av dessa uttryck. Det är inte särskilt mycket vägledning som ges: man skall gå efter praxis på arbetsplatsen och ta ledning av lönenivåer, kollektivavtal m m. I sista hand skall man försöka komma överens mellan fack och arbetsgivare – eventuellt med hjälp av jämställdhetsombudsmannen – för att åstadkomma en lämpligt utformad jämförelsekategori. Jag har sett försök från vissa håll att forma dessa jämförelsekategorier på ett sätt som omintetgör lagens intentioner. Gör man t ex en vanlig universitetsinstitution till en jämförelsekategori, så finner man i normalfallet inget underrepresenterat kön: där finns ofta lika många kvinnor som män. Att kvinnorna har de låga och männen de höga befattningarna kommer då bort ur bilden. Detta har inte varit meningen och en sådan kategoriindelning strider därför mot lagens syften.
>
> Vidare kan man inte heller göra jämförelsekategorin alltför liten. Man kan t ex inte begränsa den till låt oss säga docenterna inom en viss institution: finns där bara två docenttjänster av vilka den ena redan innehas av en kvinna så kan det ändå finnas jämställdhetsskäl för att välja en kvinna även då den andra blir ledig med hänsyn till att kategorin docenter överlag mestadels utgöres av män.
>
> Kontentan av resonemanget blir, att det har stor betydelse hur man bestämmer "jämförelsekategorin" vid tjänstetillsättningar, men att lagförarbetena ger relativt lite ledning i denna fråga.

Boel Flodgren fortsätter bl a med att framhålla att regeringsformens krav på saklighet vid tillsättning av statliga tjänster innebär också ett krav på att jämställdhetsaspekten skall beaktas. Detta sägs uttryckligen i förarbetena till lagen (prop 1978/79:175, s 136).

Vid tillsättning av tjänst som söks av två sökande med lika meriter men av olika kön är högskolan som arbetsgivare skyldig att verka för ökad jämställdhet och skall alltså anställa den ur det underrepresenterade könet. Detta följer såväl av grundlagen som av jämställdhetslagen 6 § tredje stycket. Skyldigheten gäller på alla tjänstenivåer. Här föreligger inte någon valfrihet för arbetsgivaren. Universitetet är vidare skyldigt att självmant iaktta denna regel: en sökande skall inte i sina ansökningshandlingar behöva åberopa jämställdhetsskäl som en särskild grund för att få tjänsten.

Några ord bör också sägas om meritvärderingen i samband med tillsättning av tjänster inom högskolesektorn. Av naturliga skäl är denna ytterst olika vid olika typer av tjänster. Inom högskolan finns ett antal olika typer av befattningar alltifrån lokalvårdare till professorer. Bedömningen av en sökandes meriter är ytterst summarisk och formell i det ena fallet och ytterst ingående och fri i det andra fallet. Det senare gäller inte minst vid bedömningen av vetenskapliga och pedagogiska meriter där ju utrymmet för subjektivitet hos de sakkunniga är mycket stort.

Med hänsyn till att det manliga könet är överrepresenterat bland dem som utses till sakkunniga finns det risk för att det manliga perspektivet blir bestämmande för vad som anses vara god respektive dålig forskning inom vissa vetenskaper. På grund av detta och med hänsyn till de svårigheter som rent allmänt föreligger då det gäller att jämföra olika sökandes vetenskapliga meriter finns det enligt jämställdhetslagen utrymme för högskolan att låta jämställdhetsaspekten bli avgörande för vem som får en tjänst även vid någorlunda jämbördiga meriter hos två sökande.

Meritvärderingen

Som Boel Flodgren framhåller i sin analys av jämställdhetslagens tillämpning vid tjänstetillsättningar kan jämställhetsaspekten vid den nu aktuella typen av tjänster bli avgörande för vem som får en tjänst även vid *någorlunda jämbördiga meriter* hos två sökande. Det är samma synsätt som uttrycks i budgetdepartementets rapport Jämställdhet i statsförvaltningen (SOU 1980:20), där det framhålls att regeringens grundlagstolkning i ett flertal ärenden tycks ge vid handen att jämställdhetsintresset kan bli avgörande när det gäller två sökande vilkas kvalifikationer är "om inte helt, så dock i stort sett lika".

Grunden för detta synsätt är naturligtvis det faktum att det vid tillsättning av forskartjänster aldrig går att göra en exakt vägning av meriterna. Avvägningen mellan de sökande måste alltid göras inom ett "jämbördighetsintervall", som inte kan definieras så att det blir alltför smalt. I fastställandet av detta inervall är det också väsentligt att alla relevanta faktorer vägs in.

I det sammanhanget är det viktigt att bevaka att man vid tillsättningen av framför allt docent- och forskarassistenttjänster verkligen iakttar de formella reglerna vid tillsättningen och inte låter t ex yttrandena från de eventuellt tillkallade ämnessakkunniga få absolut utslagsgivande betydelse. Ett förord för en manlig sökande från de sakkunniga måste således av den tillsättande myndigheten – konsistoriet eller högskolestyrelsen – vägas mot t ex ett förord

för den kvinnliga sökanden från fakultetsnämnden eller från andra instanser som kan ha yttrat sig under ärendets beredning. Detta är speciellt viktigt i samband med besvärsärenden, eftersom erfarenheten efter jämställdhetslagens tillkomst visar att inblandade parter tenderar att förstora skillnaderna mellan två sökande för varje nytt yttrande under besvärsprocessen.

Kravet på en speciell uppmärksamhet på just sakkunnigyttranden är inte nytt i jämställdhetsdebatten inom högskolan. Det fördes fram redan i kommentarerna till det jämställdhetsprogram som UHÄ fastställde 1977 (UHÄ-rapport 1977:4), ett program vars huvuddrag också statsmakterna ställt sig bakom i samband med 1977/78 års riksmöte. Det har också framförts i slutrapporten från UHÄ:s jämställdhetsforskningsgrupp (UHÄ-rapport 1979:16). Tanken bakom detta krav är givetvis inte att systematiskt misstänkliggöra de sakkunniga. Det är bara ett sätt att påminna om det redan tidigare påtalade förhållandet att i alla dokument av denna subjektivitet kan finnas omedvetna värderingar som har att göra med könsrollerna i samhället.

VII Sammanfattning och förslag

15 Inledning

Beslutet under vårriksdagen 1982 att jämställdhetsforskning skall vara prioriterat område måste komma att få stor betydelse för organisationen, tillgången till och fördelningen av medel och tjänster, de kvinnliga forskarnas villkor och rekryteringen av kvinnliga forskare.

De fjorton kvinnliga forskarnas svar i betänkandet på frågan "Tror Du forskningen i Ditt ämne skulle förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?" visar att fler kvinnor som forskare mer är en fråga om kvalitet – behovet av *annorlunda* forskning, än en fråga om kvantitet – behovet av *mer* forskning. Konsekvenserna blir allvarliga om forskningen bortser från halva mänskligheten och därmed halva verkligheten. När kvinnors kunskaper, erfarenheter, värderingar och intresseinriktning inte finns med i forskningen betyder det att vår kunskapsutveckling saknar viktiga dimensioner. Det påverkar samhället negativt. En av de viktigaste forskningspolitiska åtgärderna anser vi därför vara att rekrytera fler kvinnor till forskningen. Kvinnliga forskare kan göra kvinnornas värld synlig och ge röst åt den.

Jämställdhetsforskningen är exempel på forskning som är angelägen att främja från såväl rent vetenskapliga som samhälleliga utgångspunkter. Låt oss som exempel ta den del av jämställdhetsforskningen som kvinnoforskningen utgör. Det är uppenbart att ett rättmätigt utrymme åt de kvinnliga perspektiven i en i övrigt starkt mansdominerad forskning är mycket angeläget från de enskilda forskningsområdenas egna utgångspunkter. Den kvinnohistoriska forskningen är t ex nödvändig för att fylla stora luckor i historievetenskapens egen kunskapsutveckling. Samma förhållande gäller för en lång rad ämnesområden.

Samtidigt är en ökad forskning kring jämställdhet viktig för samhället. En fortsatt förändring i riktning mot delad omsorg och delad makt för kvinnor och män kräver kunskap om jämställdhetens förutsättningar och villkor. Jämställdhetsforskningen skiljer sig dock från mycken annan samhällsinriktad forskning genom att den inte har någon naturlig anknytning till en speciell samhällssektor. Det ställer särskilda krav på organisation. Vi kommer att ge förslag till åtgärder.

Möjligheterna att få in fler kvinnor i forskningen – och behålla dem där – beror i hög grad på vilka problemområden som man satsar på inom de olika disciplinerna och på hur forskarmiljön är beskaffad. Erfarenheterna visar att så snart man tar hänsyn till kvinnors verklighet ökar tillströmningen av kvinnliga doktorander. Ett mycket bra exempel utgör utvecklingen vid

historiska institutionen vid Göteborgs universitet, där forskningen i kvinnohistoria tog fart med många kvinnliga forskare, när Gunnar Qvist tillträdde sin tjänst i kvinnohistoria.

Ett annat positivt exempel ges i avsnittet Arkitektur (5.2). Vid avdelningarna för byggnadsplanering och bostadsplanering på institutionen för arkitektur vid Chalmers tekniska högskola arbetar ungefär lika många kvinnliga som manliga forskare med mycket gemensamt i valet av forskningsproblem och i sättet att forska. Det har uppstått en god cirkel, där olika faktorer påverkat varandra. De ledande forskarna, som varit män, har utvecklat en forskningstradition, som innehåller mycket av samhällskritik och vilja att närma sig arkitekturproblemen genom att lyssna på de berörda människorna och samarbeta med dem för att hitta lösningar. Detta är ett sätt att forska som lockat kvinnor till institutionen. De många kvinnliga forskarna påverkar i sin tur de manliga forskarna. Atmosfären har alltmer kommit att präglas av att forskningen måste utgå från medvetenhet om kvinnors och mäns olika villkor och visa på alternativ för boendeplanering och byggande som kan leda till jämställdhet.

Vi kommer att föreslå en rad åtgärder för att nå balans mellan kvinnor och män i forskningen. Ett område för åtgärder är beroende av och påverkar ett annat. Det är t ex svårt att dra gränser mellan vad som är rekryteringsåtgärder och vad som är åtgärder för att förbättra kvinnliga forskares villkor. Åtgärder som ger fler kvinnor på forskartjänster kan t ex få betydelse för rekryteringen till grundutbildning och forskarutbildning genom att kvinnor får fler förebilder. Sådana åtgärder kan också förbättra handledarsituationen för kvinnliga forskarstuderande. Vi har emellertid sökt dela in våra förslag i åtgärder som huvudsakligen rör organisation, kvinnliga forskares villkor, rekrytering respektive tjänstetillsättningar.

Till stöd för åtgärder som riktas särskilt mot kvinnor finns en rad mer konkreta beslut, förutom riksdagens allmänna erkännande av behovet av fler kvinnliga forskare genom beslutet om forskning i juni 1982.

Sverige har förklarat sig stå bakom det internationella handlingsprogrammet från FN:s kvinnokonferens i Köpenhamn 1980 med ett i detta sammanhang betydelselöst undantag. Programmet beskriver jämställdhet inte bara som en formell jämställdhet. Verklig jämställdhet förutsätter lika tillgång för kvinnor och män till samhällets resurser och till inflytande över dem på olika nivåer, liksom kvinnors och mäns gemensamma ansvar för familjens välfärd och för barnen i synnerhet. Handlingsprogrammet slår också fast "att uppnåendet av jämställdhet för grupper som länge missgynnats kan komma att kräva kompensatoriska insatser".

I vårt land, liksom i världen i övrigt, gäller det naturligtvis i första hand att förbättra kvinnornas villkor.

I Sverige har vi nått *formell* jämställdhet med i huvudsak könsneutrala lagar. Grundlagen medger emellertid särbehandling av det ena könet, om den "utgör led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män" (2 kap 16 § RF). Lagen (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet utgör det främsta exemplet på en lag som direkt syftar till jämställdhet. Den tillåter s k positiv särbehandling vid bl a anställning och befordran som ett led i strävanden att främja jämställdhet i arbetslivet. Den inte bara tillåter utan kräver att arbetsgivaren aktivt arbetar för att främja en

jämn fördelning av kvinnor och män på arbetsplatsen genom t ex särskilda insatser för det underrepresenterade könet (se avsnitt 19.2).

Nordiska ministerrådet har genom sitt beslut att bekosta en konferens om forskning och jämställdhet hösten 1983 givit uttryck för den vikt man lägger vid att stärka kvinnornas ställning i forskningen. Syftet med konferensen är att forskare, beslutsfattare och forskningsplanerare från de nordiska länderna skall få möjlighet att utbyta erfarenheter och idéer kring jämställdhetsforskningens och kvinnornas villkor i forskarsamhället. Fördelningen på kvinnor och män bland deltagarna skall vara så jämn som möjligt.

Utgångspunkt för diskussionerna bör vara rapporter från arbetet med frågorna i de olika länderna. Ett viktigt pionjärarbete har sedan mitten av 1970-talet utförts av Norges almenvitenskapelige forskningsråd (se avsnitt 8.1). Det betänkande som här föreligger, liksom ett liknande arbete från undervisningsministeriet i Finland, bör också utgöra bakgrundsmaterial.

Det gäller att hitta lösningar och styrmedel som påverkar själva strukturen i den manliga forskarvärlden. Målet är inte jämställdhet på männens villkor, utan balans i forskarmiljön och i själva forskningen, så att det kvinnliga perspektivet får påverka både arbetsförhållandena och forskningens innehåll. Detta gäller all forskning, inte bara jämställdhetsforskning. Åtgärder utifrån skall ses som ett stöd för förändringar inifrån, från universitet och högskolor och från forskarna själva. Det starka gensvar som vi har mött under arbetet med betänkandet och som har visat sig bland annat i de kvinnliga forskarnas intresse för att medverka är ett bevis för att debatten redan är mycket levande bland kvinnorna själva och deras ännu få manliga bundsförvanter.

En av 1980-talets viktigaste uppgifter måste vara att övertyga männen om att jämställdhet angår också dem. Männen måste t ex bli medvetna om hur betydelsefull fädernas närvaro är i barnens liv – både för barnen och dem själva. Kostnaderna för mansrollen, som kan mätas i t ex brotts- och självmordsstatistiken, innebär bl a ett ekonomiskt slöseri både för samhället och den enskilde mannen.

Inte minst i ekonomiskt svåra tider är det nödvändigt att inventera alla mänskliga resurser och använda dem på rätt sätt. Det vore både samhällsekonomiskt och mänskligt en vinst att ta till vara kvinnorna i forskningen.

Vi hoppas att vi med betänkandet "Om hälften vore kvinnor..." skall väcka intresse både utom och inom högskolan för jämställdhet i forskningen.

16 Organisation för jämställhetsforskningen vid högskolan. Sammanfattning och förslag

Från Elin Wägner-stipendiet för kvinnoforskning till det senaste tillskottet, Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid Uppsala universitet, har jämställdhetsforskningen i Sverige utvecklats genom initiativ från enskilda människor som Asta Ekenvall, Karin Westman Berg, Gunnar Qvist och grupper av kvinnliga forskare, främst Forum-organisationerna (se kap 7). Riksdagens beslut att jämställdhetsforskningen skall vara prioriterat område för bl a med sig att universitet och högskolor nu mer aktivt än hittills måste ta ansvar för att en fast och fungerande organisation för jämställdhetsforskningen skapas.

Vi ger i det följande först förslag till en organisation för jämställdhetsforskningen, där arbetet och erfarenheterna från Forum-organisationerna tas till vara. Dessutom föreslår vi att en institution för jämställdhetsforskning inrättas. Förslag som rör Kvinnovetenskapliga samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek och Kvinnovetenskaplig tidskrift ges också.

Under rubriken Forskartjänster för jämställdhetsforskning går vi sedan över till att beskriva åtgärder för hur jämställdhetsforskning kan organiseras inom de existerande institutionerna. Vi föreslår dels två nya professurer dels fem särskilda docenttjänster i jämställdhetsforskning. Dessutom pekar vi på möjligheterna att rikta in nya och lediga forskartjänster i vedertagna ämnen mot jämställdhetsforskning. I senare kapitel tar vi upp åtgärder för att nå bättre balans mellan kvinnor och män i all forskning.

16.1 Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning

För att ta till vara de kvinnliga forskarnas intressen och stimulera kvinnoforskning bildade kvinnliga forskare i Lund våren 1978 basorganisationen Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning (se avsnitt 7.3). De fick snart efterföljare på de andra universitetsorterna. Forum (i Uppsala kallas organisationen Centrum) är formellt intresseföreningar och som sådana inte direkt anslutna till universiteten.

Sedan 1979 fördelas medel ur UHÄ:s anslag för jämställdhetsforskning till universiteten. För 1982/83 har riksdagen sålunda beslutat om drygt 1 miljon kronor för "uppbyggande av basorganisation för jämställdhetsforskning vid universiteten". Dessa medel har i praktiken kommit att innebära ekonomiskt stöd till Forum-organisationerna genom att de t ex har använts för att bekosta forskningsassistenttjänster inriktade på Forums verksamhet. Inne-

havarna har bl a arbetat med forskningsstimulerande uppgifter som information och handledning. Kontakten med Forum har för många kvinnor inneburit inkörsporten till kvinnoforskning.

I Umeå (se avsnitt 9.5) har största delen av medlen till basorganisation för jämställdhetsforskning gått till att bekosta en halv forskartjänst vid det kvinnoforskningsseminarium, som är knutet till Forum för tvärvetenskap vid Umeå universitet. Medlen har också tillsammans med extra anslag från universitetet använts till en amanuenstjänst på halvtid med arbetsuppgifter både vid kvinnoforskningsseminariet och vid föreningen Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.

Föreningen Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Uppsala anhöll våren 1982 hos konsistoriet vid Uppsala universitet om att få bli en s k inrättning vid universitetet (se avsnitt 7.6). En inrättning har enligt kap 16 Högskoleförordningen till uppgift "att tillhandahålla service åt utbildning och forskning vid enheten samt bedriva utvecklingsarbete inom sitt verksamhetsområde". Konsistoriet beslöt att göra Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning till inrättning från och med 1 juli 1982.

Centrums uppgifter finns beskrivna i konsistoriets beslut. Centrum skall stödja och stimulera kvinnoforskning och forskning om jämställdhet. Möjligheter till kontakt och samarbete mellan forskare inom olika discipliner, liksom förutsättningar för ökad representation av kvinnor i beredande och beslutande organ och ökad rekrytering av kvinnliga forskare skall särskilt beaktas i Centrums verksamhet. Verksamheten kommer alltså i mycket att likna den som bedrivits av föreningen Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning. Skillnaderna gäller främst ledningen, som för *föreningen* har bestått av en styrelse vald av medlemmarna och för *inrättningen* utgörs av en organisation med föreståndare och nämnd, utsedd av bl a fakultetsnämnderna. Stadgarna för institutionsstyrelser i högskoleförordningen skall i tillämpliga delar gälla för Centrums nämnd.

Forumorganisationerna bedriver en tvärvetenskaplig och forskningsstimulerande verksamhet: föreläsningar av svenska och utländska forskare, seminarier, seminarieserier, kurser på grundutbildnings- och forskarutbildningsnivå, handledning, forskning, arrangemang öppna för allmänheten. Målet måste vara att jämställdhetsforskningen integreras vid universitet och högskolor, så att jämställdhet erkänns som undervisnings- och forskningsområde och så att resultaten från jämställdhetsforskningen kommer att påverka grundutbildningen.

De forskartjänster för jämställdhetsforskning som vi föreslår i avsnitt 16.5 skulle utgöra en markering av jämställdhetsforskningens viktiga roll. Tjänsterna kommer emellertid främst att få betydelse på de institutioner och i de ämnen, där tjänsterna placeras. Det måste också skapas möjligheter för jämställdhetsforskare i andra ämnen, än de där tjänster med jämställdhetsinriktning finns, att arbeta i en forskarmiljö, som ger stöd och där man inte står främmande för t ex tvärvetenskaplig kvinnoforskning och metoder inom kvinnoforskningen.

Vi skall därför peka på hur universiteten organisatoriskt kan trygga en fortsatt existens och utveckling av sådan verksamhet som Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning bedriver. Eftersom förhållandena är olika vid olika universitet är det nödvändigt att hitta flera lösningar och pröva olika modeller, som kan ge erfarenheter för framtiden.

16.1.1 Forum som inrättning vid universitet

En modell är att Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning blir inrättning efter mönster från Uppsala. Där tog de kvinnliga forskarna initiativet. Universitetet kan också ta första steget mot att skapa en sådan inrättning, men det bör i så fall ske i samråd med Forum. Det är *ett* sätt att leva upp till jämställdhetslagens krav på planmässigt och aktivt arbete för jämställdhet. Enskilda högskolor kan ha egna inrättningar eller genom representation i styrelsen för inrättningen vid universitetet främja jämställdhetsforskningen. Så är fallet med Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala.

Forum som inrättning, en fast del av universitetet, kan innebära fördelar på flera sätt. Anknytningen till fakultetsnämnderna ger bättre möjligheter att påverka villkoren för kvinnliga forskare och för jämställdhetsforskning på institutionerna, liksom möjligheter till samarbete mellan olika ämnen. Att öppna universitetets lokaler och informationskanaler för Forum blir ett ansvar för universitetet. Förutsättningarna för rättvis representation av kvinnor i beredande och beslutande organ vid högskolan ökar.

16.1.2 Forum som förening

Det är inte självklart att alla Forum-organisationerna önskar bli en fast del av universitetet. Då skall möjligheter finnas att fortsätta att vara en fristående organisation med stöd för sin verksamhet genom UHÄ:s anslag för basorganisation för jämställdhetsforskning.

Erfarenheterna från olika Forum visar, att om en basorganisation skall kunna byggas upp behövs dels medel för vetenskaplig ledning av den tvärvetenskapliga och forskningsstimulerande verksamheten, dels särskilda medel för administration av verksamheten.

Svårigheten är att tjänster inte kan inrättas vid intresseföreningar. Exemplet från Umeå universitet, som vi tidigare berättat om, visar emellertid på en möjlig utväg. Tjänsten som amanuens vid kvinnoforskningsseminariet som ingår i Forum för tvärvetenskap innehåller nämligen också arbete vid Forum.

Det bör alltså vara möjligt att trygga den vetenskapliga ledningen av Forum genom en forskartjänst knuten till en institution eller enhet vid universitetet. Tjänsten placeras på institution som stämmer med innehavarens kompetens. Tjänsten kan förutom forskningsstimulerande arbete innehålla handledning och undervisning och bör innefatta egen forskning.

Placeringen av tjänsten på en ämnesinstitution får inte leda till att *ett* ämne dominerar verksamheten. Det är därför nödvändigt att forskaren på tjänsten är starkt inriktad på tvärvetenskap. Tjänsten skall vara forskningsmeriterande. Det kan komma att bidra till en mer positiv inställning till tvärvetenskap än den som är förhärskande vid universiteten i dag.

Tillräckliga medel för administrationen måste garanteras. Det kan gälla information, samordning av föreläsningar, kurser och andra arrangemang, skötsel av bibliotek, initiativ till kontakter inom och utom universitetet m m. Tillgång till universitetets administrativa service måste också finnas.

16.2 Institution för jämställdhetsforskning

Jämställdhetsforskning rymmer behovet att överbrygga klyftorna mellan olika akademiska ämnen och mellan forskningen och samhället. Detta behov ligger också bakom de tvärvetenskapliga centrum som under 1970-talet uppstått på flera högskoleorter. Ett exempel är Tema-institutionen vid universitetet i Linköping.

I stället för att satsa på forskning i alla traditionella filosofiska ämnen valde man där att bygga upp en tvärvetenskaplig institution. Forskningen bedrivs inom det filosofiska ämnesområdet, men med länkar till den tekniska och medicinska forskning som redan fanns i högskoleregionen. Tillsammans representerar lärare och forskarstuderande en rad ämnen. Forskarkollektivets ämnesbakgrund är därför mycket bred.

Institutionen styrs av ett tema-råd, där en tredjedel är forskare vid Tema-institutionen, en tredjedel forskare från andra institutioner och en tredjedel representanter för intressenter utanför universitetet. Forskningens samband med samhället är viktig och kontakterna utanför institutionen därför nödvändiga.

Lärar- och forskartjänster inrättas inte i traditionella ämnen utan i respektive tema, t ex professur i temat Hälso- och sjukvården i samhället.

För att lättare kunna rekrytera kvalificerade forskare, som kan ge doktoranderna handledning under längre tid, undviker man tidsbegränsade och tillfälliga anställningar.

Doktoranderna anställs på tidsbegränsade tjänster som finansieras med utbildningsbidrag och med projektmedel utifrån. Antagningen är begränsad och eftersom det finns fler sökande än platser sker ett urval, där man tar hänsyn till studiemotivation och intresse för forskning.

Doktoranderna disputerar inte i traditionella examensämnen utan i sitt tema. De stimuleras att söka och lösa problem utanför den ram som de traditinella ämnesinstitutionerna ger.

Vi föreslår att en institution för jämställdhetsforskning efter modell av Tema-institutionen vid Linköpings universitet inrättas. Den bör vara placerad vid något av de yngre universiteten, där den organisatoriska strukturen ännu inte är så etablerad utan ger utrymme för förändringar.

16.3 Kvinnovetenskaplig tidskrift (se avsnitt 7.4)

Kvinnovetenskaplig tidskrift har kommit att få stor betydelse som debattforum och som informationsorgan för kvinnliga forskare. Den är presentatör av utländsk forskning och förmedlare av kunskap till en bredare läsekrets, bl a politiker och tjänstemän på departement och myndigheter. Också kommunala förvaltningar, fackliga organisationer och människor verksamma inom näringslivet m fl kan genom Kvinnovetenskaplig tidskrift ta del av forskning, som de kan ha användning av i sitt arbete. Sammanfattningarna på engelska vidgar ytterligare läsekretsen.

Utgivningen av tidskriften för de närmaste åren bör tryggas genom kompletterande bidrag från arbetsmarknadsdepartementets anslag för jämställdhetsforskning.

16.4 Kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek (se avsnitt 7.2)

Den satsning på jämställdhetsforskning som riksdagen beslutat om, kommer att öka kraven från framför allt forskarna på tillgång till bl a bibliografier och källmaterial med anknytning till kvinnoforskning på olika områden.

Kvinnohistoriska samlingarna, som organisatoriskt är en del av Göteborgs universitetsbibliotek, bevakar sedan 1971 svensk och internationell kvinnoforskningslitteratur. Grunden till de värdefulla samlingarna var då redan lagd genom de frivilliga arbetsinsatserna vid stiftelsen Kvinnohistoriskt arkiv.

Verksamheten vid samlingarna har med åren fått en allt bredare inriktning. Bevakningen omfattar nu, förutom kvinnohistoria, en mångfald forskningsområden. Som påpekats i uppsatsen om Kvinnohistoriska samlingarna är namnet i dag därför något vilseledande. Man borde, anser vi, överväga att byta till ett namn som bättre beskriver samlingarnas innehåll.

Eftersom bl a forskare från hela landet utnyttjar samlingarnas tjänster har UHÄ sedan budgetåret 1979/80 via anslagen för jämställdhetsforskning fördelat bidrag till samlingarna. Medlen har i huvudsak använts till att bekosta en bibliotekarie på halvtid.

För att Kvinnohistoriska samlingarna skall kunna möta de ökande kraven på verksamheten behövs en bibliotekarietjänst på heltid. En sådan tjänst bör snarast inrättas. Samtidigt bör UHÄ:s bidrag ur anslagen för jämställdhetsforskning upphöra.

16.5 Forskartjänster för jämställdhetsforskning

De tjänster som har förekommit vad gäller jämställdhetsforskningen är ännu mycket få. Först var humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) 1975 med den extra ordinarie forskartjänst i kvinnohistoria, som innehades av Gunnar Qvist. Därefter har bara tre tjänster med anknytning till jämställdhetsforskning inrättats; en personlig forskartjänst i litteraturvetenskap för Karin Westman Berg, som vid hennes pensionering följdes av en docentur i kvinno- och jämställdhetsforskning vid Uppsala universitet samt den nyinrättade professuren i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet. Det finns i dag alltså endast två sådana tjänster. Nämnas bör också att regeringen tilldelat Gunnar Qvist och Karin Westman Berg professors namn för deras banbrytande insatser.

UHÄ kan ge förslag till regeringen om ändrad inriktning av professurer som blir lediga. Regeringen prövar UHÄ:s förslag och beslutar om ändringar av "gamla" professorstjänster. Riksdagen beslutar om nya professurer. Högskolestyrelsen tillsätter docent- och forskarassistenttjänster och prövar tjänsterna när de blir lediga.

Att rikta in fler forskartjänster på jämställdhetsforskning skulle innebära ett erkännande av att den kvinnliga halvan av mänskligheten hittills

försummats i forskningen. Tjänster är nödvändiga för att ge jämställdhetsforskning en fast plats inom institutionerna och för att göra en utveckling inom utbildning och forskning på området möjlig inom olika ämnen.

16.5.1 Forskartjänster i kvinnolitteratur

Genom framför allt Karin Westman Bergs insatser har Uppsala blivit centrum för kvinnolitteraturforskningen i Sverige. Tjänsten i kvinno- och jämställdhetsforskning vid Uppsala universitet innehas för närvarande av en forskare i kvinnolitteratur. Innehavaren av tjänsten ingår i ledningen för det nyinrättade Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid universitetet (se avsnitt 7.6).

Vi anser att en naturlig utveckling för kvinnolitteraturforskningen vore en professur i kvinnolitteratur vid Uppsala universitet. Om en sådan professur har också bl a Forum-organisationerna uppvaktat regeringen.

UHÄ har emellertid i sin långtidsplanering för perioden 1984/85–1987/88 förslag om en professur i litteraturvetenskap, särskilt kvinnolitteratur, vid Göteborgs universitet. Motiveringen till placeringen där är att Göteborgs universitet saknar en andra professur i litteraturvetenskap. Uppsala universitet har tre. Ett annat argument är att samverkan mellan en sådan professur och professuren i kvinnohistoria, som sedan 1 juli 1982 finns vid universitetet, skulle utgöra "en solid grund för humanistisk kvinnoforskning vid universitetet". Kvinnohistoriska samlingarna vid universitetsbiblioteket finns också med i bilden.

Vi instämmer i att en utveckling av kvinnoforskningen vid Göteborgs universitet är viktig. Samtidigt anser vi det allvarligt om den bas för kvinnolitteraturforskningen i Uppsala, som den förut nämnda tjänsten där utgör, försvinner, när tiden för tjänsten utgår. Tjänsten är ju inte bunden till något visst ämne och kan nästa gång tillsättas med en forskare från något annat område inom jämställdhetsforskningen.

Vi föreslår därför dels att en professur i litteraturvetenskap, särskilt kvinnolitteratur, inrättas vid universitetet i Göteborg 1985 dels att en forskartjänst i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet vid omprövning inriktas mot kvinnolitteratur.

16.5.2 Professur i jämställdhetsforskning med inriktning på mänsklig reproduktion och socialisation

I januari 1982 skrev sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet till samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden med begäran om en forskartjänst för forskning kring mänsklig reproduktion och socialisation.

Institutionen skriver: "Detta forskningsområde omfattar sådana förhållanden som uppväxtvillkor, privat och offentlig socialisation, familjeförhållanden, könsförhållanden, sexualitet och kulturell överföring, generationsrelationer etc."

I pläderingen utgår man från den forskning vid sociologiska institutionen som gjorts möjlig med medel för en forskartjänst från HSFR. Denna forskning har gällt tre områden: könsroller; barn, familj och samhälle; sexualitet – områden som alla är centrala för jämställdhetsforskningen.

Med hänsyn till behovet av denna typ av forskning och tillgången till forskare på området vid sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet önskar institutionen att tjänsten ersätts med en mer permanent tjänst.

Riksdagen beslöt i juni 1982 att barn- och familjepolitisk forskning skall tillhöra de högst prioriterade områdena.

I sitt betänkande Bra daghem för små barn (SOU 1981:25) föreslår familjestödsutredningen två professurer, en i sociologi med inriktning på förskolebarns uppväxtvillkor och en i psykologi med inriktning på deras utveckling. Tjänsterna skulle placeras på en ny institution, där syftet med verksamheten bl a skulle vara att samarbeta med annan forskning på området.

I samband med att riksdagen behandlade proposition 1980/81:205 om förenklade statliga regler inom barnomsorgen uppdrog riksdagen åt regeringen att se över forskning om barn och barnomsorg samt att redovisa vilka forskningsplaner som finns. Vi anser att också behovet av forskning om barn och könsroller bör belysas i detta sammanhang.

Detta liksom den tvärvetenskapliga inriktningen av forskningen om barnomsorgen, som familjestödsutredningen förordar, stämmer väl med den professur som vi här kommer att föreslå.

Forskning om reproduktionen är i dag uppdelad på en mängd specialområden – utbildning, uppfostran, familjeliv etc – och måste knytas samman. Det behövs också ett vidare perspektiv med historiska utblickar och internationella jämförelser.

Mot denna bakgrund föreslår vi att en professur i jämställdhetsforskning med inriktning på mänsklig reproduktion och socialisation inrättas vid Göteborgs universitet 1984.

Liksom docenturen i kvinno- och jämställdhetsforskning vid Uppsala universitet bör tjänsten inte vara bunden till något visst ämne utan knytas till en institution efter innehavarens kompetens.

16.5.3 Nya och lediga tjänster i vedertagna ämnen

Genom ett par motioner till vårriksdagen 1982 har möjligheterna att ge jämställdhetsinriktning åt nya och lediga forskartjänster blivit aktuella. Ett exempel är förslaget om en professur i nationalekonomi med inriktning på jämställdhetsforskning. Vi väljer här att ta nationalekonomi som utgångspunkt för motiveringarna till vårt nästa förslag, som rör inriktning mot jämställdhet av forskartjänster.

Vid beslutet med anledning av propositionen (1981/82:106) om forskning m m instämde riksdagen i vad som sägs under rubriken jämställdhetsforskning: "Det behövs fördjupad kunskap om orsakerna till den bristande jämställdheten, om alternativa vägar att nå jämställdhet, om effekterna på kort och lång sikt av direkta jämställdhetsåtgärder samt om konsekvenserna för jämställdheten av nya reformer – t.ex. skatteomläggningar – och av dämpningen av den offentliga sektorns expansion."

Analyser och prognoser av hur jämställdheten kan tänkas utvecklas i olika alternativ saknas emellertid i dag bland annat i utredningar, som handlar om den ekonomiska politikens utformning på kort och lång sikt. I många fall kan därför slutsatser och förslag, som ligger till grund för de ekonomiska besluten

i politiken, ifrågasättas ur jämställdhetssynvinkel. Det är allvarligt bl a därför att arbetsdelningen mellan könen, som är en nyckelfråga för jämställdheten, i hög grad påverkas av ekonomiska faktorer.

En förklaring till den beskrivna situationen är att det finns för lite forskning om sambanden mellan ekonomi och jämställdhet. Utredarna och politikerna har sällan tillgång till forskningsresultat på området och tar inte upp frågan.

En metod, som kan bidra till en förbättring, är att inrikta forskartjänster i nationalekonomi särskilt på jämställdhetsfrågor. I sitt yttrande över förslaget om en professur i ämnet med speciell inriktning på jämställdhetsforskning framhåller nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet, att en sådan professur skulle ge jämställdhetsforskningen en etablerad status inom ämnet och stimulera forskning på området. Det är också troligt att nationalekonomi med jämställdhetsinriktning skulle locka fler kvinnor till ämnet. (Antalet forskarexaminerade kvinnor i nationalekonomi 1970/71 –1976/77 var fyra stycken, dvs fem procent (se tabell 9 kap 3). Riksdagen menade i sitt beslut (se utbildningsutskottets betänkande 1981/82:37) att jämställdhetsperspektivet i forskningen bör kunna tillgodoses genom beslutet om att "jämställdhetsaspekten bör ges hög prioritet i all forskning" och genom beslutet om att jämställdhetsforskning skall ha hög prioritet.

Vi menar att det är nödvändigt att med särskilda forskartjänster med jämställdhetsinriktning markera jämställdhetsforskningens betydelse och underlätta dess utveckling inom olika ämnen.

En rad ämnen med tillgång till kvinnoforskare är aktuella. Det måste bli de enskilda universitetens och högskolornas och UHÄ:s uppgift att utifrån sin överblick över situationen i olika ämnen bedöma vilka tjänster som bör ges jämställdhetsinriktning. Vi vill här ge exempel på några av de ämnen, som bör komma ifråga och lånar motiveringar ur några av forskarnas egna uppsatser i kapitel 5 i betänkandet. Statistiken är hämtad ur kapitel 3.

Våra lagar har skapats av män och speglar i hög grad manssamhällets värderingar. I dag är det ett problem för lagstiftarna att reglerna skall vara desamma för kvinnor och män samtidigt som bristen på jämställdhet i verkligheten gör att en könsneutral lagstiftning kan få olika effekter för kvinnor och män.

Kvinnoforskning inom juridiken kan komplettera och korrigera den kunskap som den traditionella juridiska forskningen givit oss. Den kan analysera regler, som inte utgår från kvinnors liv och arbete och därför inte tjänar kvinnors intressen. Kvinnoforskningen kan finna alternativa lösningar genom att sätta upp både jämställdhetsmålet och de faktiska förhållandena för kvinnor respektive män som bakgrund för rättsreglerna. Tjänster i kvinnorätt behövs. (Kvinnorna utgjorde 14 % av de forskarexaminerade i juridisk fakultet under perioden 1974/75–1978/79. Se kap 3.)

Två ämnen som inbjuder till tvärvetenskapligt samarbete, inte minst ur kvinnlig synvinkel, är samhällsplanerarämnena arkitektur och kulturgeografi. Kvinnoforskare i båda ämnena utgår i sin forskning från det dubbla ansvaret för barn/hem och förvärvsarbete, som ställer särskilda krav på närmiljöns utformning och övergången mellan arbete "borta" och hemma och mellan arbete och fritid. De vill föra in ett helhetsperspektiv i forskningen, som tar hänsyn till alla delar av det dagliga livet. De lägger vikt

vid egna personliga iakttagelser och erfarenheter och är kritiska mot en planering och organisation av samhället, som inte tar tillräcklig hänsyn till mänskliga behov. Det är viktigt att genom ändrad inriktning av tjänster i arkitektur och kulturgeografi stimulera forskning, som inriktar sina krafter på jämställdhet i boende och samhällsplanering. (Antalet forskarexaminerade kvinnor var perioden 1970/71–1976/77 i vardera ämnet tio stycken, dvs ca 13 %. Se tabell 9 och 12, kap 3.)

Vi betonar att de ämnen som vi här har behandlat utgör exempel och att också andra ämnen med tillgång till forskare med kvinnovetenskaplig inriktning måste komma ifråga för tjänster med särskild inriktning på jämställdhetsforskning. Dit hör bl a de stora "kvinnoämnena" pedagogik och psykologi. (Under perioden 1970/71–1976/77 var andelen kvinnor bland de forskarexaminerade inom pedagogik 43 % och inom psykologi 41 %. Se tabell 9 kap 3. Delvis kan den höga andelen kvinnor bero på att licentiatexamen i pedagogik eller psykologi krävdes för behörighet som praktiserande psykolog, ett kvinnodominerat yrke.)

Inom pedagogisk forskning finns t ex studier som visar att flickors och pojkars villkor i skolan skiljer sig åt på ett sätt, som ger dem olika utgångspunkter i valet av yrke och framtid. Det är av vital betydelse att bl a forskning av denna typ utvecklas, som en vetenskaplig plattform för arbetet med att förverkliga läroplanens mål för jämställdhet i skola och utbildning.

Psykologin som vetenskap har unika möjligheter att bidra till förståelsen av olika sidor av jämställdhetsproblemet både i fråga om hinder av emotionell och intellektuell art och i fråga om att hitta en strategi för att komma närmare målet för jämställdhetsarbetet. Psykologisk forskning måste utgå ifrån att människan inte alltid är en man. Kvinnor har ofta existensvillkor som är olika mäns, vilket påverkar deras sätt att reagera och handla. Insikter om dessa olikheter ökar möjligheterna till förståelse av mänskliga funktioner totalt och kan ge en mer nyansrik bild av den komplexa verklighet i vilken *hela* mänskligheten existerar.

UHÄ bör sålunda i sina förslag till regeringen om innehållet i nya och lediga professurer ta hänsyn till behovet av jämställdhetsforskning och rikta tjänster mot detta område.

På samma sätt bör högskolestyrelserna förfara när det gäller de forskartjänster, som de prövar, för närvarande docent- och forskarassistenttjänsterna. Tjänster i jämställdhetsforskning på denna nivå är nödvändiga, dels för att jämställdhetsforskning innebär en viktig fördjupning av ämnet ifråga, dels för att rekryteringsbasen för kvinnliga professorer skulle breddas. Kvinnorna är ju – än så länge – i stor majoritet bland dem som vill forska ur jämställdhetssynvinkel.

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, medicinska forskningsrådet och naturvetenskapliga forskningsrådet bör i sin utdelning av forskartjänster beakta möjligheterna att inrikta tjänster mot jämställdhetsforskning. Det enda exemplet hittills är den forskartjänst i kvinnohistoria, som innehades av Gunnar Qvist.

16.5.4 Särskilda forskartjänster

Det är viktigt att med olika följdåtgärder, som ger jämställdhetsforskningen en fast plats i högskolan, markera allvaret i riksdagens beslut att denna forskning skall vara prioriterat område.

Utöver de föreslagna professorstjänsterna bör därför fem särskilda docenttjänster i jämställdhetsforskning inrättas. Tjänsterna skall inte vara bundna till visst ämne. Institutionerna inbjuds att konkurrera om dessa tjänster – som för institutionerna skulle innebära ett tillskott av kvalificerade forskare – genom att till fakultetsnämnden inkomma med underlag för bedömning av behovet av jämställdhetsforskning vid institutionen. Ett liknande förslag har lagts fram av en ledamot i den norska utredningen om Grunnforskningens vilkår i Norge (NOU 1981:46).

Fakultetsnämnden åläggs att i sin ordinarie anslagsframställan yttra sig över institutionernas underlag och ge förslag till beslut. Regeringen bör besluta om var tjänsterna skall placeras.

Vi föreslår att den delegation för jämställdhetsforskning, som regeringen beslutat inrätta, bl a skall få till uppgift att utifrån fakultetsnämndernas yttranden ge regeringen förslag till placeringen av de särskilda tjänsterna i jämställdhetsforskning.

16.6 Sammanfattning av förslagen till organisation av jämställdhetsforskningen vid högskolan

Vi föreslår att

- olika modeller prövas för att trygga den tvärvetenskapliga och forskningsstimulerande verksamhet som bedrivs av Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning vid universiteten i Stockholm, Linköping, Lund, Göteborg och Umeå
- en institution för jämställdhetsforskning inrättas.

Vidare föreslår vi att

- utgivningen av Kvinnovetenskaplig tidskrift tryggas genom bidrag från arbetsmarknadsdepartementets anslag för jämställdhetsforskning,
- en bibliotekarietjänst för kvinnohistoriska samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek snarast inrättas.

När det gäller forskartjänster föreslår vi att

- en professur i litteraturvetenskap, särskilt kvinnolitteratur, inrättas vid Göteborgs universitet 1985,
- en forskartjänst i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet vid omprövning inriktas mot kvinnolitteratur,
- en professur i jämställdhetsforskning med inriktning på mänsklig reproduktion och socialisation inrättas vid Göteborgs universitet 1984,
- UHÄ vid bedömningen av innehållet i nya och lediga professurer tar hänsyn till behovet av tjänster för jämställdhetsforskning och att högskolestyrelserna förfar på samma sätt, när det gäller docent- och forskarassistenttjänster,

- forskningsråden beaktar möjligheterna att inrikta forskartjänster mot jämställdhetsforskning.

Slutligen föreslår vi att

- regeringen inrättar fem särskilda docenttjänster i jämställdhetsforskning.

17 Kvinnliga forskares villkor. Sammanfattning och förslag

Om det mer eller mindre synliga motstånd, som kvinnor har att kämpa mot både på väg in i forskarutbildningen, under forskarutbildningen och som etablerade forskare, berättar uppsatserna i del V, Kvinnliga forskares villkor. Beskrivningarna är dels några enskilda forskares berättelser om egna upplevelser, dels sammanfattningar av ett par enkätundersökningar. Bilden är entydig.

- Forskarmiljön är skapad av män för män. Hinder för kvinnliga forskare är till exempel
  - språket och arbetsformerna
  - manliga kontaktnät
  - mästare-lärlingssystemet
  - brist på respekt för kvinnliga forskares arbete
  - brist på förebilder
  - brist på kvinnliga handledare

Konflikten forskning-barn drabbar främst kvinnor. Många av dem ställs inför alternativen – vänta med barn eller vänta med forskning.

- Några problem är
  - köksbordsforskning för kvinnan, eftersom två-karriärfamiljen sätter mannens forskning i första hand
  - utbildningsbidragens otillräcklighet när man har barn
  - bristen på barnomsorg

17.1 "Den dolda diskrimineringen"

Undersökningarna av forskarstuderandes situation vid några universitet avslöjar stora skillnader för kvinnor och män (se kap 10). Det gäller bl a handledningen. Så anser t ex 63 % av de kvinnliga doktoranderna i Umeå att handledningen är bristfällig, medan en lika stor andel av männen är nöjda med stödet från handledaren. De flesta kvinnliga forskarstuderande uppger, i motsats till männen, att de själv måste ta initiativ till kontakt med handledaren som i de allra flesta fall är en man (t ex till 95 % i Lund). Detta betyder inte att handledare medvetet diskriminerar kvinnliga forskarstuderande. Det handlar mer om "den dolda diskrimineringen" av kvinnor i den

manliga forskarvärlden, som har sin grund i traditionella värderingar av kvinnligt och manligt (se kap 2).

Den negativa särbehandling som kvinnliga forskarstuderande utsätts för har de mött redan i skolan. Forskningsresultat visar att lärare bryr sig mer om pojkarna än om flickorna. Alla lärare – även de som anstränger sig att ge flickorna mer tid och utrymme – ger pojkarna mer uppmärksamhet. Flickorna betraktas som en anonym grupp i klassrummet, medan pojkarna ses som individer och får uppmärksamhet från läraren därefter. (se kap 11).

För att en bättre forskarmiljö skall kunna skapas behövs en öppen diskussion om problemen. Den kan föras bl a utifrån de kunskaper om kvinnliga forskares erfarenheter som de relaterade undersökningarna ger. Inte minst viktigt är att handledarna deltar.

Utredningen Forskningens framtid (SOU 1981:29) innehöll bl a förslag om att handledarutbildning regelbundet borde anordnas vid högskoleenheter med fasta forskningsresurser. Regering och riksdag var i behandlingen av frågan eniga om, att det inte går att centralt fastställa bestämmelser för handledning, men utgick från att man i den lokala utformningen beaktar förslagen om handledning i betänkandet Forskningens framtid.

Det betyder t ex att handledarutbildning bör ordnas regelbundet. Vi menar att det är viktigt att i denna ta till vara möjligheterna att utbilda vetenskapliga handledare i frågor som rör jämställdheten i forskningen. Handledarna måste bli lyhörda för – och uppmuntra – att kvinnor kan vilja ställa andra frågor och pröva andra forskningsmetoder än män traditionellt har gjort. De måste bli medvetna om att det är viktigt att de som handledare skaffar sig kunskaper om bl a metodfrågor inom kvinnoforskningen för att kunna handleda också kvinnoforskare.

Det bör åligga varje fakultetsnämnd att årligen i anslutning till anslagsframställningen göra en rapport om åtgärder för jämställdhet inom forskarutbildning och forskning inom sitt ansvarsområde. Rapporterna skall innehålla uppgifter om åtgärder för att förbättra kvinnliga forskarstuderandes och forskares villkor, t ex uppgifter om handledarutbildning i jämställdhetsfrågor. De skall också beskriva den jämställdhetsforskning som bedrivits och planeras. Rapporterna skall sammanställas och spridas inom högskolan.

Det kan vara lämpligt att sammanställningen av uppgifter för rapporterna görs samtidigt som man tar fram underlaget för den jämställdhetsredovisning som enligt 6 § i den statliga jämställdhetsförordningen varje år skall lämnas till statens arbetsmarknadsnämnd.

17.2 Forskning och föräldraskap

"Normaldoktoranden" i 1969 års forskarutbildningsreform beskrivs som man, färdigutbildad vid 25-30 års ålder efter heltidsstudier, barnlös. Den bilden stämmer inte.

Den kvinnliga "normaldoktoranden" är över 35 år. Hon lever med en manlig forskare och har två eller flera barn, som hon har huvudansvaret för. De praktiska och ekonomiska problem, som detta för med sig och som ofta i

hög grad försvårar för henne att forska, finns beskrivna i flera av uppsatserna om kvinnliga forskares villkor (se del V).

Undersökningar visar t ex att föräldraskap för forskarstuderande män innebär att examen fördröjs knappt två år. För kvinnor förlängs utbildningstiden med i genomsnitt fyra och ett halvt år på grund av omvårdnad och försörjning av barn. En utbildningstid på tio år för kvinnliga forskarstuderande är inte ovanlig.

På lång sikt måste målet vara att få ett mer flexibelt liv för både kvinnor och män, där villkoren både i utbildning och arbetsliv anpassas efter de skiftande behov och krav som människor har under olika skeden i livet. Ingen skall t ex behöva välja mellan forskning och barn, lika lite som mellan förvärvsarbete och barn. I stället måste erfarenheterna från rollen som förälder ses som värdefulla för rollen som forskare och möjligheterna att kombinera de två rollerna stödjas.

17.3 Åldersgräns

I propositionen 1981/82:106 om forskningen m m föreslog regeringen att utbildningsbidrag för doktorander skall utgå längst t o m det år den studerande fyller 45 år, om inte särskilda skäl föreligger.

Riksdagen säger i sitt beslut i juni 1982 med anledning av propositionen, att en bestämd åldersgräns, även med regler om dispens, kan få avhållande effekt för både kvinnor och män, som av familjesociala och även andra skäl "inte kunnat påbörja sin forskarutbildning i så god tid att de med all säkerhet hinner slutföra sina studier intill 45 års ålder".

Riksdagen beslöt därför att reglerna skall mjukas upp. Som regel bör gälla att den som erhållit utbildningsbidrag senast året före det år man fyller 45 år skall kunna behålla bidraget om förutsättningarna i övrigt finns. Om särskilda skäl, t ex familjesociala, föreligger bör utbildningsbidrag kunna ges även efter 45 år. Vi uppfattar vård av egna barn som ett familjesocialt skäl.

Enligt vår mening bör regeln tolkas så att den beviljas dispens, som på grund av vård av egna barn först många år efter avslutad skolgång kan överväga att börja studera vid högskolan och först senare i livet kan och vill forska.

Tillämpningen av bestämmelser om åldersgräns för utbildningsbidrag bör noga följas från jämställdhetssynpunkt. Skulle utvärderingen visa att reglerna hindrar rekryteringen av kvinnor till forskningen, föreslår vi att beslutet om åldersgränsen omprövas.

17.4 Representation

Det är viktigt att kvinnorna får samma representation som männen i beslutande församlingar av alla slag på olika områden. Kvinnor och män har olika erfarenheter att utgå från och bidra med i samhällsarbetet.

I 1981 års budgetproposition (bil 3, s 11-12) diskuteras den ojämna könsfördelningen i statliga styrelser, kommittéer m fl. Från och med juni

1981 skall följande förfarande tillämpas vid nominering av företrädare för politiska, fackliga och andra organisationer. Tillsättande organ ber nominerande organisation att föreslå två namn, en kvinna och en man. Det blir då lättare att tillgodose kraven på jämställdhet vid tillsättningen. Före det slutliga valet tas ny kontakt med den nominerande organisationen. Ett påminnelsebrev i ärendet har sänts till statssekreterarna den 1 juni 1982.

Vi vill påminna om att förfarandet också gäller UHÄ:s styrelse, regionstyrelser, högskolestyrelser, fakultetsnämnder, sektionsnämnder, linjenämnder, institutionsstyrelser, förvaltningsnämnder och tjänsteförslagsnämnder, som alla skall ha en så jämn könssammansättning som möjligt.

Det är viktigt att tillsättande organ tar upp en förutsättningslös diskussion med de nominerande organisationerna kring den kompetens, utifrån kvinnors och mäns olika erfarenheter, som är nödvändig att ha med.

De tre forskningsråden, humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, medicinska forskningsrådet och naturvetenskapliga forskningsrådet, har ett huvudansvar för att forskningsprojekt av betydelse för vetenskapens egen utveckling får ekonomiskt stöd. Råden skall ta hänsyn till i hur hög grad den forskning, som råden stöder, har betydelse för samhällets utveckling.

Ordförande och tre av de tio ledamöterna i varje råd utses av regeringen. Övriga sju ledamöter utses av forskarna vid universitet och högskolor och vissa forskningsinstitut genom ett valförfarande i två steg, som ger brett inflytande för olika kategorier forskare.

Forskningsrådsnämndens huvuduppgift är att ta initiativ till forskning av betydelse från samhällets synpunkt. Regeringen utser ordförande och sju av de tolv ledamöterna. De övriga fem utses av de tre forskningsråden, styrelsen för teknisk utveckling (STU) och skogs- och jordbrukets forskningsråd.

Fördelningen på kvinnor och män i forskningsrådsnämnden och forskningsråden är sned. Det innebär bl a att kvinnliga forskares synpunkter i hög grad saknas i dessa viktiga organ.

	Kvinnor	Män
Forskningsrådsnämnden	3	13
Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet	4	7
Medicinska forskningsrådet	2	8
Naturvetenskapliga forskningsrådet	1	10
Totalt	10	38

När det gäller de nomineringar som görs av statliga myndigheter till olika forskningsorgan, vill vi påminna om 5 § i förordningen om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst (SFS 1980:540) "När en myndighet skall lämna någon ett uppdrag eller föreslå någon till ett uppdrag, skall myndigheten anstränga sig för att kunna välja mellan personer av båda könen samt inom ramen för sedvanliga urvalsgrunder söka se till att det sker en ökning av andelen personer av det kön som är underrepresenterat i fråga om uppdrag av liknande slag inom myndighetens verksamhetsområde."

Regeringen bör vid nästa mandatperiod för forskningsrådsnämnden och forskningsråden se till att den kvinnliga representationen ökar, särskilt inom råd med mycket ojämn fördelning på kvinnor och män.

17.5 Sammanfattning av förslagen med anknytning till kvinnliga forskares villkor

Vi föreslår att

- vetenskapliga handledare utbildas i frågor som rör jämställdhet i forskningen,
- varje fakultetsnämnd, i anslutning till anslagsframställningen, gör en rapport om åtgärder för jämställdhet inom forskarutbildning och forskning inom sitt ansvarsområde och att rapporterna sammanställs och sprids inom högskolan.

Vidare föreslår vi att

- tillämpningen av bestämmelser om åldersgräns för utbildningsbidrag noga följs från jämställdhetssynpunkt och att beslutet omprövas om utvärderingen visar att åldersgränsen hindrar rekryteringen av kvinnor till forskarutbildningen.

Slutligen föreslår vi att

- olika tillsättande organ inom högskolan tar upp en diskussion med nominerande organisationer om den kompetens, utifrån kvinnors och mäns olika erfarenheter, som är nödvändig att ha med i olika styrelser och nämnder,
- regeringen bevakar att andelen kvinnor ökar i forskningsrådsnämnden och forskningsråden.

18 Rekrytering. Sammanfattning och förslag

Om den tydliga uppdelningen av kvinnor och män på olika utbildningar inom högskolan skall förändras måste t ex könsfördelningen på utbildningslinjerna i gymnasiet först bli jämnare. Mer än hälften av linjerna är nu nästan helt enkönade och bara ett fåtal av dessa är kvinnodominerade. Statistiken för de senaste femton åren (se kap 3) visar knappast några positiva förändringar trots könsrollsdebatt och krav i läroplanen på att skolan skall verka för jämställdhet. Det framhåller också gymnasieutredningen i sitt betänkande En reformerad gymnasieskola (SOU 1981:96). Vi konstaterar i vårt remissyttrande över utredningen att den sneda könsfördelningen i dagens gymnasieskola dessvärre inte bara skulle kvarstå, utan kan förstärkas, om utredningens förslag genomförs. Det är hög tid att pröva nya vägar.

Ett steg i rätt riktning är det system med tilläggspoäng, som används från och med läsåret 1982/83 för elever som söker till linjer på gymnasiet, där det egna könet utgör mindre än 30 %.

Särskilda åtgärder för kvinnor – i linje med FN:s handlingsprogram från kvinnokonferensen i Köpenhamn 1980 – har under senare tid alltmer aktualiserats i arbetet med att bryta det traditionella könsrollsmönstret i utbildningen och på arbetsmarknaden. Det neutrala jämställdhetsarbetet, som innebär att åtgärder för jämställdhet riktas mot båda könen i lika hög grad, har kompletterats med åtgärder riktade särskilt till flickor och kvinnor. Regeringens uppdrag till jämställdhetskommittén att genomföra en riksomfattande kampanj med syfte att bredda famför allt flickornas val av utbildning och yrke är ett exempel.

Stöd för sådana åtgärder ger bl a riksdagens beslut med anledning av propositionen 1980/81:126 om arbetsmarknadspolitikens framtida inriktning, liksom beslutet om studie- och yrkesorientering (prop 1981/82:15).

Vi vill också peka på det nytänkande i skolans jämställdhetsarbete som obligatorisk utbildning i jämställdhetsfrågor för lärarna innebär. Riksdagen beslöt 1981 med anledning av propositionen (1980/81:97) om skolforskning och personalutveckling om fortbildning i jämställdhetsfrågor för lärarna. "Skolans skyldighet att verka för jämställdhet förutsätter att dess personal får kunskaper och hjälp att bearbeta attityder till kvinnligt och manligt. Jämställdhetsfrågorna skall därför ingå i fortbildningen för lokalt utvecklingsarbete i grundskolan."

Men detta är inte tillräckligt. Vi har i remissyttranden och särskilda skrivelser föreslagit att jämställdhetsfrågorna skall ingå i lärarnas grundutbildning. Senast underströk vi nödvändigheten av att förslaget genomförs i

Förvärvsarbete och föräldraskap (SOU 1982:18). Vi upprepar kravet här.

Åtgärder som riktas särskilt till flickor och kvinnor och utbildning i jämställdhetsfrågor för lärare utgör stommen i de insatser från förskola till högskola som vi nu kommer att beskriva. Sådana åtgärder kommer att få betydelse för utbildningens roll som förändringsinstrument och därmed på sikt för rekryteringen till forskarutbildningen.

18.1 Barn och forskning

Flickors och pojkars medvetenhet, kritiska tänkande och skaparförmåga är stor. Det visar bl a studien "Inför framtiden. Barn beställer forskning" (se kap 11). Denna undersökning berättar också om barns upplevelse av avståndet mellan "experten som vet allt" och "den lilla människan".

Information till barn om forskning är viktig dels för att förändra synen på forskning och forskare i allmänhet, dels för att ändra inställningen till kvinnor och forskning.

Forskningsrådsnämnden (FRN) tar upp dessa frågor i sitt betänkande Forskningsinformation för barn och ungdom – Förslag till åtgärder, som hösten 1981 överlämnades till regeringen. I inledningen framhålls att det är viktigt att flickor och pojkar får samma uppmuntran.

Den upprepade betoningen i skolans undervisning av att den historiska utvecklingen i huvudsak har skapats av män, får flickor – och pojkar – att tro att kvinnor inte kan påverka nuet och framtiden. Skolan, liksom förskolan, har en nyckelroll när det gäller att förändra denna inställning.

18.2 Läromedel

UHÄ:s handlingsprogram för jämställdhet inom högre utbildning och forskning (UHÄ-rapport 1977:4) säger under punkt 3.6 att UHÄ i samarbete med skolöverstyrelsen skall ge ut en handbok i könsrollsfrågor för bl a grundutbildningen av lärare och annan högskoleutbildning. "Handboken bör i första hand behandla läget inom de olika vetenskaper som kan bidra till en förståelse av könsrollernas uppkomst och förstärkande. Det är därvid viktigt att såväl mans- som kvinnorollen belyses tillfredsställande."

Beslutet om detta nödvändiga läromedel togs för fem år sedan. Ännu har inget hänt. Arbetet med att få fram en handbok för lärare och andra i jämställdhetsfrågor måste därför omedelbart påbörjas av UHÄ. Handboken bör bl a ha följande inslag:

- Kunskap om kvinnors plats i utbildningen i historiskt perspektiv, om stängda utbildningsvägar och fördomar om kvinnor med "läshuvud" (se del V).
- Kunskap om forskning, som visar att förskollärare och lärare mer eller mindre medvetet behandlar flickor och pojkar olika (se kap 11).

Detta är exempel på kunskap, som kan leda till ökad medvetenhet om behovet av jämställdhet och till förändrad inställning till flickor och högre studier och till deras möjligheter att t ex som forskare påverka utvecklingen.

Läromedelsnämnden försvinner 1983 enligt riksdagens beslut med anledning av propositionen (1981/82:51) om vissa läromedelsfrågor. Efter den 1 juli 1982 skall skolöverstyrelsen granska läromedlen för grundskolan och gymnasieskolan. Varje kommun blir förpliktad att ta del av SÖ:s omdömen före beslut om vilka basmedel, som skall användas vid skolorna i kommunen.

Skolöverstyrelsen skall också ta initiativ till temadagar och områdesgranskning av läromedel. Sådan granskaning bör enligt riksdagsbeslutet t ex gälla jämställdhetsfrågorna i läromedlen. Vi anser att det klart måste framgå av de anvisningar för skolöverstyrelsens arbete med läromedelsgranskning, som kommer att utarbetas, att jämställdhetsfrågorna skall bevakas.

Forum i Lund har i samråd med Sveriges förenade studentkårer beslutat granska litteraturen i grundutbildningen vid universitetet ur jämställdhetssynvinkel. Erfarenheterna bör kunna visa vägen för sådan läromedelsgranskning också vid övriga universitet och högskolor. Bristerna måste klarläggas och den obligatoriska undervisningen i olika ämnen rättas till och kompletteras med framför allt resultat från kvinnoforskningen.

Det är viktigt att innehållet i läromedlen stämmer överens med samhällets värdering av jämställdhetens betydelse som den speglas bl a i läroplanerna. Skollagen säger också att jämställdhet skall genomsyra undervisningen. Forskningsresultat från jämställdhetsforskningen måste därför finnas med i läromedlen på alla nivåer i skolan och högskolan.

18.3 Förskolan och skolan

Flera rapporter om högre utbildning och kvinnor (se kap 10) berättar om kvinnors dåliga självförtroende som en väsentlig orsak till problem för kvinnliga forskarstuderande. Att flickornas tro på sig själva är svag redan mycket tidigt visar bl a erfarenheterna från verksamheten "Barn möter forskare" (se kap 11). Det gäller därför att hitta vägar som stärker flickors självkänsla inför uppgifter, som av tradition varit manliga.

18.3.1 Förskolan

Socialstyrelsen överlämnade i maj 1982 en utvecklingsplan för barnomsorgen till regeringen. I rapporten tas förskolans pedagogiska verksamhet upp. Under punkten arbeta-leka-lära säger socialstyrelsen bl a: "Leken är förskolebarnets naturliga förhållningssätt till omvärlden. Det är genom leken verkligheten införlivas och kunskaper, känslor och färdigheter bearbetas. Att se, uppleva och delta i riktigt arbete berikar barnens egna spontana lekar och skapande aktiviteter."

Språk, omvärldsorientering, naturorientering, bild och form är bland de ämnesområden, som socialstyrelsen menar kan skapa utvecklingsmöjligheter och allsidighet i förskolans verksamhet. Detta, som regeringen har ställt sig bakom i en skrivelse 1981/82:34, utgör enligt vår mening ett bra underlag för förskolans möjligheter att särskilt intressera flickor för "forskningsinriktade" uppgifter och lekar.

Ett av förskolans mål måste vara att aktivt påverka barnens värderingar av

vad som är kvinnligt och manligt för att vidga deras möjligheter bl a till ett fritt val av utbildning och yrke (se avsnitt 11.1). Vi föreslår därför att utvecklingsplanen för barnomsorgen kompletteras med beskrivningar av detta mål, bl a under de punkter vi här har tagit upp.

Liksom när det gäller lärarna föreslår vi att jämställdhetsfrågorna skall ingå i förskollärarnas grundutbildning. Fortbildningen måste också ge personalen hjälp att bearbeta attityder till kvinnligt och manligt. Personalen i förskolan skall bl a bli medveten om förhållandena för kvinnor senare i livet och om sin egen viktiga roll i kontakterna med flickor. Genom en tidig påverkan finns möjligheterna på sikt att förändra ojämställdheten inom hela samhället och därmed i forskningsvärlden.

18.3.2 Skolan

Läroplanen för grundskolan förordar arbetssätt, som går över de traditionella ämnesgränserna. Vi menar att det är viktigt att medvetet utforma undervisningen så att den kan fånga både flickors och pojkars traditionella intressen. Möjligheterna till samverkan i grundskolan mellan ämnen, som av tradition valts av flickor respektive pojkar, måste tas till vara. Här kan erfarenheterna bl a från jämställdhetskommitténs kampanj för att bryta de traditionella valen ge idéer om hur arbetet för jämställdhet kan läggas in i de lokala arbetsplanerna enligt målen i läroplanen.

De ämnen som har lägst andel kvinnor både i gymnasieskolan och i högskolan är de tekniska (se kap 3). Det är allvarligt. Vårt samhälle kännetecknas av snabb teknisk förändring. Det gäller inte minst datatekniken. Utan kunskap i de ämnen som närmast berörs står kvinnorna i hög grad utan möjligheter till inflytande över inriktningen och användningen av tekniken. En stor del av arbetsmarknaden är också stängd för den som saknar teknisk utbildning. Forskning och utvecklingsarbete inom t ex matematiken, fysiken och tekniken, som i dag präglas av mäns erfarenheter, måste inriktas också mot problemställningar som är väsentliga för kvinnor (se avsnitt 5.10).

Det är viktigt att se hur problem och lösningar på ett område påverkar och påverkas av förhållanden och insatser på andra områden. Lagen om jämställdhet i arbetslivet medför exempelvis starkt behov av arbete för jämställdhet på utbildningens område. Det är givetvis omöjligt för arbetsgivare att leva upp till kraven i lagen på aktiva åtgärder för att nå en jämnare fördelning av kvinnor och män på arbetsplatsen, om flickor och pojkar fortsätter att välja utbildning lika könsbundet som nu. Varifrån skall t ex universiteten rekrytera kvinnliga tekniker som lärare och forskare när mindre än tio procent av eleverna på tekniska linjer på gymnasiet är flickor? Ett mycket aktivt jämställdhetsarbete i skolan och ett nära samarbete skola-högskola-arbetsliv är därför en förutsättning för att nå jämställdhet i arbetslivet.

Det är alltså av flera skäl viktigt att den särskilda kompetens i tekniska ämnen, som skolan skall lägga grunden till, fördelas jämnare mellan könen. För att det skall lyckas behövs en rad åtgärder från förskola till högskola. Exempel på vad som kan göras finns bland annat i avsnitt 11.2.

Läroplanen innebär bl a att teknik fr o m läsåret 1982/83 blir obligatoriskt

ämne på högstadiet och obligatoriskt moment på låg- och mellanstadiet. Fortbildning av lärarna pågår.

Eftersom i det närmaste 100 % av lågstadielärarna och 66 % av mellanstadielärarna är kvinnor kommer här en i huvudsak kvinnlig grupp att möta traditionellt manliga ämnen. Detta bör tas till utgångspunkt för diskussioner kring jämställdhet inom fortbildningen. Betydelsen av att flickorna genom denna lärarutbildning får fler "otraditionella" förebilder bör diskuteras och följas upp.

18.3.3 Personalen

Förskolan och skolan fortsätter, bl a genom arbets- och ansvarsfördelningen mellan kvinnor och män i personalen, att vara en spegel av den könsuppdelade värld, som möter eleverna hemma, i arbetslivet och i samhället i övrigt. Denna dolda läroplan motverkar målen för förskolan och läroplanerna för grundskolan och gymnasiet och får återverkningar också i den högre utbildningen.

Det är mycket viktigt att minska den sneda fördelningen av kvinnor och män i yrken som innebär kontakt med barn. Barn måste få se att kvinnor och män kan utföra samma arbetsuppgifter. En ökad andel män, som arbetar med barn i förskolan och på lågstadiet, markerar att män har samma ansvar för barn som kvinnor. Fler kvinnor som skolledare kan bidra till att ge barnen en ny bild av makt- och ansvarsfördelning mellan kvinnor och män.

I vårt yttrande över Lärare för skola i utveckling (SOU 1979:86) hävdar vi att en jämnare könsfördelning bland lågstadielärarna – bara någon procent män arbetar på lågstadiet – är särskilt värdefull, eftersom lågstadiets lärare möter alla barn. Vi förordar att en målsättning om minst 30 % manliga elever skall fastställas för den lärarutbildning, som inriktas mot lärartjänst på företrädesvis lägre årskurser. Informations- och rekryteringsåtgärder måste sättas in för att nå målet.

Utredningen Fler kvinnor som skolledare (SOU 1980:19), som liksom Lärare för skola i utveckling för närvarande bereds i utbildningsdepartementet, föreslog ett försök med könskvotering av tjänster som skolledare. Förslaget innebär att tjänsterna varannan gång skulle utlysas för kvinnor och varannan gång för män. Likaså skulle kvinnor och män varannan gång förordnas på vikariat som skolledare. Vi tillstyrkte förslaget i vårt yttrande.

Vi framhöll att kvotering är ett medel inte ett mål. Den får därför endast uppfattas som en av många olika åtgärder som är nödvändiga för att ändra den nuvarande snedfördelningen på skolledartjänsterna. Den är så allvarlig att alla medel måste användas.

De praktiska erfarenheterna hittills av könskvotering är få. I de fall där statsmakternas åtgärder varit framgångsrika har målet varit att få män till kvinnodominerade utbildningar. Tvärtemot vad man ofta tror är det alltså männen – inte kvinnorna – som hittills har haft fördel av kvoteringsåtgärder.

Från 1956, då lärarhögskolorna infördes, till 1970 tillämpades regeln att hälften av dem som antogs till folkskollärarutbildningen skulle vara män. Många fler kvinnor än män sökte utbildningen. För att fylla kvoten för män

antogs manliga sökande med lägre betyg än många av de kvinnor, som slagits ut bland de sökande till den kvinnliga kvoten. Behovet av manliga lärare var motivet som rättfärdigade kvoteringen. Den byggde från början på antalet platser vid de kvinnliga och manliga folkskoleseminarierna.

En försöksverksamhet med tilläggspoäng för manliga sökande till förskollärarutbildningen inleddes 1971. Utvärderingen i Jämställdhetskommitténs rapport Män och kvinnor i barnomsorgen, 1978, visade att kvoteringen har haft betydelse för att öka antalet män i utbildningen.

18.4 Högskolan

I betänkandet Forskningens framtid (SOU 1981:29) ingick en beskrivning av den könsmässiga snedrekryteringen i högskolan. Utredarna konstaterade bl a att en kvinnlig "begåvningsreserv" går förlorad i "gapet" mellan examen i grundutbildningen och inskrivningen i forskarutbildningen. Man gav två förslag till åtgärder, nämligen information om forskning till kvinnliga studerande i grundutbildningen och en förutsättningslös utredning om könsmässig kvotering av utbildningsplatser och utbildningsbidrag. Förslagen finns emellertid inte med bland de åtgärder som utredarna bedömt som mest angelägna. Det är därför viktigt att de på nytt tas upp.

I detta betänkande behandlas frågorna dels i enskilda bidrag, dels här i våra förslag. Flera av uppsatserna beskriver informations- och stimulansåtgärder genom hela utbildningssystemet för att få fler kvinnor till forskarutbildningen (se t ex kap 11 och 12). De av våra förslag som rör denna typ av åtgärder finns i avsnitt 18.5, medan vi i detta avsnitt behandlar kvoteringsfrågan. I kap 13 diskuteras möjligheter och problem kring kvotering och företräde till forskarutbildning.

18.4.1 Kvalitet i forskningen

Innan vi går in på våra förslag vill vi ta upp några viktiga synpunkter som rör kvaliteten i forskningen.

Den låga andelen kvinnor inom forskarutbildning och forskning stämmer illa med det faktum att intelligens är lika fördelad på kvinnor och män. Ett argument för fler kvinnliga forskare är därför att kvinnorna utgör en outnyttjad begåvningsreserv. Som forskarvärlden ser ut i dag kan vi utgå från att det finns många män på platser, där kvinnor med större forskarbegåvning borde ha suttit. Fler kvinnliga forskare skulle innebära höjd kvalitet. Jordmånen för kvinnliga forskarämnen är emellertid mager redan från början.

Den dolda läroplanen, som göms i olika behandling av flickor och pojkar, och i de modeller för kvinnligt och manligt som verkligheten visar, leder till att könsrollsmönstret lever vidare från generation till generation. En undersökning av attityderna till högre utbildning (UHÄ-rapport 1982:4) visar t ex att tio gånger fler pojkar än flickor i årskurs 3 på gymnasiet kan tänka sig forskarutbildning. Flickorna behöver motivering och förebilder för att vilja forska. .

Liksom flickorna i skolan saknar kvinnorna på de flesta utbildningarna i

högskolan de förebilder och det stöd, som kunde få dem att använda sin förmåga fullt ut. När kvinnoforskare behöver få sina idéer prövade och värderade har de svårt att hitta etablerade forskare, som själva har engagerat sig i eller åtminstone visat positivt intresse för kvinnoforskning. Alltför många av de "äldre" forskarna avvisar kvinnoforskningen som perifer och ointressant och värderar traditionell forskning högre. Detta har betydelse också vid tjänstetillsättningar, där de sakkunniga i de flesta ärendena är manliga forskare, som bedömer kvaliteten på de sökandes forskningsmeriter efter värdeskalor, som bygger på den manliga forskartraditionen.

Betänkandet Forskningens framtid talade om den kvinnliga "begåvningsreserven" och berörde inte begreppet kvalitet i samband med bristen på kvinnliga forskare. Däremot diskuterade man på annan plats vikten av "en mångfald av infallsvinklar" och "nybörjarkvalitet" i forskningen. Med nybörjarkvalitet menade utredningen att de studerandes tidigare erfarenheter kunde berika forskningen. Vetenskapshistorisk och kunskapssociologisk forskning har också visat att forskarens personliga värderingar och upplevelser har avgörande inflytande på forskningsresultaten. Nybörjarkvalitet i det här sammanhanget skulle alltså betyda att erfarenheter från kvinnors liv och arbete kan ge nya och värdefulla infallsvinklar för forskning och höja kvaliteten.

Riksdagen fastslog med beslutet om forskningen m m att det ur samhällets synvinkel finns all anledning att rekrytera de kvinnliga forskarbegåvningarna till forskarutbildningen, inte minst därför att kvinnors erfarenheter och perspektiv kan bidra till att ge forskningen större bredd och relevans.

Att fler kvinnliga forskare skulle betyda höjd kvalitet på forskningen måste få inverkan på värderingarna av pågående forskning och forskningsresultat. Man måste utgå från att intelligens och forskarbegåvning finns i lika hög grad hos bägge könen, medan däremot värderingar och intresseinriktningar i allmänhet är olika bland kvinnor och bland män på grund av könens olika levnadsvillkor.

Slutsatsen blir att man för det första måste få en öppen diskussion om och en beredskap inför ändringar i de etablerade värderingarna mot en mer jämställd skala. För det andra måste man erkänna att vilka objektiva kriterier man än ställer upp kan subjektiva värderingar komma att påverka bedömningarna av kvalitet i forskningen, eftersom bland annat traditionella värderingar av kvinnligt och manligt spelar in. Vi återkommer till detta i kapitel 19.

Ännu en synvinkel på begreppet kvalitet måste diskuteras. Ju högre upp i utbildningssamhället ett urval skall göras desto viktigare är det att väl kvalificerade personer inte faller bort. Urvalet är här också svårare eftersom gruppen är liten och konkurrensen hård. Vi återkommer även till detta i kapitel 19.

18.4.2 Kvotering och företräde

Med avsnittet om kvalitet i forskningen har vi velat visa att balans och jämställdhet mellan kvinnor och män och mellan "kvinnligt" och "manligt" i forskningen handlar om att ta till vara kvinnors begåvning och höja forskningens kvalitet. Det handlar också om att samhällets resurser för

utbildning och forskning skall delas rättvist mellan kvinnor och män. En väg att komma närmare jämställdhet i forskningen kan vara att använda kvotering och regler om företräde för det underrepresenterade könet.

Vi har tidigare (se avsnitt 18.3.3) berättat om den könskvotering inom utbildningsområdet som hittills tillämpats i Sverige och om några nya förslag.

Begreppet kvotering används ofta i den allmänna debatten, liksom i utredningen om forskningens framtid, utan att man närmare anger vad som avses. Könskvotering kan innebära fasta kvoter för kvinnor och män. Begreppet kan också användas när man ställer upp mål för andelen kvinnor respektive män. Sådana målkvoter kan man besluta sig för att gradvis nå inom en viss tid.

I Norge har en kommitté vid Oslo universitet utarbetat ett betänkande om tillsättning av vetenskapliga tjänster. Riktlinjerna för arbetet finns i den handlingsplan för jämställdhet, som den norska regeringen antog 1981. I den rekommenderas en form av könskvotering vid universiteten, som innebär att sökande av underrepresenterat kön ges företräde, om han eller hon fyller kraven för behörighet.

Den bakgrund vi här tecknat talar för att olika modeller av kvotering på olika nivåer i högskolan bör prövas.

18.4.3 Grundutbildningen

Det är som vi tidigare påpekat omöjligt för universitet och högskolor att nå en jämnare fördelning av kvinnor och män på t ex forskartjänster, om eleverna i en rad ämnen i grundutbildningen fortsätter att välja linjer och kurser lika könsbundet som nu. Informations- och rekryteringskampanjer i samarbete med gymnasieskolan är nödvändiga arbetssätt i jämställdhetsarbetet. Snedfördelningen på ett stort antal utbildningar vid högskolan är så markant och allvarlig, att kvotering enligt vår uppfattning också måste prövas för att bryta könsuppdelningen.

På regeringens uppdrag lade UHÄ våren 1981 fram förslag om kvotering vid antagningen till flera utbildningslinjer med mycket ojämn fördelning på kvinnor och män. UHÄ:s förslag gick ut på kvotering i antagningsförfarandet. Den skulle användas om det visade sig att endera könet skulle få mindre än 30 % av platserna. Behöriga sökande av det underrepresenterade könet skulle då tilldelas plats. Deras andel skulle gradvis få öka med högst 10 % per antagningstillfälle. Innan en fortsatt höjning av platsantalet för underrepresenterat kön fick göras, skulle man kontrollera att skillnaderna i antagningspoäng bland de antagna, oavsett kön, inte blivit för stor och att poängkraven för majoritetskönet inte skärpts alltför mycket. Regeringen beslöt att avvakta effekterna av högskolereformen och nya antagningsregler och därefter på nytt ge UHÄ i uppdrag att ta fram kvoteringsförslag.

Om kvotering skall kunna användas för att påverka den sneda könsfördelningen i grundutbildningen måste antalet sökande av det underrepresenterade könet öka. Regler om högre procentuell andel av minoritetskönet bland de antagna, liknande dem i UHÄ:s förslag, föreslår vi därför skall kompletteras med tidsbestämda mål, som fordrar aktivt arbete för jämställdhet. Att sätta upp tidsbestämt mål innebär att man beslutar att aktivt

ansträngа sig för att till ett visst år ha fyllt minst en viss kvot för minoritetskönet på aktuell utbildningslinje. Målen bestäms med utgångspunkt från förhållandena på respektive utbildning.

I dag fäller lotten utslaget mellan sökande med samma poäng till linjer vid högskolan med konkurrens om utbildningsplatserna. På utbildningar där det ena könet utgör mindre än 30 % föreslår vi att kön skall avgöra, om valet står mellan kvinnlig och manlig sökande, så att sökande, som tillhör det underrepresenterade könet tilldelas plats.

18.4.4 Forskarutbildningen. Antagning, utbildningsbidrag och doktorandtjänster

Också till forskarutbildningen måste antalet sökande av underrepresenterat kön öka. Statistiken i kapitel 3 visar att kvinnor är i klar minoritet i all forskarutbildning vid högskolan. Vi tar här först upp *antagningen* till forskarutbildningen.

För att bli antagen till forskarutbildning fordras allmän behörighet, dvs 80 poäng på allmän utbildningslinje och meriter som motsvarar de krav på särskild behörighet, som finns i utbildningsplanen för forskarutbildningen i varje ämne.

Det finns i dag ingen formell begränsning av hur många som kan antas som forskarstuderande. I praktiken sker emellertid ett informellt urval som styrs av tillgången på anslag, handledare, utrustning, lokaler m m. Det sker också ett urval på personlig basis, som ofta inleds med att läraren lägger märke till en student och frågar om denna är intresserad av att forska. Om möjligheterna för den intresserade t ex att få vara med i ett forskarteam fattas inga formella beslut, men kontakter tas och en prövotid ordnas. Vanligtvis har endast den, som fått klartecken av handledare om forskningsmöjligheter lämnat in en formell ansökan om att bli antagen till forskarutbildning. Denna praxis har nu blivit regel.

Riksdagen beslöt nämligen med anledning av propositionen om forskning m m att endast den får antas till forskarutbildning, som bedöms ha sådan förmåga som behövs för att gå igenom utbildningen. Till grund för lämplighetsprövningen skall inte bara ligga en bedömning av studieförmåga, utan också handledarens personliga kännedom om den studerandes hela studiesituation: sociala förhållanden, familjesituation m m.

Med kunskap om den dolda diskrimineringen av kvinnor i högskolan vågar vi anta att det i detta urval ligger informella spärrar för kvinnor att bli forskarstuderande. Det gäller därför att hitta lösningar, som kan påverka handledarna att aktivt anstränga sig för att ta till vara kvinnor i grundutbildningen för forskning. Men det handlar inte bara om att få in kvinnorna i forskarutbildningen, utan också om att se till att de får handledning. Handledarna måste påverkas att sätta sig in i könsrollsproblematiken och bli medvetna om sitt ansvar för att kvinnor i forskarutbildningen får det stöd och den stimulans, som de i dag i hög grad går miste om (se kap 10).

Vi föreslår därför att ett tidsbestämt mål för andelen kvinnor av de forskarexaminerade skall sättas upp. Den som anordnar utbildningen måste då aktivt anstränga sig för att nå jämställdhetsmålet. Det kräver en plan för att öka andelen kvinnor bland de forskarstuderande, liksom åtgärder för att

avlägsna hinder för kvinnor under forskarutbildningen.

Eftersom könsfördelningen inom olika ämnen är mycket olika (se kap 3) är det inte meningsfullt att ha ett gemensamt mål för ett helt högskoleområde eller en enskild fakultet. Att ange ett procenttal för varje institution är också olämpligt, ja, ibland omöjligt. Det finns nämligen institutioner med bara en forskarstuderande.

Även om det aktiva arbetet för fler kvinnliga forskarstuderande och forskarexaminerade i huvudsak måste ske på institutionerna, bör ansvaret att ange målen ligga hos fakultets- och sektionsnämnderna. De har överblick över forskningssituationen inom sina respektive områden och kan anpassa procenttalen efter de speciella förhållandena inom olika ämnen.

I Forskningens framtid framhölls att målet i första hand borde vara att höja kvinnornas andel i forskarutbildningen till samma nivå som deras andel av avlagda examina i grundutbildningen. Detta får dock inte bli en allmän regel. Inom teknisk fakultet är t ex andelen redan ungefär lika, men mycket låg (ca 10 %) både i grundutbildningen och i forskarutbildningen.

Detta exempel visar hur viktigt det är att se situationen som en helhet hela vägen upp genom de olika utbildnings- och tjänstenivåerna i högskolan.

Vi går nu över till att tala om *utbildningsbidrag och doktorandtjänster.*

Riksdagen beslöt med anledning av propositionen 1981/82:106 om forskning m m att huvuddelen av resurserna för studiefinansiering för forskarutbildning skall utgå i form av utbildningsbidrag för doktorander. Det betyder att ungefär 1 700 nya utbildningsbidrag inrättas, samtidigt som amanuens- och assistenttjänsterna avvecklas. Till utbildningsbidraget knyts en arvodestjänst kallad assistenttjänst med en tjänstgöringsskyldighet mellan 20 och 50 % av full tid.

Tjänsten förutsätter att innehavaren uppbär utbildningsbidrag. För vissa delar av högskoleenheten skall högskolestyrelsen kunna föreskriva att utbildningsbidrag bara får utgå under förutsättning att den forskarstuderande accepterar att förordnas som assistent med viss angiven tjänstgöringsskyldighet.

Tillsättningen av de gamla tjänsterna amanuens och assistent har skett enligt regeringsformen (11 kap 9 § andra stycket), dvs utifrån sakliga grunder som förtjänst och skicklighet. Hit räknas numera också jämställdhetsintresset (se avsnitt 19.3). Universiteten har haft möjlighet att tillsätta sökande av underrepresenterat kön som ett led i det aktiva arbetet för jämställdhet, som jämställdhetslagen (1979:1118) ställer krav på. Rätten att anföra besvär över tjänstetillsättningar har gällt.

Den nya konstruktionen, med å ena sidan utbildningsbidrag som förutsättning för tjänst och å andra sidan accepterandet av tjänst som förutsättning för att få utbildningsbidrag, gör det nödvändigt att veta hur bedömningarna nu skall göras. Varken forskningspropositionen eller riksdagsbeslutet säger något om detta. Oklarheterna måste därför snarast redas ut och anvisningar ges, som stöder arbetet för jämställdhet vid högskolan. Vi föreslår att de nya assistenttjänsterna tillsätts enligt regeringsformen. Besvärsrätten skall gälla, liksom möjligheten att ge företräde för underrepresenterat kön. Vi återkommer till detta i avsnitt 19.3.

Jämställdhetslagens krav på aktiva åtgärder för att nå jämställdhet skall också beaktas. Det ställer automatiskt krav på styrning av utbildningsbidra-

gen från jämställdhetssynpunkt. För att kunna nå en i huvudsak jämn fördelning (se avsnitt 19.2) mellan kvinnor och män på assistenttjänsterna måste utbildningsbidragen också fördelas någorlunda jämnt mellan könen.

En förutsättning för att man skall kunna få utbildningsbidrag är att man har lämplighetsintyg för forskarstudier. Vi vill påminna om vad vi tidigare i detta avsnitt sagt om lämplighetsprövningen och den dolda diskrimineringen av kvinnor.

Det är fakultetsnämnderna som fattar beslut om fördelningen av utbildningsbidragen. Vid de flesta institutioner erhöll bara var tionde forskarstuderande utbildningsbidrag med den gamla ordningen. Nu kommer utbildningsbidragen att spela större roll.

Vi föreslår att systemet med tidsbestämda mål för andelen forskarexaminerade, som vi förordat, kompletteras med kvotering av utbildningsbidragen. Procentsatserna måste här, liksom när det gäller de tidsbestämda målen, komma att variera beroende på situationen inom olika ämnen. Procentsatserna bör fastställas av fakultetsnämnderna, som skall ha ansvaret för att andelen personer av underrepresenterat kön ökar bland dem som tilldelas utbildningsbidrag. Det är viktigt att regler om kvotering och tidsbestämda mål blir nyanserade och tydliga.

Möjligheter att dela ut belöningar bör prövas. Anslaget till forskarutbildning fördelas delvis på grundval av examinationsfrekvens och ett sätt kunde vara att ge extra poäng för ökat antal kvinnor med forskarexamen och alltså inom ramen för högskoleenhetens anslag premiera arbete för jämställdhet.

Idéer om och erfarenheter från jämställdhetsarbetet med utgångspunkt från kvoteringsreglerna bör spridas inom högskolan. Det kan ske genom de rapporter i anslutning till anslagsframställningen, som vi föreslår att fakultetsnämnderna skall sammanställa (se avsnitt 17.1).

Riksdagen har beslutat att tilldela forskningsråden medel för att inrätta 48 doktorandtjänster, som skall placeras vid lämpliga högskoleenheter. Målet bör vara, anser vi, att hälften av dessa nya forskarutbildningstjänster skall innehas av kvinnor. Råden bör aktivt anstränga sig för att kunna ge doktorandtjänster åt kvinnliga forskarstuderande. Också här finns emellertid oklarheter. Liksom när det gäller de nya assistenttjänsterna föreslår vi att tillsättningen skall ske enligt regeringsformen och med beaktande av jämställdhetslagen. Arbetsgivaransvaret vid tillsättningarna skall ligga hos forskningsråden.

Råden har redan utlyst tjänsterna. Det måste snarast göras klart vilka regler som skall användas. Det gäller också de doktorandtjänster som enligt riksdagsbeslutet på försök skall kunna inrättas av högskolestyrelse från 1 juli 1983.

18.5 Allmänt

Olika idéer om hur flickor i grundskolan, på gymnasiet och i grundutbildningen och forskningen vid högskolan kan få fler förebilder måste tas tillvara.

Vi vill peka på hur redan enkla åtgärder kan få effekt. Så bidrog t ex några kvinnliga doktoranders inbjudan till "information om forskarutbildning över en kopp te" till att sex av åtta kvinnliga studenter som kom, gick vidare till forskarutbildning (se avsnitt 10.1).

Förberedande rekryteringsseminarier inför forskarutbildning bör regelbundet anordnas vid varje utbildningslinje. Ansvaret bör ligga på institutionerna. Det är viktigt att här ta till vara möjligheter för de studerande att möta kvinnliga forskare. Detta gäller också för manliga studerande.

Flickor och kvinnor, som på olika nivåer i utbildningen har gjort ett otraditionellt utbildningsval, måste ges stöd och uppmuntran. Det kan ske genom t ex speciell studierådgivning, fadderverksamhet och seminarier, där de kvinnliga eleverna kan utbyta erfarenheter om bl a studiesituationen (se avsnitt 11.2 och kap 12).

18.6 Sammanfattning av förslagen med anknytning till rekrytering

Vi föreslår att

- jämställdhetsfrågorna skall ingå i grundutbildningen av lärare,
- UHÄ omedelbart skall påbörja arbetet med en handbok i jämställdhetsfrågor för lärare m fl,
- kravet på skolöverstyrelsen att bevaka jämställdhetsfrågorna i sin läromedelsgranskning skrivs in i anvisningarna för verksamheten,
- erfarenheterna från granskningen av läromedel i grundutbildningen vid Lunds universitet sprids till övriga universitet och högskolor,
- forskningsresultat från jämställdhetsforskningen förs in i läromedlen på alla nivåer i skolan och högskolan,
- jämställdheten beaktas i utvecklingsplanen för barnomsorgen när det gäller förskolans pedagogiska verksamhet och i utbildningen och fortbildningen av förskollärare,
- möjligheterna till samverkan mellan ämnen, som av tradition valts av flickor respektive pojkar, tas till vara bland annat i de lokala arbetsplanerna i grundskolan,
- jämställdhetsfrågorna betonas i fortbildningen i teknik för låg- och mellanstadielärare.

Vidare föreslår vi att

- tidsbestämda mål fastställs för andel antagna av underrepresenterat kön till utbildningslinjer vid högskolan, där endera könet utgör mindre än 30 %,
- könet i stället för lotten skall fälla utslaget i valet mellan kvinnlig och manlig sökande med samma poäng till utbildningar, där ena könet utgör mindre än 30 %,
- tidsbestämda mål anges för andel kvinnor av de forskarexaminerade,
- kvotering tillämpas vid fördelningen av utbildningsbidrag för doktorander,
- de olika procentsatserna fastställs av varje fakultetsnämnd med hänsyn till situationen inom de olika ämnena och ämnesområdena,

- institution eller enhet som ökar antalet kvinnor bland de forskarstuderande belönas med extra del av anslagen för forskarutbildning,
- tydliga och nyanserade regler för tidsbestämda mål, procentsatser och belöningar fastställs,
- forskningsråden aktivt anstränger sig för att kunna tilldela kvinnliga forskarstuderande doktorandtjänster,
- de nya assistenttjänsterna och doktorandtjänsterna tillsätts enligt regeringsformen och med beaktande av jämställdhetslagen.

Slutligen föreslår vi att

- rekryteringsseminarier för att särskilt intressera kvinnliga studerande för forskning regelbundet anordnas vid varje utbildningslinje vid högskolan,
- flickor och kvinnor på olika nivåer i utbildningen, som har gjort ett otraditionellt utbildningsval ur jämställdhetssynvinkel, ges stöd och uppmuntran.

19 Tjänstetillsättningar. Sammanfattning och förslag

Professor, docent och forskarassistent är i huvudsak forskare. Universitetslektor undervisar. De olika tjänsternas framtida utseende är inte avgjort. Lärartjänstutredningen (SOU 1980:3) har belyst frågan. I vårt yttrande över utredningen underströk vi att man måste beakta jämställdheten, när man skapar ny arbets- och tjänsteorganisation.

Professor tillsätts av regeringen. Tjänsteförslagsnämnd med tre ledamöter förtrogna med ämnet utses för varje ärende av fakultets- eller sektionskollegiet, s k sakkunniga.

Docent och forskarassistent tillsätts av högskolestyrelsen. Styrelsen skall inhämta yttranden från fakultets- eller sektionsnämnden, som alltså är sakkunniginstans. Nämnden kan dessutom inhämta yttrande från institutionen eller ämnessakkunniga. Regler för detta finns vid en del universitet och högskolor.

Erfarenheterna visar att skillnaderna mellan de sökande ofta förstoras för varje nytt yttrande i ett ärende. Det är därför särskilt viktigt att förord från sakkunniga vägs mot förord från t ex fakultetsnämnden. Ämnessakkunnigas yttranden bör alltså inte betraktas som absolut utslagsgivande.

Det råder i dag formell rättvisa vid tjänstetillsättningar, men i praktiken finns stort utrymme för subjektiva och omedvetna bedömningar av kvinnliga, respektive manliga sökandes meriter.

Det är väsentligt att både kvinnligt och manligt perspektiv finns med i beredningsproceduren. Det gäller inte bara ärenden med sökande av båda könen. Ansträngningar måste därför alltid göras att nå en så jämn könsfördelning som möjligt i olika beredande organ, inte minst bland ämnessakkunniga.

En rad överklaganden till regeringen från kvinnliga sökande till forskartjänster har gjort frågan aktuell om efterlevnaden av lagar, förordningar och handlingsprogram, som rör jämställdheten vid högskolan. Kapitel 14 behandlar frågan om jämställdhet och tjänstetillsättningar.

19.1 Meritvärdering

Vid tjänstetillsättningar skall enligt regeringsformen sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet beaktas. Förtjänst är oftast liktydigt med antal tjänsteår. Skicklighet har att göra med lämplighet för en tjänst utifrån utbildning och erfarenheter. Andra sakliga grunder som nämns i förarbetena

till regeringsformen är arbetsmarknads- och lokaliseringspolitiska skäl. Vid tillsättning av tjänst har jämställdhet kommit att betraktas som ett arbetsmarknadspolitiskt skäl. I flera fall har hänsynen till en jämnare könsfördelning på arbetsplatsen fällt utslaget vid prövning av besvär över tjänstetillsättningar.

Att ta hänsyn till samhällets krav på jämställdhet vid tjänstetillsättningar menar vi också bör handla om att ge nytt innehåll till de traditionella tillsättningsgrunderna förtjänst och skicklighet.

Detta sker redan i någon mån när det gäller förtjänstfaktorn. Enligt den s k meritvärderingsförordningen (1978:61) tas hänsyn till jämställdheten. Viss ledighet för vård av barn skall nämligen tillgodoräknas som tjänstetid. I vårt betänkande Förvärvsarbete och föräldraskap (SOU 1982:18) föreslår vi ändringar som innebär att föräldraledighetens meritvärde höjs.

Här vill vi peka på att det måste vara av värde att personer i arbetsledande ställning vid högskolan har praktisk erfarenhet av omsorg om barn och förstår hur betydelsefullt det är med aktivt arbete för att underlätta för t ex forskare att kunna kombinera förvärvsarbete och föräldraskap.

Vid tillsättning av t ex en forskartjänst sållas de av den sökandes meriter bort, som inte anses relevanta för tjänsten. Vilka meriter som skall anses relevanta är inte reglerat. De meriter, som räknas vid en tjänstetillsättning, växlar med samhällets värderingar av vad som är värdefull kunskap och erfarenhet.

Det behövs särskilda åtgärder för att hänsyn till jämställdhet skall få genomslagskraft vid bedömningen av meriter. I betänkandet Förvärvsarbete och föräldraskap har vi därför föreslagit att regeringen vid prövning av besvär över tjänstetillsättningar skall beakta jämställdheten inom ramen för skicklighetsgrunderna. Det innebär att behovet av kvinnors särskilda erfarenheter – bl a i forskningen – skall värderas i bedömningen av lämplighet och kunskaper.

Det är viktigt att föredragande och beslutande på olika nivåer i tillsättningsärenden får kunskaper och hjälp att bearbeta attityder till kvinnligt och manligt och får tillfälle att diskutera jämställdhetshänsyn vid tjänstetillsättningar.

Rättssekretariatet vid budgetdepartementet redogör i en rapport 1982 för en rad regeringsavgöranden där jämställdhetshänsyn kan ha varit aktuella. Rapporten vänder sig i första hand till regeringskansliets tjänstemän och till de tjänstemän där som skall medverka till att aktiva jämställdhetsåtgärder vidtas vid tillsättning av statliga tjänster. Syftet med rapporten är att främja en enhetlig utveckling av praxis och att bidra till ökad säkerhet och snabbhet vid hanteringen av ärendena. Rapporten ligger till grund för ett informationshäfte (SAV 1982:3) som utgivits av arbetsgivarverket hösten 1982.

Vi föreslår att handläggare av tillsättnings- och besvärsärenden på utbildningsdepartementet, liksom på övriga fackdepartement, tillsammans med handläggare av jämställdhetsärenden på civildepartementet, dit personalfrågorna har överförts, vid återkommande utbildningsdagar skall studera frågorna. Detsamma gäller jämställdhetsberedningen inom kanslihuset.

Vi vill understryka vikten av den gemensamma beredning som skall ske i alla besvärsärenden med kvinnlig och manlig sökande, alltså även om den överklagande inte hör till underrepresenterat kön. Utbildningsdepartemen-

tet, civildepartementet och arbetsmarknadsdepartementet, som har det samordnande ansvaret för jämställdhetsfrågorna skall gemensamt bereda ärendena.

En förändrad syn på värdering av meriter ur jämställdhetssynpunkt måste utvecklas också på UHÄ, universiteten och högskolorna. Det vore värdefullt om beslut och dokument, som kan spegla medvetna och omedvetna värderingar i tillsättnings- och besvärsärendena granskas. Vi föreslår därför att UHÄ inom ramen för sin organisation utser ett jämställdhetsorgan med uppgift att vara remissinstans och svara för information i tillsättnings- och besvärsärenden, där jämställdheten skall beaktas.

En löpande uppgift bör vara att lyfta fram risker och fallgropar mot bakgrund av värderingar av "kvinnligt" och "manligt". Den kartläggning av bl a den dolda diskrimineringen av kvinnliga sökande till forskartjänster, som Forum i Stockholm nyligen påbörjat, bör kunna användas som bakgrundsmaterial.

Riksskatteverket och televerket har i sina jämställdhetsplaner fastställt att det skall finnas jämställdhetshandläggare med bl a uppgifter liknande dem vi har föreslagit för UHÄ.

Vid tillsättning av docenter och forskarassistenter är enligt högskoleförordningen 19 kap 13 § egen forskning av särskild vikt som merit. Uttrycket "särskild vikt" har ofta likställts med "uteslutande vikt". Det är allvarligt eftersom egen forskning då uppfattas som den enda befordringsgrunden av värde. Forskningsstimulerande arbete, pedagogisk verksamhet och läromedelsproduktion har givetvis också stort värde.

19.2 Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet

6 § tredje stycket i jämställdhetslagen lyder: "När det på en arbetsplats inte råder i huvudsak jämn fördelning mellan kvinnor och män i en viss typ av arbete eller inom viss kategori av arbetstagare, skall arbetsgivaren vid nyanställningar särskilt anstränga sig för att få sökande av det underrepresenterade könet och söka se till att andelen arbetstagare av det andra könet efter hand ökar."

Jämn fördelning är enligt förarbetena minst 40 % av vardera könet. Förarbetena ger emellertid relativt liten ledning, när det gäller att på de olika arbetsplatserna bestämma vad som är "viss kategori av arbetstagare" (se kap 14).

Enligt den statliga jämställdhetsförordningen och föreskrifter från statens arbetsmarknadsverk (SAV) skall statens arbetsmarknadsnämnd (SAMN) genom myndigheternas årliga redovisningar och planer följa det interna jämställdhetsarbetet och ge myndigheterna råd om jämställdhetsplaner och redovisningar.

SAMN har bl a givit ut vissa riktlinjer för hur kategoriindelningen skall tolkas. Om det uppstår svårigheter att på universitet och högskolor bedöma vad som är kvinnodominerad respektive mansdominerad tjänstekategori bör därför myndigheten samråda med SAMN. SAMN menar att tjänstekategori både gäller yrkesgrupp och lönegradsnivå. Vi vill peka på att ju högre

tjänster det gäller desto vidare område för kategori bör användas.

Såväl jämställdhetslagen och förordningen om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst som UHÄ:s handlingsprogram för jämställdhet i högskolan från 1977, skall enligt vår mening beaktas vid behandlingen av tillsättningsärenden, där det finns kvalificerade sökande av båda könen och ett kön är underrepresenterat inom den kategori, som tjänsten hör till. Om ingen av de lägre instanserna i ett besvärsärende berört frågan om jämställdhet, fritar det givetvis inte högre instanser från ansvaret att efterleva lagen.

Lagen bör också aktualiseras i tillsättningsärenden med endast sökande av det kön, som är överrepresenterat inom kategorin. Har aktiva rekryteringsåtgärder vidtagits för att nå en jämnare könsfördelning?

Det jämställdhetsorgan på UHÄ, som vi tidigare föreslagit, bör i kontakterna med olika tillsättande organ påminna om detta.

Att renodlad könsdiskriminering inte får förekomma i tjänstetillsättningsärenden borde vara en självklarhet. Domar från arbetsdomstolen visar att detta ändå förekommer, trots att proceduren vid tjänstetillsättningar är så noggrant reglerad på det statliga området.

19.3 Företräde för underrepresenterat kön vid tjänstetillsättningar

I budgetdepartementets rapport om tillsättningsärenden med jämställdhetsaspekter redovisas som vi tidigare nämnt ett antal besvärsärenden. I kommentaren framhålls att jämställdhetsaspekten numera skall betraktas som saklig grund enligt regeringsformen (11 kap 9 §). Vid i stort sett lika meriter kan därför jämställdhetsintresset vara direkt utslagsgivande, när statliga tjänster tillsätts. Det betyder att sökande av underrepresenterat kön kan ges företräde, t ex vid tillsättning av forskartjänster, som ett led i strävan att nå jämställdhet vid högskolan.

Objektiviteten i den rangordning, som används vid tillsättningar av forskartjänster är enligt vår mening i hög grad skenbar. Det finns stor risk att kvalificerade kvinnor faller bort i bedömningen. Denna tankegång utvecklas i kapitel 14. Det är viktigt att vid bedömningar av meriter hitta en modell som minskar denna risk och en modell som inte strider mot grundlagen.

Regeringsformen (2 kap 16 §) förutsätter att det skall kunna finnas lagregler, som på visst sätt gagnar personer tillhörande ettdera könet, om det sker i syfte att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män.

Vi tror det vore lyckligt om man kunde skapa regler kring tillsättningsförfarandet, som i största möjliga grad undviker att någon av de sökande känner sig diskriminerad. Modellen vi föreslår går ut på att frånkänna de fingraderade rangskalor, som i dag tillämpas och som ändå aldrig kan vara helt rättvisa, utslagsgivande betydelse. De sökande skulle i stället föras samman i grupper med någorlunda likvärdiga sökande. Om de sökande inte rangordnas inom de olika grupperna bör risken att någon skall behöva känna sig missgynnad minska. Indelningen i grupper, som sinsemellan rangordnas, innebär samtidigt att kraven på kvalitet i forskningen inte äventyras.

De sakkunnigas uppgift blir enklare. Ur den bästa gruppen väljer de en person, som tillhör det underrepresenterade könet. Om fler sökande av minoritetskönet inom kategorin finns med i den bästa gruppen rangordnas de sinsemellan.

Vi föreslår att systemet med indelning i grupper används också vid tillsättning av de nya assistent- och doktorandtjänsterna (se avsnitt 18.4.4).

19.4 Professorstjänster

Det nuvarande svenska tjänstesystemet inom högskolans forsknings- och utbildningsorganisation karakteriseras av ett i internationellt perspektiv litet antal ordinarie forskartjänster utan tidsbegränsning. Av de tre tjänstekategorierna där betydande inslag av forskningsskyldighet ingår (professor, docent, forskarassistent) är det med nuvarande svenska system endast professorstjänsten som kan betraktas som fast tjänst utan tidsbegränsning.

Ämnesinstitutioner av en-professorstyp i kombination med stora ämnesområden ger totalt ett förhållandevis litet antal professorstjänster. Kvinnornas andel på professorstjänster är mycket låg (ca 3 % av samtliga ordinarie professorstjänster inom högskolan) samtidigt som tjänsten har den högsta statusen och ger de största möjligheterna att påverka forskningen inom ett område.

Universitetsorganisationen i ett flertal andra länder är uppbyggd efter en annan princip, nämligen flera professorer på samma institution. Det nordamerikanska systemet står som mönster för denna organisationstyp och ett flertal andra länder (t ex Japan, Tyskland, Danmark) har omorganiserat sina system i linje med det amerikanska. Från jämställdhetssynpunkt är det mycket troligt att ett system enligt detta mönster skulle ge en högre andel kvinnor på de fasta forskartjänsterna (dvs professurerna). Det skulle i sin tur kunna påverka rekrytering och val av forskningsinriktning positivt från jämställdhetssynpunkt. Man bör därför sträva efter en utveckling på lång sikt mot fler professorer per institution.

19.5 Sammanfattning av förslagen med anknytning till tjänstetillsättningar

Vi föreslår att

- jämställdheten beaktas inom ramen för förtjänst och skicklighet bl a vid tillsättning av forskartjänster,
- handläggarna av tillsättnings- och besvärsärenden på utbildningsdepartementet, tillsammans med handläggarna av jämställdhetsärenden på civildepartementet, liksom jämställdhetsberedningen inom kanslihuset, vid återkommande utbildningsdagar studerar jämställdhetsfrågorna.

Vi vill understryka att

- besvärsärenden med kvinnliga och manliga sökande till bl a forskartjän-

ster vid högskolan skall beredas gemensamt av utbildningsdepartementet, civildepartementet och arbetsmarknadsdepartementet.

Vi föreslår vidare att

- UHÄ inom ramen för sin organisation utser ett jämställdhetsorgan med uppgift att vara remissinstans och svara för information i tillsättnings- och besvärsärenden, där jämställdheten skall beaktas,
- forskningsstimulerande arbete, pedagogisk verksamhet och läromedelsproduktion beaktas vid bedömning av meriter för docent- och forskarassistenttjänster,
- sökande till forskartjänster och till de nya assistent- och doktorandtjänsterna förs samman i grupper med någorlunda likvärdiga sökande. Ur den bästa gruppen väljs en person, som tillhör det underrepresenterade könet inom kategorin. Finns fler sökande av minoritetskönet i gruppen rangordnas de inbördes.

Slutligen föreslår vi att

- man strävar efter en utveckling mot fler professorer per institution.

20 Övriga förslag

Vi har i flera sammanhang, senast i betänkandet Förvärvsarbete och föräldraskap (SOU 1982:18), föreslagit att regeringen i direktiv till utredningar skall efterlysa förslag, som utgår från ett jämställt synsätt. Förslagen skall vara analyserade från jämställdhetssynpunkt. Undantag från denna regel skall motiveras i direktiven.

Om statliga utredningar på detta sätt måste ta fram förslag och handlingsalternativ, som kan påverka utvecklingen mot jämställdhet, uppstår också en efterfrågan på experter och sakkunniga med kunskap och erfarenhet från jämställdhetsforskning.

Instruktionerna för forskningsråden, styrelsen för arbetarskyddsfonden, styrelsen för internationell utveckling (SIDA) och styrelsen för teknisk utveckling (STU) bör innehålla krav på att de i sin anslagsbeviljande verksamhet skall beakta att forsknings- och utvecklingsarbete skall främja jämställdhet.

Detta är exempel på några vägar att välja för att resultat från jämställdhetsforskning på olika ämnesområden skall komma samhället till del.

21 Kostnader

Många av våra förslag till åtgärder för att nå jämställdhet i forskningen skall ingå i det ordinarie arbetet och drivas inom ramen för de ordinarie anslagen. Dit hör bl a förslaget att ge nya och lediga forskartjänster jämställdhetsinriktning och förslagen med anknytning till kvinnliga forskares villkor och till rekrytering. Där ingår också förslagen om tidsbestämda mål i grundutbildningen och forskarutbildningen och kvotering av utbildningsbidragen.

Förslagen med anknytning till tjänstetillsättningar handlar om ändrade arbetssätt och tillsättningsrutiner och innebär inga nya kostnader. Endast förslaget om fler professorer per institution är kostnadskrävande. Det bör därför med hänsyn till det ekonomiska läget genomföras etappvis och på längre sikt.

De statliga kommittéerna har i särskilda direktiv uppmanats att inte lägga fram förslag som innebär kostnadsökningar. Förhållandena i forskningen visar emellertid på så allvarliga brister i jämställdhet mellan kvinnor och män och mellan forskning ur kvinnligt respektive manligt perspektiv att de åtgärder för organisation och tjänster för jämställdhetsforskning, som vi föreslår och som kräver medel måste genomföras. Riksdagens beslut om att jämställdhetsforskning skall vara prioriterat område måste, som vi tidigare påpekat, medföra omprioriteringar av redan gjorda kostnadsåtaganden och ändringar av beslut som rör fördelning av anslag. I väntan på bättre tider för ekonomiska satsningar på jämställdhet är det viktigt att rätt bruka de resurser som redan finns.

Våra förslag innehåller åtskilligt, som inte belastar statens budget. Att ta till vara kvinnors erfarenheter och begåvning i forskningen är ett sätt att handskas väl med samhällets resurser.

Reservation

Av *Görel Bohlin (m)*

Betänkandet "Om hälften vore kvinnor" har fått en uppläggning som är både ovanlig och intresseväckande. De personligt utformade uppsatserna är dokument som i sig är viktiga påverkansinstrument i jämställdhetsarbetet. De visar på en rad ämnesområden som är värda att forskas kring och få belysta ur nya och delvis annorlunda synvinklar. Utöver att låta publicera dessa uppsatser inom ramen för ett betänkande lägger jämställdhetskommittén med utgångspunkt från resonemangen i en del av uppsatserna emellertid fram en rad förslag. Många av dessa förslag kan jag biträda, men långt ifrån alla.

I jämställdhetsarbetet finns inga genvägar. I strävan efter att uppnå rättvisa mellan man och kvinna kan inte och får inte metoder användas som kan uppfattas som orättvisa. Detta innebär att jag avvisar alla förslag som innebär kvotering i någon form, dvs såväl kvotering vid fördelning av utbildningsbidrag som tidsbestämda målkvoter, dvs viss procentandel kvinnor bland de forskarexaminerade inom viss fastställd tid. Likaså avvisar jag förslaget om tidsbestämda målkvoter – viss andel kvinnor – vid antagning till de olika utbildningslinjerna vid högskolan. Enligt min mening bör i stället hela antagningssystemet till högskolan göras om.

Med hänvisning till den samhällsekonomiska situationen avvisar jag också f n samtliga förslag om inrättande av nya tjänster. Även om argumenten för de nya professurer och docenttjänster som föreslås är väl värda att beaktas måste samtliga dessa förslag vägas mot andra angelägna önskemål inom skilda forskningsområden. Kommittén har ej den överblick som är nödvändig i detta hänseende. Den ekonomiska bedömningen bör därför ske i sedvanlig ordning.

Den väg som i övrigt anvisas i betänkandet – information, påverkan på attityder till könsroller och rekommendation om studier för klarläggande av bakgrunden till kvinnors sämre möjligheter till arbete, utbildning, försörjning och social ställning – är väl värd att gå vidare på.

Statens offentliga utredningar 1983

Kronologisk förteckning

1. Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever. U.
2. Nytt militärt ansvarssystem. Ju.
3. Skatteregler om traktamenten m. m. Fi.
4. Om hälften voro kvinnor. A.

KUNGL BIBL.
1983-02-25
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1983

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet
Nytt militärt ansvarssystem. [2]

Finansdepartementet
Skatteregler om traktamenten m. m. [3]

Utbildningsdepartementet
Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever. [1]

Arbetsmarknadsdepartementet
Om hälften voro kvinnor. [4]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Detta betänkande behandlar frågor som är viktiga för att nå balans mellan kvinnor och män i forskarsamhället och mellan forskning ur kvinnors respektive mäns synvinkel. Jämnställdhetskommittén föreslår åtgärder som rör organisation och tjänster för jämnställdhetsforskning, kvinnliga forskares villkor, rekrytering och tjänstetillsättningar.

Betänkandet innehåller också 42 uppsatser, de flesta skrivna av kvinnliga forskare. Femton av dem svarar på frågan "Tror du forskningen i ditt ämne skulle förändras om hälften av forskarna vore kvinnor?"

Liber
AB Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-07203-3
ISSN 0375-250X